ఆంధ్రకవులచరిత్రము

ద్వితీయభాగము

(మధ్యకాలపు కవులు)

కీ. శే. కందుకూరి వీరేశలింగము

ప్రకాశకులు

హితకారిణీ సమాజము
రాజమహేంద్రవరము

అక్టోబరు — 1986

'తెలుగు విజ్ఞాన పీఠము' హైదరాబాదు
వారు అందించిన ఆర్థిక సహాయమున
ముద్రితము

మూల్యము : రు. **50-00**

సరస్వతీ పవర్ ప్రెస్
రాజమహేంద్రవరము.

కృతికర్త

నవ కవితా వైతాళికుఁడు

కీ. శే. శ్రీ కందుకూరి వీరేశలింగము గారు

ఏమహనీయుఁ డీవి వెలయించి సమున్నతవిద్య నిల్పెనో,
ఏమహనీయుఁ డాత్మ నలరించు శతాధికకావ్యకర్తయో,
ఏమహనీయు దీపటిమ నింతుల వంతలు దూరమయ్యెనో,
ఆమహనీయుఁ, బూజ్యకవి, నాయుగపూరుషు నాత్మఁ గొల్చెదన్.

—శ్రీ యస్. వి. రాఘవేంద్రరావు

To

Sri Raja Ravu
Venkata Kumara Mahipathi Surya Rao
Bahadur Garu,
Maharajah of Pithapuram,
This book is most respectfully dedicated
by the author.

ఏను శ్రీపీఠికాపురాధీశ్వరునకు
నాంధ్రకవుల చరిత్రంబు నతిశయాను
రాగమున నంకిత మొనర్తు రావు శ్రీకు
మారమహిపతి సూర్యరాణ్మనుజపతికి.

కందుకూరి వీరేశలింగము

ప్రాప్తిస్థానము
హితకారిణీ సమాజము
రాజమహేంద్రవరము

పరిచయం

శ్రీ కందుకూరి వీరేశలింగంగారు ఆంధ్రకవులచరిత్ర రచనకు 1886 వ సంవత్సరంలో శ్రీకారంచుట్టి 1894 వ సంవత్సరంలో పరిపూర్తి చేశారు. వారు కవుల చరిత్రని వ్రాస్తూ ఎప్పటికప్పుడు 'వివేకవర్ధని', 'చింతామణి' పత్రికల్లో ప్రచురిస్తూ వచ్చారు.

"ఆంధ్రకవుల చరిత్ర ప్రథమ భాగమును నేను 1887వ సంవత్సరమునందు ప్రకటించితిని." అని కందుకూరివారు తమ జీవిత చరిత్రలో పేర్కొన్నారు. ఆంధ్రకవుల చరిత్రను పూర్వాంధ్రకవులు, మధ్యకాలపుకవులు, ఆధునిక కవులు అని మూడు భాగాలుగా విభజించి 1890వ సంవత్సరంలో ఒకే ఒక్క సంపుటంగా వెలువరించారు. ప్రథమ భాగం 1894 వ సంవత్సరంలో ఒకసారి, 1897వ సంవత్సరంలో మరొకసారి ప్రచురించారు. ఆనాడు ఆంధ్రకవుల చరిత్రమీద వచ్చిన సమీక్షల్ని పరికించి, పండితమిత్రుల సలహాల్ని పాటించి శ్రీ వీరేశలింగంగారు కొన్ని మార్పుల్ని, చేర్పుల్నిచేసి నన్నపార్యుని మొదలు కవిరాక్షసునివరకు పూర్వాంధ్రకవులుగా విభజించి, 1917వ సంవత్సరంలో ప్రథమ భాగంగా ప్రకటించారు. వృద్ధాప్యకారణం చేత ఆంధ్రకవుల చరిత్ర తక్కిన రెండుభాగాల్ని శ్రీ వీరేశలింగంగారు తమ చేతిమీదుగా పరిష్కరించలేకపోయారు

శ్రీ వీరేశలింగంగారి కన్నా మున్నుగా శ్రీ గురుజాడ శ్రీరామమూర్తిగారు ఆంధ్రకవుల జీవితాల్ని రచించి 1878వ సంవత్సరంలోనే ప్రచురించారు. పెద్దాపురంనుండి ప్రకటింపబడే "శ్రీ ప్రబంధ కల్పవల్లి" అనే పత్రికలో ప్రచురిస్తూ ఉండేవారు. వారి కవుల జీవితరచనలో కాలక్రమాన్ని పాటించ లేదు. భారతాంధ్రకవులు, రామాయణాంధ్రకవులు, ఆంధ్ర పంచకావ్యకవులు ఇత్యాదిగా విభాగించి రచించారు. ఆకవుల జీవితరచన సమగ్రంగాలేక జనశ్రుతిలోని కథలతో, గాథలతో నిండిఉంది. అయినా గురుజాడ శ్రీరామ

మూర్తిగారి కవిజీవితాలు శ్రీ వీరేశలింగంగారి కవుల చరిత్ర రచనకు ప్రేరకమని చెప్పవచ్చు.

శ్రీ కందుకూరివారు తమకవుల చరిత్రలో కవులకాల నిర్ణయాలకు ఎక్కువ ప్రాధాన్యమిచ్చారు. కవుల కావ్యాల గుణదోషాల్ని కూలంకషంగా కాక పోయినా దిఙ్మాత్రంగానైనా సమీక్షించారు. వారు నిర్ణయించిన కొందరి కవుల కాలనిర్ణయాల్ని ఆధునికు లంగీకరింపక విమర్శించారు. ఆవిమర్శనల్ని పరికించిన శ్రీ వీరేశలింగంగారు అలా జరగడానికి హేతువుల్ని తమ కవుల చరిత్ర పీఠికలోను, తమ జీవితచరిత్రలోను ఉల్లేఖించుకొన్నారు. ప్రథమ ప్రయత్నంలో ప్రమాదాలు దొరలడం వింతకాదు. విమర్శనీయంకాదు.

ఆనాటికి, అంటే శ్రీ వీరేశలింగంగారు కవులచరిత్ర వ్రాసేనాటికంటే నేడు అనేక శిలాశాసనాలు, తామ్రశాసనాలు బాహిరిల్లాయి. అనేక తాళపత్ర గ్రంథాలు వెలుగులోకి వచ్చాయి. క్రొంగ్రొత్తరీతుల్లో విశిష్ట పరిశోధనలు దారులు తీశాయి. స్థిరంగా కవుల కాలనిర్ణయాలు చేయడానికి వీలుపడు తున్నది. అయినా యింకా కొందరి కవులకాలనిర్ణయాలు ఊహాగానాలే. ఆనాటి కవులు తమ కావ్యాల్ని నృపాలాంకితం చేస్తూ వారి సాహ సౌదార్యాంశాల్ని వారి వంశానుక్రమణికల్ని, తమ రచనల్ని, తమ వంశాల్ని ఉటంకించుకొన్నారే కాని తమ జీవితచరిత్రాంశాల్ని లవలేశమైనా ఉల్లేఖించుకొన్నారుకాదు. ఆ కారణంగా వారి అభిరుచులు, అలవాట్లు, దినచర్య జీవితంలోని రసవత్తర ఘట్టాలు, అన్నీ విస్మృతికుహరంలోనే వుండిపోయాయి. అది ఆంధ్రుల దురదృష్టం. ఈనాటి వారివలె, ఆనాటి కవీశానులు స్వీయచరిత్ర ప్రస్తావనా ప్రలోభలోలుపులుగారేమో !

శ్రీవీరేశలింగంగారి మరణానంతరం వారి ఆంధ్రకవులచరిత్ర సమగ్రంగా సంస్కరింపబడకుండానే 1937 వ సంవత్సరంలో యథాతథంగా ముద్రణ పొందింది. తదుపరి 1940వ సంవత్సరంలో తృతీయభాగాన్ని హితకారిణీ సమాజం అచ్చొత్తించింది.

ఆంధ్రకవుల చరిత్రలో కొట్టొచ్చినట్టు కనిపిస్తున్న కొన్నిలోపాల్ని చక్క-దిద్ది ప్రచురించాలనే ఉద్దేశంతో మధురకవి శ్రీ నాళం కృష్ణారావుగారు, శ్రీ దంగేటి నారాయణస్వామిగారు అధ్యక్ష కార్యదర్శులుగానున్న హితకారిణీ సమాజం 1950వ సంవత్సరంలో ఆంధ్రకవుల చరిత్రని పరిష్కరించే బృహత్కార్యభారాన్ని ఆంధ్రచరిత్ర పరిశోధక వైదుషీధురంధరులైన శ్రీ మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారి భుజస్కంధాలమీద ఉంచింది సహృదయంతో ఆకార్యభారాన్ని స్వీకరించి సువిమృష్టంగా పరిశీలించి వారు ఆంధ్రకవులచరిత్రని సంస్కరించి 1952 వ సంవత్సర ప్రాంతాల్లో అవతారికతో పాటు హితకారిణీ సమాజంవారికి అందజేశారు. శ్రీ మల్లంపల్లి సోమశేఖర శర్మగారిని ఆబృహత్కార్యం నిర్వర్తించినందుకు హితకారిణీ సమాజం ఘనంగా సన్మానించింది.

ఆనాటినుండీ హితకారిణీ సమాజంవారు ఆంధ్రకవుల చరిత్రని తిరిగి ముద్రించడంకోసం బహుళ ప్రయత్నాలుచేస్తూనే ఉన్నారు. ప్రధానంగా ధనాభావమే ఈప్రయత్నానికి అవరోధమని మనవి చేయనవసరంలేదు. ఆంధ్రప్రదేశ ప్రభుత్వం అందించిన ఆర్థిక సహాయంతో శ్రీ మొండ్రేటి లక్ష్మీపతిగారు శ్రీ దంగేటి లక్ష్మణరావుగారు అధ్యక్ష కార్యదర్శులుగానున్న హితకారిణీ సమాజం 1978 వ సంవత్సరంలో ఆంధ్రకవుల చరిత్ర ప్రథమ భాగాన్ని ముద్రించింది.

1978వ సంవత్సరంలో ఆంధ్రకవులచరిత్ర ప్రథమ భాగం ముద్రణ పూర్తియైన వెనువెంటనే ద్వితీయ భాగాన్నికూడా ముద్రించి ఆంధ్రలోకానికి అర్పించాలని సంకల్పించి తత్ప్రయత్నాలు చేశాం. కాని సఫలీకృతులం కాలేక పోయాం. నాటికి నేడు మా ప్రయత్నం ఫలించి ఈ ద్వితీయ భాగాన్ని ముద్రిస్తున్నాం. ఈ ద్వితీయభాగ ముద్రణకు 'తెలుగు విజ్ఞాన పీఠం' ఆర్థిక సహాయం అందించినందుకు మేమెంతో కృతజ్ఞులం. దీని వెనువెంటనే తృతీయభాగాన్నికూడా ముద్రించడానికి పూనుకుంటామని సవినయంగా మనవి చేస్తున్నాం.

శ్రీ వీరేశలింగ కవీంద్రులు 1887 వ సంవత్సరంలో ఆంధ్రకవులచరిత్ర ప్రథమ, ద్వితీయభాగాల్ని అచ్చొత్తిస్తూ వ్రాసిన పీఠికను ఈ ద్వితీయ భాగంలో పునర్ముద్రించగలుగుతున్నాం.

శ్రీ మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు ఆంధ్రకవులచరిత్రలో నూతనంగా సంతనచేసిన కవుల్ని 'అనుబంధం'గా చేర్చాం.

వారు ఇందులో చేర్చిన విశేషాల్ని, అధస్సూచికల్ని [ ] బ్రాకెట్లచే సూచించాం.

ఇందులో ఇంకా ఏమైనా మార్పులు, చేర్పులు చేయవలసి ఉన్నా, పొసగిన దొసగుల్ని మలిముద్రణలో సవరించగలవారం.

సాకల్యంగా ఆంధ్రకవుల చరిత్రని పరిష్కరించి ఇచ్చిన చరిత్రచతురాననులు కీ. శే. శ్రీ మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారికి మా కృతజ్ఞతాపూర్వక నమస్కృతులు. మమ్మి ప్రోత్సహించి, మాతో సహకరించి ప్రథమ భాగాన్ని సర్వాంగ సుందరంగా తీర్చిదిద్ది, ద్వితీయభాగ ముద్రణంలో తగు సూచనలిచ్చిన మా హితకారిణీ సమాజ ఉపాధ్యక్షులు విద్వాన్ శ్రీ సహదేవ సూర్యప్రకాశరావుగారికి, వలయు సహకారము నందించిన శ్రీ కందుకూరి వీరేశలింగం ఆస్తిక కళాశాల ఆంధ్రోపన్యాసకులు శ్రీ యస్. వి. రాఘవేంద్రరావుగారికి మా కృతజ్ఞతాంజలులు.

పుస్తకం అచ్చువేసి ఇచ్చిన శ్రీ సరస్వతీ పవర్ ప్రెస్ వారికి మా అభివందనాలు,

మేడూరి సత్యనారాయణ
అధ్యక్షులు
జి. వి. నారాయణరావు
కార్యదర్శి
హితకారిణీ సమాజం.

రాజమహేంద్రవరం,
ది. 29-9-1986.

మొదటికూర్పు పీఠిక

ఆంధ్రకవుల చరిత్రమును గూర్చిన మంచిపుస్తకము లేవియు నిదివఱకుఁ దెనుఁగున వ్రాయఁబడి యుండలేదు. బ్రహ్మశ్రీ గురుజాడ శ్రీరామమూర్తి పంతులుగారు కొందఱి చరిత్రములు వ్రాసినారుగాని యవకాశములేక కాఁబోలును వారిటీవల వ్రాయుట మానివేసినారు. చిరకాలమునుండి యుండియున్న యీకొఱఁతను వారింపఁ బూని నే నీప్రయత్నమునకుఁ బూనినాను. హిందూదేశములో చరిత్రములను వ్రాసెడి యాచారము పూర్వకాలమునుండియు లేకపోవుటచేత, కవులకాలమును దెలిసికొనుటయే దుర్ఘటముగా నున్నది ఇఁక వారి వృత్తాంతములను దెలుపుట యిప్పు డసాధ్యమని వేఱుగ చెప్పవలసిన పనియే లేదు. అయినను శిలాతామ్రశాసనాదులను బట్టియు కవులు తమకృతుల నంకితము చేసిన రాజుల కాలమును బట్టియుఁ గృతుల యవతారికలను బట్టియు దేశములో పరంపరగా వాడఁబడుచున్న కథలను బట్టియు సాధ్యమయినంతవఱకు నొకరీతిగా కాలనిర్ణయమును జేయుచు తెలుఁగుకవుల చరిత్రముల వ్రాయ నారంభించినాను. ఈపుస్తకము మూఁడు భాగములుగాఁ బ్రకటింపఁబడును. మొదటిభాగమునందు నన్నయభట్టారకుని కాలము మొదలుకొని శ్రీనాథాదుల కాలమువఱకు ననఁగా హూణశకము ౧౪౫౦వ సంవత్సరము వఱకు నున్నవారి చరిత్రము లుండును రెండవభాగమునం దాకాలము మొదలుకొని యప్పకవికాల మనఁగా హూణశకము ౧౬౫౦వ సంవత్సరమువఱకు నున్నవారి చరిత్రము లుండును. మూఁడవభాగమునం దాకాలము మొదలుకొని నేటివఱకు నున్నవారిచరిత్రము లుండును. ఇందు మొదటివారిని పూర్వకవులనియు, తరువాతి వారిని మధ్యకవులనియు, కడపటివారి నాధునిక కవులనియు, నేను వ్యవహరించుచున్నాను. శతకములను జేసినవారుగాక పురాణములను, ప్రబంధములను, స్మృతులను తెలుఁగునఁ జేసినవారు నాకిప్పటికి నూటయేఁబది మంది కంటె నధికముగాఁ గానఁబడుచున్నారు. వారిచరిత్రములన్నియు నీగ్రంథమందుండును.

ఇప్పుడు నేను జెప్పిన వారికాలములలోఁ గొంత వ్యత్యాస ముండవచ్చును. ముందు తగిన యాధారములు దొరికినప్పు డట్టి లోపములను దిద్దుటకయి ప్రయత్నించెదను. ఆంధ్రదేశాభిమానులును, పండితులును దీనియందున్న లోపములను దెలిపి దిద్దించినయెడల వారియెడల గడుఁగృతజ్ఞుఁడనయి యుందును, తక్కిన భాగములుకూడ శీఘ్రకాలము లోనే వెలువడును.

రాజమహేంద్రవరము.
ది. మెయి ౧౮౮౭సం॥

కందుకూరి వీరేశలింగము.

ఉపోద్ఘాతము

మధ్యకవులచరిత్రమును నేనుఁ జింతామణిలోఁ బ్రచురింపనారంభించిన తరువాత నిద్దఱు విమర్శకులు నేనిందు వ్రాసిన కొన్ని యంశములపై ఖండనములు వ్రాసి యున్నారు. వారిలో నొకరు బ్రహ్మశ్రీ గురుజాడ శ్రీరామమూర్తి పంతులువారు; రెండవవారు బ్రహ్మశ్రీ పూండ్లరామకృష్ణయ్యగారు. ఈ యిరువురిలో మొదటివారయిన శ్రీరామమూర్తి పంతులవారు నా పుస్తకముపై విమర్శనముగల తమ కవిజీవితముల యొక్క రెండవ కూర్పు నొక ప్రతిని నాకు దయచేసి పంపినందున, వారికి కృతజ్ఞతాపూర్వకములయిన నావందనముల నర్పించుచున్నాను. నాపుస్తకముపయి ఖండనము వ్రాయ ననుగ్రహించిన రామకృష్ణయ్యగారి హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యాన పీఠికను సహితము నామిత్రులొకరి యొద్ద జూచి యానందించినాను. నావ్రాఁతలపైని యుక్తియుక్తములయిన యాక్షేపము నెవ్వరు చేసినను దురభిమానమును మాని దిద్దుకొనుటకు నేను సంసిద్ధుఁడనయి యున్నాను; అట్టిస్థితిలో పండితులయినవారు సత్యాన్వేషణము నపేక్షించి సహేతుకముగా లోపములను జూపినచో సంస్కరించుకొనుట నాకత్యంత సంతోషకరమని వేఱుగఁ జెప్పనక్కఱ లేదు గదా! శ్రీరామమూర్తి పంతులవారు తమ కవిజీవిత ప్రకటనములో నేను వ్రాసిన పూర్వకవుల చరిత్రమును బేర్కొని "అందు పెక్కండ్రు కవుల పేరులును, వారి చారిత్రములును వ్రాసినట్లున్నను చాలా భాగము ఇదివరలో నాచేత ప్రకటింపఁబడిన కవిజీవితముల యర్థసంగ్రహమే కాని వేఱు కాదు." అని వ్రాసినారు. ఈ విషయమయి మా యిరువుర గ్రంథములను జదువఁదటస్థించినవారే తారతమ్య నిర్ణయము చేయఁదగినవారగుటచే నేనేమియు వ్రాయను. "అవియన్నియుఁ జేరి యొక గ్రంథముగా నేర్పడఁగా నందువలన నాంధ్రభాషకు కల్గిన లాభమేమియయ్యెననఁగా అవరలో కవిజీవితములలో నేర్పరుపఁబడిన కాలనిర్ణయములు పూర్వపక్షములగుటయును, కవి చరిత్రములో చేయఁబడిన తద్విషయకోపన్యాసములను బట్టి అట్టి నిర్ధారణచేయుటకు వీలు లేకుండుటయు తటస్థంబయ్యె" నని పంతులవారు వ్రాసి యున్నారు. నేను వ్రాసిన కవిచరిత్రమును బట్టి తామేర్పఱిచిన కాలనిర్ణయములు పూర్వపక్షములయ్యెనని వారే యొప్పుకొనుచున్నారు గదా? ఇంక నేను జేసిన కాలనిర్ణయమును నిర్ధారణము చేయుటకు వీలు లేకున్నదన్న విషయములో నేను జూపిన నిదర్శనములను వారు సహేతుకముగా ఖండించి ప్రబల ప్రమాణములను జూపువఱకును నేనేర్పఱిచిన కాలనిర్ణయము సరికాదని యంగీకరింప వలనుపడదు. నా పూర్వకవుల చరిత్రములోని కాలనిర్ణయమును గూర్చి వారు చేసిన యాక్షేపసమాధానములను నేనిప్పుడు మూడవసారి ముద్రింపింపఁబోవుచున్న యాపుస్తకమునందుఁ దెలిపెదను. ఈ మధ్యకవుల కాలనిర్ణయమును గూర్చి నేను జూచినంతవఱకు వారొక్క పింగళి సూరనార్యుని కాలవిషయములో భిన్నాభిప్రాయముకలవారయి యాకవి కాలము నేను జెప్పిన దానికంటె [illegible] సంవత్సరములు పూర్వమని

చూపఁబ్రయత్నించినారు. ఆర్వీటి బుక్కరాజు యొక్క (ప్రపౌత్రులు) మునిమనుమ లయిన రామరాజును తిరుమలరాయలును వరుసగా ౧౫౬౪, ౧౫౭౪ వ సంవత్సరముల వఱకును రాజ్యము చేసినట్టు నేను జెప్పిన దానిని శ్రీరామమూర్తి పంతులుగా రొప్పు కొనుచున్నారు; కాని, యార్వీటి బుక్కరాజు యొక్క (ప్రపౌత్రపౌత్రుఁడు)ముని మనుమని మనుమఁడైన (కళాపూర్ణోదయకృతిపతి) నంద్యాలకృష్ణరాజు ౧౫౬౧ వ సంవత్సర ప్రాంతముల యందు రాజ్యమారంభించి కృతినొందియుండునని నేనన్న దానికి మాత్రమొప్పుకొనక, ఏదో యింద్రజాలము చేసి మనుమఁడు తాతలకాలమున కంటె ముప్పది సంవత్సరములు ముందు కృష్ణదేవరాయని రాజ్యకాలములో నున్నట్లు స్థాపింపఁ జూచుచున్నారు. నేను బుక్కరాజు కాలమునందుకొని యక్కడినుండి కొడుకునకును తండ్రికిని వయస్సిరువది సంవత్సరములు హెచ్చుతగ్గుండవచ్చునని మిక్కిలి తక్కువగా కాలగణనము చేసి నంద్యాల కృష్ణరాజు రాజ్యకాలము ౧౫౬౦ వ సంవత్సర ప్రాంత మని వ్రాసి యున్నాను. పంతులవారు దానికంగీకరింపక రాజుల యధికారకాలము పదునేను సంవత్సరములుగా నిర్ణయింపవలెనుగాని యిరువది సంవత్సరములు కాదని యాక్షేపించిరి. వారు చూపిన కాలనిర్ణయమెట్లో నాకుఁ దెలియదుగాని యారాజ వంశమునందు వరుసగా తరముల వెంబడి నాలుపురుషాంతరముల వఱకును పురుషులకు పదునేను సంవత్సరములకే కొడుకులు కలుగుచు వచ్చిరని మాత్రము నేను నమ్మఁజాలను. వారీసిద్ధాంతమును జేయుటకయి నేను జూపిన యాధారముల నెల్ల నొకమూలకుఁ ద్రోచివైచి, కళాపూర్ణోదయములోని షష్ఠ్యంత పద్యములలో

క. విశ్రుత తిరుమలతాతా । ర్యశ్రేష్ఠాన్వయ సుదర్శనాచార్యతనూ

జ శ్రీనివాసగురుచర । ణాశ్రయణసమార్జితాఖిలాభ్యుదయునకున్.

అని కృష్ణరాజునకు ప్రసిద్ధుఁడయిన తిరుమల తాతాచార్యవంశజుఁడైన సుదర్శనాచార్య పుత్రుఁడగు శ్రీనివాసాచార్యుఁడు గురువని చెప్పిన దాని నాధారము చేసికొని ప్రసిద్ధుఁ డయిన తాతాచార్యుల తండ్రియు సుందరాచార్యుల కొడుకును నగు నొకానొక శ్రీనివాసాచార్యుని (తత్పూర్వులలో నెవ్వరో యొకరిద్దఱు తాతాచార్యు లున్నారన్న హేతువు చేత) విశ్రుత తాతాచార్య వంశజునిగాను, సుదర్శనాచార్య పుత్రునిగాను మార్చి మనుమఁడు తాత కంటెఁ బూర్వకాలపువాఁడయినట్టు సిద్ధాంతము చేసిరి. వారుదాహరించిన

శ్లో॥ పుత్రశ్చ సుందరార్యస్య శ్రీనివాసోభిధో గురుః ।

శ్రీనివాసగురోః పుత్రస్తాతార్యో లోకవిశ్రుతః ॥

అను శ్లోకములోనయినను శ్రీనివాసాచార్యుఁడు సుందరాచార్యుని పుత్రుఁడును విశ్రుతుఁడైన తాతాచార్యుని జనకుఁడునయినట్టు చెప్పఁబడి యున్నదికాని సుదర్శ

నాచార్యపుత్రుఁడయినట్టు చెప్పఁబడలేదు. సుందరాచార్యుఁనకును వర్ధనాచార్యుఁడన్న నామాంతరము కలదనియు, ఉన్నను కృష్ణరాజుగురువైన, శ్రీనివాసాచార్యుఁడే యీ శ్రీనివాసాచార్యుఁడనియు, నిదర్శనపూర్వకముగా స్థాపించువరకును పంతులవారి కాల నిర్ణయసిద్ధాంతము విశ్వసనీయము కానేరదు. రామరాజీయమను నామాంతరముగల నరపతి విజయములో "సాళువ నరసింహరాయరాజ్యప్రతిష్ఠాపనాచార్య" యన్న బిరుద మార్వీటి బుక్కరాజునకున్నట్టు చెప్పఁబడి నందున అతఁడు పదునేనవశతాబ్దాంతమునందున్న నిర్వి వాదాంశము. పింగళి సూరనార్యుని విషయమయి వాఁడబడుచున్న వాఁడనుట కథను గూడ సమన్వయింపఁ జేయుటకయి నేను నంద్యాలకృష్ణరాజు కాలమును ౧౫౫౦ వ సంవత్సరప్రాంతమని చెప్పితినిగాని దానిని మఱి పదిసంవత్సరము లీవలికి మార్చినను మార్చవచ్చును. నంద్యాల కృష్ణరాజు మార్వీటిబుక్కరాజు పెద్దకుమారుని సంతతివాఁడ గుటచేతను, చిన్నకుమారుని సంతతివాఁడయిన తిరుమలదేవరాయనికి వసుచరిత్రమును కృతియందు కాలమునాటికే యౌవరాజ్యాభిషిక్తుఁడైన మనుమఁడుండుటచేతను, నేను నిర్ణయించిన కృష్ణరాజు కాల మసంభావ్యము కాదు. ఈ కవి చరిత్రములను వ్రాయుటలో నాముఖ్యోద్దేశము, కవులకాలనిర్ణయాదులు మొదలయిన చరి త్రాంశములను దెలుపుటగానీ పుక్కిటి పురాణములను దెలుపుటకాదు. ఈ విషయమున నాకృషి కొంతవఱకు సఫలమయినను, ముందీకవులచరిత్రములను వ్రాయఁబూను సమర్థులయిన వారి కీపుస్తకము కొంత తోడుపడవచ్చును.

ఇఁకఁ బూండ్ల రామకృష్ణయ్యగారి యాక్షేపణలను గొంత విచారింతము, వసుచరిత్ర సరసభూపాలీయములను రచించిన కవి యొక్కఁడేయని చిరకాలమునుండి పండిత పామరసామాన్యముగా పారంపర్యముగా వచ్చుచున్న వాడుకను జెప్పి, యేతద్విషయ మయి యిద్దఱు నొక్కరేయనువారు చెప్పెడు హేతువులను గొన్నిఁటిని చేర్కొని, అవి యాలోచింపదగినవికాని త్రోసివేయఁదగినవి కావని నేను రామరాజభూషణ కవి చరిత్రమునందు వ్రాయఁగా, రామకృష్ణయ్యగారు కినుకపూని "పలుపద్యములలో నుపయోగింపఁబడిన విశేషణములు కొన్ని భిన్నములుగానున్నను వానినిబట్టి గ్రంథ కర్తలు భిన్నులని సాధించుటకు నాధారమేదియులేదు అని వీరేశలింగముగారు వ్రాసిన పుడిఁక యేమివ్రాసినను ప్రయోజనముండదుగదా" అని యొకచోటను, "ఆఖ్యా-నామ ధేయం-నను శబ్దద్వయముయొక్క యవయవార్థములను సావధానముగఁబరిశీలించి యుండిన వారిరువురు వేఱువేఱు కవులనియే ప్రకటించియుందురు" అని మఱియొక చోటను, వ్రాసి యింకొకచోట పున్నామ నరకమునుండి రక్షించువత్తుఁడేకాని కన్న వాఁడుకాఁడని గ్రహింపవలెను" అని నేను వ్రాసిన దానికి భ్రమపడి యపార్థము చేసి కొనియో, బుద్ధిపూర్వకముగా నేనన్నుఁ బరిహసింపవలెనన్న యుద్దేశముచేతనో రక్షించు నతఁడరువాత "వాఁడు" అను సర్వనామము నొకదానిని క్రొత్తగాఁజేర్చి నావాక్యము నకు స్వకపోలకల్పితమయిన విపరీతార్థమును జేసి నేను జేసిన యర్థమనర్థకమనియు,

కవులనందఱిని నేను నిరర్థకులని యందును గాఁబోలునని యీ, నేమేమో వ్రాసి తమ యపూర్వపాండిత్యమునంతను జూపి నన్ను గేలిచేసియున్నారు, రెండుపుస్తకములలో నున్న విశేషణములు కొన్ని భిన్నములుగానున్న హేతువుచేత గ్రంథకర్తలు భిన్నులని సాధించుట కాధారము లేదని వ్రాసిన నాకిఁక నేమి వ్రాసినను బ్రయోజనముండదని సిద్ధాంతముచేసిన రామకృష్ణ పండితులవారు వసుచరిత్రములో మూఁడు విశేషణము లుండఁగా నరసభూపాలీయములో నాలుగు విశేషణములు నుండుటచేతనే కవులు వేఱనెడి రీతియుక్తి రత్నములతోనే తమసిద్ధాంతమును స్థాపించు కొననిండు. ఆఖ్యా నామధేయశబ్దముల యవయవార్థ పరిశీలనముచేయుని నామాట యటుండనిండు. ఆ శబ్దముల యవయవార్థములను సావధానముగాఁ బరిశీలించిన రామకృష్ణయ్యగారు "ఆఖ్యా" శబ్దము పుట్టుపేరునకే కాని పెట్టుపేరునకు జెందదని సిద్ధాంతమొనర్చెదరు కాఁబోలును! హరిశ్చంద్ర నలోపాఖ్యానములోఁ దనవలనబుట్టినవాఁడని యర్థమిచ్చెడి యాత్మజ పదమును బ్రయోగించుటనుబట్టి సూరపరాజున కతఁడు కన్నకొడుకని యర్థ మిచ్చుచున్నదనియు, నరసభూపాలీయములో వారసుఁడనియర్థమిచ్చు పదమును బ్రయోగింపక పున్నామనరకము నుండి రక్షించువాఁడని యర్థమిచ్చెడి పుత్త్రశబ్దమును బ్రయోగించుటనుబట్టి దత్తుడుకూడ పాలకపితను పున్నామ నరకము నుండి రక్షించువాఁడగుటచేత వేంకటరాయభూషణునకతఁడు దత్తపుత్త్రుఁడని యర్థమిచ్చుచున్నదనియు, నేను వ్రాసితినేకాని (రామకృష్ణయ్యగారు కష్టపడి కల్పించినట్లు) దత్తుఁడేకాని కన్నవాఁడు పున్నామనరకమునుండి రక్షించువాఁడుకాఁడు మొదలయిన యంశములను నేనెక్కడను వ్రాసియుండలేదు.

రామకృష్ణయ్యగారి కడనున్న యూహలుకాని పాండిత్యముకాని నాకు లేకపోయినను నరసభూపాలీయ హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానములలోని పద్యగద్యములను జదివినప్పుడు వారికివలెనే నాకును గ్రంథకర్తలు వేఱువేఱనియే తోఁచినది. అయినను కవిచరిత్రమును వ్రాయుటకయి యితరుల యభిప్రాయములను గ్రంథములనుగూడ సావధానముగాఁ బరిశీలించినమీఁదట నిరువురు కవులు నొక్కరే కావచ్చునన్న సందేహము నాకుఁగలిగినది. రామకృష్ణయ్యగారు వ్రాసినదానిని సావధానముగాఁ జదివినను నాకా సందేహమింకను నివారణము కాలేదు. ఇదివఱకు వ్రాసిన వానికిఁదోడుగా నాకా సందేహమును గలిగించుటకుఁ గారణములయిన మఱి రెండు మూఁడు హేతువులను గూడ నిప్పు డిందుఁ జేర్చుచున్నాను. వీనిని రామరాజభూషణకవిచరిత్రములోఁ జెప్పిన వానితోఁ జేర్చి చదివి బుద్ధిమంతులు తమ యిచ్ఛవచ్చిన సిద్ధాంతము చేసి కొనవచ్చును.

౧.— గీ. తా రచించిన వసుచరిత్రమునఁ గన్న
తండ్రి సూరన వెలయించి తల్లఁపఁడయ్యె

నన్ను మనశ్శారదామూర్తి నాఫలంబె
దత్తుఁడగు వానిఁ జేపట్టఁదరమె నాకు.

అనుచాటుధారాపద్య మొకటి రామరాజభూషణుఁడు తనవసుచరిత్రములో జనకపిత యైన సూరపరాజు పేరుదాహరించి తన్నుఁబేర్కొనక పోవుటచేత పాలకపితయైన వేంకటరాయభూషణునిచేఁ జెప్పఁబడినదని వాడుకలో నున్నది. ఈపద్యము కల్పితమని కాని, పెంచుకొన్న తండ్రికే స్వీకృతపుత్రుని విషయమున భ్రమకలిగినదనికాని, దీనికి సమాధానము చెప్ప వచ్చును. ఉన్న వాడుకను ఖండించి తమ సమాధానమును స్థాపింపఁజూచు వారికిఁ గల ప్రబల హేతువు లేవో!

౨— చతుర్భుజాభిషేకము, యౌవనచరిత్రము. గంగాగౌరీ సంవాదము, అను ప్రబంధములను రచించి ప్రసిద్ధుఁడయి వసుచరిత్రమునకు వ్యాఖ్యానము చేసిన సోమనాథకవి గ్రంథాదిపీఠికలో నిట్లు వ్రాసియున్నాఁడు—

శా. ఈరీతిం గవితావితానవృతగౌరీశానమూర్తిస్థలో
దారోద్దేశుఁడనైన నాకువెస విద్యావంతు లెల్లన్మనో
హారప్రక్రియ మూర్తిచేత రచితంబై విశ్రుతంబౌ వసు
క్ష్మారాట్చిత్ర చరిత్రటీకకయి యుత్సాహంబు పుట్టించినన్

ఉ. కారణజన్ముఁడై కవినికాయము మెచ్చఁగఁ గావ్యకర్తయై
భూరికళాకలాపుఁడయి పొల్పు వహించెడు భట్టుమూర్తిచే
నీరితమై సుఖార్థవదహీన పదాస్పదమైన యావసు
క్ష్మారమణ ప్రవృత్తము సుసాధ్యము గాదు తలంచిచూడఁగన్.

అని యిందలి మొదటిపద్యములో వసుచరిత్రము "మూర్తి" చేత రచిత మనియు, రెండవపద్యములో "భట్టుమూర్తి"చే నీరితమైనదనియు, వ్యాఖ్యాత చెప్పియున్నాఁడు. ఈవ్యాఖ్యాత యేకాలము నందుండినవాఁడో సరిగా తెలియదుగాని, అప్పకవికిని నహోబలపతికిని దరువాత నత్యల్పకాలములోనే పదునేడవశతాబ్దాంతముననున్నట్లు తెలియవచ్చు చున్నది. పూర్వ కాలమునందే యితఁడిట్లు వ్రాయుటనుగూర్చి యేమి చెప్పెదరు? ఇతఁడిప్పటి యీ బుద్ధిమంతులకంటె నెక్కువ సావధానముగా గ్రంథమును బరిశీలించి, ఇప్పటివారు తమ వాదమున కనుకూలములుగా నుదాహరించెడు గద్యపద్యముల కన్నిఁటికిని బ్రతిపదార్థమును వ్రాసి విమర్శించిన వాఁడేకదా? ఇట్లు వ్రాసినవారందఱు బుద్ధిహీనులనియు భ్రమపడినవారనియుఁ దా మొక్కరుమాత్రమే బుద్ధిమంతుల మయి సత్యమును గనిపెట్టినారమనియుఁ దలఁచుకొను ధీమంతులకుఁ బ్రత్యక్ష లిఖితములకు విరోధముగా స్వకపోలకల్పితములయిన యూహలకధికప్రమాణములనుట కాధారమేమియున్నవి? 3.— అనేక గ్రంథములను చేసినకవులు సమానవర్ణనలు వచ్చెడు పట్టునతాము మొదట రచియించిన గ్రంథములోనుండి పద్యములను జేకొని యావశ్యకము

లైనమార్పులను జేసినతరువాత రచియించెడు గ్రంథములలోఁ జేర్చుకొనెడి యాచారము గలదు. తిక్కన సోమయాజి తననిర్వచనోత్తర రామాయణములో మూడవ యాశ్వాసమున,

చ. గుణమున లస్తకంబునను గోటిరయుగంబునఁ గేలఁదార భీ
షణముగ నుప్పతిల్లి రభసంబున రేఁగిన మాడ్కిఁ దీప్రమా
ర్గణ నికరంబులొక్కట నరాతిబలంబులఁ గప్ప శార్ఙ్జ ని
క్వణనము రోదసీకుహరకర్పరముం బగిలింప నుగ్రతన్.

అని రచించిన పద్యమునే విరాటపర్వము నాల్గవయాశ్వాసమునఁ గొంచెము మార్పుచేసి యీక్రిందిరీతిగాఁ బ్రయోగించియున్నాఁడు—

చ. గుణమున లస్తకంబునను గోటియుగంబునఁ గేలఁజాల భీ
షణముగ నుప్పతిల్లి రభసంబున రేఁగినమాడ్కిఁ దీ వ్రమా
ర్గణ నికరంబులొక్కట నరాతిబలంబులఁ గప్పగాండివ
క్వణనము రోదసీకుహరకర్పముంబగిలింపనుగ్రతన్.

ఇందు "తాగ" యనునది "చాల" గను "శార్ఙ్జ నిక్వణన" మనునది గాండివ క్వణనము గాను, మార్పఁబడినవి. ఈప్రకారముగానే వసుచరిత్రము ప్రథమాశ్వాసములోని

శా. రామక్ష్మావరు దానతోయతటినీ వ్రాతంబుకల్లోలినీ
స్వామింజెందయశంబు మేఘములఁబర్వంగల్గువర్షాశర
త్సామానాధి కరణ్యలబ్ధిఁ జటంజక్రాయుధుండొందుని
ద్రాము ద్రానుగత ప్రయోగములఁ జిత్రంబేక కాలంబునన్.

అనుపద్యము కొంతవఱకు మార్పఁబడి నరసభూపాలీయము ద్వితీయాశ్వాసములో;

శా. ఆమోదంబున శ్రీనృసింహవిభు దానాంభోనదుల్సాగర
స్వామిం జెందయశంబు మేఘములఁ బర్వంగల్గువర్షాశర
త్సామానాధికరణ్యశంక నచటం దామోదరుండొందు ని
ద్రాముద్రానుగత ప్రబోధములఁ జిత్రం బేక కాలంబునన్.

అని ప్రయోగింపఁబడియున్నది. ఇద్దఱునేక కవులయినందక్క నిట్టి ప్రయోగముల నెట్లు సాధువుగా సాధింతురు? ఇప్పటి బుద్ధిమంతు లామహాకవుల యందు గ్రంథచౌర్యము నారోపింతురేమో! ఈ విధముగానే వసుచరిత్రము ప్రథమాశ్వాసములోని

శా. ఆమందాకిని మౌళిఁబూని నను నర్ధాంగీకృతంజేసితా
నా మేల్మేలని యార్యయగ్గఁ బ్రణుతుండై తత్పదాంభోజయో

గామర్షంబున గంగతోనొమ్మరయఁ జూడాభోగసమ్యక్క్రియా
సామర్థ్యంబున వేఁడు శంభుఁడు కృతిస్వామిం గృపం బ్రోవుతన్.

అను శివస్తుతి పద్యార్థమును గొంచెము మార్చి యధికసారస్యము గలిగించి

శా. గంగం దాల్చితి వుత్తమాంగమున నన్ గైకోలు కావించి త
ర్థాంగీకారమునం బురంధ్రి నిను వామాంగంబునం దాల్పనే
శృంగారోన్నతిఁ జూడుమంచు గిరిజన్ శీర్షాపగాబింబిత
స్వాంగానందితఁ జేయు శంభుఁడు నృసింహాధీశ్వరుం బ్రోవుతన్.

అని నరసభూపాలీయములోఁ గవి ప్రయోగించియున్నాఁడు. మొదటి పద్యములోని కొన్ని పదముల శ్లేషార్థములనటుండనిచ్చిన యెడల, ఉభయ పద్యములలోను గంగను శిరస్సునఁ దాల్చి నన్నర్థాంగీకృతను జేసితివని పార్వతి కుపితురాలు కాఁగా శివుఁడామె కోపమును దీర్చుటకయి పాదములఁబడెనన్న యర్థము సామాన్యముగాఁ జెప్పఁబడినది. వీనిలో మొదటి పద్యమున శివుఁడు పార్వతికిఁ గోపశాంతి చేయలేకపోవుటయే కాక గంగకుఁ గూడ కోపము తెప్పించి యామెను వేఁడుకొన వలసిన వాఁడయ్యెను. రెండవ పద్యమున గంగాప్రతిబింబిత స్వరూపమును పార్వతికిఁ జూపి తానామెనుగూడ నుత్తమాంగముననే ధరించితినని భ్రమ కలిగించి శివుఁడామెను శాంతచిత్తురాలిని జేయఁ గలిగెను. ఈ రెండు కావ్యములకు నొక్కరినే కర్తలనుగాఁ జెప్పకపోయిన పక్షమున వారియందుఁ బదార్థచౌర్య మారోపింపవలసివచ్చును.

కవి చరిత్రములను వ్రాయఁబూను నావంటి వారికి గ్రంథసామగ్రి తక్కువ యగుటచేత కవుల కాలనిర్ణయాదులను సరిగా వ్రాయుటకాని, అందఱి చరిత్రములను వ్రాయఁ గలుగుటగాని, సాధ్యము కాదు. అయినను ముందువారికి మార్గదర్శకముగా నుండునన్న యపేక్షతో నాకుదొరికిన యల్పాధారములతోను పరిమిత గ్రంథసాహాయ్యముతోను నా శక్తికొలఁది నేదో యొకరీతి చరిత్రము వ్రాయఁబూనినాను. ఇందు తప్పులు కుప్పలుగా నుండవచ్చును. విద్వాంసులగువారు నన్ను పరిహసింపక వాత్సల్యముతో నాలోపములను జూపి దిద్దించియు నాయొద్దలేని గ్రంథములను నాకుఁ బంపియు నాయుద్యమమును గొనసాగింతురని విశ్వసించుచున్నాను. నేనిందు వ్రాసిన చరిత్రసంగ్రహములో ౧౬౫౦ వ సంవత్సరమునకుఁ బూర్వమునందుండి కవులందఱి యొక్క చరిత్రమును జేర్చితినని చెప్పఁజాలనుగాని యిందుఁ జేర్పఁబడిన కవులందఱును మాత్రమా కాలమునకుఁ బూర్వపువారే యని నిశ్చయముగాఁ జెప్పఁగలను. కృతికర్తలయొక్కగాని కృతిపతుల యొక్కగాని కాలమును దెలిసికొనుట కాధారములు చిక్కకపోవుట చేతను, అప్పకవీయాదిలక్షణ గ్రంథములలో నుదాహరింపఁబడియుండకపోవుట చేతను, ఇప్పుడు నాకు లభించియున్న గ్రంథములలోనే కొన్ని యప్పకవి కాలమునకుఁ బూర్వమునందు

రచియింపఁబడినవి యున్నను నేనవి విడిచి పెట్టియుండవచ్చును. మూఁడవభాగము ప్రచురింపఁబడునప్పుడట్టిలోపమును నాకుఁ జూపుట కితరులకవకాశము కలుగును. నరపతివిజయమును రచియించిన యందుగుల వెంకయ్య కాలమును నేనిందుఁ జెప్పినట్లు పదునాఱవ శతాబ్ద మధ్యమునఁ గాక పదునేడవ శతాబ్దారంభమునకు మార్పవలసి యున్నది. ఇప్పటి కాలము వఱకుఁగల యాధునిక కవుల చరిత్రమును గూడ శీఘ్రకాలములోనే ముగింపఁ బ్రయత్నించుచున్నాను.

రాజమహేంద్రవరము.
నవంబరు ౧౮౯౪ సం.

కం. వీరేశలింగము.

విషయసూచిక

పుట

* ఈ గుర్తులుగల కవుల చరిత్రములు నూతనముగాఁ జేర్పఁబడినవి.

ఆంధ్రకవుల చరిత్రము

మధ్యకాలపు కవులు

1. పెనుమత్స వేంకటాద్రి

ఇతని తండ్రి పద్మరాజు ; తల్లి గన్నమాంబ. క్షత్రియుఁడు. ధనంజయ గోత్రుఁడు. ఇతఁడు "ఇందుమతీ కల్యాణ" మను ప్రబంధమును రచించినట్లు బమ్మెర కేసన, మల్లకవులు తమ "విష్ణు భజనానందము"నఁ దెల్పియున్నారు. 'ఇందుమతీ కల్యాణ' మిపుడు లభించలేదు. 'విష్ణు భజనానందము'నందలి వంశ వర్ణనమునుబట్టి యీతఁడు క్రీ.శ. 1500 ప్రాంతము వాఁడై యుండవచ్చునని 'ఆంధ్ర కవితరంగిణి'లోఁ గలదు.

2. పెనుమత్స గోపరాజు

ఇతఁడు పయి వేంకటాద్రికవికి సోదరుఁడు. ఇతఁడు "అంతర్వేది మాహాత్మ్యము" మున్నగు గ్రంథములను రచించి, రాజోలు తాలూకాలోఁగల ర్యాలి గ్రామమునందలి కేశవస్వామి కంకిత మొనర్చినట్లు 'విష్ణు భజనానందము'ను బట్టియే తెలియుచున్నది. ఇతని గ్రంథములేవియు లభించ లేదు.

3. అడిదము నీలాద్రికవి

ఇతఁడు సుప్రసిద్ధ కవియగు అడిదము సూరకవి వంశమునఁ బ్రాచీనుఁడు. పూసపాటి రాచిరాజుగారి వద్దగాని, ఆయన పుత్రులగు తమ్మిరాజు గారి వద్దగాని ఆస్థాన విద్వాంసుఁడుగ నీతఁడుండియుండును. ఇతఁడు 'రణ రంగవిజయ' మను కావ్యమువ్రాసి, అందు తన యేలిక యొక్క-

వీరవిహారమును వర్ణించెనని చెప్పుదురు. శాసనాధారములం బట్టి ఇతఁడు క్రీ. శ. 1458 ప్రాంతమున నుండవచ్చునని తోఁచుచున్నది.

4. వేమనకవి

ఇతఁడు సుప్రసిద్ధములైన 'వేమన పద్యము' లను రచించినకవి. రెడ్డిరాజుల వంశములోనివాఁడు. కొండవీడు, రాజమహేంద్రవరములను పాలించిన రెడ్డి రాజుల అనంతరము వెలసిన చిన్న చిన్న సంస్థానములలో నీతఁడొక కోవకుఁజెంది యుండవచ్చునఁట.

వేమన 'కటారుపల్లె'లో సమాధి నొందెనని తెలియుచున్నది. కాన ఆ యూరే యాతని నివాసమని కొందఱుతలఁచిరి. కాని, వేమనయే "ఊరు కొండవీడు; ఉనికి పశ్చిమవీధి, మూగచింతపల్లె మొదటి యిల్లు" అని చెప్పుటచే వేమన తొలినివాసము 'మూగచింతపల్లె' అనియు, తర్వాతి నివాసము 'కొండవీ' డనియుఁ దెలియుచున్నది.

వేమన కాలముం గూర్చి యభిప్రాయ భేదములు కలవు. ఇతఁడు 17-వ శతాబ్దివాఁడని బ్రౌను పండితుఁడును, 16-వ శతాబ్దివాఁడని క్యాంబెలు పండితుఁడును, 17వ శతాబ్దివాఁడని శతకవాఙ్మయ సర్వస్వకర్త శ్రీవేదము వేంకటకృష్ణ శర్మగారును, 15-వ శతాబ్దివాఁడని శతక వాఙ్మయ చరిత్ర కర్త శ్రీ వంగూరి సుబ్బారావుగారును, శ్రీమల్లంపల్లి సోమశేఖర శర్మ గారును, 16 వ శతాబ్దివాఁడని శ్రీ శేషాద్రిరమణ కవులును ; ఇట్లే మఱి కొందఱును విభిన్నరీతుల నభిప్రాయపడుచున్నారు. కృష్ణరాయల కాలమునయున్న ఎడపాటి ఎఱ్ఱాప్రగడ తన "మల్హణ చరిత్ర" లో వేమనను స్తుతించియున్నందునను, 16-వ శతాబ్ది చివఱనున్న తురగా రామకవి తన "నాగర ఖండము"న వేమనను స్తుతించినందునను వేమన 15-వ శతాబ్దివాఁడై యుండునని శ్రీ వంగూరి సుబ్బారావుగారి యభిప్రాయము. 'ఆంధ్ర కవి తరంగిణి' లోను శ్రీ సుబ్బారావుగారి యభిప్రాయమే సమర్థింపఁబడినది.

వేమన తొలుత స్వేచ్ఛాప్రవృత్తికలవడి, పిదప విరాగి యయ్యెన నియు, 'అభిరాముఁ'డను నాతనిని మోసగించి, ఆతనికి లభింపవలసిన ఆత్మ విద్యనాతని గురువువలనఁ దాను పొందెననియు-ఇంక నిట్టి కథల నెన్నిఁటినో చెప్పుదురు. ఇతని పద్యములు వేలకొలఁదినున్నవి. ప్రస్తావానుసారముగ ఇతరులు కూర్చిన పద్యములును కొన్ని యిందుఁ జేరియున్నవని విమర్శకుల యాశయము.

5. శ్రీకృష్ణదేవరాయలు

ఇతఁడా ముక్తమాల్యద యను నామాంతరము గల విష్ణుచిత్తీయమను ప్రబంధమును రచించిన మహాకవి. ఇతఁడు కవీశ్వరుఁడయి విద్వన్మహాకవుల నాదరించుటవలననే కాక మహారాజయి యనేకదేశములను జయించుటవలనఁగూడ సుప్రసిద్ధుఁ డయినవాఁడు. దక్షిణ హిందూదేశమును పాలించిన రాజులలో నింత దేశమును జయించి యేలినవాఁడును, ఇంత ప్రసిద్ధి కెక్కినవాఁడును, మఱి యెవ్వఁడును లేఁడు. కాఁబట్టి యీతని చరిత్రమును వ్రాయుటకు ముందీతని పూర్వ చరిత్రమును గూడ సంక్షేపము గాఁగొంత వ్రాయుట యుచితమని తోఁచుచున్నది.

ఈతని రాజధాని బళ్ళారి మండలములోని యానెగొందికి సమీపమున తుంగభద్రాతీరము నందున్న విజయనగరము. ఈ విజయనగరమునకు విద్యానగర మనియు నామాంతరము గలదు. ఈ పట్టణము విద్యారణ్యస్వామియని మహాప్రసిద్ధి గన్న మాధవా చార్యులవారి యాజ్ఞచేతఁ గట్టఁబడినది. ఈ మాధవాచార్య్య లాకాలమునందు బుక్కరాజువద్ద మంత్రిగా నుండెను. కంప భూపతి కుమారుఁడైన బుక్కరాజు క్రీస్తుశకము ౧౩౫౦ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౩౭౯వ సంవత్సరము వఱకును రాజ్యముచేసెను. ఈ రాజు హూణశకము ౧౩౩౬వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౩౫౦ వ సంవత్సరము వఱకును గూడ తన యన్నయైన హరిహరరాజుతోఁ గలిసి రాజ్యము చేసెన నియు, ఆ కాలమునందుఁగూడ మాధవాచార్యుఁడే వారికి మంత్రి యనియు,

వారికి రాజ్యము మాధవాచార్యుని వలననే వచ్చెననియు, కొంద అందురుగాని యది యెంతవఱకు సత్యమో తెలియదు. బుక్కభూపాలుని తండ్రియైన సంగ (కంప) రాజొక చిన్న సంస్థానాధిపతియై యుండి, మహమ్మదీయులు దండెత్తి వచ్చి హిందూ రాజ్యమును నాశనముచేసి యోరుగంటి ప్రతాపరుద్రుని చెఱగొని పోయిన కాలములో తన రాజ్యమును పోఁగొట్టుకొని యుండును. కొందఱతఁడు గొల్లవాఁడని చెప్పుదురు. కాని యాతని పూర్వస్థితిని నిర్ధారణము చేయుటకుఁ దగిన యాధారము లేవియు నిప్పుడు కానరావు. ఈ హరిహర, బుక్కరాజులు సహితము ప్రతాపరుద్రుని యవసానదశయం దాతని సేనలో దండనాథులుగా నుండిరని యొకానొకరు వ్రాసి యున్నారు. ఏది యెట్లున్నను వీ రారంభదశలో రాజ్యహీనులయి యుండి తమ ధైర్యసాహసముల వలనను తమ కులగురువైన మాధవాచార్యుని బుద్ధిబలములవలనను రాజ్యము సంపాదించి, స్వతంత్రులై మాధవాచార్యుని మంత్రిగాఁ జేసికొని యాతని యాలోచన ననుసరించి వర్తించు చుండినట్టు మాత్రము నిశ్చయముగా తెలియవచ్చుచున్నది. మాధవాచార్యులు దానొక దేవత నుపాసించి యాదేవతను బ్రత్యక్షము చేసికొని యామె వరముచేత బుక్కభూపాలునకు రాజ్య మిప్పించెనని కొందఱును, లక్ష్మీ కటాక్షమును బొంది సన్నిహితురాలయిన లక్ష్మీదేవిని తన్నైశ్వర్య వంతునిగాఁజేయుమని కోరినప్పుడామె కాజన్మమునందు లక్ష్మి లభింపదని చెప్పఁగా జన్మాంతర తుల్యమైన సన్న్యాసమును స్వీకరించి వైభవములను బొందెనని కొందఱును వ్రాసి యున్నారు. ఇవి యిటీవలివారి బుద్ధికల్పితములు. ఇటువంటి కథలను కల్పించుటలో హిందువులకుఁ గల సామర్థ్యము మఱి యెవ్వరికిని గానఁబడదు. మాధవాచార్యులకుఁ బూర్వమునందు శంకరాచార్య పీఠమునకు వచ్చిన యతీశ్వరు లాశంకరుని వలెను, ఇతర సన్న్యాసులవలెను పాదచారులయి భిక్షాటనము చేయుచు, శిష్యపరంపరకు తత్త్వబోధను జేయుచు వచ్చిరి. ఈ మాధవాచార్యుఁడు బుక్కరాజు వద్ద మంత్రిగా నుండి సమస్త వైభవముల ననుభవించుచు సన్న్యసించినవాఁడగుట చేతఁ దాను సన్న్యాసి

యయ్యును తొంటివిభవములను విడువఁజాలని వాఁడయి జనులకుఁ దనయం దుఁ గల గౌరవాధిక్యము వలనను, రాజానుగ్రహము వలనను, గజాశ్వాం దోళనాది సమస్తరాజ చిహ్నములను ధరించి, పీఠాధిపతుల కిట్టి యైశ్వర్యచి హ్నము లుండవచ్చునని నిబంధనముచేసి సమర్థించుకొనెను. ఏనుఁగులతోను, గుఱ్ఱములతోను, వాద్యములతోను పల్లకులలో నెక్కి సర్వసంగపరిత్యాగు లయిన సన్న్యాసులు మహారాజ వైభవముతో సంచరించుట దేవతావరాయ త్తమని సాధించుటకై మనవా రీలక్ష్మీకథను తరువాతఁ గల్పించి యుందురు. సన్న్యాసాశ్రమమును స్వీకరించునపుడు మాధవాచార్యుల వారు విద్యారణ్యు లన్న నామమును స్వీకరించిరి. వీరికాలమునుండియే జగద్గురువుల మను కొనెడు స్మార్తాచార్య పీఠస్థులయిన యతుల కందఱకును గజాశ్వాదులును, వాద్యములును పెండ్లిపల్లకులును పరంపరగా వచ్చుచున్నవి. ఈ మాధవా చార్యుల వారు గొప్ప విద్వాంసులు. ఆదిశంకరుల తరువాత శంకరాచార్య పీఠమునకు వచ్చినవారిలో మాధవాచార్యులకుఁ బూర్వమునందుఁ గాని పరమునందుఁ గాని యింతటి పండితులు మఱి యెవ్వరునులేరు. ఈయన 'పరాశరమాధవీయ' మను పేర పరాశరస్మృతి కొక్కగొప్ప వ్యాఖ్యానమును, 'కాలమాధవీయ' మనునొక కాలనిర్ణయగ్రంథమును, 'శంకర విజయము' ను, 'విద్యారణ్య'మని ప్రసిద్ధిగన్న వేదభాష్యమును, నూటయెనిమిది యుపనిషత్తులకొక వ్యాఖ్యానమును, 'సర్వదర్శన సంగ్రహము'ను, 'మాధవ నిదానము'ను రచియించెను. రాఁబోయెడు విజయనగరరాజుల చరిత్రమును దివ్యజ్ఞానము చేత ముందుగానే తెలుపుచు నీ మహా విద్వాంసునిచే రచియిం పఁబడిన దన్న కాలజ్ఞానమను పుస్తక మొకటి కలదు, కాని యది విజయ నగర సంస్థానము క్షీణించిన తరువాత రచింపఁబడిన యాధునిక గ్రంథమయి యుండును.

మాధవాచార్యులవారు తుంగభద్రాతీరమునందున్న పంపానగరమునందు జన్మించిరి ; వీరు బుక్కభూపాలునికి కులగురువులు ; భారద్వాజస గోత్రులయిన తెలుఁగు బ్రాహ్మణులు: ఈయన తండ్రి మాయణుఁడు;

అన్న సాయణుఁడు. అన్నయందును తండ్రియందును గల గౌరవము చేత మాధవాచార్యుల వేదభాష్యములలోఁ గొన్నిటికి వారిపేరులు పెట్టెను. మాధవాచార్యులు తొంబది సంవత్సరముల ప్రాయమున సిద్ధి బొందిరఁట; ఈయన ౧౩౬౮-వ సంవత్సమునందు బుక్కరాజు మంత్రియై యుండిన ట్లొక తామ్రశాసనమువలనఁ దెలియ వచ్చుచున్నది. మాధవీయాది గ్రంథములలో మాధవాచార్యులవారు తమ వంశమును దెలుపుచు వ్రాసిన రెండు శ్లోకముల నిందుఁ జూపుచున్నాను—

శ్లో॥ యస్యబోధాయనం సూత్రం శాఖా యస్య చ యాజుషీ,
భారద్వాజకులం యస్య సర్వజ్ఞ స్స హి మాధవః.
శ్రీమతీ యస్య జననీ సుకీర్తి ర్మాయణః పితా,
సాయణో భోగనాథశ్చ మనోబుద్ధి సహోదరౌ.

బుక్కరాజు తరువాత నాతనికి కామాక్షీదేవివలనఁ బుట్టిన హరిహరనాథుఁడు ౧౩౭౯-వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౪౦౧ వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యము చేసెను. ఈ హరిహరరాజునకు మల్లాదేవి వలనఁ గలిగిన పుత్రుఁడైన వీరప్రౌఢదేవరాయలు ౧౪౧౨ వ సంవత్సరము వఱకును, ఆతని పుత్రుఁడైన విజయభూపతి ౧౪౧౮ - వ సంవత్సరము వఱకును, ఆతని కుమారుఁడైన దేవరాయలు ౧౪౨౨ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౪౪౭ వ సంవత్సరము వఱకును రాజ్యము చేసినట్లు శిలా తామ్రశాసనములవలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది. కాని వీరేయే సంవత్సరములయందు సింహాసన మెక్కిరో యేయే సంవత్సరములయందు పరమపదమును బొందిరో నిశ్చయముగాఁ దెలియదు. బుక్కరాజు కాలమునుండియు వీరికి మహమ్మదీయులతో యుద్ధములు జరుగుచు వచ్చెను. ౧౩౬౪ వ సంవత్సరమునందు మొట్టమొదట బుక్కరాజు మహమ్మదీయులను యుద్ధములో జయించెను. ఆతని పుత్రుఁడైన హరిహర రాజును మహమ్మదీయులతో యుద్ధముచేసి ౧౩౮౦ వ సంవత్సరమునందు తురుష్కులను గోవా నగరము నుండి వెడలగొట్టెను. ఈ హరిహరరాజు హిందూ దేవాలయముల కనేకములకు భూదానములు చేసెను.

హరిహరరాజు యొక్క కడపటి దినములలో సాళువ గుండరాజు మంత్రిగానుండెను. గుండరాజు జైమినీభారతము కృతి నందిన సాళువ నృసింహరాజు తండ్రి. గుండరాజు మంత్రిగాను, దండనాథుఁడుగాను ఉండి కొంతరాజ్యమును సంపాదించెను. తదనంతర మాతని పుత్రుఁడు సాళువ నృసింహరాజు దేవరాయలు సంతానము లేక మృతుఁ డగుటవలననో మఱి యేలాగుననో కర్ణాటకరాజ్యము నాక్రమించెను. నరసింహరాజునకు తిమ్మరాజను పేరుగల జ్యేష్ఠభ్రాత యొకఁడుగలఁడు. అతఁడే యీశ్వరరాజు తండ్రియైన సాళువ తిమ్మరాజని తోఁచుచున్నది. సాళువ నృసింహరాజు భూదానములు మొదలయిన దానము లనేకములు చేసెను. ఇతఁడు చిత్తూరుమండలములోని వందవాసినగరమునకు పడమట నామడ దూరములో నున్న వెల్లము గ్రామములోని దేవాలయమునకు శాలివాహన శకము ౧౩౯౧ వ సంవత్సరమునం దనఁగా-హూణశకము ౧౪౬౯ వ సంవత్సరము నందుఁ గొంత భూమి యిచ్చెను; ఈతని రాజ్యకాలములోనే చిత్తూరి మండలములోని యావూరు గ్రామములోని శివాలయమున కొకరిచేత శాలివాహనశకము ౧౩౯౩ వ సంవత్సరమునకు సరియైన క్రీస్తుశకము ౧౪౭౧ వ సంవత్సరము నందుఁ గొంత భూమి యియ్యఁబడినది. ఈ నృసింహరాజు కాలమున తిమ్మరాజు పుత్రుఁడైన యీశ్వరరాజు దండనాథుఁడుగా నున్నట్లు వరాహ పురాణ పీఠికవలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది. ఈ నృసింహరాజు మరణానంతర మీశ్వరరాజుపుత్రుఁడయిన నరసింహరాజు రాజ్యమునకు వచ్చెను. ఇతఁడు ౧౪౭౭ వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యముచేసినట్లు శాసనముల వలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది. కొంద ఱితఁడు ౧౫౦౯ వ సంవత్సరము వఱకు మాత్రమే రాజ్యపరిపాలనము చేసెననియు, ఆ సంవత్సరము మొదలుకొని యాతని జ్యేష్ఠపుత్రుఁడయిన వీరనృసింహరాయలు పరిపాలనము చేసెననియు చెప్పుచున్నారు. ఇదియే నిజమై యుండవచ్చును. పేరొక్కటియే యైయుండుటచేత శాసనములను పరీక్షించినవారు కొడుకును గూడ తండ్రినిగా భ్రమించి యుందురు. ౧౫౦౯ వ సంవత్సరమునందు కృష్ణదేవ

రాయల ప్రభుత్వమారంభమైనది. కృష్ణదేవరాయలు రాజ్యమునకు రాకముం దాతని యన్నయైన వీరనృసింహరాయలు కొంతకాలము రాజ్యము చేసినట్లు కృష్ణదేవరాయల కంకితము చేయబడిన గ్రంథముల యందెల్లను జెప్పఁబడి యున్నది :-

క. వీరనృసింహుఁడు నిజభుజ
దారుణ కరవాల పరుషధారాహతవీ
రారి యగుచు నేకాతప
వారణముగ నేలె ధర నవారణమహిమన్.

క. ఆ విభు ననంతరంబ ధ
రావలయముఁదాల్చెఁ గృష్ణరాయఁడు చిన్నా
దేవియు శుభమతి తిరుమల
దేవియునుం దనకుఁ గూర్చు దేవేరులుగన్-[మనుచరిత్రము]

క. వారలలోఁదిప్పాంబ కు
మారుఁడు పరిపంథి కంధిమంథాచలమై
వీరనరసింహరాయఁడు
వారాశిపరీత భూమివలయం బేలెన్.

శా. వీరశ్రీనరసింహశౌరి పిదపన్ విశ్వక్షమామండలీ
ధౌరంధర్యమున న్ఘనంబు ముదమంద న్నాగమాంబాసుతుం
డారూఢోన్నతిఁ గృష్ణరాయఁడు విభుండై రాజ్యసింహాసనం
బారోహించె విరోధులు న్గహన శైలారోహముం జేయఁగన్.-
[పారిజాతాపహరణము]

శిలా తామ్రశాసనాదుల వలనఁ దెలియవచ్చెడు పయి విధమునఁ గాక యీ వంశవిషయమయి పలువురు పలు విధముల పరస్పరవిరుద్ధముగా వ్రాసి యున్నారు, అందొక విధము నిందు క్రిందఁ గనఁబఱిచెదను.-

	మొదలు-వఱకు
హరిహరరాయలు	1336-1350

బుక్కరాయలు	1350-1379
హరిహరరాయలు	1379-1401
విజయబుక్కరాయలు	1401-1418
పల్ల బుక్కరాయలు	1418-1434
గౌడదేవరాయలు	1434-1454
రాజశేఖర రాయలు	1454-1455
విజయభూపతి	1455-1456
ప్రౌఢదేవరాజు	1456-1477
వీరప్రతాపరాయలు	1477-1481
మల్లికార్జున రాయలు	1481-1487
రామచంద్రరాయలు	1487-1488
విరూపాక్షరాయలు	1488-1490
నరసింహరాయలు	1490-1495
నరసరాయలు	1495-1504
వీరనరసింహరాయలు	1504-1509
కృష్ణదేవరాయలు	1509-1530

ఈ పట్టిక యొక్కటియే చాలవఱకు శిలా తామ్రశాసనములలోని కాలము ననుసరించి యున్నది.

కృష్ణదేవరాయలు జన్మించిన దినము గాని సంవత్సరము గాని సరిగాఁ దెలియదు. కృష్ణరాయలజనన మొకరు ౧౪౭౧ వ నంవత్సరము నందనియు, ఇంకొకరు ౧౪౯౨ వ సంవత్సరము నందనియు వ్రాసి యున్నారు గాని యం దేది సత్యమయినదియు నిశ్చయించుట కాధారము లేవియు దొరకలేదు. ఇతఁడు శాలివాహనశకము ౧౩౯౨ వ సంవత్సరము నందనఁగా క్రీస్తుశకము ౧౪౭౧ వికృతి సంవత్సర పుష్యబహుళ ద్వాదశీ

శుక్రవారమునాఁడు పుట్టినట్టు తెలిపెడి యీ క్రింది పద్య మొకటి వాడుకలో నున్నది :—

ఉ. ఆందలి శాలివాహన శకాబ్దము లద్రివసుత్రిసోములన్
వందితమైన యవ్వికృతి వత్సరమందలి పుష్యమాస మం
దుం దగు కృష్ణపక్షమున నుండెడి ద్వాదశి శుక్రవాసరం
బుం దుదయించెఁ గృష్ణుఁడు శుభాన్వితుఁ డానరసింహమూర్తికిన్.

ఇది యెంతవరకు విశ్వసింపఁదగినదో బుద్ధిమంతులగువా రాలోచించు కొందురుగాక ! అయినను, ఇది మొదటివారు చెప్పిన కాలముతో సరిపోవు చున్నందున దీని నధికవిశ్వాసార్హముగా నెంచవచ్చును. ౧౮౭౫ వ సంవత్సరములో కావలి వెంకట రామస్వామి గారు కలకత్తానగరము నందుఁ బ్రచురించిన దక్షిణహిందూదేశ కవుల చరిత్రములో కృష్ణరాయలు తన నలువదవయేట శాలివాహన శకాబ్దములు ౧౪౪౯ వ సంవత్సరమునం దనఁగా క్రీస్తుశకము ౧౫౨౪ వ సంవత్సరమునందు మృతినొందినట్టు వ్రాసియున్నారు. దీనినిబట్టి చూడగా నీరాయలవారు హూణశకము ౧౪౮౪ వ సంవత్సరమునఁ బుట్టి నట్టేర్పడుచున్నది. అల్లసాని పెద్దన్న చెప్పినట్టు చాటుధారగా వచ్చుచున్న యీ క్రింది పద్యములనుబట్టి కూడ కృష్ణదేవరాయల మృతికాల మించు మించుగా దీనితో సరిపోవుచున్నది.

ఉ. బోరన యాచకప్రతతి భూరి విపద్దశ నొందుచుండఁగా
నారయ శాలివాహనశకాబ్దము లద్రియుగాబ్ధి సోములం
దారణ వత్సరంబున నిదాఘదినంబున జ్యేష్ఠశుద్ధ ష
ష్ఠీరవివాసరంబున నృసింహుని కృష్ణుఁడు చేరె స్వర్గమున్
ద్వారక నున్న కృష్ణుఁడవతారసమాప్తము నొందు కైవడిన్

ఈ పద్యమును బట్టి శకాబ్దములు ౧౪౪౭ టికి సరియయిన హూణ శకము ౧౫౨౫ వ సంవత్సరమునఁ గృష్ణరాయ లంతరించినట్లు కానఁబడు చున్నను, ౧౫౩౦వసంవత్సరమువఱకు నాతని దానశాసనములు విస్తారముగా నున్నందున శాసనములను బరీక్షించిన యిప్పటివా రతఁడు ౧౫౩౦ వ సం

వత్సరమునందే మృతినొందెనని నిశ్చయించి యున్నారు. ౧౫౨౬, ౧౫౨౮, ౧౫౨౯ వ సంవత్సరములయం దచ్యుత దేవరాయల దానశాసనములు సహితము రెండు మూఁడు కానవచ్చుచున్నను, అవి కృష్ణరాయల జీవితకాలములోనే చేయఁబడినవి కావచ్చును.

[కృష్ణదేవరాయల జననకాల నిర్ణయమును గూర్చి ఆంధ్రకవి తరంగిణిలో క్రింది యంశములు వ్రాయఁబడినవి.

"నంది మల్లయ్య, ఘంట సింగయకవులు తమ వరాహ పురాణమును క్రీ. శ. 1485-1490 ప్రాంతమున రచించి కృష్ణరాయల తండ్రియగు నరస రాయల కంకిత మిచ్చియున్నారు. కృతిపతినిగూర్చి చెప్పిన పద్యములలో కృష్ణరాయల అన్నయగు వీర నరసింహరాయల ప్రశంసయే కలదు. కృష్ణ రాయల ప్రస్తావనలేదు. కావున అప్పటికిఁ గృష్ణరాయలు పుట్టియుండక పోవచ్చును. లేదా పుట్టియున్నను అతఁడు మిక్కిలి తక్కువ వయసువాఁడై యుండవచ్చును. కావున శ్రీ కృష్ణరాయలు క్రీ. శ. 1487 ప్రాంతమున జన్మించియుండవచ్చును.

'అందలి శాలివాహన శకాబ్దము'లను పద్యమును అధిక విశ్వాసార్హముగా నెంచవచ్చు' నని శ్రీ వీరేశలింగం పంతులుగారు వ్రాసిరి. కాని అందలి శాలివాహన శకసంఖ్య 1387 మాత్రము వికృతి సంవత్సరముకాదు; పార్థివ యగుచున్నది. వికృతి 1392 అగును. కావున దీనిని బట్టి రాయల జననకాలమును నిర్ణయింప వీలులేదు. రాయలు వైశాఖమాసమున జనించి నట్లు నెల్లూరు శాసనమునఁ గలదు.

గుంటూరు జిల్లా తెనాలిలో, శాలివాహనశకము ౧౪౧౧ సౌమ్య సం॥ వైశాఖ శుద్ధ ౧౧ నాఁడు గోవర్ధనేశుని ప్రతిష్ఠించి వ్రాయఁబడిన శాసన మొకటికలదు. అందు విజయనగర ప్రభువగు కృష్ణరాయలును, మంత్రి తిమ్మరుసును ఆలయమునకు వచ్చి దానములు చేసినట్లున్నది. ఇది సత్యమయ్యెనేని కృష్ణరాయల జననము క్రీ. శ. ౧౪౭౭ కాఁజాలదు. రెండేండ్ల

వయసున రాయలు మంత్రితోవచ్చి దానధర్మములు చేయుట పొసఁగదు. ఈ శాసనపు పూ_ర్తి పాఠము లభించలేదు. గోవర్ధనేశ్వరుని ప్రతిష్ఠకుఁ దర్వాత కొన్నేండ్లు గడచిన పిదప నీ శాసనము పుట్టియుండవచ్చును. శా.శ. ౧౪౧౧ నాఁటికి నరసరాయలే జీవించియుండెను. శాసనము గోవర్ధనేశ్వరుని ప్రతిష్ఠా కాలమును సూచించునదైన కావలెను, లేదా-యీ శాసనము కల్పిత మైనదైనను కావలెను. క్రీ. శ. 1487 లో రాయలు జన్మించుట నిశ్చయ మేని, అతని జన్మదినము కీలక సం. వైశాఖ బహుళ విదియ కావలెను." [చూ.ఆంధ్రకవి తరంగిణి, సం. 7. పుటలు 16-18.]] కృష్ణదేవరాయల తండ్రియైన నరసింహరాయనికి తిప్పాంబ యనియు, నాగమాంబ యనియు, ఇద్దఱు భార్యలు గలరు. ఆ యిరువురలో తిప్పాంబ పట్టపురాణి యనియు, నాగమాంబ భోగకాంత యనియు, చెప్పుదురు. కొన్ని శాసనములయందుఁ గూడ నిట్లే కానఁబడుచున్నది. * ఆ యిద్దఱు భార్యలలో తిప్పాంబకు వీర నరసింహరాయలును, నాగమాంబకు కృష్ణదేవరాయలును పుట్టిరి. నరసింహ దేవరాయల కోబమాంబ యని యింకొక భార్య యున్నట్టును, ఆమె కచ్యుతదేవరాయలు పుత్రుఁడయినట్టును, శాలివాహనశకము ౧౪౫౫ వ సంవత్సరమునకు సరియైన హూణాబ్దము ౧౫౩౩ హేవిళంబి సంవత్సర మున చిత్తూరిమండలములోని నారాయణపురము నొక బ్రాహ్మణునికి దాన మిచ్చుచు నచ్యుత దేవరాయలు వ్రాసి యిచ్చిన తామ్రశాసనములోని యీ క్రింది వాక్యములవలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది:-

---

*[ఇయ్యెడ "ఆంధ్రకవి తరంగిణి" లో క్రింది విషయములు వివరింపఁబడినవి

'కృష్ణరాయల తల్లి కులకాంతియేగాని భోగకాంత కాదు. అట్లనుటకుఁదగిన యాధారములు లేవు. ఆమె భోగకాంతియైనట్లు తెల్పుశాసనమొక్కటియును లేదు. వీరనరసింహరాయల శాసనములందును, కృష్ణరాయల శాసనముల యందును గూడ నాగలాదేవి (నాగమాంబ) నరసరాయల భార్యయే యనికలదు. ఆమె భోగకాంతయని యనుమానించుటకును అవకాశములేదు. కావున, ఆమెంగూర్చిన కథలును, వానిననుస రించి కృష్ణరాయలు దాసీపుత్రుఁడని యూహించి, అతని వివాహముంగూర్చి చెప్పఁబడు కథలును కల్పితములని చెప్పవలయును.']

తిప్పాజీ నాగలాదేవ్యోః కౌసల్యా శ్రీసుమిత్రయో
జాతౌ వీరనృసింహేంద్ర కృష్ణరాయ మహీపతీ
అస్మాదోబాంబికా దేవ్యా మచ్యు తేంద్రోపి భూపతిః.

కృష్ణదేవరాయల తండ్రి నరసింహరాజే మధుర, శ్రీరంగపట్టణము మొదలయిన వానిని జయించి తద్దేశముల నాక్రమించినట్లు పారిజాతాపహరణములోని యీ క్రింది పద్యమువలనఁ దేటపడుచున్నది—

సీ. కుంతలేశ్వరుఁడు చిక్కుపడంగ విద్యాపురంబుఁ గైకొని నిజప్రౌఢి నెఱపెఁ
బారసీకునకు దుర్భరమానవత్వంబుఁదొలఁగించె మానవదుర్గసీమఁ
జోళవల్లభునకు సురవధూమధురాధరము లిచ్చి మధురాపురంబు గొనియె
శ్రీరంగపట్టణసీమ ఖడ్గనటీవినోదంబు హావనేంద్రునకుఁ జూపె
నతఁడు నుతికెక్కె రామనేత్వంతరాళ
కలిత షోడశదానవిఖ్యాత యశుఁడు
మండలీకర మేఘమారుతాండబిరుదుఁ
డీశ్వరాధిపు నరసపృథ్వీశ్వరుండు.

౧౪౩౯ వ సంవత్సరమునకు సరియైన శాలివాహనశకము ౧౪౩౦ శుక్ల సంవత్సర వైశాఖమాసమునందు సింహాసనమునకు వచ్చువఱకును గల కృష్ణరాయని చరిత్రము విశ్వాసార్హమైన దేదియు తెలియదు.

[శాలివాహనశకము ౧౪౩౦ వ సంవత్సరము శుక్లనామ సంవత్సర మాఘ శుద్ధ చతుర్దశికి సరియైన క్రీ. శ. 1509 ఫిబ్రవరి 4 వ తేదీని కృష్ణరాయల పట్టాభిషేకము జరిగినట్లు శ్రీ కొమఱ్ఱాజు వేంకట లక్ష్మణ రావుగారు 'మహమ్మదీయ మహాయుగము' నఁ దెల్పిరనియు, వారు తెల్పిన శుక్ల మాఘ శుద్ధ చతుర్దశి క్రీ. శ. 1510 జనవరి 24 వ తేదీకి సరిపోవుచున్నదనియు, అది శా. శ. ౧౪౩౨ అనియు 'ఆంధ్రకవి తరంగిణి'లోఁ దెలుపఁబడినది. (సంపుటము. 7 పుటలు 21, 22) శ్రీ నేలటూరి వేంకట

రమణయ్యగారు రాయల పట్టాభిషేక కాలము క్రీ. శ. 1509 ఆగష్టు 7 వ తేదీయని నిర్ణయించియున్నారు. ఆంధ్రకవి తరంగిణీకారులు చాలవఱకుఁ జర్చించి పట్టాభిషేకము శుక్ల సం. మాఘ శు. ౧౪ నాఁడు జరిగెననియు,కాని అన్నయగు వీర నరసింహరాయల యనుమతిపై కృష్ణరాయలు శుక్ల కృష్ణ జయంతినాఁడు (తే 7-8-1509) రాజ్యాధికారము స్వీకరించెనని తలఁపవచ్చు ననియుఁ దెలిపియున్నారు.) (చూ. ఆంధ్రకవి తరంగిణి. సం. 7. పుటలు 22-28.]

వీర నృసింహరాయని పైని జూపు ప్రేమముకంటెఁ దండ్రి కృష్ణ రాయనియెడనధిక ప్రేమమును జూపుచు వచ్చెననియు, అది చూచి సహింప లేక వీర నృసింహరాయని తల్లి తన సపత్నిపుత్రుని జంపింపఁ బ్రయత్నిం పఁగామంత్రియైన తిమ్మరుసు జాడఁ గనిపెట్టి యాతనిని దాఁచి ప్రాణ మునురక్షించి కాపాడె ననియు, తరువాతఁ గొంతకాలమునకు నరసింహదేవ రాయ లుబ్బుజబ్బుచేత బాధపడుచుఁ బ్రాణావసాన కాలమునందుఁ గొడు కులనుబిలిచి తనవ్రేలియుంగరమును దీసికొన్నవాఁడు రాజ్యార్హుఁ డని చెప్పినప్పుడు తక్కినవారు తీయుట కుపాయము తోఁచక యూరకుండగాఁ గృష్ణరాయలు తన చేతి ఖడ్గముతో జనకుని వ్రేలు నఱికి యుంగరమును గైకొనెననియు,అతని సాహసమునకు మెచ్చి తండ్రి యాతనినేపట్టాభిషిక్తుని జేయ నియమించి దేహవియోగమును బొందెననియు కథలు చెప్పుదురు. నరసింహరాయని యనంతరమున జ్యేష్ఠుఁడయిన వీరనృసింహరాయఁడే రాజ్యమునకు వచ్చినట్టు కృష్ణరాయని కంకితము చేయఁబడిన మనుచరిత్రాది గ్రంథములే చెప్పుచున్నందున, ఈ కడపటి సంగతి సత్యమయి యుండదు. కృష్ణదేవరాయఁడు సింహాసనమునకు వచ్చిన శీఘ్ర కాలములోనే యుద్ధ యాత్ర చేసి తన రాజ్యమును నానాముఖముల వ్యాపింపఁజేసెను. దాసీ పుత్రుఁడగుటచేత నాతనికిసత్కులీనులగు రాజులెవ్వరును గన్య నియ్యనం దున సింహాసన మెక్కినప్పటికి వివాహముకాలేదు. కృష్ణరాయలు ౧౫౧౩ వ సంవత్సరమునందు దక్షిణ దిగ్విజయ యాత్రకు బయలువెడలి మహి

సూరు దేశములోని యుమ్మత్తూరు, శివసముద్రము, శ్రీరంగపట్టణము లోఁ బలుచుకొని గంగవంశరాజులను జయింపఁగా, తరువాత మహిసూరు దేశ మంతయు స్వాధీనమయినది. ఈ దేశమును జయించినసంగతి పారిజాతాప హరణములోని ద్వితీయాశ్వాసాంతమందలి యీ క్రింది పద్యమునందు సూచింపఁబడినది.

శా. సమ్మర్దక్షమధీనిబంధనవిధాసంక్రందనాచార్య శూ
రమ్మన్యాచలవజ్రపాత జగతీరక్షాంబుజాక్ష శర
ధ్యమ్మాత్రగ్రస్థదశాస్య రాజ్యసమ సహ్యాద్రిప్రోద్భవాతీరభా
గుమ్మత్తూరి శివంసముద్రపుర వప్రోన్మూలనాడంబరా !

ఆ సంవత్సరమునందే కృష్ణదేవరాయలు నెల్లూరి మండలములోని యుదయ గిరిమీఁదికి దండెత్తి, దాని కధికారిగా నున్న వీరభద్రపాత్రుని పినతండ్రి యైన ప్రహరేశ్వరపాత్రుని జయించి యా దుర్గమును సాధించెను.

అటుతరువాతఁ గృష్ణరాయల మంత్రియైన యప్పాజీ యను నామాంతరము గల తిమ్మరుసు (సాళువ తిమ్మరాజు) నెల్లూరి మండలములోని కనిగిరి (కనకగిరి) కి రాజయినట్టియు, ఓరుగంటి ప్రతాపరుద్రుని సంతతి వారిలోఁ గడపటివాఁడయినట్టియు వీరరుద్రగజపతి కాతని కుమార్తెను కృష్ణదేవరాయల కిచ్చి వివాహము చేయుమని సందేశము పంపెను.*

ఆతడు హీనకులుఁడైన కృష్ణరాయనికిఁ దన పుత్రిక నియ్యనని స్పష్టముగాఁజెప్పి యటువంటి బలవంతునితో విరోధము బెట్టుకొనుటకు సాహసింపఁజాలక, కొమార్తెనిచ్చెదనని చెప్పి రాయలను మంత్రి సహిత ముగా రప్పించి, అంతఃపురము చొచ్చినప్పుడు రాజు ప్రాణములు గొనఁ బ్రయత్నించెను, కోటలోఁ బ్రవేశించిన తరువాత మంత్రియైన తిమ్మరు సీ మోసమును గనిపెట్టి రాజు ప్రాణములు కాపాడుటకై తాను రాజువేష

*[వీర రుద్రగజపతి కటకము రాజధానిగా ఓఢ్రదేశమును, కొంత తెలుఁగు దేశమును పాలించుచుండిన రాజు; కాని ఓరుగంటి కాకతీయుల సంతతివాఁడుకాఁడు. అతని కుమార్తె చిన్నాదేవియును గాదు.]

మును వేసికొని కృష్ణరాయనికి సేవక వేషము వేసితన వెంటఁగొని పోయెను. కాని కృష్ణరాయని చేతి వ్రేలి నున్న ముద్రయుంగరమును బట్టి యతఁడే రాజని యంతఃపురములోనివా రానవాలు పట్టిరి. ప్రాణోపద్రవము సంభవింపనున్న యా సమయమునందు ధీమంతుఁడైన మంత్రియుపాయము వలన రాజు తానును మంత్రియు నెట్లో ప్రాణములు దక్కించుకొని పాఱిపోయి స్వదేశమును జేరినతోడనే సేనలను గూర్చి కవిగిరి మీఁద దండెత్తి వచ్చి వీరరుద్రుని రాజ్యమును, అతని పుత్రికయైన చిన్నాదేవిని గైకొని, ద్రోహియైన యాతనిఁ జంపక కుటుంబసహితముగా వింధ్యపర్వత ప్రాంతములకుఁ బాఱఁద్రోలెను. వీరరుద్రుని శుద్ధాంత స్త్రీలు వింధ్యపర్వతము పాలైన సంగతిని మనుచరిత్రమునం దల్లసాని పెద్దన యీ రీతిగా వర్ణించియున్నాఁడు. :-

మ. ధరకెంధూళులు కృష్ణరాయల చమూధాటీగతి న్వింధ్యగ
హ్వరముల్దూఱఁగఁజూచి తారచటఁగాఁపై యుండుటం జాల న
చ్చెరువై యెత్తని వింతచీఁకటులు వచ్చెం జూడరేయంచు వే
సొరిదింజూతురు వీరరుద్రగజరాట్పుద్ధాంత ముగ్ధాంగనల్.

కృష్ణరాయలు ౧౫౧౫ వ సంవత్సరమునందు పూర్వ దిగ్విజయయాత్ర వెడలి, ఆ సంవత్సరమునందే కొండవీడు, బెల్లముకొండ, బెజవాడ, కొండపల్లి, రాజమహేంద్రవరము మొదలయిన ప్రదేశములను జయించి ౧౫౧౬ వ సంవత్సరమునందు విశాఖపట్టణ మండలములోని భీమునిపట్టణమున కయిదుక్రోసుల దూరములోనున్న పొట్నూరివద్ద, రాతి జయస్తంభమును వేయించి, ఆ మండలములోని వీరవల్లి తాలూకాలోని వడ్డాదిజయించి, ఉత్కరదేశములోని కటకపురము వఱకుఁబోయి కటకపురమును గాల్పగా, కళింగదేశాధిపతియై యోఢ్రదేశమును బాలించుచుండిన ప్రతాపరుద్రదేవుఁడు తన కుమార్తెయైన తిరుమలదేవిని రాజునకిచ్చి వివాహముచేసి సంధిచేసి కొనెను. అందుచేతఁ గృష్ణదేవరాయలు రాజమహేంద్రవరము వఱకునుగల కళింగదేశమును మఱల ప్రతాపరుద్రున కిచ్చివేసి, ౧౫౧౬ వ సంవత్సరాంత

మున కాంచీపురము ప్రవేశించెను. ఈతని ప్రథమ భార్యయైన చిన్నాదేవికి, అన్నపూర్ణాదేవియనియు నామాంతరము గలదు. ఈతనికిఁ దిరుమలదేవియు నన్నపూర్ణాదేవియు నిద్దఱు భార్యలగుటను గృష్ణరాయలు తాను విష్ణు చిత్తీయమునందిట్లు తెలిపియున్నాఁడు.

క. ఆవిభు ననంతరంబ ధ
రావలయముఁబూని తీవు రహిమైఁ దిరుమ
ల్దేవియును నన్నపూర్ణా
దేవియుఁ గమలాబ్జముఖులు దేవేరులుగన్.

[కృష్ణదేవరాయల వివాహముం గూర్చియు, అతని భార్యలం గూర్చియు వారి నామములం గూర్చియు వివిధములగు నభిప్రాయము లున్నవి. రాయలకుఁ బండ్రెండుగురు భార్య లుండినట్లు కొందఱు చెప్పు చున్నారు. వారందఱును భార్యలు కారనియు, కొందఱు భోగకాంతలయి యుందురనియుఁ గొందఱి యభిప్రాయము. అల్లసాని పెద్దన్న రచించిన మనుచరిత్రమును బట్టి రాయలకు 'చిన్నాదేవి', 'తిరుమలదేవి' అను నిర్వురు దేవేరులుండినట్లు తెలియుచున్నది. చిన్నాదేవి రాయల భోగకాంత యనియు, కాని, రాయలామెకు మాట యిచ్చిన ప్రకారము దేవేరితో సమానముగా గౌరవించుచుండెననియు మఱి కొందఱి యభిప్రాయము. కాని కృష్ణదేవరాయలు రచించిన 'ఆముక్తమాల్యద' లో 'తిరుమల్దేవియును నన్నపూర్ణాదేవియుఁ గమలాబ్జముఖులు దేవేరులుగన్' అని యున్నది. దీనింబట్టి యప్పటికి తిరుమల దేవియు, అన్నపూర్ణాదేవియు రాయల దేవేరు లైనట్లు తెలియుచున్నది. చిన్నాదేవి ప్రస్తావనయే లేదు. చిన్నాదేవి నామాంతరమే అన్నపూర్ణాదేవి యని శ్రీవీరేశలింగం పంతులుగారు వ్రాసిరి గాని దానికిఁ దగిన ప్రమాణము లేదని చాలమంది యభిప్రాయము. ఆముక్తమాల్యద రచింపఁబడునాటికి చిన్నాదేవి మరణించి యుండునని "ఆంధ్రకవితరంగిణీకారులు" వ్రాయుచున్నారు. 'తిరుమల్దేవియును, నన్న

పూర్ణాదేవియుఁ గమలాబ్జముఖులు' - అను పద్య భాగముంబట్టి రాయలకు నలుగురు భార్యలనియు, వారు తిరుమలదేవి, అన్నపూర్ణాదేవి, కమలాదేవి, అబ్జముఖీదేవి అనియుఁ, గొందఱి తలంపు. 'కమలాబ్జముఖులు' అనునెడ 'కమలాబ్జముఖియు' అను పాఠమున్నది. అదియే సరియగు పాఠమని గ్రహించి శ్రీ వేదము వేంకటరాయశాస్త్రి గారు 'కమలాదేవియు' అను నర్థమును గ్రహించి యున్నారు. దీనింబట్టి ఆముక్త మాల్యదను రచించునప్పటికి రాయలకు ముగ్గురు భార్యలుండినట్లు తెలియుచున్నది. ఈ 'కమలాబ్జముఖి' పదముచే 'లక్ష్మీదేవి' తెలుపఁబడు చున్నదనియు, ఆమె ప్రతాప రుద్రగజపతి కుమార్తెయనియు ఆంధ్ర కవి తరంగిణీ కర్త మున్నగు వారి యాశయము. గజపతి రాజు కుమార్తె నామమును గూర్చి యభిప్రాయ భేదములు కలవు. ఆమె 'తుక్కాదేవి' యని కొందఱును, 'లుఖాదేవి' అని కొందఱును, 'లక్ష్మీదేవి' అని కొందఱును, 'భద్రాదేవి' అని కొందఱును, 'అన్నపూర్ణాదేవి' యని కొందఱును 'మోహనాంగి' అని కొందఱును - ఈ రీతిని వివిధ రీతులఁ దలంచి యున్నారు. శాస నాధారములంబట్టి యామె పేరు 'లక్ష్మీదేవి' యని నిర్ణయింపవలెనని 'ఆంధ్ర కవితరంగిణి' లోఁ జెప్పఁబడినది, (సంపుటము. 7 పుట 46) అన్నపూర్ణాదేవి యే రాజపుత్రికయైనదియు, ఆమె వివాహ మెప్పుడు జరిగినదియుఁ దెలియుట లేదు.]

ఈతఁడు పూర్వదిగ్విజయ యాత్రలో సింహాచలమును దర్శించినప్పుడు భార్యాసహితముగాఁ జేసిన దానమును గూర్చి సింహాచల దేవాలయములో నేఢవ స్తంభముమీఁద జెక్కించిన యీ క్రింది యంశమును విశాఖ పట్టణ మండల చరిత్రమునుండి తీసికొనుచున్నాను.—

"శుభమస్తు శ్రీమన్ మహారాజాధిరాజ పరమేశ్వర మూరు రాయర గండ ఆదిరాయ విజయభాషాగీత ప్రవర రాయరగండ యవనరాజ్య సంస్థాపనాచార్య శ్రీవీరప్రతాపకృష్ణదేవ మహారాజులు

సింహాసనస్థుడై పూర్వ దిగ్విజయ యాత్రకు విచ్చేసి ఉదయగిరి, కొండ వీడు, కొండపల్లి, రాజమహేంద్రవరము మొదలయిన దుర్గాలు సాధించి సింహాద్రికి విచ్చేసి స్వస్తిశ్రీ విజయాభ్యుదయ శాలివాహనశక వర్షంబులు ౧౪౩౭ అగు నేటి ధాత సం॥ చైత్ర బ ౧౨ స్థిరవారాన సింహాద్రినాథు దర్శించి తమ తల్లి నాగాదేవమ్మగారికిన్ని, తమ తండ్రి నరసరాయుని గారికిన్ని పుణ్యముగాను దేవునికి సమర్పించిన కంఠమాల ౧-కి ముత్యాలు ౯౯౧ వజ్రమాణిక్యాల కడియాలజోడు ౧-టి శంఖచక్రాల పతకం ౧-న్ని పయిడి పళ్ళెం ౧ - న్ని తూకాలుగ ౪౪౨౯౨ కాని మాడలుగ ౨౦౦౦ తమ దేవి చిన్నాదేవమ్మగారి చేతను, సమర్పించిన పతకం ౧-కి గ ౫౦౦ తిరుమలదేవమ్మగారి చేతను సమర్పించిన పతకం ౧-కి గ ౫౦౦ యింత మట్టుకు సమర్పించిన ధర్మశాసనము."

కృష్ణదేవరాయల విజయములను గూర్చి పారిజాతాపహరణము నందును, మనుచరిత్రమునందును జెప్పఁబడిన కొన్ని పద్యముల నిం దుదాహరించు చున్నాను :—

చ. మునుకొని కొంఁడవీటి కడ మూఢత రుద్రుఁడు కృష్ణనందను
నృమనసిజునిన్ జయించె; నది మానుషమే? నరనేంద్రు కృష్ణరా
య నృపతి కొండవీటికడ నాహవ భూమిఁ బ్రతాపరుద్ర నం
దను డగు వీరభద్రుఁ గరుణామతిఁ గాచె జగత్ప్రసిద్ధిగన్.

చ. నెలకొని కృష్ణరాయధరణీవిభుఁ డుత్కలభూమిపాలుతోఁ
గలన నెదిర్చి హస్తికరకొండతతు ల్మసకంపుఁ బాములై
మలసినచోటఁ గూడిన సమగ్రయశోవసనంబు గప్పి తా
వలఘఁగఁ జేసె భూపతిని వశ్యవిభిజ్ఞుఁడు గాన నేర్పునన్.

సీ. ఉదయాద్రి వేగ నత్యుద్ధతి సాధించె వినుకొండ మాటమాత్రన హరించెఁ
గూటము ల్పెదరఁగఁ గొండవీ డగలించె బెల్లముకొండ యచ్చెల్లఁ జెఱిచె

వేలుపుకొండ నుద్వృత్తి భంగము సేసె జల్లిపల్లె సమగ్రశక్తిఁ
గూల్చె
గినుకమీఱ ననంతగిరి క్రిందుపడఁజేసె గంబంబుమెట్లు గ్రక్కునఁ గ
దల్చె

బలనికాయము కాలుముట్టల నడంచుఁ
గటకమును నింక ననుచు నుత్కలమహీశుఁ
డనుదినమ్మును వెఱచు నెవ్వనికి నతఁడు
రాజమాత్రుండె శ్రీకృష్ణరాయవిభుఁడు. (పారిజాతాపహరణము.)

సీ. తొలుదొల్త నుదయాద్రిశిలఁ దాఁకి తీండ్రించు నసిలోహమున
వెచ్చనయి జనించె
మఱి కొండవీ డెక్కి మార్కొని నలియైన యల కసవాపాత్రు
నంటి రాఁజె
నట సాగి జమ్మిలోయఁబడి వేగి దహించెఁ గోనబిట్టేర్చెఁ గొట్టానఁ
దగిలెఁ
గనకగిరిస్ఫూర్తిఁ గరఁచె గౌతమిఁ గ్రాఁచె నవుల నాపొట్టూరు
రవులు కొనియె

మాడెములు వ్రేల్చె నొడ్డాది మసియొనర్చెఁ
గటకపురిఁ గాల్చె గజరాజు గలఁగి పఱవఁ
దోఁక చిచ్చన నౌర ! యుద్ధురతఁ గృష్ణ
రాయబాహుప్రతాపజాగ్రన్మహోగ్ని.

చ. అభిరతిఁ గృష్ణరాయఁడు జయాంకములన్ లిఖియించి తాళస
న్నిభముగఁ బొట్టునూరికడ నిల్పిన కంబము సింహభూధర
ప్రభు తిరునాళ్ళకుం దిగు సురప్రకరంబు కళింగమేదినీ
విభు నపకీర్తికజ్జలము వేమఱుఁబెట్టి పఠించు నిచ్చలున్.
(మనుచరిత్రము.)

పూర్వదిగ్విజయయాత్ర చేసి వచ్చిన తరువాత మూఁడు సంవత్సరముల వఱకును కృష్ణదేవరాయలు యుద్ధము లేమియుఁ జేసినట్టు కానఁబడదు. అతఁడా కాలమునం దంతటను విద్యావ్యాసంగమునందు ప్రొద్దుపుచ్చుచుండెను. అల్లసాని పెద్దన తన స్వారోచిషమనుచరిత్రమును, నంది తిమ్మన తన పారిజాతాపహరణమును, ౧౫౧౬ వ సంవత్సరమునకు తరువాతను ౧౫౨౦ వ సంవత్సరమునకు లోపలను కృష్ణదేవరాయని కంకితము చేసిరి. ౧౫౧౯ వ సంవత్సరాంతమునందు బీజపుర మహమ్మదీయులతో యుద్ధము చేసి, ౧౫౨౦ వ సంవత్సరమునందు సుల్తానయిన యేదిల్ ఖానుని జయించెను. ఈ యుద్ధవార్త పూర్వోక్తములైన రెండు గ్రంథములయందు నుదహరింపఁబడకపోవుటచేత నవి యీ యుద్ధమునకుఁ బూర్వమునందే రచియింపఁబడినట్టు నిశ్చయింపవలసి యున్నది. అయినను గృష్ణదేవరాయలే తన యాముక్తమాల్యద యందీ యుద్ధవృత్తాంతము నీ క్రింది పద్యముచేఁ జెప్పియున్నాఁడు :—

మ. అలుక స్ఫోటకధట్టికాఖురపుటీహల్య స్థురాసానిపు
　　చ్చలువో దున్ని చలచ్చమూగజమదాసారప్లుతిన్ గీర్తిపు
　　ష్కలసస్యం బిడి యేకధాటి బళిరా ! కట్టించితౌ దృష్టి కే
　　దులఖానోగ్రకపాల మర్దపహరిద్భూజాంగలశ్రేణికిన్.

పయి పద్యమునుబట్టి యాముక్తమాల్యద ౧౫౨౦ వ సంవత్సరమునకుఁ దరువాత రచియింపఁబడినట్లేర్పడుచున్నది. ఓరుగల్లు, గోలకొండ మొదలయిన సంస్థానములను గూడ జయించి, యితఁడు తన రాజ్యమును దక్షిణహిందూస్థానము నందంతటను వ్యాపింపఁజేసెను. ఈ దక్షిణ దేశమును పాలించిన రాజులలో నింత గొప్పరాజ్య మేలిన రాజు మఱి యెవ్వఁడును లేఁడు. ఒడ్డిరాజులయిన గజపతులను, తురుష్కరాజులయిన యశ్వపతులను, తెలుఁగురాజులయిన నరపతులను, జయించుటచేత నీతనికి మూరు రాయరగండఁడని బిరుదు కలిగినది.* ఇటువంటి బిరుదములనేకము

* (శ్రీకృష్ణదేవరాయలు మూఁడిండ్ల తురకలను జయించి మూరురాయరగండాం కుఁడయ్యెనని "ఆంధ్రకవి తరంగిణి.")

లీయనకుఁ గలవు; గాని యవి యన్నియు నిందు వివరించుట యనావశ్యకము. ఈతఁడు శ్రీరంగపట్టణము, మధుర, తిరుచనాపల్లి, మళయాళము మొదలయిన దేశములను పాలించుటకు తెలుఁగు నాయకులనుపాలకులనుగా నేర్పఱిచెను. ఈతఁడే తుంగభద్రానదికి విజయనగరము వద్ద వంతెన కట్టెను. ఈతనికి తిమ్మరుసు మంత్రిగా నుండెను గాని యతఁడు రాజున కంటె మూఁడు సంవత్సరములు ముందుగా మృతి నొందెను.

ఈ కృష్ణదేవరాయలది తుళువవంశము. ఇంటిపేరు సాళువవారు; పూర్వులావఱకు వసియించిన గ్రామనామములనుబట్టి సంపెటవారనియు, నెలగోలవారనియు కూడ గృహనామము గలదు. ఈ కడపటి రెండు పేరులును కరణములు వ్రాసి యుంచిన కొండవీటి కవిలె చరిత్రమునందుదాహరింపఁబడి యున్నవి. (సాళువవంశము వేఱనియు, తుళువవంశము వేఱనియుఁ జరిత్రల వలనఁ దెలియుచున్నది. 'ఆంధ్రకవితరంగిణి'కారులు, రాయలు క్షత్రియవంశీయుఁడు కాఁడనియు, నాయకవంశమునకుఁ జెందినవాఁడనియు, తుళువ వంశీయులందఱును శూద్రులనియుఁ దమయభిప్రాయమును వెల్లడించుచున్నారు. రాయల వంశీయులు క్షత్రియోచితధర్మముల నవలంబించుట వలన పెద్దనాదులు వారిని చంద్రవంశీయులనుఁగాఁ బేర్కొని యుండునని వారి యాశయము (సంపుటము 7 పుటలు 5-8) తుళువ వంశీయులు శూద్రులని చెప్పుటలోఁ దగిన ప్రమాణము లపేక్షణీయములు, 'ఆంధ్రకవితరంగిణి' యందే రాయల సంతానమును గూర్చి వివరించు సందర్భమున అతనికి తిరుమలాంబ, కృష్ణాంబ అను ఇరువురు కుమార్తెలనియు, తిరుమలాంబ అరవీటి రామరాజు భార్య యనియు, కృష్ణాంబ మట్లి వరదరాజునకు భార్య యనియుఁజెప్పుచు, అరవీటి వారు చంద్రవంశ క్షత్రియులనియు, మట్లవారు సూర్యవంశ క్షత్రియులనియుఁ జెప్పియున్నారు. (సంపుటము 7 పుట. 50) [ఇతతవలుకును రాజాయొక్క విజయనగరములను గూర్చి సంక్షేప

ముగా వ్రాసియున్నాను. ఇక నీతని పాండిత్యప్రభావాదులనుగూర్చి కొంత వ్రాయవలసి యున్నది. పూర్వకాలమునందు భోజరాజు సంస్కృతభాష నాదరించినట్లే యితఁ డాంధ్రభాష నాదరించి కవులను సమ్మానించి గ్రంథ రచన చేయించుటచేత నీతని కాంధ్రభోజుఁడని బిరుదనామము గలిగినది. ఇతఁడు కవుల నాదరించి కావ్యములు చేయించుటయే కాక తానుగూడ విద్వాంసుఁడై సంస్కృతాంధ్రములయందు గ్రంథములను రచియించుటకు సమర్థుఁడయి యుండెను. ఈతఁడు సంస్కృతమునందుఁ బెక్కు గ్రంథ ములు రచించినట్టు విష్ణుచిత్తీయమునందలి యీ పద్యమునందుఁ జెప్పఁ బడి యున్నది.—

సీ. పలికి తుత్ప్రేక్షోపమల జాతిపెంపెక్క రసికు లౌనన మదాలసచరిత్ర
భావధ్వనివ్యంగ్యసేవధిగాఁగఁ జెప్పితివి సత్యావధూప్రీణనంబు
శ్రుతిపురాణోపసంహిత లేర్చి కూర్చితి సకలకథాసారసంగ్రహంబు
శ్రోత్రఘచ్ఛటలు విచ్చుగ రచించితి సూక్తినైపుణి జ్ఞానచింతామణి కృతి
మఱియు రసమంజరీముఖ్యమధురకావ్య
రచనమెప్పించుకొంటి గీర్వాణభాష
నంధ్రభాష యసాధ్యంబె యందు నొక్క
కృతి వినిర్మింపు మిఁక మాకుఁ బ్రియముగాఁగ.

అయినను కృష్ణదేవరాయలు రచియించిన యీ సంస్కృత గ్రంథము లేవియు నిప్పుడు గానరాకున్నవి. సంస్కృతము మాట యెటున్నను కవులను బ్రోత్సాహపఱిచి కావ్యములను చేయించియు, తాను జేసియు తెలుఁగుభాష కీయన మహోపకారము చేసి యున్నాఁడు.

ప్రబంధరచనము క్రొత్తగా నీ కృష్ణదేవరాయల కాలమునందే యారంభ మైనది. అంతకుఁ బూర్వమునందున్న కవులు సంస్కృతమునుండి యితి హాసములను బురాణములను మాత్రము తెనిఁగించుచు వచ్చిరి. వారిలోఁ గేతన యను కవి యాజ్ఞవల్క్యధర్మశాస్త్రమును, దండివిరచితమైన దశకు

మారచరిత్రమును, శ్రీనాథుఁ డను కవి శ్రీహర్ష విరచితమైన నైషధ కావ్యమును పద్యకావ్యములనుగాఁ దెలిఁగించిరి. బాణవిరచితమైన కాదంబరి యాంధ్రీకరింపఁబడినట్టు కానఁబడుచున్నది గాని కొన్ని లక్షణగ్రంథముల యం దుదాహరింపఁబడిన పద్యములు తక్క గ్రంథ మెక్కడను పూర్ణముగా దొరకకున్నది.

ఏది యెట్లున్నను గృష్ణదేవరాయనికిఁ బూర్వకాలమునందలి కవులు రచించిన యాంధ్రగ్రంథము లన్నియు సంస్కృతమునుండి చేసిన భాషాంతరములే కాని స్వబుద్ధికల్పితముగా రచించిన నూతనగ్రంథమం దొక్కటియుఁగా నరాదు. తెలుఁగునందు నూతనముగా ప్రబంధరచన చేసి తరువాతి వారికి దారిచూపినవాఁడు కృష్ణదేవరాయని యాస్థానకవియైన యల్లసాని పెద్దనా మాత్యుఁడు. అతఁడు రచించిన మొదటి ప్రబంధము స్వారోచిషమను సంభవమను మనుచరిత్రము. ఈ గ్రంథమునందలి కథ మార్కండేయ పురాణమునుండి గ్రహింపఁబడినది. మొట్టమొదట నీ మనుచరిత్రమును ప్రబంధరూపమున రచింపఁబట్టియే పెద్దనార్యున కాంధ్రకవితాపితామహుఁ డను బిరుదనామము కలిగినది.

కృష్ణదేవరాయలకు సంస్కృతాంధ్రములయం దసాధారణపాండిత్యము గలిగియుండుట నాతఁడు రచియించిన యాముక్తమాల్యదయే సహస్రముఖముల ఘోషించుచున్నది. ఆముక్తమాల్యద కృష్ణరాయ కృతము కాదనియు, దానిని తదాస్థానకవియైన పెద్దనార్యుఁడు రచించి పుస్తకమునఁ దన ప్రభువునకుఁ గర్తృత్వము నారోపించెననియు వాడుక కలదు గాని యది యంతగా విశ్వసనీయము గాదు. కృష్ణదేవరాయ లల్లసాని పెద్దనను, రామరాజభూషణుని, ప్రబంధములను రచించి తెమ్మని యాజ్ఞాపించెననియు, తదాజ్ఞానుసారముగా వా రిరువురును గ్రంథరచనచేసి తమ ప్రబంధములను దీసికొని రాఁగాఁ జూచి రాజు వసుచరిత్రమునకంటె మనుచరిత్రము లేఁతపాకమునఁ బడినదని యభిప్రాయము తెలిపెననియు, అందుమీఁద పెద్దన "యాముక్తమాల్యద" యనుపేర విష్ణుచిత్తుని చరిత్ర

మును రచియించి తీసికొని రాఁగా విష్ణుచిత్తీయము ముదురుపాకముగా నున్నదనియె ననియు, చెప్పుదురు గాని యది యంతయు నిటీవలివారి స్వకపోలకల్పితము. వసుచరిత్రమును రచయించిన రామరాజభూషణుఁడు కృష్ణదేవరాయని కాలమునం దుండెనో లేఁడోయని సందేహింపవలసి యున్నది. ఉండిన పక్షమున నతఁ డా కాలమునఁ జిన్నవయసువాఁడయి యుండవచ్చును. ఆముక్తమాల్యదయు, మనుచరిత్రమును రచియింపఁ బడినతరువాత నేఁబదియేండ్లకుఁ గాని రామరాజభూషణుఁడు వసుచరిత్ర మును రచియింపలేదు. కొబట్టి పయికథ యెంతమాత్రమును నమ్మఁదగి నది కాదు. ఆముక్తమాల్యదకును, మనుచరిత్రమునకును శైలియందు విశేషభేద ముండుటచేతను, ఆముక్తమాల్యద వ్యాకరణదోషయుక్తమయి నదిగా నుండుటచేతను, ఆ రెండు పుస్తకములు నేకకవిచే రచియింపఁబడి నవి కావని నిశ్చయముగాఁ జెప్పవచ్చును. పెద్దనకవిత్వములో లేని యికార సంధులును, తత్సమశబ్దములం దకారసంధులును, క్త్వార్థక సంధు లును, ఆముక్తమాల్యదయందుఁ గానఁబడుచున్నవి. అందుఁ గొన్నిటి నిందు క్రిందఁ జూపుచున్నాను :—

ఇ కా ర సం ధు లు

౧-గీ. నిం గిటు త్రిశంకు కతన మాతంగవాటి
యయ్యె నీఁక నుండఁదగదవి యవని కరిగి
నట్టి నక్షత్రతారాగ్రహాళియనఁగఁ
గాంతనవరత్న రాసు లంగళ్ళఁ బొలుచు. ఆ ౨.

ఇందు మొదటి పాదమునందు "నింగి+ఇటు=నింగిటు" అని ప్రయో గింపఁబడినది.

౨ చ. హతల నొనర్చె మోహితల నల్ల యయోముఖి నా పులస్త్య భూ
సుతను విరూపలౌట ననుచో ముసలిన్ బెదనిట్టతాడువం
టతివ రమించెఁ దా ముసలి యయ్యు రహిన్మఱుగుజ్జు ప్రేష్యకై
ధృతిచెడి యుగ్రసేనునకుఁ బ్రేష్యత నొందియు దిద్ది యేలఁదే. ఆ-౫

ఇందు మూఁడవ పాదమునందు "నిట్టతాడువంటి+అతివ=నిట్టతాడు వంటతివ" అని ప్రయోగింపఁబడినది.

తత్సమములం దకారసంధులు

౧-చ. అడుగున నుండియుం బదిలమై చద లంటెడు కోటనొప్పు ప్రో
ల్చెడనికడంక దంచెనపుచేతుల గంగను కొసె దూఱఁగా
నడుమనె యుక్కఁజేసి యల నాకపురి న్సరికై పెనంగి లా
వెడలఁగఁ బట్టి వ్రేయుటకు నెత్తె ననం జను మల్లుపోరునన్. అ-౨

ఇచ్చట రెండవ చరణమున "గంగ+అను=గంగను" అని ప్రయోగింపఁబడినది.

౨-చ. తడితల డిగ్గి ముంప జడతం దుదజెప్పలఁ గన్నువిప్పి పు
ల్పొడుచుచు నీరు ముంగరలపోలిక ముక్కులఁగూడ నోటఁ గొం
తొడియుచు గూఁటికజ్జ సగ మొత్తుచు జెక్క విదిర్పు మున్నుగా
వడఁకుజెకాక చేష్టుడిగె పక్షులు వక్షము జానువుల్ చొఱన్. అ-౪

ఇచట నాలవ చరణమందు "చేష్ట + ఉడిగె = చేష్టుడిగె" అని ప్రయోగింపఁబడినది.

౩శా. అబ్రహ్మణ్యములోన వైచుకొనె నన్యాయంబున న్మత్సుతం
దాబ్రహ్మాదులమేర నిల్పియుఁ బ్రభుత్వం బూఁదియుం ద్రోఁతురే
యీబ్రక్కం ద్విజుఁ జూడరయ్య సభవారీ రంగభర్తంచు దుః
ఖాబ్రాశింబడి బాష్పకంఠుఁడు సముద్యద్దోఃపలాలుండునై. ఆ - ౬

ఇచట మూడవ చరణమున "రంగభర్త + అంచు = రంగభర్తంచు" అని ప్రయోగింపఁబడినది.

౧సీ. కొంగవాల్నఱుకు లంగుళులఁబట్టుక జబ్బలంటఁగుట్టిడవెజ్జునరయు వారు
తలఁబడ్డ గుదియదెబ్బలఁబాఁతమసి యిడి యంబలిగంజిండ్లనడుగు వారు
తమసేగిఁ జెప్పలో దయమీఱ వినిచీరఁజించిచ్చువారి దీవించువారు

నొలఁబడ్డ నెపమునఁ గలలేని సిరిఁజెప్పి చుట్టలపై దాడి వెట్టువారు
నైన పాంథులచేతఁ గ్రంద్రైన యూళ్ల
జాడగా నిటఁ దెచ్చి యిన్నీడ డించి
పాఱు నీ రానఁబోవ నొవ్వారి మగిడి
వచ్చునాలోన నీరూపు వచ్చెనాకు. ఆ - ఉ

ఇచ్చట మూఁడవ పాదమునందు "డించి + ఇచ్చు = డించిచ్చు'' అని ప్రయోగింపఁబడినది. మఱియు నీ పద్యమునందే మొదటి చరణమున "పట్టుకొని" యనుటకు "పట్టుక" యనియు, రెండవ చరణమందు "గంజి + ఇండ్ల = గంజిండ్ల" ననియు వ్యాకరణదుష్టములయిన ప్రయోగము లున్నవి. ఈ విధముగానే.

శా. ఎట్టూ యిట్టగుసయ్య పల్కఁ దయలే కిన్నాళ్ల నీకూడె యీ
పొట్టంబెట్టి మహాఫలబ్ధిఁ దనువుం బోషించి యెన్నాళ్ల కే
నెట్టే నొక్కతపస్వి యొక్కవ్రతి రాఁడే చూఁడడే తత్కృపన్
బుట్టు న్నీఁగెద దీని నా నొదవియో పుణ్యాత్మ యెట్లంటివే - ఆ ఉ.

"పుట్టున్నీఁగెద'' (పుట్టున్ + ఈఁగెద) మొదలయిన వ్యాకరణ విరుద్ధము లైన ప్రయోగములు మఱి కొన్ని యందందుఁ గానవచ్చుచున్నవి. కాఁబట్టి యీ యాముక్తమాల్యద సర్వలక్షణవేత్తయయిన యల్లసాని పెద్దన విరచితము కాదనుట స్పష్టము. అంతేకాక యీ పుస్తకము పెద్దనకవమువలె మృదువైనదియు, నల్లిక గలదియుఁగాక కటుపద భూయిష్ఠముగా నున్నందున పెద్దనార్యకృతము కాదని నిశ్చయింపవలసి యున్నది. అయినను కృత్యాద్యవస్థయందు వంశావళిలో పెద్దన ప్రణీతమయిన మనుచరిత్రమ్ము లోని పద్యములే యిందుఁ గానఁబడుచున్నందున రెంటికిని గృతికర్త లొక్కరే యని యూహింపవలసి యుండునని కొంద అందురుగాని యా యూహ సరియైనది కాదు. వంశావళిలో కృష్ణదేవరాయని జయములును, గుణవర్ణనలు మాత్రమే యధికముగా నున్నందున, ఆత్మస్తుతిని దన పద్యములతోఁ జేసికొనుట కిష్టములేని వాఁడయి కృష్ణదేవరాయలు ప్రథమ

పురుషములను, మధ్యమపురుషములనుగా మార్చి వేంకటేశ్వరుఁడు తన్నుఁ గూర్చి పలికినట్లుగా మనుచరిత్రములోని పద్యములనే తన యాముక్త మాల్యదయందు వేసికొని యుండును. అయినను విష్ణుచిత్తీయమునందు ముఖ్యముగా నయిదవ, యాఱవ యాశ్వాసములయందు పెద్దనపద్యముల వంటి "యల్లిక జిగిబిగి" గల పద్యములును బెక్కులు కానఁబడుచున్నం దునఁ గృష్ణదేవరాయలు తన యాస్థానకవీశ్వరులైనవారి సాహాయ్యమును స్వగ్రంథరచనమునందు బొంది యుండును. ఒక్క సాహాయ్యమే యన నేల? ఆ యిరువురు కవులును ముఖ్యముగా నాంధ్రకవితాపితామహుఁ డని పేరొందిన యల్లసాని పెద్దనయు రచించిన పద్యములే పెక్కు లాముక్త మాల్యదయం దున్నట్లు కానఁబడుచున్నవి. అంతమాత్రముచేత గ్రంథ కర్తృత్వమును వారి కారోపించుట వలనుపడదు. గ్రంథమును రాజే చేయఁగా తదాస్థానకవులు కొన్ని పద్యములను మార్చియు, కొన్ని పద్యము లను తమవి చేర్చియు నుందురు. కృతి కర్త కృష్ణదేవరాయలనుట కాశ్వా సాంతమునందును, కృత్యాదియందును జెప్పఁబడుటమాత్రమే కాక "పలికితు త్ప్రేక్షోపమల" నిత్యాది పద్యములో నుదాహరింపఁబడిన తద్రచిత గ్రంథ నామములును తత్కర్తృత్వమును స్థాపించుచున్నవి.

ఈ కృష్ణరాయలు కవిత్వమునందు సమర్థుఁ డని యాతనికాలమునం దాముక్తమాల్యదను రచించుటకు ముందే యాతని యాస్థానకవులు చెప్పి యుండుటకూడ విష్ణుచిత్తీయము కృష్ణరాయకృత మగుటను స్థిరీకరించు చున్నది. ఈ రాజు కవిత్వమునందు నిపుణుఁడనుటను సూచించుచు రాజునుగూర్చి "కవితాప్రావీణ్యఫణీశ" యను విశేషణము నుపయోగించిన పారిజాతాపహరణములోని నంది తిమ్మనార్యుని పద్యము నొకదాని నిందు క్రిందఁ బొందుపఱుచుచున్నాను:—

క. శ్రీ వేంకటగిరివల్లభ
సేవాపరతంత్రహృదయ! చిన్నమదేవీ
జీవితనాయక! కవితా
ప్రావీణ్యఫణీశ! కృష్ణరాయమహీశా! ఆ ౪.

అక్కడక్కడ వ్యాకరణ స్ఖాలిత్యము లున్నను, కటువుగానున్నను మొత్తముమీఁద విష్ణుచిత్తీయముయొక్క కవిత్వము మిక్కిలి ప్రౌఢము గాను, అర్థగాంభీర్యము కలదిగాను, అలంకార బహుళమయి స్వభావ వర్ణనలు కలదిగాను ఉన్నది. అందుచేతనే రేఫ, శకటరేఫములనిమిత్తమయి పెనఁగులాడిన యప్పకవివంటివాఁడు సహితము యతిప్రాసములయందు ద్విరేఫమైత్రి నంగీకరించిన యీ కవిగ్రంథమును గుణబాహుళ్యమునుబట్టి లాక్షణికమైనదానినిగా నంగీకరించి తన లక్షణగ్రంథమునందా ముక్తమాల్యదనుండి పద్యములను లక్ష్యములనుగాఁ దీసికొని యున్నాఁడు.*

తాను బూర్వము దిగ్విజయయాత్రకు వెడలి బెజవాడయందు గొన్ని దినము లుండి కృష్ణామండలములోని శ్రీకాకుళమునందలి యాంధ్ర విష్ణుదేవుని సేవింపఁబోయిన హరివాసరమునాఁటి రాత్రి యాదేవుఁడు స్వప్నములో తోఁచి వేంకటేశ్వరుని కంకితముగాఁ దెనుఁగుగ్రంథమును జేయు మనఁగా విష్ణుచిత్తీయమును రచియించినట్లు కవి తన గ్రంథమునం దీ క్రింది వచనములతోఁ జెప్పియున్నాఁడు.

"....కళింగ దేశవిజిగీషామనీషం దండెత్తిపోయి విజయవాటిం గొన్నివాసరంబులుండి శ్రీకాకుళ నికేతనుండగు నాంధ్రమధుమథను సేవింపంబోయి హరివాసరోపవాసం బచ్చటఁ గావింప నప్పుణ్యరాత్రచతుర్థయామంబున."

(ఆ-౧)

*　　*　　*　　*　　*

సీ. తెలుఁ గదేల యన్న దేశంబు తెలుఁ గేను
దెలుఁగువల్లభుండఁ దెలుఁగొకండ
యెల్లనృపులుఁ గొలువ నెఱుఁగవే బాసాడి ?
దేశభాషలందుఁ దెలుగు లెస్స.　　(ఆ-౧)

* [ఆముక్తమాల్యద ప్రౌఢప్రబంధములలో మిన్నయైనదనియు, ప్రామాణిక లక్ష్యగ్రంథమనియుఁ బలువురి యాశయము. ఇందు లక్షణవిరుద్ధములని చెప్పబడు ప్రయోగములవంటివి కవిత్రయమువారు వాడినవియు కలవు. లక్షణములనుబట్టి వాని యప్రామాణికతను నిర్ణయింపఁజనదు.]

క. అంకితమో యన నీ కల
వేంకటపతి యిష్ట మైన వే ల్పగుటఁ దదీ
యాంకితము చేయు; మొకొ్క్క
సంకేతము కా కతఁడె రస న్నేఁ గానే. (ఆ-౧)

కళింగదేశ విజయయాత్రకయి వెడలి విజయవాటి (బెజవాడ) కి వచ్చినది హూణశకము ౧౫౧౫ వ సంవత్సరమగుటచేత రా జీగ్రంథము నా సంవత్సరమునందుఁ జేయనుద్దేశించి ప్రారంభించి యుండును. అయినను నుదహరించిన యుపోద్ఘాతములోని "అలుకన్ ఘోటక" ఇత్యాది పద్యమునందు వర్ణింపఁబడిన (౧౫౨౦ వ సంవత్సరమునందు జరిగిన) యేడిల్ఖానుని జయించిన వర్ణన మిం దుండుటనుబట్టి యీ గ్రంథము ౧౫౨౦ వ సంవత్సరము వఱకును ముగింపఁబడలేదు. * ఈ పుస్తకమునందలి పద్యములు మొత్తముమీఁద శ్రుతికటువులుగా నున్నను, పెక్కు పద్యములర్థగాంభీర్యము కలవిగా నుండుటయే కాక మృదుమధురపదగుంభితములై కూడ నున్నవి. కవియొక్క ప్రౌఢిమయు కవననైపుణ్యమును దెలియుటకయి కొన్ని పద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను :—

మ. శయపూజాంబుజము ల్కటిం దడఁబడం జన్దోయి లేఁగౌనుపై
దయఁదప్ప న్నసుపాడి పాగడపుఁబాదం బొప్పఁ జెంగల్వడి
గ్గియనీ రచ్యుతమజ్జనార్థము కటిం గిలించి దివ్యప్రబం
ధయుగాస్యల్ద్రవిడాంగన ల్నడుతు రుద్యానంబులో త్రోవలన్. ఆ-౧

చ. బలసిన హల్లకచ్ఛటలపైఁ దమ జుంజురుముండ్లు రాయఁగాఁ
గలమములుండుఁ బండి యొఱగంబడి నీ రెడలింపఁ దృష్ణలోఁ
దలకొన వంగి మున్ జలముఁద్రావెడు క్రిందటివేళ్ళు మీఁదట
న్నిలిపి మరంద మానుకరణి న్నికటోపవనానిలాహతిన్. ఆ-౧

* (ఆముక్తమాల్యద రచనా కాలముం గూర్చి శ్రీకుందూరు ఈశ్వరదత్తుగారు శ్రీ వీరేశలింగము పంతులుగారితోనే ఏకీభవించిరి. "ఆంధ్రకవితరంగిణి" లో, ఆదిల్ ఖానుని వధ ౧౫౧౨ - ౧౩ లో జరిగి యుండెనని తెలుపఁబడినది. (చూ: సంపుటము 7. పుట 94)

మ. తరుణు ల్తల్లియొఱ న్గుచంబు లనుపం దచ్ఛైత్యము ల్దీముల్తై
పెరరేఁ పం జనుదెంచెఁగాక రవిదీప్తిం గ్రుంకి పాతాళగ
హ్వరముం దూఱినవారి నీ యదుకుఁద్రాళ్ళా తెచ్చునా దీర్ఘత
చ్ఛిరకృష్టిం గనునట్టి శైత్య మలరించె న్స్నాతులం దత్తటిన్. ఆ-౨

మ. గృహసమ్మార్జనమో జలాహరణమో శృంగారపల్యంకికా
వహనంబో వనమాలికాకరణమో వాల్లభ్యలభ్యధ్వజ
గ్రహణంబో వ్యజనాతపత్రధృతియో ప్రాగ్దీపికారోపమో
నృహరీ ! వాదము లేల లేరె యితరు ల్నీలీలకుం బాత్రముల్. ఆ-౨

ఉ. నావుడు వార లమ్మనుజనాథున కిట్లని రుబ్బి; నేఁడుగా
దైవము కల్గె; వేగ గురుదక్షిణగాఁ జతురర్ణవీవృతో
ర్వీవలయం బశేషమును వేఁడుము భూవర ! మమ్ము నందఱం
బ్రోవుము బాంధవాప్తజనపోషణకంటెను ధర్మ మున్నదే ? ఆ-౩

ఉ. హెచ్చిన మైత్రిఁ బద్మినుల కెల్ల ఘనాత్యయకారకుండు సొ
మ్మచ్చుపడంగఁ జేయుటకునై యలక్రౌంచనగంబు పేరి క
మ్మచ్చున నీడ్చు శర్వగిరియందలి వెండిశలాకపిండునా
వచ్చి మరాళమాలికలు ప్రాలెఁ గొలంకులఁజక్రఝుంకృతిన్. ఆ-౪

సీ. వాతెఱ తొంటికై వడి మాట లాడదు
కుటిలవృత్తి వహించెఁ గుంతలంబు
లక్షులు సిరులురా నఱచూడ్కిఁ గనుఁగొనె
నాడించె బొమగొని యాననంబు
చనుఁగొమ లెన్నగయ వక్ష ముపేక్షఁ గడకొత్తెఁ
బాణిపాదము లెఱ్ఱవాఱఁదొడఁగె
సారెకు మధ్యంబు దారిద్ర్యముల చెప్పె
జూచ్ఛేర్వ కిటు లోఁగఁజొచ్చె మేను

వట్టి గాంభీర్య మొక్కఁడు వెట్టుకొనియె
నాభి నానాఁటి కీ గతి నాటఁబొందు
చవుకయైనట్టి యిచ్చట జనదు నిలువ
ననుచు జాఱినకరణి బాల్యంబు జాఱె. ఆ ౫

శా. సైరంధ్రు ల్పయి కెత్తి కజ్జలముఁ బక్ష్మశ్రేణికం దీర్ప వా
లారుంగన్నులమీఁదుఁ జూచుతఱి ఫాలాంచచ్చతుర్థీనిశా
స్ఫారేందుం గనె వక్త్రి మక్కనుటఁగా పర్వేందుఁ డాత్మప్రభా
చోరుండుండఁగఁ దన్నుఁ దద్గతవిభాచోరంబనున్ లోకముల్. ఆ.౫.

చ. విను మొకమాట రాత్రిచర! వేగిర మేటికి ని న్నయింతు రే
యనిమిషులైన భాజసగతాన్నము నేనిఁక నెందుఁబోయెద
న్నెనఁగక ప్రాణరక్షణ ముపేక్షయొనర్చుట పాప; మిందుకై
కనులకు నాకు మేనియెడఁ కాంక్షయు లే దిదివోవుచే
యురున్: ఆ. ౬

ఉ. బాసలు బండికండ్లు మఱి ప్రాణభయంబున లక్ష చేసినం
గ్రాసము కృచ్ఛ్రలబ్ధ ముడుగ న్వశమే, యిది నీక చెల్లె నో
భూసురవంశ్య! పుణ్యజన! పుణ్యజనాంకము తావకీనమే
పో సమకూరెడిం గులముపొత్తున దైత్యుల కెల్ల నంకతన్: ఆ.౬.

ఆముక్తమాల్యదనుబట్టియే కృష్ణదేవరాయలు విష్ణుభక్తుఁడనియు, వైష్ణవ శిష్యుఁడనియు వేఱుగఁ జెప్ప నక్కఱలేకయే తెలిసికొనవచ్చును. అతఁడు విష్ణుభక్తుఁడై నను, వైష్ణవశిష్యాగ్రేసరుఁడై నను, ఇతర దేవతలయందుఁ గాని యితరమతములవారియందుఁ గాని వైషమ్యము లేనివాఁడయి యుండెను. ఈ రాయలువారు విష్ణుదేవాలయములకు మాత్రమేకాక శివాలయములు మొదలైన వానికిఁగూడ భూదానములు చేసి యున్నారు. వైష్ణవమతాభిమానులను మాత్రమేకాక యితరమతావలంబులైన విద్వాంసులను గూడ నాదరించి యున్నాఁడు. ఆతని యాస్థానములో నల్లసాని పెద్దన మొదలైన వైష్ణవమతపక్షపాతులైన కవులు మాత్రమేకాక,

స్మార్తుఁడై శివభక్తుఁడైన నంది తిమ్మనార్యుఁడును, కేవల శైవులైన ధూర్జటి, మాదయగారి మల్లన్న మొదలైన కవులును కూడ సమ్మానమును బొందియున్నారు. అష్ట దిగ్గజములని పేరొందిన యెనమండ్రు తెలుఁగు కవు లీరాజుయొక్క యాస్థానమునందుండి ప్రసిద్ధినొందిరని చెప్పుదురు. అల్లసాని పెద్దన్న, నంది తిమ్మన్న, అయ్యలరాజు రామభద్రుఁడు, ధూర్జటి, మాదయ్యగారి మల్లన్న, పింగళి సూరన్న, రామరాజభూషణుఁడు, తెనాలి రామకృష్ణుఁడు, అనెడి యెనమండ్రును అష్టదిగ్గజములని వాడుక గలదు. కాని యిందుఁ జెప్పఁబడినవారిలోఁ గడపటి ముగ్గురును గృష్ణదేవరాయని కాలమునం దున్నారో లేరో యని సందేహింపవలసి యున్నది. మొదటి యైదుగురును మాత్ర మా కాలమునం దున్నట్లు కొన్ని గ్రంథనిదర్శనములు కనఁబడుచున్నవి. * వారిలో నల్లసాని పెద్దనార్యుఁడు తాను రచియించిన మనుచరిత్రమును, నంది తిమ్మన తాను రచియించిన పారిజాతాపహరణమును, కృష్ణదేవరాయని కంకితములు చేసిరి. అయ్యలరాజు రామభద్రుఁడు కృష్ణదేవరాయల కాలమునందు మిక్కిలి చిన్నవాఁడై క్రొత్తగాఁ గవిత్వముచెప్పుట కారంభించినవాఁడు. ఇతఁడు కృష్ణరాయలు జీవించి యుండఁగా నాతని యాజ్ఞాప్రకారము సకల కథాసారసంగ్రహము నారంభించి తరువాత ముగించెను గాని యది రామాభ్యుదయమువలె నంత ప్రౌఢముగా నుండక వ్యాకరణదోషములు కలదిగా నున్నది. రామభద్ర కవి తన్నుఁ గృష్ణరాయలు కోరుటచేత సకలకథాసార సంగ్రహమును జేసితి నని వ్రాసియున్న భాగము నా గ్రంథమునుండి యిం దుదాహరించు చున్నాను :—

[*అష్టదిగ్గజములం గూర్చి యభిప్రాయభేదములున్నవి. అల్లసాని పెద్దన్న, నంది తిమ్మన్న, ధూర్జటి, మాదయ్యగారి మల్లన్న-అను నలుగురును అష్టదిగ్గజములలోనివార చాలమంది తలంచుచున్నారు. తెనాలి రామకృష్ణుఁడునందు జేర్చఁదగినవాఁడని అధిక సంఖ్యాకుల ఆశయము. అయ్యలరాజు రామభద్రుఁడు, పింగళి సూరన్న, రామరాజభూషణుఁడు రాయలకాలములోనివారు కారనియు, ఆంధ్రకవులం ముగ్గురితోఁ బాటు సంస్కృత కర్ణాటకవులు మఱి ముగ్గురు కలసి, అష్టదిగ్గజములయి యుండురనియు 'ఆంధ్రకవి తరంగిణీ' కారుల యాశయము (సం. 7. పుట. 144)

సీ. చినుకుపూసల నొనర్చిన బిత్తరపుదండ
దండాలు గల వేల్పుతపసికొండ
కొండాటములను జిక్కులు పన్ను జడదారి
దారిగట్టులరాయు చీరుటలుగు
అలుగుడింతికి వెన్నుఁ డిలకుఁ దెచ్చిన చెట్టు
చెట్టుగట్టుఁగఁజేయు చెలువతోడు
తోడుచేడెలనేలు దొరకును దోఁబుట్టు
పుట్టులిబ్బుల తేని పొందుగాఁడు
గాడుపూరిని గాంచిన కన్నతల్లి
తల్లిబిడ్డలఁ బెండ్లాడు గొల్లమనికి
మనికితము దీర్చు విలుకానిఁ జెనకు విందు
విందు నీకీర్తి నరసింహవిభునికృష్ణ !

వ. ఇట్లు కీర్తివిస్తారధురంధరుండగు కృష్ణరాయ నరపాలాఖండలుండు నన్నుఁ బిలిచి శ్రీమత్సీతారమణ చరణకమల పరిచరణాయమాన మానసుండవు బహువిధ కవితా చమత్కారధుర్యుండవు సకల పురాణేతిహాస ప్రబంధరచనాదక్షుండవు మన్మనోరథకార్య నిర్వాహకుండవు నగుటంజేసి పురాతనమహాకవి విరచిత ప్రబంధంబు లన్వేషించి భగవద్భక్తి నిష్ఠాగరిష్ఠులగు రాజశ్రేష్ఠుల వృత్తంబులు ప్రసిద్ధంబులగు నట్లుగాఁ బ్రశస్తకథలు విన్యస్తంబులుగా సమకూర్చి సాహిత్య లక్షణ చిత్రకవిత్వప్రధావంబు లొక్కొక్కచోటఁ గనంబడ రచియింపవలయు నని ప్రార్థించి మఱియు నిట్లనియె.

చ. అఱవతగుబ్బచన్వలె బయల్పడనీకయు ఘూర్జనారంగనా
గురుకుచయుగ్మమున్వలె నిగూఢముగాకయు నాంధ్రదేశపుం
గరితచనుంగవన్వలె నొకానొకయించుక గానిపించినన్
సరసులు మెత్తు రక్కవిత జాణలకుం గడు గంజకం బగున్.

వ. కావున నతిమధుర రసాయన ద్రాక్షాపాకంబుగా శృంగారరసయుక్తం బగునట్లు సకలకథాసార సంగ్రహంబు గ్రంథవిస్తారంబు కాకుండు నట్లుగా రచియింపుమని యుపన్యసించిన సంతోషామృతతరంగితాంత రంగుండ నగుచున్న సమయంబున."

రాజశేఖర చరిత్రమును రచియించిన మాదయగారి మల్లన్న కృష్ణ దేవరాయల కాలములో నుండి యా రాజు గోలకొండ బిజాపురపు తురక సంస్థానములను జయించినప్పు డాతని కీర్తిని వర్ణించినట్లు కుమార ధూర్జటి కృష్ణరాయవిజయము నం దీక్రింది పద్యములతోఁ జెప్పియున్నాఁడు :—

గీ. అటులు జయలక్ష్మిఁ గైకొని యరులకరుల
హరుల ధనపంక్తులను దనపరముచేసి
వెలయు శ్రీకృష్ణరాయల విభవగరిమ
కాంచి కన్నులపండువుగాఁగ నపుడు

గీ. సరస సాహిత్య రచనవిస్ఫురణ మెఱయ
సారమధురోక్తి మాదయగారి మల్ల
నార్యుఁ డల యల్లసాని పెద్దార్యవరుఁడు
ముక్కుతిమ్మన మొదలైన ముఖ్యకవులు.

క. వినిపించి రపుడు వారికిఁ
గనకాంబరభూషణములు ఘనత నొసఁగి యా
జనవరుఁ డప్పాజిఁ గనుం
గొని యిట్టని పలికె నపుడు కుతుకం బలరన్.	ఆ ౩

ఈకుమార ధూర్జటికవియే కాళహస్తి మాహాత్మ్యమును రచియించి తన పెదతాతయైన ధూర్జటికవి కృష్ణదేవరాయల సభలోఁ బ్రసిద్ధి పొందినట్లు కృష్ణరాయవిజయములో నీక్రింది పద్యముచేతఁ జెప్పియున్నాఁడు :—

చ. స్తుతమతియైన యాంధ్రకవి ధూర్జటిపల్కుల కేలగల్గెనో
యతులిత మాధురీమహిమ నా మును మీ పెదతాత చాల స

న్నతిగనెఁ గృష్ణరాయల మనోజ్ఞసభ; న్విను మీవు నట్ల మ
త్కృతబహుమానవైఖరులఁ గీర్తి వహింపుము ధాత్రిలోపలన్.

-అ.౧

అష్టమహిషీకళ్యాణమును ద్విపదకావ్యముగా రచించిన తాళ్ళపాక చిన్నన్న యనుకవి కూడ కృష్ణదేవరాయని కాలములో నున్నట్లు కొండవీటి చరిత్రములో కృష్ణరాయల దానములనుగూర్చి చెప్పిన యీక్రింది వాక్యము వలన దెలియవచ్చుచున్నది :—

"వినుకొండసీమలో మిన్నికల్లు తాళ్ళపాక చిన్నయ్యగారి కగ్రహార మిచ్చెను."

"అద్దంకిసీమలో వలపర్ల అను గ్రామము తాళ్ళపాక చిన్నయ్యగారి కిచ్చెను."

వీరు గాక తక్కినకవులు కృష్ణదేవరాయల యాస్థానమునందుఁ గాని యాతని కాలమునందుగాని యున్నట్లు తోఁచదు. రామరాజభూషణాదులు కృష్ణరాయల యాస్థానమునం దున్న ట్లనేక కథలు కానఁబడుచున్నవి కాని యితర నిదర్శనములు లేక యవి విశ్వసింపఁదగినవి కావు. ఆయా కవుల కాలమును గూర్చియు వారివారి విషయమయి చెప్పఁబడు కథలనుగూర్చియు నాయా కవుల చరిత్రములయందు వ్రాయఁబడును. ఆముక్తమాల్యదయందును, మనుచరిత్రమునందును గల యేకరీతి పద్యములనుగూర్చి సహేతు మిచ్చుట విస్తరించి వ్రాయుట యనావశ్యకము. అయినను దృష్టాంతము చూపుటకయి యొక్క పద్యమునుమాత్ర మిం దుదాహరించుచున్నాము :—

సీ. నీలమేఘముడాలు డీలు సేయఁగఁజాలు
మెఱుఁగుఁజామనచాయ మేనితోడ
నరవిందములకచ్చు లడఁగించు జిగిహెచ్చు
వాలయతంబగు కన్నుదోయితోడ

బులుఁగురాయని చట్టుపలవన్నె నొరవెట్టు
హొంబట్టుఁజిలుఁగు రెంటెంబుతోడ
నుదయార్కబింబంబు నొఱపువిడంబంబు
దొరలంగనాడు కౌస్తుభముతోడ
జయజయధ్వని మౌళి నంజలులు చేర్చు
శర్వ శతధృతి శతమన్యు శమన శరధి
పాలకైలబిలాది దేవాళితోడ
నెదుటఁ బ్రత్యక్షమయ్యె లక్ష్మీశ్వరుండు. [మనుచరిత్ర. ఆ.౬.]

మనుచరిత్రముయొక్క యాఱవ యాశ్వాసమునందు స్వారోచిష మనువు విష్ణునిగూర్చి తపస్సు చేయఁగా నతఁడు ప్రత్యక్ష మయినట్టు జెప్పఁబడిన పయి పద్యమునే దీర్ఘపాదములనేమియు మార్పక యెత్తుగీతమునుమాత్ర మీక్రిందిరీతిగా మార్చి యాముక్తమాల్యద ప్రథమాశ్వాసమునందుఁ గృష్ణ దేవరాయఁడు తనకు శ్రీకాకుళాంధ్రదేవుఁడు ప్రత్యక్షమయినట్లు చెప్పిన ఘట్టమునందు వేసికొని యున్నాఁడు :—

సీ. నీలమేఘముడాలు................కౌస్తుభముతోడఁ

గీ. దమ్మికే లుండఁ బెఱకేల దండయిచ్చు
లేము లుడిపెడు లేఁజూపు లేమతోడఁ
దొలుక దయఁదెల్పు చిఱునవ్వుతోడఁ గలఁ ద
దంధ్రజలజాక్షుఁ డిట్లని యానతిచ్చె. [ఆముక్తమాల్యద ఆ.౧.]

కృష్ణదేవరాయలనుగూర్చి బహుకవులు చాటుపద్యము లనేకములు కూర్చి యున్నారు గాని గ్రంథవిస్తరభీతిచేత వాని నన్నిఁటి నిందు వ్రాయక రెండు మూఁడు పద్యములనుమాత్రము చూపుచున్నాను :

౧-శా. శ్రీలీలాత్మజ కృష్ణరాయ సమరోర్వి న్నీదువైరిక్షమా
పాలు ర్వేఁగి హయాధిరూఢు లగుచుం బాఱన్ వనీశాఖిశా

ఖాలగ్నాయతకేశపాశులయి యూఁగన్ గేకిసల్గొట్టి యు
య్యాలో జంపలో యంచుఁ బాడుదురు భిల్లాంభోజపత్రేక్షణల్.

౨-చ. పెనిమిటి చేయు పుణ్యజనపీడనవృత్తియుఁ దంఘ్రిభంగమున్
దనయు ననంగభావమును దమ్మని కార్శ్యముఁ జూచి రోసి స
జ్జనపరిరక్ష శౌర్యనిధిఁ జారుశరీరుఁ గళాప్రపూర్ణు న
వ్వనధికన్య చేరె జితవైరినికాయునిఁ గృష్ణరాయనిన్.

౩-చ. కాయము వంగి తా ముదిసెఁ గన్నులునుం బొరగప్పెఁ గాలు పే
దాయె నటంచు రోసి నరసాధిపనందన కృష్ణరాయ యీ
భూయువతీలలామ నినుఁ బొందిన నాదిభుజంగభర్తకున్
బాయని చింతచేతఁ దలప్రాణము తోఁకకు రాకయుండునే?

ఈ కడపటి పద్యముయొక్క కర్తృత్వమును తెనాలి రామకృష్ణున కారోపింతురు. రాజు మాత్రమేకాక కృష్ణరాయని కొమార్తెలును సంగీత సాహిత్యములయందు నిపుణురాండ్రనియు, రామరాజుభార్య యైన మోహనాంగి యనునామె "మారీచిపరిణయ"మను నైదాశ్వాసముల శృంగార ప్రబంధము రచియించెననియు, ఒకరు వ్రాసియున్నారు గాని మా కా గ్రంథము లభింపకపోవుటచేత నిది యిట్లని నిశ్చయింపఁ జాలకున్నాము. కృష్ణరాయని యల్లుఁడయిన రామరాజు భార్యపేరు మోహనాంగి యైనట్టు నైతము గానఁబడదు. అయినను మోహనాంగియనుపేరు తిరుమలాంబకు నామాంతరమయి యుండవచ్చును.

మంత్రియైన తిమ్మరుసుయొక్క బుద్ధిబలముచేతను మంత్రశక్తిచేతను కృష్ణదేవరాయని కధికవిఖ్యాతికలిగెనని చెప్పుదురు. ఇంటిపేరు సాళువ వారయిన ట్లనేక శిలాతామ్రశాసనములవలనను కృష్ణరాజవిజయమువలనను దెలియ వచ్చుచున్నందున, ఈ మంత్రిశిఖామణి క్షత్రియుఁడైనట్లు కొందఱు తలంచు చున్నారు. అయినను కృష్ణామండలములోని కొండకాపూరి దేవాలయము లోని యొక శిలాదానశాసనములో మాత్ర మాతనిపేరు సాళువ తిమ్మరు సయ్యంగారని వ్రాయఁబడియున్నది. అయ్యంగారని యుండుటనుబట్టి కొంద

తాతఁడు బ్రాహ్మణుఁడని భ్రమపడినను, "సాళువ" యనెడి యింటి పేరును బట్టియు, నిదర్శనములను బట్టియు నతఁడు బ్రాహ్మణుఁడు కాఁడనియు "అయ్యంగా" రని గౌరవార్థముగా నుపయోగింపఁ బడెననియు నిశ్చయింప వలసి యున్నదని స్యూయల్‌దొరవారు వ్రాసి యున్నారు. మాదయ్యగారి మల్లన్న యీమంత్రిశిఖామణి యల్లుఁడగు నప్పామాత్యున కంకిత మొన ర్చిన రాజశేఖర చరిత్రమువలన నితఁడు బ్రాహ్మణుఁడే యనియు నారు వేల నియోగి యనియు నిస్సందేహముగాఁ దెలియవచ్చుచున్నది. ఈ సాళువ తిమ్మరాజు కృష్ణరాయని తండ్రియైన నరసింహరాజు తమ్ముఁడని కొందఱు చెప్పిరి. ఈ సంగతి యథార్థము కాకపోయినను, అతఁడు నృసింహ రాయనియొద్ద మంత్రిగా నుండెను. ఈర్ష్యచేత నృసింహరాయని పట్టమహిషి సవతికొడుకైన కృష్ణదేవరాయనిఁ జంపింప యత్నించినప్పు డాతనిని దన యొద్ద నుంచుకొని కాపాడిన దీసాళువ తిమ్మరుసే. ఈ హేతువునుబట్టియే కృష్ణదేవరాయలు తిమ్మరుసు నప్పాజీ యని పిలుచుచుండుటయు సుప్రసి ద్ధము. ఈ మంత్రిశిరోమణి ౧౫౧౫ వ సంవత్సరమునందు రాజు కొండ వీటి మీఁదికి దండెత్తినప్పుడు తాను సేనాపతిగానుండి సేనలను నడిపి కొండ వీటి దుర్గమును జయించెను. ఈతఁడు కృష్ణదేవరాయలకంటె మూడు సంవత్సరములు ముందుగా ననఁగా హూణశకము ౧౫౨౬ వ వంవత్స రమునందు మృతినొందెను. తిమ్మరుసు బ్రాహ్మణుఁడనియు, చిన్నతన ములో మిక్కిలి బీదవాఁడయి విద్యలేక తిరుగుచుండెననియు చెప్పెడుకథ యొకటి కొంతకాలమునుండి పరంపరగా వచ్చుచున్నది. ఆ కథయొక్క సత్యమెట్టిదయినను వినువారికి వినోదకరముగా నుండునని యెంచి యిందు సంగ్రహముగా వ్రాయుచున్నాను:—

"తిమ్మరుసు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు ఈతడు బాల్యమునందే తల్లిదండ్రు లను బోఁగొట్టుకొని నిరాధారుఁడై చదువును సంధ్యయు లేక తిరుపతి సమీపమున పసులఁ గాచి బ్రతుకుచు, పిమ్మట గుత్తికిఁబోయి యచ్చటఁ బుల్లెలు కుట్టి కొంతకాలము జీవించి, తరువాత చంద్రగిరిలోఁ గొంతకాలము

మాధుకరవృత్తిచే దినములు పుచ్చి, అనంతరము పెనుగొండలో సత్రములో నుద్యోగము సంపాదించి తద్దుర్గాధీశ్వరుని తాంబూలపుతిత్తులు మోచి తదనుగ్రహామువలనఁ గ్రమక్రమముగా వృద్ధినొంది గొప్ప యుద్యోగ ములు సంపాదించి, కడపట తన బుద్ధిబలమువలన మంత్రిపదమును బొందెను. ఇతఁడు చిన్నతనములో తిరుపతి సమీపమునఁ బసులను గాచుచు బడలి యొకనాఁటి మధ్యాహ్నసమయమున నొక చెట్టునీడను విశ్రమించెను. అంతట సూర్యుఁడు పశ్చిమమున వ్రాలుటచే సూర్యకిరణము లాతనిమీఁదఁ బడినను మెలఁకువరాక యతఁడు మైమఱచి గాఢనిద్రను బొందుచుండుట చూచి యొక కృష్ణసర్పము చేరవచ్చి తన ఫణము విచ్చి యా చిన్నవాని ముఖమున కెండ సోఁకకుండ గొడుగువలె నడ్డము పెట్టెను. ఈ యద్భుతచర్య నప్పుడు దారిపట్టి పోవుచున్న బట్టుమూర్తి యను బట్రాజు చూచి యీతఁడు శీఘ్రకాలములోనే మహైశ్వర్యవంతుడు కాఁగలఁ డని తెలిసికొని, సమీపమునకుఁ బోగా సర్ప మాతనిని విడిచి పాఱి పోయెను. ఆ బట్రాజు తరువాత నా చిన్నవాఁడు మేల్కొనువఱకును వేచియుండి లేచినతరువాత "అయ్యా! నీ కచిరకాలములోనే గొప్ప యైశ్వర్యము పట్టును. అప్పుడు నన్ను మఱచిపోకుము" అని చెప్పి సెలవు గైకొని స్వగ్రామమునకుఁ బోయెను. అటుపిమ్మట తిమ్మరుసు పయిని జెప్పిన రీతిని క్రమక్రమముగా వృద్ధినొంది విద్యాబుద్ధులు సంపాదించి కొంతకాలమునకు మంత్రిపదము నొందెను. అప్పుడు బట్టుమూర్తి తిమ్మరుసుదర్శనార్థము పోయి యతఁడు తగినంత యాదరము చూపి గౌరవింపక యుపేక్షించుట చూచి,

శా. గుత్తిం బుల్లెలు కుట్టి, చంద్రగిరిలోఁ గూడెత్తి, పెన్గొండలో
హత్తిన్సత్రమునందు వేఁడి, బలుదుర్గాధీశు తాంబూలపుం
దిత్తుల్మోసి, పదస్థులైన ...లన్ దీ...చ

అనునంతవఱకుఁ బద్యము చెప్పునప్పటికి భయపడి తిమ్మరుసు తనకు కృష్ణదేవరాయలు పట్టాభిషేకమహోత్సవసమయమునం దిచ్చిన పచ్చల

పతకమును బట్టుమూర్తిమెడను వేసెను. అది యందుకొని యా బట్టు తక్కిన పద్యభాగము నీ రీతిని బూరించెను—

........దీవించెదన్

మత్తారాతియయాతి నాగమసుతు న్మంత్రీశ్వరుం దిమ్మనన్.

అని చదివి యప్పుడే యీ క్రింది పద్యమును గూడఁ జెప్పెను :—

క. అయ్య వనిపించుకొంటివి। నెయ్యంబునఁ గృష్ణరాయనృపపుంగవుచే
నయ్యా నీసరి యేరీ। తియ్యనివిలుకాఁడవయ్య తిమ్మరుసయ్యా ॥

అట్లు గారుత్మతహారమును బట్టున కిచ్చుటచే నాప్రధానచంద్రుఁడు "బట్టుమూర్తికిఁ గిన్కరెట్టింపఁ బచ్చలహార మర్పించెఁ దిమ్మరుసుమౌళి" యని ప్రసిద్ధిఁ గాంచెను.

ఈతనికిని బట్టుమూర్తికిని గల కాలవ్యత్యాసమునుబట్టి కూడఁ బయి కథ విశ్వాసార్హ మయినది కాదు. [తిమ్మరుసు మంత్రినిగూర్చి పెక్కు కథలు ప్రచారమున నున్నవి. వానిని నమ్ముటకుఁ దగిన కారణములు కానరావు. ఇతఁడు కృష్ణరాయల యనంతరమున అయిదారేండ్లు జీవించి యున్నటు శాసనాధారముల వలనఁ దెలియుచున్నట్లు 'ఆంధ్రకవి తరంగిణి'లో వ్రాయఁబడినది. (సం. 7 పుట 174) 'గుత్తింబుల్లెలు కుట్టి—' మున్నగు పద్యము భట్టుమూర్తి రచితము కాదనియు, అది తిమ్మరుసును గూర్చి చెప్పినదే యనుటకుఁ దగిన యాధారములు లేవనియుఁ బలువురి యభిప్రాయము.] కృష్ణదేవరాయనికిఁ బుత్రసంతానము లేనట్టే యనేక స్థలముల యందుఁ జెప్పఁబడి యున్నది. అచ్యుతదేవరాయలే కృష్ణదేవరాయని పుత్రుఁడని యొకచోటను, సదాశివదేవరాయలు కృష్ణదేవరాయని పుత్రుఁడని యొకచోటను చెప్పఁబడెను గాని వాని సత్యమును గూర్చి యింకను సందేహింపవలసి యున్నది. కృష్ణదేవరాయని మరణకాలమునం దాతని కిద్దఱు కొమార్తె లుండిరి. వారి కప్పటికి వివాహము కాలేదు. తరువాత తిరుమలదేవి కొమార్తెను రామరాజును చిన్నాదేవి కొమార్తెను దదనుజుఁడైన తిరుమలదేవరాయఁడును పరిణయమైరి. ఇట్లు కర్ణాటరాజ్య

మును మహోచ్ఛదశయందుండి కృష్ణదేవరాయలు శుక్లసంవత్సర వైశాఖ మాసము మొదలుకొని వికృతిసంవత్సరము వఱకును ఇరువదియొక్క సంవత్సరములు రాజ్యముచేసి శాలివాహనశకము ౧౫౩౦ వ సంవత్సరమునందుఁ గీర్తిశేషుఁడయ్యెను.* అచ్యుతదేవరాయ లాసంవత్సరమున రాజ్యమునకు వచ్చి, పండ్రెండు సంవత్సరములు పరిపాలనముచేసి, తిరుచినాపల్లి మొదలైన దేశములను జయించి పరలోకగతుఁడయ్యెను.

6 అల్లసాని పెద్దన్న

అల్లసాని పెద్దనార్యుఁడు నందవరీక నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; చొక్కనామాత్యుని పుత్రుఁడు; బళ్లారి ప్రాంతములయందున్న దూపాడు పరగణాలోని ♦ దొరాల గ్రామ మీతని జన్మస్థలము; కృష్ణదేవరాయల యాస్థానకవీశ్వరులలో నెల్ల నితఁడు ముఖ్యుడు. కృష్ణదేవరాయల యనంతరమునఁగూఁడ కొంతకాలము జీవించియుండుటచేత, ఇంచుమించుగా ౧౫౩౫-వ సంవత్సరమువఱకును బ్రతికియుండెనని చెప్పవచ్చును. కృష్ణరాయలు మృతినొందిన తరువాత నీతఁడు చెప్పిన జాలిని పుట్టించెడి యీక్రింది పద్య మీతఁడు రాయలయనంతరమున జీవించి యున్నట్టు తెలుపుచున్నది :—

సీ. ఎదురైనచోఁ దన మదకరీంద్రము డిగ్గి
కేలూఁత యొసఁగి యెక్కించుకొనియె
మనుచరిత్రం బందుకొనువేళఁ బుర మేగఁ
బల్లకి తనకేలఁ బట్టియెత్తె

* [శ్రీకృష్ణదేవరాయలు విరోధిసంవత్సర మాఘమాసము వఱకును క్రీ.శ. 1530 జనవరి ప్రాంతమువఱకును జీవించియుండెనని చెప్పవచ్చుననియు, అధమము కార్తికమాసము వఱకు జీవించియుండెనని నిశ్చయముగాఁజెప్పవచ్చుననియు 'ఆంధ్రకవి తరంగిణి'లోఁ గలదు. (సం. 7 పుట. 168.)]

[♦ పెద్దన నివాసము దోఁరాల లేక దోర్నాల యని స్థలజ్ఞులు చెప్పుచుందురు.]

బిరుదైన కవిగండపెండేరమున కీవె
తగు దని తానె పాదమునఁ దొడిగెఁ
గోకటగ్రామాద్యనేకాగ్రహారము
లడిగిన సీమలయందు నిచ్చె
నాంధ్రకవితాపితామహ యల్లసాని
పెద్దనకవీంద్ర యని నన్నుఁ బిలుచునట్టి
కృష్ణరాయలతో దివి కేగలేక
బ్రతికియుండితి జీవచ్ఛవంబ నగుచు.

అంతేకాక కృష్ణదేవరాయలు లోకాంతరగతుఁడు కాఁగానే కటకమునుండి గజపతి దండెత్తి వచ్చినట్లును, అల్లసాని పెద్దన యీక్రింది పద్యమును వ్రాసి పంపఁగా నతఁడు సిగ్గుపడి మరలిపోయినట్లును జెప్పుచున్నారు :—

సీ. రాయరావుతుగండరాచయేనుఁగు వచ్చి
యారట్లకోటఁ గోరాడునాఁడు
సంపెటనరపాలసార్వభౌముఁడు వచ్చి
సింహాద్రి జయశిలఁ జేర్చునాఁడు
పెలగోలుసింహంబు చేరి ధిక్కృతిఁ గంచు
తల్పులఁ గరుల డీకొల్పునాఁడు
ఘనతరనిర్భరగండపెండెర మిచ్చి
కూఁతు రాయలకును గూర్చునాఁడు
నోడ తెఱుంగవో చచ్చితో యుర్వి లేవో
చేరఁజాలక తలచెడి జీర్ణమైతొ
కన్నడం బెట్లు చొచ్చెదు గజపతీంద్ర!
తెరచినిలు కుక్క చొచ్చిన తెఱఁగుతోఁప.

ఈకవి రాజునొద్ద మిక్కిలి గౌరవము పొందినవాఁడయి, రాజు చెప్పుమన్నప్పుడు గాక తన యిష్టము వచ్చినప్పుడు మాత్రమే కవిత్వముచెప్పు స్వాతంత్ర్యము గలవాఁడనియు, రాజొకనాఁడు కృతి చెప్పుమని వేఁడగా నతఁడు జెప్పక యీ క్రింది పద్యమును జెప్పెననియు పాడుక గలదు :—

చ. నిరుపహతిస్థలంబు రమణీప్రియదూతిక తెచ్చి యిచ్చు క
ప్పురవిడె మాత్మకింపయిన భోజన ముయ్యెలమంచ మొప్పు త
ప్పరయు రసజ్ఞు లూహ తెలియంగల లేఖకపాఠకోత్తముల్
దొరకినఁగాక యూరక కృతు ల్రచియింపుమటన్న శక్యమే ?

ఈ కవియే కవిత్వ ముండవలసిన రీతినిగూర్చి యీక్రింది పద్యమును గూర్చెనని చెప్పుదురు :—

చ. ఘనతరఘూర్జరీకుచయుగక్రియ గూఢము గాక ద్రావిడీ
స్తనగతిఁ దేట గాక యరచాటగు నాంధ్రవధూటిచొక్కపుం
జనుఁగవలీల గూఢతయుఁ జాటుతనంబును లేకయుండఁ జె
ప్పిన యదెపో కవిత్వ మనిపించు; నగిం చటుగాక యుండినన్.

ఈ పద్యము వేంకటనాథకవికృత మగు పంచతంత్రమునందుఁ గానఁబడుచున్నది. పెద్దనార్యుఁడు సంస్కృతాంధ్రములయం దసమాన సాహిత్యము గలవాఁడు. కృష్ణదేవరాయల యాస్థానములో సకలకవీశ్వరులు నుండఁగా రాజు కోరికమీఁద నుభయభాషా పాండిత్యము వెల్లడియగునట్లుగా నొక యుత్పలమాలిక నాశుకవిత్వముగాఁ జెప్పి సభవారి నందఱిని మెప్పించి కాలికి బిరుదఁదె వేసికొన్నవాఁడు. రాజు కవిగండపెండేరమును బసిఁడి పళ్లెరమున నునిచి, సంస్కృతాంధ్రములందు సమానముగా కవిత్వము చెప్పఁగలవారు దీనిని ధరింపనర్హులని పలికినప్పుడు పెద్దనార్యుఁడు లేచి యీ క్రింది యుత్పలమాలికను జదువఁగా రాజు మెచ్చి తానే యాకవిగండపెండేరమును కవిపాదమునఁ దొడిగెనఁట —

ఉ. పూఁత మెఱుంగులున్ బసరుపూపబెడంగులుఁ జూపునట్టివా
కైతలు జగ్గునిగ్గు నెనగావలెఁ గమ్మనఁ గమ్మనన్వలెన్
రాతిరియున్ బవల్ మఱపురాని హొయల్ చెలియారజంపుని
ద్దాతరితీపులంబలెను దారసిలన్వలె లోఁదలంచినన్
బాతిగఁ బైకొనన్వలెను బైదలి కుత్తుకలోని పల్లటీ
కూఁత లనన్వలెన్ సొగసుకోర్కులు రావలె నాలకించినన్

జేతికోలందిఁ గౌఁగిటను జేర్చినఁ గన్నియచిన్నిపొన్నిమే
లూ్మతల చన్నుదోయివలె ముచ్చట గావలెఁ బట్టి చూచినన్
డాతొడనున్న మిన్నులమిటారిపుముద్దులగుమ్మ కమ్మనౌ
వాతెఱ దొండపండువలె వాచవి గావలెఁ బంటనూఁదినన్
గాతలఁ దమ్మిచూలిదొరకై వసపుంజవరాలి సిబ్బెపు
న్నేత్రె తెలిఁచుబ్బురంపుజిగినిబ్బరపుబ్బగుగబ్బిగుబ్బపొం
బూఁతలనున్నకాయసరి పోఁడిమి కిన్నెర మెట్లబంతి సం
గాతపు సన్నబంతి బయకారపుఁ గన్నడగౌళవంతుకా
సాతత తానతానల పసం దివుటాడెడు గోటమీటు బల్
మ్రోఁతలునుంబలెన్ హరువు మొల్లముగావలె నచ్చతెన్గు లీ
రీతిగ సంస్కృతంబు పచరించినపట్టున భారతీవధూ
టీ తపనీయ గర్భనికటీభవదానన పర్వసాహితీ
ఖౌతికనాటకప్రకరభారతభారత సమ్మతప్రభా
శీతనగాత్మజా గిరిశ శేఖర శీతమయూఖరేఖికా
పాతసుధాప్రపూర బహుభంగ ఘుమంఘుమ ఘుంఘుమార్భటీ
జాతకతాళయుగ్మ లయసంగతి చుంచువిపంచికామృదం
గాతత తేహితత్తహిత హాధిత దంధణు ధాణుదింధిమి
వ్రాత నయానుకూలపద వారకుహూద్వహ హారికింకిణీ
నూతన ఘల్లులాచరణ నూపుర ఝూళఝుళీమరంద సం
ఘాతవియద్ధునీ చకచకద్వికచోత్పల సాఁసంగ్రహో
ద్యాతకుమారగంధవహ హారిసుగంధ విలాసయుక్తమై
చేతము చల్లఁజేయవలె జిల్లునఁ జల్లవలె న్మనోహర
ద్యోతకగోస్తనీఫల మధుద్రవ గోఘృత పాయసప్రసా
రాతి రసప్రసార రుచిరప్రతిమంబుగ సారెసారెకున్.

పెద్దనార్యుఁడు హరికథాసారము, స్వారోచిషమనుచరిత్రము మొదలైన పెక్కు గ్రంథములను రచియించెను. వానిలో నెల్ల మనుచరిత్రము

మిక్కిలి ప్రసిద్ధమై యెల్లయెడల వ్యాపించి యున్నది. ఈయనకుం బూర్వమునందున్న కవు లెవ్వరును స్వకల్పనమును విశేషముగాఁ జేర్చి ప్రబంధములను రచియించి యుండలేదు. వారు పురాణేతిహాసాదులను మాత్రము తెనిఁగించిరి. ఈతఁడే మార్కండేయ పురాణమునుండి స్వారోచిష మనుసంభవ కథను గైకొని పెంచి స్వకపోలకల్పనతో మొట్టమొదట మనుచరిత్రమును ప్రబంధరూపమున రచియించిన కవి యగుటచేత నీతని కాంధ్రకవితాపితామహుఁ డన్న బిరుదనామము కలిగినది. ఈతని కాలము మొదలుకొని రామరాజభూషణుఁడు మనుచరిత్రము చేయువఱకునుగల కవు లందఱును జాలవఱకుఁ దమ ప్రబంధములను మనుచరిత్రరీతినే చేసిరి. ఈ కవి జన్మముచేత స్మార్తుఁడే యయినను, నడుమ వైష్ణవము పుచ్చుకొని వైష్ణవాగ్రేసరుఁడయి విష్ణ్వాలయములకు భూదానాదులను జేసెను. ఈ విషయమే మెకంజీ దొరవారు సంపాదించి యుంచిన రాజకీయ ప్రాగ్దేశపుస్తక భాండాగారమునందలి వ్రాఁతపుస్తకములయందుఁ దెలుపఁబడి యున్నది. అందున్న కోకటాగ్రహారమును గూర్చిన యంశము నిందు క్రింద వ్రాయుచున్నాను:—

"అల్లసాని పెద్దయ్యంగారు బ్రాహ్మణుఁడు, నందవరీకుఁడు, చొక్కరాజుగారి కొమారుఁడు. కోకటగ్రామమును శ్రీకృష్ణదేవరాయలవారీకవీశ్వరుని కియ్యఁగా, అతఁడు వైష్ణవము పుచ్చుకొని యీ గ్రామము శ్రీవైష్ణవుల కగ్రహారము చేసి యిచ్చెను. అప్పుడుదానికి పెట్టిన క్రొత్తపేరు శఠగోపపురము. ఈ కవి శాలివాహన శకవర్షములు ౧౪౪౦ బహుధాన్య సంవత్సర వైశాఖశుద్ధ ౧౫ లు నాఁడు ఈగ్రామమునందుండు సకలేశ్వరస్వామికి నైవేద్యదీపారాధనలకై రెండుపుట్లు చేను ధారపోసి యిచ్చి సదరు దేవాలయములో శిలాశాసనము వేయించినాఁడు. పయి సంవత్సరము కార్తికశుద్ధ ౧౨శి నాఁడు చన్న కేశవస్వామికి నాలుగున్నర పుట్లభూమి

♦ [మనుచరిత్ర రచనకు ముందే పెద్దన కీబిరుదమున్నట్లు పీఠికయందలి "ఆంధ్రకవితాపితామహుఁడ వెవ్వరీడు పేర్కొన నీకున్" అనుదానివలనఁ దెలియుచున్నది. మనుచరిత్ర రచనమును బట్టియే యీబిరుదువచ్చెనని "ఆంధ్రకవితరంగిణి"లోఁ గలదు.]

ధారపోసి శాసనమువేయించినాఁడు.........కృష్ణదేవరాయల తర్వాత సదాశివ దేవరాయల కాలములోను, రామరాయలకాలములోను, నంద్యాలరాజైన మట్ల అనంతరాజుకాలములోను కోకటాగ్రహారము బ్రాహ్మణులకుఁ జెల్లెను."

ఈకవి కోకటాగ్రహారమునకు శఠగోపపురమని పేరు పెట్టుటయేకాక తన మనుచరిత్రములోను హరికథాసారములోను గూడ శఠగోపయతిని దన గురువునుగా స్తుతించి యున్నాఁడు :—

క. కొలుతు నస్మద్గురు విద్యా
నిలయుం గరుణాకటాక్ష నిబిడజ్యోత్స్నా
దళితాశ్రితజనదురిత
చ్ఛలగాఢధ్వాంతసమితి శఠగోపయతిన్. [మనుచరిత్ర]

క. శఠగోపయతికి శఠతరు
కుతారకోపమమతికిని గురుమతహృత్క
ర్మరనిరతికిఁ జతురాగమ
పఠనాయతనియతికి నజపాసంభృతికిన్. ♦ [హరికథాసారము]

లక్షణగ్రంథములయం దక్కడక్కడ నుదాహరింపఁ బడిన పద్యములు లభించుటయే కాని హరికథాసారము పూర్ణముగా దొరికినది కాదు. హరికథా సారములోని యీరెండు పద్యములును రంగరాట్ఛందస్సునం దుదాహ రింపఁబడి యున్నవి :—

క. అంబరము పగుల నార్చి ప్ర
లంబాసురుఁ డాగ్రహము వెలయఁ గదిరినవే

♦ [శఠగోపయతి క్రీ. శ. 1515 వఱకు జీవించియున్నాఁడనియు, ఇతఁడే అల్లసాని పెద్ద నార్యుని గురువనియు తిరుపతిదేవస్థానమువారు ప్రకటించిన శిలాశాసనముల వల్లఁ దెలియుచున్నది.]

ళం బలరాముఁడు చేముస
లంబున వానితలఁ ద్రుంచె లావు మెఱయఁగన్.

[హరికథాసారము. ఆ. ౪.]

క. తెంపరియై మది యింత చ
లింపక యనిలోనఁ దెగియె నెవ్వఁ డతఁడు నై
లింపసభ నుండు ననుడుఁ బ
దంపడి యాచార్యతోడఁ దా నిట్లనియెన్.

[హరికథాసారము]

ఈ కవియే మొట్టమొదటఁ దెలుఁగు గ్రంథములలో తురకమాటలు లోనగు నన్యభాషాపదములను స్వేచ్ఛగాఁ బ్రయోగింప నారంభించినాఁడు. ఆంధ్ర కవితాపితామహుని యీ క్రింది చాటుపద్యములోఁ దురుష్కభాషావాక్యమే వేయఁబడినది.

మ. సమరక్షోణిని గృష్ణరాయలభుజాశాతాసిచేఁ బడ్డ దు
ర్దమదోర్దండపుళిందకోటియవనవ్రాతంబు సప్తాశ్వ మా
ర్గమునం గాంచి శబాసహో హరిహరంగాఖూబు ఖోదాకి తే
తుముకీబాయిల బాయిదేమలికి యందు ర్మింటికిం బోవుచున్.

ఈతని జూచి యా కాలమునందలి యితర కవులును దమచాటుపద్యముల లోను గ్రంథములలోను యవనభాషావాక్యాదులను జొప్పించిరి. అట్టివారిలో నొక్కఁ డగు నంది తిమ్మన్న యొక చాటుపద్యములో

శా. రాయగ్రామణి కృష్ణరాయ భవదుగ్రక్రూరఖడ్గాహిచేఁ
గాయం బూడ్చి కళింగదేశనృపతుల్ కానిర్ఝరీపోషణీ
మాయాభీకుముటూకులోటుకుహుటూ మాయాసటా జాహరే
మాయాగ్గేయ మడే యటంద్రు దివి రంభాజారునిన్ యక్షునిన్.

అని చెప్పియున్నాఁడు. ఈలాగుననే పెద్దనార్యుఁడు గ్రంథములలో నన్య భాషాపదములను బ్రయోగించినందుకు మనుచరిత్రలోని యీ క్రింది పద్య మును దృష్టాంతముగాఁ జూపవచ్చును:—

సీ. పచ్చనిహురుమంజిపనివాగెపక్కెర పారసిపల్లంబు పట్టమయము
రాణ నొప్పారు పైఠాణంబుసింగిణి తళుకులకోరిలతరకసంబు
మిహి పసిండిపరుంజు మొహదాకెలంకుల తావుగుజ్జరి♦వన్నె కేవడంబు
డాకెలంకునసిరాజీకరాచురకత్తి కుఱుగటఁ గ్రొవ్వాఁడి గొఱకలపొది
పీలికుంచె తలాటంబు పేరొజంబు
మణులమొగముట్టుఁ బన్ని సాహిణి యొకండు
కర్తయెదుటికిఁ గొనివచ్చె గంధవాహ
బాంధవంబగు నమ్మహాసైంధవంబు.

[మనుచరిత్రము. ఆ. ४.]

ఈయనను జూచి యా కాలపువాఁడయిన ధూర్జటికవియుఁ దన కాళహస్తి మాహాత్మ్యమునం దీక్రిందిరీతి పద్యములం దన్యభాషాపదములు చేర్చి కూర్చినాఁడు.—

సీ. బిజమాడు దేవర నిజకృపామహిమఁ జెన్నారు నాయిల్లు బిడారు నీకు
నాకు నీపాదార్చనము సేయనడలింగమూర్తి చేకుతె వచ్చి మూర్తమాడి
యొడయ చిత్తేశ నాయునికి నీమజ్జనమాడు శివార్చన మాడబేకు
విచ్చేయుఁ డిది బూదివీడియం బందుకో జంగమస్వామి నాసదనమునకు
నోగిరంబులు మంచిమే లోగిరమున
నావటించెదఁ బదుఁడు మీరారగింపఁ
బ్రతిదినంబును జంగమార్చనము లేక
దనువు వడనొల్ల రూపకందర్ప యనఁగ.

[కాళహస్తిమాహాత్మ్యము]

ఈయన మనుచరిత్రమును గూర్చి వ్రాయుచు నొకరు "కొన్ని యెడల నైషధ, మార్కండేయ పురాణములయందలి వాక్యములకును, నిందలి వాక్యములకును సుంతయేనియు భేద మగపడక" యున్నదని యించుక దోషారోపణము చేసియున్నారు. మార్కండేయ పురాణమునందు

♦ ['సేఁత'అని పాఠాంతరము]

విపులముగాఁ జెప్పఁబడిన స్వారోచిషమనుసంభవకథనే గ్రహించి మారన తెనిఁగించిన యాపురాణమును జదివియే పెద్దన మనుచరిత్రమును రచియించినందున నందలి కొన్ని వాక్యము లిందుఁ బడియున్నవి. అంతేకాక యీకవి శ్రీనాథుని కవిత్వమునం దత్యాదరము కలవాఁడయి యున్నట్లీతని గ్రంథపఠనమువలన స్పష్టముగాఁ గానవచ్చుచున్నది. మొట్ట మొదట తెనుఁగు కవిత్వమునందు సాంస్కృతిక దీర్ఘసమాసములను విస్తారముగా నుపయోగించినవాఁడు శ్రీనాథుఁడు. ఆతని కవనరచనయం దత్యాదరము కలవాడఁయి పెద్దన యాతని గ్రంథములను బలుమాఱు చదివి యొక్క చతుర్థాశ్వాసమును దక్కఁ దక్కిన పుస్తకము నంతను ఆతనివలెనే సంస్కృతపదభూయిష్ఠముగా రచియించి యుండుటచేత శ్రీనాథుఁ డుపయోగించిన వాక్యములును గొన్ని మనుచరిత్రమునందుఁ బడినవి. అంతమాత్రముచేత నీతనియందు గ్రంథచౌర్యము నారోపించుట న్యాయము కాదు. ఈతఁ డొక్కఁడు మాత్రమేకాక యిటీవలి కవు లనేకులు కొన్నిచోట్ల పూర్వకవుల వాక్యములను దమకబ్బముల యందుఁ జొప్పించి యున్నారు. మఱియు నల్లసాని పెద్దనార్యుఁడు శ్రీనాథుని నైషధమునుండి కొన్ని వాక్యములను గ్రహించుటయేకాక యాతని పద్యములను జదివి యారీతి పద్యములనే పెక్కింటిని మనుచరిత్రమునందుఁ గూర్చి యున్నాఁడు. అందుకు నిదర్శనముగా నొకటి రెండు పద్యముల నిందుఁ జూపుచున్నాను :—

సీ. నలినసంభవు వాహనమువారువంబులు
కులముసాములు మాకుఁ గువలయాక్షి
చదలేటి బంగారుజలరుహంబులతూండ్లు
భోజనంబులు మాకుఁ బువ్వుఁబోఁడి
సత్యలోకముదాఁక సకలలోకంబులు
నాటపట్టులు మాకు నబ్జవదన
మధురాక్షరములైన మామాటల వినంగ
నమృతాంధసులు యోగులనుపమాంగి

భారతీదేవి ముంజేతి పలుకు చిలుక
సమదగజయాన సద్బ్రహ్మచారి మాకు
వేదశాస్త్ర పురాణాదివిద్య లెల్లఁ
దరుణి నీయాన ఘంటాపథంబు మాకు.

(శృంగారనైషధము. ఆ. ౨.)

సీ. చిన్నివెన్నెలకందు వెన్నుఁదన్ని సుధాబ్ధిఁ
బొడమిన చెలువ తోఁబుట్టు మాకు
రహిపుట్టు జంత్రగాత్రముల తా ల్గరఁగించు
విమలగాంధర్వంబు విద్య మాకు
ననవిల్తుశాస్త్రంబు మినుకు లావర్తించు
పని వెన్నతోడఁబెట్టినది మాకు
హయమేధ రాజసూయము లనఁ బేర్వడ్డ
సవనతంత్రంబు లుంకువలు మాకు
గనకనగసీమఁ గల్పవృక్షములనీడఁ
బచ్చరాగట్టుగమి రచ్చపట్టు మాకుఁ
బద్మసంభవవైకుంఠ భర్గసభలు
సాముగరిడీలు మాకు గోత్రామరేంద్ర.

(మనుచరిత్రము. ఆ. ౨.)

ఉ. వానిఁ బ్రశంసచేయఁ దగు వాఁడు కృతార్థతముండు వానిచే
నీనిఖిలంబు పావన మహీనకృపావిభవం బెలర్ప నె
వ్వానిగృహాంగణంబునకు వచ్చిన త్రోవరజంబులందు నీ
మానితపాదయుగ్మక మమర్చుఁ బ్రఫుల్లసరోజదామమున్.

(నైషధ. ఆ. 3)

ఉ. వానిది భాగ్యవైభవము వానిది పుణ్యవిశేష మెమ్మెయిన్
వానిదవంధ్యజీవనము వానిదె జన్మము వేరుసేయ కె

వ్వానిగృహాంతరంబున భవాదృశయోగిజనంబు పావన
స్నానవిధాన్నపానముల సంతస మొందుచుఁ బోవు నిచ్చలున్.
(మను. ఆ. ౧.)

ఇట్టివాని నింకను బెక్కులు చూపవచ్చును, పెద్దనచెప్పిన పద్యములనుగొన్నిటిని తెనాలి రామలింగకవి యాక్షేపించినట్లు కొన్ని కథలు గలవు గాని యవి విశ్వాసార్హములు గావు. అయిననుఁ దీనిం జదువువారికి వినోదకరముగా నుండవచ్చునని యెంచి యందొక పద్యమును దానిమీఁది యాక్షేపణమును నిందుదాహరించుచున్నాను:—

క. కలనాఁటి ధనము లక్కఱ। గలనాఁటికి దాఁచఁ గమలగర్భునివశమా
నెలనడిమినాఁటివెన్నెల। యలవడునే ♦ గాదెఁబోయ నమవసనిసికిన్.

అను పద్యమును పెద్దన రచియింపఁగా నందలి "యమవసనిసి" యన్న ప్రయోగము నవప్రయోగమునుగా భావించి రామకృష్ణకవి యపభ్రంశపదములతోఁగూడిన యీక్రింది పద్యముచేత నాతని నాక్షేపించి యున్నాఁడని చెప్పుచున్నారు :—

క, 'ఎమితిని సెపితివి కపితము
బ్రమపడి వెఱిపుచ్చకాయ వడిఁ దిని సెపితో
యుమెతక్కయ దిని సెపితో
యమవసనిసి యన్నమాట యలసని పెదనా!'

'అమవసనిసి" యన్నమాట తప్పు కాకపోవుటచేతను, రామకృష్ణకవి యల్లసాని పెద్దన కాలములో నున్నవాఁడు కాకపోవుటచేతను, * ఈ కథ కేవల కల్పితమేకాని యిందు సత్యమెంతమాత్రమును లేదు.

కృష్ణదేవరాయల యాస్థానమునకు వచ్చిన విద్వత్కవీశ్వరులను పరీక్షించుటకయి యాంధ్రకవితాపితామహుఁడే నియమింపఁబడుచు వచ్చె

♦ [యిన్నఁడైన - అని పాఠాంతరము]

★ [ఇతఁడు పెద్దన కాలమువాఁడే కానగును. "అమవసనిసి" తప్పుకాదు కాని, విన నింపుకాదని వానితో నున్న రామకృష్ణుఁ డాక్షేపించి యుండవచ్చునని తలఁచవచ్చును.]

ననియు, అతఁ డావచ్చిన కవీశ్వరులకు నానావిధములయిన సమస్యల నిచ్చి వారు పూరించిన పద్యపురాణములనుబట్టి వారి సామర్థ్యమును నిర్ణ యించుచు వచ్చెననియు జనశ్రుతి గలదు. ఒకనాఁడు రాధామాధవుఁ డను కవి తదాస్థానమునకు వచ్చినప్పుడు పరీక్షార్థముగా పెద్దన్న 'నగరు' 'తగరు' 'తొగరు' 'వగరు' అను పదములు ప్రాసస్థానములందుంచి రామాయణ పరముగాఁ బద్యమును గూర్పుమనఁగా నాకవి యిట్లు చెప్పెనఁట :—

చ. నగరు పగాయె నింక విపినంబుల కేగుఁడు రాజ్యకాంక్షకుం
　దగరు కుమారులార! యని తల్లి వగ ల్మిగులంగఁ దోఁపఁగాఁ
　దొగరున రక్షఁగట్టి మదిఁదోఁచక గద్గదఖిన్నకంఠయై
　వగరుచుచున్నఁ జూచి రఘువంశవరేణ్యుఁడు తల్లి కిట్లనున్.

అనిచెప్పఁగా సంతోషించి యాప్రాసములతోనే భారత, భాగవత పరముగాఁ గూడఁ బద్యములను రచింపుమని యడుగఁగా నాకవీశ్వరుఁడు వరుసగా నీక్రింది రెండు పద్యములను జెప్పి తనప్రావీణ్యమును జూపెనఁట. —

చ. తొగరుచి కన్నుదోయిఁ గడుఁదోఁచఁగఁ గర్ణుఁడు భీమసేనుపైఁ
　దగరు ధరాధరంబుపయిఁ దాఁకినభంగిని దాఁకి నొచ్చి తా
　వగరుచుచున్ వెసం బరుగువాఱిన నచ్చటి రాజలోకముల్
　నగరు సుయోధనాజ్ఞ మది నాటుటఁజేసి ధరాతలేశ్వరా.

చ. వగరుపుమాత్రమే వరుఁడు వశ్యుఁడుకాఁడు సఖీసఖత్వ మె
　న్న గరుడవాహనుండు మము నాఁ డటు డించుటయెల్ల నుద్ధవా
　తగ రని కాక మోహపులతాతనువైన విడంగఁ జూతురే
　తొగరుచి యోషధీశునకుఁ దోఁపఁగఁజేయునె వీడనాడఁగన్.

అల్లసాని పెద్దన్నది మృదుశైలి; కవిత్వము సలక్షణముగాను, మధురము గాను నుండును. ఈ విషయమునే కృష్ణరాయలు "కృతి రచింపుము మాకు శిరీషకుసుమపేశల సుధామయోక్తులఁ బెద్దనార్య" యన్న వాక్యము బోధించుచున్నది. మనుచరిత్రము శృంగారరస ప్రధానమయినదిగా నున్నది. ఆగ్రంథము సాధారణముగా సంస్కృతపదభూయిష్ఠముగా

నున్నను, కొన్నిచోట్ల మనోహరముగా సంస్కృతాంధ్రపదములు రెండును సమానముగాఁ గలిసినదిగాను, నాల్గవ యాశ్వాసము కేవలాంధ్రపద భూయిష్ఠమైనదిగాను నున్నది. ఈతని కవిత్వమునందలి పదవాక్యజటిలత్వ మునుబట్టి "అల్లసానివాని యల్లిక ♦ బిగియును"ను అను ప్రసిద్ధి వచ్చినది. ఈయన కవితారీతిని దెలుపుటకయి మనుచరిత్రమునుండి కొన్ని పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను :—

చ. అటఁజని కాంచె భూమిసురుఁ డంబరచుంబిశిరస్సరజ్ఝరీ
పటలముహుర్ముహుర్లుఠదభంగతరంగమృదంగనిస్వన
స్ఫుటనటనానురూపపరిఫుల్లకలాపకలాపిజాలమున్
గటకచరత్కరేణుకరకంపితసాలము శీతశైలమున్. ఆ. ౨.

మ. అకలంకౌషధసత్త్వముం దెలియ మాయా ద్వార కావంతి కా
శి కురుక్షేత్ర గయా ప్రయాగముల నే సేవింప కుద్దండ గం
డక వేదండ వరాహ వాహరిపు ఖడ్గవ్యాఘ్ర మిమ్మంచుఁగొం
డకు రాఁజెల్లునె బుద్ధిజాడ్యజనితోన్మాదుల్గదా శ్రోత్రియుల్. ఆ. ౨.

ఉ. ఎక్కడి యూరు కాల్నిలువ కింటికిఁ బోయెదనంచుఁ బల్కెదీ
*వక్కడి మీకుటీరనిలయంబులకు న్సరిరాకపోయెనే
యిక్కడి రత్నకందరము లిక్కడి నందనచందనోత్కరం
బిక్కడి గాంగసైకతము లిక్కడి యీలవలీనికుంజముల్. ఆ. ౨.

ఉ. చేసితి జన్మముల్ తపముఁ జేసితి నంటి; దయావిహీనతం
జేసిన పుణ్యము ల్ఫలముఁ జెందునె పుణ్యము లెన్నియేనియుం
జేసినవాని సద్గతియె చేకుఱు భూతదయార్ద్రబుద్ధి కో
భూసురవర్య! యింత తలపోయవు నీచదు వేల చెప్పుమా. ఆ. ౨.

ఉ. ఎంత తపంబు చేసి జనియించినవారొకొ మర్త్యభామినుల్
కాంతుఁ దవజ్ఞఁ జేసినను గాయముఁ బాయుదు రే నమర్త్యనై

♦ [జిగిబిగి - అని పాఠాంతరము]

* [వక్కట - అని పాఠాంతరము]

చింతలవంతలం జివికి సిగ్గరితి స్మృతిలేని నాదుచె
ల్వింతయు శూన్యగేహమున కెత్తినదీపిక యయ్యె నక్కటా. ఆ ౩.

ఉ. ఓయి దయావిహీనమతి యూరక యీపసిబిడ్డఁ గొట్టఁగాఁ
జే యెటులాడె నీకు నిది చేసిన దేమి వృథా శపింతురే
బోయవె యాఁడుతోడునను బుట్టవె శాపనిమిత్తమే తపం
బీయెడ నున్నశాంతిపరు లేమనువా రిఁక నీచరిత్రకున్ ఆ. ౪.

శా. తండ్రీ నాకు ననుగ్రహింపఁగదె వైద్యం బంచుఁ బ్రార్థించినన్
గండ్రగ్లానటు లాడి ధిక్కృతులఁ బోకాల్మంటి వోహో మదిం
దీండ్ర ల్గలిగినవారి కేకరణినేని న్విద్య రాకుండునే
గుండ్రా డాఁచినఁ బెండ్లియేమిటికిఁ జిక్కుం గష్టముష్టింపచా. ఆ.౫.

శా, నీవైశిష్ట్యము తిట్టుల న్మెఱయునే నీకంటె నేఁ దక్కువే
యీవే కన్యక నీవుగాక మఱి మద్వృత్తాన్వయాచారముల్
నీవా పేర్కొనుపాటివాఁడ విటఁ గానీ నిల్తుఁ గాకేమి పో
పో విప్రాధమ నిన్నుఁబోల నిఁక నల్పు ల్లేరు దంభవ్రతా. ఆ. ౬.

---

7. నందితిమ్మన్న

ఈకవి కృష్ణదేవరాయని యాస్థానమునందుండి ప్రసిద్ధిగన్న వారిలో నొకఁడు. ఇతఁ డాఱువేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; ఆపస్తంబ సూత్రుఁడు; కౌశికగోత్రుఁడు; నందిసింగన్నకును తిమ్మాంబకును పుత్రుఁడు; వరాహపురాణాది గ్రంథములను రచించి ప్రఖ్యాతి కెక్కిన మలయమారుతకవికి మేనల్లుఁడు. ఈతఁడు శివభక్తుఁడు, అఘోర శివగురుని శిష్యుఁడు. ఈ కవిని సాధారణముగా ముక్కు తిమ్మన యని వాడుదురు.

శా. నానాసూనవితానవాసనల నానందించు సారంగమే
లా నన్నొల్లదటంచు గంధఫలి *బల్కోనం దపం బంది యో
షానాసాకృతిఁ దాల్చి సర్వసుమనస్సౌరభ్యసంవాసియై
పూనెం బ్రేక్షణమాలికామధుకరీపుంజంబు నిర్వంకలన్.

అను ముక్కును వర్ణించిన యీ పద్యమును తిమ్మకవి రచియించెననియు, ఈ పద్యచమత్కృతిని జూచి మెచ్చి రామరాజభూషణుఁడు నాలుగు వేల వరా లిచ్చి కొని తన వసుచరిత్రమునందు వేసికొనియెనినయు, ముక్కు ముక్కుమీఁది యీపద్యమును రచించుటచేతనే యీకవిని ముక్కు తిమ్మన్న యని యెల్లవారును వాడుచు వచ్చిరనియు, లోక ప్రవాదము కలదు. కాని యిదియుఁ గవులనుగూర్చి మనవారు సాధారణముగాఁ జెప్పుకొను కల్పనా కథలలోఁ జేరినదే కాని నిజమయినది కాదు. మొట్టమొదట రామరాజ భూషణుఁడీ కవికాలములో లేనే లేఁడు, ఒకవేళ నున్నాఁడనుకొన్నను వసుచరిత్రము వంటి మహాప్రబంధమును రచియింపఁగలిగిన కవిగ్రామిణి యింతమాత్రపు కల్పనను నాసికా వర్ణనముఁగూర్చి చేయలేకపోయె ననుట పరిహాస్పదము. కాబట్టి యీ కథ యణుమాత్రమును విశ్వాసపాత్రమయి నది గాదు. కాకపోయెన యెడల నంఘవారని యింటిపేరు గల యీ కవిని ముక్కుతిమ్మన్న యని జనులేల పిలుతురని కొంద ఱడుగ వచ్చును. ఈ కవికి ముక్కు పెద్దదనియు, అందుచేత నీతని నెల్లవారును ముక్కు తిమ్మన్న యని పిలుచుచు వచ్చిరనియు, ఇంకొక వాడుకగూడఁ గలదు. ఈతనిని ముక్కుతిమ్మన్న యని యాడుట కిదియే నిజమయిన కారణము కావచ్చును. ఈతని పలుకులు ముద్దులు గులుకుచుండుటచేత నిటీవలివారు "ముక్కుతిమ్మనార్యు ముద్దుపలుకు" అని గ్రంథములయం దీతని మృదు పదరచనను శ్లాఘించియున్నారు. తిమ్మన కృతమయిన పారిజాతాపహరణము మృదుమధుర పదములతో రసిక జనహృదయరంజకముగాఁ గూర్పఁబడి నది.

*[బల్కాకన్- అని పాఠాంతరము]

అల్లసానిపెద్దన నొక్కని విడిచిన పక్షమునఁ గృష్ణదేవరాయ లీతనినే యెల్ల కవులకంఁటె నధికముగా గౌరవిఁచుచు వచ్చెనని చెప్పవచ్చును. పెద్దన కృతమైన మనుచరిత్రమువలెనే తిమ్మనకృతమైన పారిజాతాపహరణ ప్రబంధమును గృష్ణదేవరాయనికే యంకితము చేయబడినది. ఇంచు మించుగాఁ బారిజాతాపహరణము మనుచరిత్రము రచియింపఁబడిన కాలము నందే రచియింపఁబడిన దగుటచేత హూణశకము ౧౫౨౦ వ సంవత్స రమునకుఁ బూర్వముననే పారిజాతాపహరణము ముగింపఁబడినది. తద నంతర మీకవి కొన్ని సంవత్సరములు మాత్రము బ్రతికి కృష్ణదేవ రాయఁడు జీవించియుండఁగానే మృతి నొందెను. కాఁబట్టి యితఁడు దాదాపుగా ౧౫౨౫ వ సంవత్సరము వఱకును జీవించియుండెనని చెప్ప వచ్చును. ఈకవియొక్క జన్మస్థలము గణపవరమని యొకరు వ్రాసి యున్నారుగాని దాని సత్యమును నిర్ధారణము చేయుటఁకు దగిన యాధార మేదియుఁ గానరాదు. మఱియు నీతనిని గృష్ణదేవరాయనిభార్య తన పుట్టినింటి యరణపుఁగవినిగాఁ దెచ్చెనని చెప్పుదురుగాని యదియు పుక్కిటి పురాణమే. ఈతని పూర్వులు మొదటినుండియు రాయలవారి పూర్వుల వద్దనే విద్వత్కవులుగా నుండి వారికిఁ గృతు లిచ్చుచు వచ్చినట్లు గ్రంథ నిదర్శనములు గలవు. తిమ్మనకుఁ బూర్వుఁడైన నందిమల్లనయు, మేనమామయైన మలయమారుతకవియుఁ గృష్ణదేవరాయలతండ్రియైన నరసరాయలయాస్థానమునందుండి యిద్దఱును గలిసి వరాహపురాణమునుఁ దెనిఁగించి నరసరాజును దానికిఁ గృతిపతిని జేసిరి. తిమ్మకవి తన పారిజాతాపహరణమునఁ బ్రథమాశ్వాసములోఁ గృష్ణుడు పారిజాతపుష్ప మును రుక్మిణి కిచ్చుటవలన వచ్చిన కోపమును దీర్చుటకై సత్యభామకు మ్రొక్కెననియు, మ్రొక్కఁగా నాపడఁతి యెడమకాలితో నాతని తలఁ దన్నెననియు, అందుల కాతఁ డలుగక ముండ్లవంటి తనగగుర్పొడిచిన తలవెండ్రుకలు సోఁకి కాలు నొచ్చెనని యాప్రియభార్య నూరార్చె ననియు, ఆమె యంతటితోను బ్రసన్నురాలు గాక నాథుని నిష్ఠురోక్తు

లాడెననియు, ముద్దులు గులుకు పలుకులతో నీక్రింది పద్యములయందుఁ జెప్పెను:—

ఉ. పాటలగంధి చిత్తమునఁ బాటిలు కోపభరంబుఁ దీర్ప నె
ప్పాటను బాటుగామి మృదుపల్లవకోమలతత్పదద్వయీ
పాటలకాంతి మౌళిమణిపఙ్తికి వన్నియపెట్టి నాజగ
న్నాటకసూత్రధారి యదునందనుఁ డర్మిలి మ్రొక్కె మ్రొక్కినన్.

మ. జలజాతాసన వాసవాది సురపూజాభాజనంబై తన
ర్చు లతాంతాయుధుకన్నతండ్రిశిర మచ్చో వామపాదంబునన్
దొలఁగం ద్రోచె లతాంగి; యట్లయగు నాథు ల్నేరముల్సేయఁ బే
రలుకంజెందినయట్టి కాంత లుచితవ్యాపారము ల్నేర్తురే?

క. కోపనపదహతఁ గుహనా
గోపాలుఁడు గాంచి మెయి గగుర్పొడవఁగ ను
ద్దీపితమన్మథరాజ్య
ప్రాపితుఁడై పలికెఁ గూర్మి బయలుపడంగన్.

చ. నను భవదీయదాసుని మనంబున నెయ్యపుఁగిన్కఁ బూని తా
చిన యది నాకు మన్ననయ చెల్వగు నీపదపల్లవంబు మ
త్తనుపులకాగ్రకంటకవితానము తాఁకిన నొచ్చు నంచు నే
ననియెద నల్క మానవుగదా యిఁకనైన నరాళకుంతలా.

చ. అన విని మానినీతిలక మప్పుడు మే యరఁదోఁప నిక్క వీ
డినకచపంక్తిఁ బల్మఱు ముడి న్వెడఁద్రోపుచుఁ బైచెఱంగు గ్ర
క్కునఁ జనుదోయిఁ జేర్చుచు మొగంబున లేఁజెమ రంకురింప జం
కెన నెఱచూపు చూచి పలికెం జలితాధరపల్లవాగ్రయై.

ఉ. ఈనయగారపుంబ్రియము లీపస లీమొగమిచ్చుమాట లే
లా నిను నమ్మియుండిన ఫలం బిదె తోడనె కల్గె నీకు నీ
యాన సుమీ ననుం జెనకి యాఱడిపెట్టిన నవ్వువారలం
గాన వెఱుంగునే పసులకాపరి భావజమర్మకర్మముల్?

ఉ. ఇంకిటు నిన్ను నమ్మనను నేమిటికిం గెరలించె దెంతయుం
బొంకముగాని యీవలనిబొంకులు మాచవిగావు రుక్మిణీ
పంకజపత్రనేత్రకును బ్రాణపదంబులుగాన వల్లవీ
కింకర చాలుఁజాలు నడకింపకు నింపకు లేని కూరుముల్.

ఉ. గట్టివచేఁతలుం బసలుఁ గల్లఁదనంబులు నీవు పుట్టఁగాఁ
బుట్టిన వెందులేని పలుఁబోకలమాయలు నీకు వెన్నతోఁ
బెట్టినవౌ ఱెఱింగియును బేలతనంబున నిన్ను నమ్మి నా
గుట్టును దేజము న్మిగులఁ గోల్పడిపోయితి నేమిచేయుదున్.

చ. మునిపతి వచ్చి పూవొసఁగి మోదముతోడ భవత్ప్రియాంగనన్
వినుతి యొనర్పఁగా వినిన వీనుల మాచవిగాని మాటలున్
వినవలసెంగదా యిపుడు నీవిట వచ్చుట పారిజాతవా
సనఁ బ్రకటించి నాకు నెకసక్కెము చేయనకాదె చెప్పుమా.

క. మానంబె తొడవు సతులకు
మానమె ప్రాణాధికంబు మాన మఖిలస
మ్మానములకు మూలంబగు
మానరహితమైనబ్రదుకు మానినికేలా.

ఈ పద్యములను విన్న పిమ్మట లోకమున భార్యాభర్తలలో నిట్టి వినోదము జరుగుట స్వాభావికము కాదని యెంచి రాజిది స్వభావవిరుద్ధ మని పలికెనఁట ! కవి యప్పుడేమియుఁ బ్రత్యుత్తర మియ్యక యూర కుండెనఁట! అటుపిమ్మటఁ గొన్నిదినములకే రాజు ప్రణయకలహము సంభవించినప్పుడు భార్యవలనఁ దనకు నిట్టి గౌరవమే సంప్రాప్తముకాఁగా కామావేశపరవశుఁ డయి యానందించి వెంటనే సభకు వచ్చి పుస్తకములో నెల్ల నీభాగమే మిగుల స్వభావసిద్ధముగా నున్నదని శ్లాఘించెనఁట! ఈ కథనే కొంద ఱింకొకవిధముగా మార్చి పొలయలుకలో నొడయు తెలి యక భార్య తనశిరస్సును వామపాదముతో నలంకరింపఁగా గోపించి రాజు భార్యతో సహశయ్యాసంభాషణములు మానివేసెననియు, కవి యీ

సంగతి దెలిసికొని యాదంపతులను మరలఁ గలుపుటకై యీగ్రంథమును జేసి వినిపింపఁగా రాజు బుద్ధి తెచ్చుకొని కృష్ణనంతటి వానికే యట్టి యవస్థ తటస్థించినప్పుడు తన కేమి లెక్క యని మరల భార్యతోఁ గూడె ననియు చెప్పుచున్నారు.

ఈకవియొక్క దాతృత్వమునుగూర్చి యొకకథ గలదు. ఇతఁడు పారిజాతాపహరణమును రాజున కంకితము చేసినప్పుడు రాజు చతురంతయానమహాగ్రహారములును మణికుండలములును బహుమానము చేసెను. ఆ యమూల్యమణికుండలములను ధరించి తిమ్మన వాకిటఁ గూరుచుండి యుండఁగా నొకబట్టు వచ్చి యాతని కవననైపుణి నిట్లు స్తుతించెనఁట:

క. మాకొలఁది జానపదులకె। నీకవితాశీవి? యబ్బునే కూపనట
ద్భేకములకు గగనధునీ। శీకరములచెమ్మ? నంది సింగయతిమ్మా!

ఇట్లు స్తుతింపఁగానే యతఁడు తనయొద్దనప్పుడు మఱేదియు నమూల్యవస్తువు లేకపోవుటచేత వెంటనే తనచెవి నున్న యమూల్యరత్నకుండల మొకటి యా బట్టుకవి కిచ్చెనఁట! మఱునాఁడు తిమ్మకవి యొంటి చెవికుండలముతోనే రాజాస్థానమునకుఁ బోయి యుండఁగా నచ్చటి కాబట్టుకవియు వచ్చెనఁట! అప్పుడు ప్రస్తావవశమున రా జాకుండలదానవృత్తాంతమును, బట్టు చెప్పిన పద్యమును విని,

క. మాకొలఁది జానపదులకె। నీకవితాశీవి? యబ్బునే కూపనట
ద్భేకములకు నాకధునీ। శీకరములచెమ్మ? నంది సింగయతిమ్మా!

అని 'గగన' యనుటకు మాఱుగా 'నాక' యని యుండినచో మరింత సరసముగా నుండునని సెల విచ్చెనఁట అప్పు డాపద్దెమునకు వన్నెదెచ్చితిరని చెప్పి తన చెవికుండలమును బట్టుకవియు, తనచెవికుండలమును తిమ్మకవియు, రాజుముందఱఁ బెట్టి సమర్పించిరఁట! రాజు వారి యౌదార్యమునకును, సరసత్వమునకును మెచ్చి యిరువురకును నర్హబహుమతులు చేసి సత్కరించి పంపెనఁట!

రాయలయాస్థానమునందుఁ గొంతకాల మొకబట్టుకవి ప్రబలుఁడుగా నుండి యితరకవులను సరకుగొనక యవమానించుచుండఁగా పెద్దనాది కవులందఱును గూడి యొకనాఁడు తిమ్మకవి వాకిట గూరుచుండి యాలోచించుచుండిరనియు, అప్పుడాబట్టా మార్గమున బోవుచు వారిని జూచి వారికి వినఁబడునట్లుగాఁ దనభటుఁడైన మాధవునితో

క. వాకిటికావలి తిమ్మని। వాకిటికవికోటి మాధవా కిటికోటే

అని పలికి పరిహసించెననియు, అది విని కుపితుఁడయి యాంధ్రకవితాపితామహుఁడైన యల్లసాని పెద్దన.

క. ప్రాకృత సంస్కృత ఘుర్ఘుర। మూకీకృతకుకవితుంగముస్తాతతికిన్
వాకిటికావలి తిమ్మని వాకిటికవికోటి మాధవా కిటికోటే.

అని పద్యమును బూరింపఁగా బట్టుకవి సిగ్గువడి తలవంచుకొని పోయెననియు ఒకకథను జెప్పుచున్నారు. వాకిటికావలి తిమ్మన నంది తిమ్మన కాఁడనియు అతఁడు రాజునొద్ద సేనాధిపతిగానుండి దుర్గసంరక్షణము చేయుచుండు మఱియొక తిమ్మనయనియు, అతఁ డొకనాఁడు రాజభవనము వాకిట రాజిచ్చిన యమూల్యవస్త్రమును గప్పుకొని కావలి కాచుచుండఁగా రాజదర్శనార్థము లోపలికిఁ బోవుటకయి యచ్చటి కల్లసాని పెద్దనయు, ముక్కుతిమ్మనయు, బట్టుమూర్తియు, తెనాలి రామకృష్ణుఁడును వచ్చి యాతని జూచి వారిలోఁ బెద్దన మొదట

క. వాకిటి కావలితిమ్మా

అని పద్యము నారంభించి లోపలికిఁ బోయెననియు. అటు పిమ్మట నందితిమ్మన

ప్రాకటముగ సుకవివరుల పాలిటి సొమ్మా

అని రెండవచరణమును పూరించి లోనికిఁ జనియెననియు, తరువాత బట్టుమూర్తి

నీకిదె పద్యము గొమ్మా

అనిపలికి లోపలి కరిగెననియు, కడపట వికటకవియైన రామకృష్ణుఁడు

నాకీపచ్చడమె చాలు నయమున నిమ్మా.

అని పద్యము పూర్తిచేయఁగా నతఁడు వెంటనే తనపచ్చడమును రామకృష్ణునిమీఁద వైచెననియు, రా జావార్త విని యాతని సాహసౌదార్యములకు మెచ్చి గొప్ప బహుమాన మిచ్చెననియు ఇంకొక కథను జెప్పుచున్నారు, ఇటువంటి కథ లనేకము లున్నవి, ఒకనాఁడు రాయలవా రాస్థానమునఁ గొలువుండి తనపార్శ్వములనున్న తిమ్మన్నను పెద్దన్నను బట్టుమూర్తిని జూచి వరుసఁగా తామరాకులోని నీటిబొట్టును, కుక్కుటమును, వరాహమును దిరస్కరించుచుఁ బద్యములను జెప్పుఁడని వేఁడఁగా వా రాశుకవిత్వముగా నీమూఁడుపద్యములను జెప్పిరఁట :—

ఉ. స్థాన విశేషమాత్రమునఁ దామరపాకున నీటిబొట్టః నిన్
బూనిక మౌక్తికంబనుచుఁ బోల్చినమాత్రనె గర్వ మేటికిన్
మానవతీశిఖామణులమాలికలందును గూర్ప వత్తువో
కానుక లియ్యవత్తువొ వికాసముఁ దెత్తువొ మేలు దెత్తువో.

[ముక్కుతిమ్మన.]

శా. రంతు ల్మానుము కుక్కుటాధమ! దరిద్రక్షుద్రశూద్రాంగణ
ప్రాంతోలూఖలమూలతండులకణగ్రాసంబుచేఁ గ్రొవ్వి దు
ర్దాంతాఖిలవిశేషభీషణధణాంతర్మాంససంతోషిత
స్వాంతుండైన ఖగేంద్రుకట్టెదుట నీజంఝూటము ల్సాగునే.

[పెద్దన్న]

ఉ. తక్కక నేల ముట్టెగొని త్రవ్వఁగనేర్తు నటంచుఁ దాఁకు తా
వొక్కటె జాతియంచు మద మొందకు బుద్ధిని వెట్టిపంది నీ
వెక్కడ? యాదిఘోణి యన నెక్కడ యద్రిసముద్రదుర్గభూ
ర్భాకుక్కుతలంబు నొక్క యరపంటనె మింటికి నెత్త నేర్తువే.

[బట్టుమూర్తి]

ఈతిమ్మకవికవిత్వము శ్రుతికటువుగాక యర్థగాంభీర్యమును పదలాలిత్యమును గలదయి సలక్షణ మయినదిగా నున్నది. ఈయన శయ్యాలాలిత్యమును జూపుటకుఁ బూర్వోదాహృతములైన పద్యములే చాలియున్నను బారిజాతాపహరణములోని మఱికొన్ని పద్యములను గూడ నిందుఁ బొందుపఱుచుచున్నాను :-

చ. అతులమహానుభావ మని యవ్విరిఁ దానొకపెద్ద చేసి య
చ్యుతునకు నిచ్చెకం బొదవ నూడిద యిచ్చిన నిచ్చెఁగాక; తా
నతఁడు ప్రియంబు గల్గునెడ కర్పణచేసినఁ జేసెఁగాక; యా
మతకరివేలుపుందపసి మమ్ముఁ దలంపఁగనేల యచ్చటన్. ఆ. ౧.

ఉ. ఓచెలి శౌరి కిచ్చెనఁట యొక్క లతాంతముఁ దెచ్చి నారదుఁ;
డా చపలాక్షి కిచ్చెనఁట యాతఁడు నవ్విరి యిట్టిమాట లా
హా! చెవుల న్వినంబడియుఁ బ్రాణము దాల్చెద మేన నింతగా
నోచితి నింక నెట్టివి కనుంగొన నెమ్మెయి నున్నదాననో. ఆ. ౧.

చ. అరదము నెక్కి కేతనపటాంచలచంచలమైన తాల్మితోఁ
దురగజవంబు మున్గడవఁద్రోచి కడంగెడు తత్తరంబుతోఁ
దిరిగెడు బండికండ్లపగిదిన్ భ్రమియించు మనంబుతోడ నా
హరి చనుదెంచె సత్యసముదంచితకాంచనసౌధవీథికిన్. ఆ. ౧.

మ. ఎలదేఁటు ల్తమ వాలుఁగన్గవలపై నిందీవరభ్రాంతిచే
మెలఁగం జేరలఁ గప్పుకో నలవిగామిం జీఁదఱం జెంది యి
చ్చలఁ గాంక్షించిరి నిర్నిమేషజలజాస్య ల్మానుషత్వంబు ల
య్యళిభీతి న్ముకుళీకృతాక్షి యగు సత్యాకాంత నీక్షించుచున్. ఆ. ౪.

ఉ. తానచె పారిజాతవసుధారుహముం గొనిపోవువాఁడు క
న్గానఁడు యాదవుం డనుచుఁ గన్నులు వేయును జేవురింప వై
శ్వానర ధర్మ దైత్యవర వారిధిపానిల యక్షనాయకే
శానులదిక్కు చూచి కులిశంబు కరంబునఁ బూన్చి పట్టినన్. ఆ. ౪.

ఉ. సొమ్మన నెద్ది యే ననఁగ సొమ్మన కెవ్వఁడఁ గర్త వీవు నీ
సొమ్మఖిలప్రపంచమును శూరకులంబు నలంకరించు నీ
వమ్మహి నుండునంతకు ననన్యదురాపము పారిజాతభూ
జమ్మను నుండఁ నన్న వికసన్ముఖుఁడై హరి పీడుకొల్పుచున్.

ఆ. ౫.

8. ధూర్జటి కవి

ఇతఁడు పాకనాఁటి యాఱువేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; భరద్వాజ గోత్రుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; కాళహస్తిపురనిలయుఁడు; శివభక్తుఁడు. ఈతఁడు కృష్ణదేవరాయల కాలములో నున్నందున దాదాపుగా ౧౫౨౦-౩౦ వ సంవత్సర ప్రాంతములం దున్నవాఁడని చెప్పవచ్చును. ఇతఁడు కాళహస్తి మాహాత్మ్యమను నాలుగాశ్వాసములుగల పుస్తకమును కాళహస్తీశ్వరశతకమును రచించి కాళహస్తీశ్వరున కంకితము చేసెను. * ఈయనకవనము సలక్షణమయి మిక్కిలి మధురముగా నుండును. ఈతని కవిత్వమాధుర్యమున కాశ్చర్యపడి కృష్ణదేవరాయ లొకనాఁడు సభలోఁ గూరుచుండి తనయాస్థానకవులకు

చ. స్తుతమతియైన యాంధ్రకవి ధూర్జటిపల్కుల కేల కల్గెనో
యతులిత మాధురీమహిమ ——

అని సమస్య నిచ్చినట్లును వారిలో నొక రీక్రిందిరీతిని సమస్యాపూరణము చేసినట్లును చెప్పుచున్నారు.

చ. స్తుతమతియైన యాంధ్రకవిధూర్జటిపల్కుల కేల గల్గెనో
యతులిత మాధురీమహిమ ? హా తెలిసెన్ భువనైకమోహనో
ద్ధతసుకుమారవారవనితాజనతాఘనతాపహారి సం
తతమధురాధరోదితసుధారసధారలు గ్రోలుటంజుమీ.

* (కాళహస్తి మాహాత్మ్యమును 'శ్రీకాళహస్తి మాహాత్మ్య' మనుట మేలు; 'శ్రీ' సాలెపురుగు అది పేరిలోనే చేరఁదగినది. శతకమును రచించిన కవి ప్రబంధ కర్తకంటె భిన్నుఁడని కొందటి యాశయము.)

పయిపద్యమునుబట్టి చూడఁగా ధూర్జటికవి సంతతవేశ్యాప్రియుఁడయిన రసికపురుషుఁ డయినట్టు కనుపట్టుచున్నాఁడు. అట్టి యఖండశివపూజా ధురంధరుఁడైన భక్తాగ్రేసరుని నిట్టి జారత్వదోషమేల విడువకుండెనో యూహింపఁజాలకున్నాము. మనదేశముయొక్క దౌర్భాగ్యముచేతఁ జిర కాలమునుండి యిచ్చట విశుద్ధచరిత్రము మతమునుండి విడిపోయినది. ఎట్టి దుశ్చరిత్రముగలవాఁడయినను విభూతి, రుద్రాక్షలు మొదలయిన బాహ్య చిహ్నములను ధరించినమాత్రమున భక్తాగ్రేసరుఁడుగాఁ బరిగణింపఁబడు చున్నాఁడు. అయినను క్రమముగా నిప్పుడిప్పుడు మతమునకు సత్ప్రవర్తన మావశ్యకమన్న సత్యము జనులమనస్సులలో నాటుకొనుచున్నందున కెంతయు సంతసిల్లవలసియున్నది. ఈమహాకవియొక్క కవితాధార తెలియుటకయి కాళహస్తిమాహాత్మ్యములోని కొన్నిపద్యముల నిం దుదహ రించుచున్నాను.

చ. అమితములైన జంతువుల కక్కడ నుత్తమమధ్యమాధమ
త్వము లరయంగఁగాన మపవర్గరమాసతిఁ బెండ్లియాడుచో
సమతయె కాని తత్పురముసాటిగ నన్యపురంబు లెన్నఁగా
నమరు నటన్న హస్తిమశకాంతర మంతియ వాసి చూచినన్. ఆ.౧.

చ. పరిచితబంధనై పుణి నపారకళానుభవప్రసక్తి నా
దరసవివేకసంపద సదాశుకవాక్యసుధానుభూతి మో
హరహితవృత్తిఁ బ్రస్ఫురదనంగరహస్యవిచారబుద్ధి న
ప్పురమునఁ గామినీజనులు పొల్తురు యోగిజనంబుపోలికన్. ఆ. ౧.

శా. ఆవేశం బురపల్లవప్రకరనేత్రానందబాష్పాంబుధా
రావర్షాగమచంచలాలతికదుర్వారప్రసూనాస్త్రితే
జోవైశ్వానరసామిధేనిరశనాసూత్రస్థితస్వర్ణపే
టీవిన్యస్తకపర్ది యొక్కకలకంఠీరత్న మేతెంచుడున్. ఆ. ౧.

[శ్రీకాళహస్తి మాహాత్మ్యకర్తయగు ధూర్జటికవితల్లి సింగమయనియు, తాత క్కయ యనియు, తండ్రి నారాయణుండనియు నాశ్వాసాంత గద్యలవలనఁ దెలియు చున్నది.]

మ. ప్రణతు ల్చేయుచుఁగాంచెఁ గుంభజుఁడు లోపాముద్రతోఁ గూడి ద
క్షిణకైలాసము నంబికాహారకృతశ్రీపాదుకాన్యాసమున్
మణిమంత్రౌషధవాసమున్ భవమహామాయావిపర్యాసమున్
గణనాతీతసటీవిలాసము సమగ్రశ్రీసముల్లాసమున్. ఆ. ౧.

చ. పులులు కురంగముల్ కరటిపోతము లేదులు మన్నుఁబిళ్ళు దు
ప్పులు కణఁతుల్ కిటుల్ చెవులపోతులు కొర్నవగండ్లు భల్లుకం
బులు చమరీమృగంబు లెనుబోతులు కస్తురిపిల్లు లాదిగాఁ
గల మృగరాజిఁ బెక్కువిహగంబులఁ గానుక లంపెఁ దండ్రికిన్.
ఆ. ౩

9. మాదయ్యగారి మల్లన్న

ఈతఁడు కూడ కృష్ణరాయని కాలములోనున్న లాక్షణికుఁడయిన కవులలో నొకఁడు. ఆవఱకు మల్లన్నయని మఱియొకకవి యుండి యుండుటచేత నీతనిని తండ్రిపేరితోడఁగూడఁ జేర్చి మాదయ్యగారి మల్లన్న యని చెప్పుదురు. ఇతఁడు శైవబ్రాహ్మణుఁడు. కొండవీటి పురమం దుండినవాఁడు. ఈతనికిఁ బూర్వమునందుండి యేకాదశీమాహాత్మ్యమను నామాంతరముగల రుక్మాంగదచరిత్రమును రచియించిన మల్లన్న ప్రౌఢకవి మల్లన్న యనఁబడును.* మాదయ్యగారి మల్లన్న రాజశేఖరచరిత్రమను మూడాశ్వాసముల గ్రంథమును యౌవనారంభదశ యందే రచియించెనఁట ! ఈరాజశేఖరచరిత్రము నాదిండ్ల యప్పయామాత్యున కంకితము చేయఁబడినది. ఈకవి కృష్ణరాయల యనంతరము గూడ జీవించి యుండుటచేత నించుమించుగా హూణశకము ౧౫౪౦-వ సంవత్సర ప్రాంతమువఱకును బ్రతికియుండెనని చెప్పవచ్చును. ఈతని

*[ప్రౌఢకవి మల్లన్న మాదయ్యగారి మల్లన్న కంటెఁ బ్రాచీనుఁ డనుటకుఁ దగిన కారణము లపేక్షితములు]

కవిత్వము మృదుమధురపదగుంభనము కలదయి మనోహరముగానున్నది. ఈకవిచరిత్రమును గూర్చి మఱియేమియుఁ దెలియకపోవుటచేత రాజశేఖరచరిత్రమునుండి పద్యముల నుదాహరించుచు విరమించుచున్నాను :-

ఉ. చొచ్చినఁ బోకుపోకు మనుచున్ నృపకేసరి తేరు డిగ్గి నీ
వెచ్చటి కేగిన న్విడుతునే పటుబాణపరంపరాహతిన్
బచ్చడి చేయువాఁడ నని ఫాలనటద్భ్రుకుటీకరాళుఁడై
యిచ్చనొకింతయేని చలియింపక తద్బిలవీధి దూఱఁగన్. ఆ. ౨.

ఉ. సాహసికాగ్రగామి నృపసత్తముఁ డట్లు తదీయఘోరమా
యాహమికల్ హరింపుచు నిరంకుశవిక్రమకేళిఁ జూప ను
త్సాహము తక్కి యాత్మపురిచక్కటి నొప్పెడు కాళికా
గేహము చొచ్చి తద్దనుజకీటము పాటిలుభీతి పెంపునన్. ఆ. ౨.

మ. కలమాన్నంబు ఘృతంబుఁ బాయసము శాకవ్రాతము ల్పిండివం
టలుఁ బాల్తేనియ జున్ను వెన్న యిడి యానా లుక్కెరల్చక్కెరల్
ఫలము ల్పానకము ల్రసాయనము లంబళ్ళారుఁబిండ్లూరుఁగా
యలు బజ్జు ల్దధిపిండఖండములు నం దావిర్భవించె న్వెసన్.ఆ.౨.

శా. కేళీకాంచనసౌధవీధికలచక్కిన్ దొట్లలోఁబెట్టి యో
ప్రాలేయాచలకన్యకాధవకృపాపారంగతా నిద్రవో
వే లావణ్యపయోనిధీ యనుచు నావిర్భూతమోదంబుతో
జోలల్పాడుదు రక్కుమారకునకున్ శుద్ధాంత కాంతామణుల్. అ.౨.

ఉ. రాహువుఁగాను నిన్నరగరాచినశూలినిగాను నీతను
ద్రోహముచేసినట్టి యలరోహిణితండ్రినిగాను దజ్జగ
న్మోహిని నీలనీలకచ ముద్దులచక్కెరబొమ్మఁ గూర్పక
య్యో హరిణాంక! తావకమయూఖముఖంబుల నేచ నేటికిన్.ఆ.౨.

వెనుకటి కూర్పులయందుఁ బయివిధమునఁ బ్రకటించిన తరువాత, ఇటీవల నాకు రాజశేఖరచరిత్రము సమగ్రమయిన ప్రతి యొకటి దొరకి

నది. అందలి యాశ్వాసాద్యంతములయం దుండిన ఈక్రిందిపద్యములను బట్టి కృతిపతి యింటిపేరు నాదిండ్లవారనియు, పేరప్పామాత్యుఁడనియు, అతఁడాఱువేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడనియు, కృష్ణమాంబా కుమారుఁడనియు, మంత్రియు దండనాథుఁడు ననియు, తెలియవచ్చుచున్నది:-

శా. వైరించప్రతిభావదావదవచోవైయాత్య సాతత్యస
త్యారూఢస్థితి పాండవాగ్రజమహీయస్వచ్ఛకీర్తిచ్ఛటా
పారావారనిమగ్నశత్రుగణకుంభతూర్పర్వభూభృద్ధిశా
నారీమన్మథ! బంధురక్షణచణా! నాదిండ్లవంశాగ్రణీ! ఆ. ౧.

మాలిని, హరిచరణపయోజధ్యానసంధానమార్గా
స్థిరమతిగుణధారాశిక్షితాఘప్రచారా
సురసురభివితీర్ణస్తోత్రపాత్రప్రకారా
గిరిచరదరివీరా కృష్ణమాంబాకుమారా ! ఆ. ౧.

క. శ్రీరమణీరమణీయవి । హారాయితనూత్నలోచనాంభోజయుగా
దోరమితికీర్తినిరసిత । తారకుభృత్కాళ యప్పదండాధీశా! ఆ. ౨.

సుగంధి. పారదప్రభావిభాసిభద్రకీర్తివాహినీ
పూర దానధూతదివ్యభూజకామధేను దు
ర్వార యాఱువేలవంశవార్ధిపూర్ణచంద్రమా
సారబుద్ధిజాలసీతశత్రుభూమిభృద్రమా. ఆ. ౨.

క. శ్రీచక్రచారుకుచయుగ । సూచకగాఢోపగూహసూచితపులక
ప్రాచుర్యతత్త్వతత్పర । యాచకసంస్తుత్య మంత్రియప్పామాత్యా!

ఈయప్పామాత్యుఁడు కృష్ణదేవరాయని మంత్రియైన తిమ్మరుసునకల్లుఁడు. మాదయ్యగారి మల్లన్న తానఘోరశివశిష్యుఁడయిన ట్లాశ్వాసాంతగద్యమున నిట్లు తెలిపికొనియున్నాఁడు :-

“ఇది శ్రీమదఘోరశివాచార్యగురుకరుణావిశేషలబ్ధసారసారస్వత మాదయామాత్యపుత్ర మల్లయనామధేయప్రణీతంబైన రాజశేఖరచరిత్రం

బను మహాప్రబంధంబునందు సర్వంబును దృతీయాశ్వాసము." ఈయప్పా మాత్యుఁడు కవిని,

ఉ. శంకరపాదసేవనవశంవదమానస పంకజాత ని
శ్శంకవచోవిలాస రుచిసారవినిర్జితపూర్ణపూర్ణిమా
ణాంక దురక్షరాన నభయంకర శౌనకగోత్రపాత్ర! య
య్యంకిపురాగ్రహారవిభవాకర! మాదయమల్ల సత్కవీ!

అని సంబోధించి యుండుటచేత మల్లన శౌనకగోత్రసంజాతుఁ డనియు, అయ్యంకిపురాగ్రహారస్వామి యనియు తెలియవచ్చుచున్నది. అయ్యంకి కృష్ణామండలములోని చల్లపల్లి సంస్థానములో మచిలీబందరునకు పదునాలుగు మైళ్ళ దూరములో నున్నది. దీనినిబట్టి కవి కృష్ణామండలములోని వాఁడగుట స్పష్టము. ఈకవిశ్రేష్ఠుఁడు కృత్యాదియందు

గీ. సరససంస్కృతపుష్పగుచ్ఛప్రభూత
మగు తెనుంగను నెత్తావి కఖిలదిశలఁ
దరుణపమానమగు కవిత్రయవిశేష
చతురవాచానిరూఢి కంజలి యొనర్చి

అని పూర్వకవిస్తుతి చేసి

క. చెప్పఁదగుఁ గవిత రసముల్
చిప్పిల నప్పప్ప బళిబళీ యనలేదా
యెప్పుడుఁ జేయకయుండుటె
యొప్పఁజుమీ సుకవి కెంతయుచితజ్ఞుఁడౌకో.

శా. గాఢార్థప్రతిపాదనక్రమకళాకౌశల్యము ల్లేక వా
చాఢక్కార్భటితోడఁ దామ తము మెచ్చాయంచుఁ గై వారముల్
ప్రౌఢింజేయుచుఁ బ్రాజ్ఞుల న్నగుచు గర్వగ్రంధులై యుండు న
మ్మూఢస్వాంతుల మెచ్చకుండుటయె సమ్మోదంబు మాబోంట్లకున్.

సుకవి యగువాఁడు కవిత్వముఁ జెప్పినచో రసము లుప్పతిల్లునట్లుగాఁ జెప్పవలయును; లేదా యూరకుండవలయు ననియుఁ జెప్పి కేవల వాగాడంబర

మును జూపువారి యెడఁ దిరస్కృతిని జూపెను. కవి కృతిపతి మామ గారును, కృష్ణదేవరాయని మంత్రియు నయిన తిమ్మరుసును వర్ణించి, అప్పామాత్యుఁడు తిమ్మరుసుకూఁతురైన తిరుమలాంబను బెండ్లియైన వార్త నీక్రిందిపద్యములలోఁ జెప్పెను-

సీ. ఏమంత్రిమణి నిజస్వామికార్యక్రియాతత్పరమానసోత్సాహశాలి
యేమంత్రిమణి మిత్రహితబాంధవాశ్రితప్రకరరక్షణకళాప్రౌఢబుద్ధి
యేమంత్రిమణి వచోహేలాతినైర్మల్యశీతలతాధూతశీతరోచి
యేమంత్రిమణి సుధాదామశాంభవధామధాళధళ్యసుతుల్యధవళకీర్తి
యట్టి మంత్రికులోత్తంస మహితనృపతి
పటలమకుటాగ్రఘటితపత్పద్మయుగళి
సకలకర్ణాటరక్షావిచక్షణుండు
దీనసురశాఖి సాళువతిమ్మమంత్రి,

గీ. అమ్మహామంత్రి కతనియర్ధాంగలక్ష్మి
సకలపుణ్యాంగనాజనశ్లాఘనీయ
లక్ష్మమాంబకు నుదయించి లలిని మెఱయు
తిరుమలాంబికఁ బెండ్లియై తేజరిల్లె.

కృతిపతియొక్కతమ్ముఁడైన గోపనయు గుత్తిదుర్గమునకు దండ నాథుఁడయి యుండినట్లు కవి యీక్రింది పద్యమునఁ జెప్పియున్నాఁడు—

ఉ. ప్రాపితరాజ్యవైభవ నిరాకృతిపాకవిరోధియైన యా
గోపనమంత్రి ధర్మధనగోపనసమ్మతి గుత్తిదుర్గల
క్ష్మీపరిపాలనక్రమసమిద్ధభుజాబలశాలి రూపరే
ఖాపరమత్స్యలాంఛనుఁ డయావహకార్యధురంధరుం డిలన్.

కృతిపతియైన* నాదెళ్లయప్పామాత్యుని ముత్తాతతమ్ముఁడైన చిట్టిగంగన్న కృష్ణదేవరాయని తాతయగు నీశ్వరరాజునకుఁ బ్రభువుగా నుండినట్టియు జైమినీభారతకృతిపతి యయినట్టియు సాళువ నారసింహరాజునొద్ద

* [నాదెండ్లయని ప్రసిద్ధము.]

మంత్రిగా నున్నట్లు చెప్పిన యీక్రింది పద్యము కవికాలనిర్ణయమునకుఁ దోడుపడునదియే యయినను దీనిసాహాయ్య మక్కఱలేకయే కృతిపతి తిమ్మరుసుజామాత యగుటచేతనే కవికాలము మనకుఁదెలియవచ్చినది.—

ఉ. సాళువ నారసింహమనుజప్రభుకార్యకళాధురంధరుం
డై లవణాబ్ధివేష్టితధరాధిపదుర్మతమంత్రమంత్రిశుం
డాలవితానకేసరి యనంగ ననంగసమానరూపరే
ఖాలలితాంగుఁ డట్టి చిటిగంగన యొప్పు గుణానుషంగుఁడై.

రాజశేఖరచరిత్రమునందలి పద్యములు మృదుమధురవాగ్గుంభనము కలవయి ముద్దుపలుకులచే వీనులకు విందు గొలుపుచున్నవి. రాజశేఖర చరిత్రము నుండి యీవఱ కుదాహరింపఁబడిన పద్యము లన్నియు ద్వితీయాశ్వాసములోనివే యైనందున మఱికొన్ని పద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను :-

ఉ. చందురువంటి నెమ్మొగము చక్కఁదనాలకుఁ బుట్టువెండ్రుకల్
కెందలిరాకుఁబాదములఁ గీల్కొనఁ జేసినయట్టి చిన్నిపైఁ
దండెలు గల్లుగల్లుమన నాడుచు వల్లన జేరవచ్చినా
ముందఱనాడ నెన్నఁడొకొ ముద్దియ ముద్దుఁగుమారుఁగాంచుటల్. ఆ౧.

శా. రాజచ్ఛంద్ర శిలాతలాంతరలతారమ్యప్రదేశంబులన్
గాజుంగుప్పెలలోని యచ్ఛతరగంగావారి నోలార్చి యా
రాజున్ దేవులు మంత్రపూతముగ హేరాళంపుఁబూగుత్తులం
బూజల్సేయుదు రిచ్చలం జెలఁగి ముప్పూటం బురారాతికిన్. ఆ.౧.

ఉ. పాలిక మేలుకొల్పి నరపాలశిఖామణి వింటివే వినీ
లాలక నిన్నరేయి యొకయచ్చెరు వాశ్రితపారిజాత మ
బ్బాలశశాంకమౌళి మనపాలిటికొంగుపసిండి మందమం
దాలసలీల వచ్చె దరహాసవిభాసిముఖారవిందుడై. ఆ. ౧.

ఉ. నుంపఱి రాజ్యగర్వమున ముందఱఁగానవుగాక ధాత్రిఁ బా
లింపరొ తొంటిరాజులు దిలీపముఖుల్ మునికోటికూఁత లా

లింపరొ నొంపరో మదవిలీఢకఠోరనిశాటకూటమున్
నింపరొ దిక్కటాహముల నిర్మలకీర్తి సుధాంశుచంద్రికల్. ఆ.౨.

శా. ఓరోరీ కలగంటివో భ్రమసితో యుగ్రాహవాటోపదు
ర్వారప్రక్రమమామకీనభుజగర్వం బెన్నరో కాక నా
పే రెవ్వారు నెఱుంగరో యకట నిర్భీతి న్నరుండెవ్వఁడేన్
జేరన్వచ్చునె నన్ను బెబ్బులిపయిం జీంబోతునుం బంచునే- ఆ. ౨.

ఉ. రమ్మె నృపాల నీదగుపరాక్రమకేళికిఁ జాల మెచ్చి మా
యమ్మ భవాని సంయమికులాగ్రణికూరిమిబిడ్డ నిచ్చి రాఁ
బొమ్మన వచ్చితిన్ శిఖరిపుత్రిక సేవకురాల నాదుగే
హమ్మున నున్న యప్పడుచు నప్పనచేసెద నంచుఁ బల్కెనన్.ఆ.౨

ఉ. ప్రన్ననిపాదముల్ చిలుకపాటినఁ గందెడు మేనుదీఁగెయున్
వెన్నెలవారు నెమ్మొగము నిద్దపుముద్దు మెఱుంగుఁ జెక్కులున్
గ్రొన్నెలవంటి నెన్నుదురుఁ గోమలబాహుమృణాళయుగ్మమున్
గన్నులఁ గట్టినట్లు పొడగానఁగనయ్యెడు నాకు నెచ్చెలీ. ఆ.౨.

చ. అగునగునయ్య యచ్చెలియ యట్టిద యెంత నుతింప నంతకున్
దగుఁదగు మర్త్యలోకవనితావినుతాంగి యానన
ద్విగుణితచంద్రమండల తదీయనిశాతకటాక్షపాతముల్
తగిలిన మారుఁ డెవ్వరి హాళాహాళి సేయఁడు వాఁడితూపులన్.ఆ.౩.

మ. కులనిర్మూలనకారణంబు ప్రతిభాకుట్టాక ముద్వేగకో
పలతాదోహద మాజవంజవసుఖప్రత్యూహ మాత్మవ్యథా
జ్వలనజ్వాలిక కామినీనయనవీక్షాపాతసంరోధి ని
త్యలఘుత్వాశ్రయభూమి లేమి యది యాహా! యేమి గావింపదే. ఆ.౩.

ఉ. రాములు కేళికాననధరాస్థలికిన్ మును క్రీడసల్ప రా
రో మనసారఁ గమ్మనివిరుల్తమనేర్పులఁ గోసికొంచుఁ బో
రో మదవృత్తి నీగతి మరుల్గొని పోరినవారిఁ గాన మొం
డ్లేమనువారమమ్మ తరళేక్షణ వ్రాఁతఫలం బిటుండఁగన్. ఆ. ౩.

చ. కలితసుధారసంబు దొలఁకన్ సరసప్రియభాషణంబులం
బలికిన శీతకాలమగుఁ బల్లవపాదములెత్తి లీలమై
మెలఁగ వసంతకాలమగు మించుఁగనుంగవఁ దేఱఁజూచినన్
దలఁకొను కారుకాలమగుఁ దన్వివిలాసవిచిత్ర మెన్నఁగన్. ఆ. ౩.

శా. డాకేల న్నిజకస్యకామణులకంఠశ్రేణిఁ గీలించి వీ
ణాకంఠాళము లాత్మపాదనఖరేఖందార్చి సంగీతవి
ద్యాకౌశల్యము గానరా మతికి నాహ్లాదంబు సంధిల్ల గౌ
రీకళ్యాణముఁ బాడి రప్పుడు పురంధ్రీరత్నము ల్వేడుకన్. ఆ. ౩.

---

10. నాదిండ్ల గోపమంత్రి

[మాదయ్యగారి మల్లన్న రచించిన రాజశేఖరచరిత్రమును కృతినందిన నాదిండ్ల అప్పామాత్యున కీతఁడు తమ్ముఁడు. తిమ్మయ మంత్రికిని, కృష్ణాంబకును పుత్రుఁడు; తిమ్మరుసుమంత్రి మేనల్లుఁడు. తిమ్మరుసుమంత్రి కొండవీటిని స్వాధీనము చేసికొనినపిదప నీతఁ డాదుర్గమునకు పాలకుఁడై క్రీ.శ. 1533 వఱకును దానిని పాలించెను.

ఇతఁడు సంస్కృతాంధ్రములలో విద్వాంసుఁడు. కృష్ణమిశ్రుని ప్రబోధ చంద్రోదయనాటకమున కీతఁడు చక్కని వ్యాఖ్యను సంస్కృతమున రచించెను, తెనుఁగున కృష్ణార్జున సంవాదమను నామాంతరముగల గయో పాఖ్యానకథను చిన్నద్విపదకావ్యముగా రచించెను. శ్రీకృష్ణుఁడు యమునా నదిలో స్నాన మొనర్చి సూర్యున కర్ఘ్యమొసఁగు సమయమున వినువీధి నాకాశయానమున నేగుచున్న గయుఁడను గంధర్వరాజు ఉమిసినయుమ్మిఁ దోసిటఁబడుటయు, శ్రీకృష్ణుఁడు కోపించి గయుని సంహరింపఁబ్రతిన పూను టయు, గయుఁ డర్జునుని శరణువేఁడుటయు, కృష్ణార్జునుల సంవాదమును ఇందు వర్ణితములు.]

11. తాళ్ళపాక చిన్నన్న

అష్టమహిషీకళ్యాణమను ద్విపదకావ్యమును రచియించిన యీకవి కృష్ణదేవరాయల కాలమునందున్నవాఁడు*

గీ. చిన్నన్న ద్విపద కెరఁగును
బన్నుగఁ బెదతిరుమలయ్య పదమున కెరఁగున్
మిన్నంది మొరసె నరసిం
గన్నకవిత్వంబు పద్యగద్యశ్రేణిన్.

అని యప్పకవి తెనాలిరామకృష్ణుఁడు చెప్పినట్లుగా నుదాహరించిన పద్యమువలన నితఁడు ద్విపదను నిర్దుష్టముగాను మనోహరముగాను రచించినట్లు కనుపట్టుచున్నది. లక్షణగ్రంథములయం దుదాహరింపఁబడిన చిన్నముక్కలుదక్క నీతనిపుస్తకము నాకు లభింపలేదు. ఈక్రింది రెండు పంక్తులు నప్పకవీయమునందుదాహరింపఁబడియున్నవి,

ఇంతుల మేల్బంతి యిడిన సేవంతి
బంతి చేదోయి నుపాయన మిచ్చి (అష్టమహిషీ కల్యాణము)

రంగరాట్ఛందమునం దీక్రింది పంక్తు లుదాహరింపఁబడినవి:—

ఉన్నాఁడు తడవుగా నున్నాఁ డతండు
మన్నాఁడు మమ్మఁ దెమ్మన్నాఁ డటన్న:—

(అష్టమహిషీ కళ్యాణము)

---

*[ఇతఁడు అన్నమాచార్యుల మనుమఁడు; పెదతిరుమలాచార్యుల పుత్రుఁడు; తిరువేంగళనాథుఁడనునది యితని నామాంతరము. చూ తాళ్ళపాక తిరువేంగళ నాథుఁడు.]

12. సంకుసాల నృసింహకవి

ఇతఁడు కవికర్ణరసాయనమను మాంధాతృచరిత్రమును రచియించిన మహాకవి. ఈకవి కృష్ణదేవరాయనికాలమునం దుండె ననుటనుగూర్చి యొకకథ గలదు. దాని నిచ్చట సంక్షేపించి చెప్పుచున్నాను.* పెద్దన్న మనుచరిత్రమును రచించినతరువాత నృసింహకవి కష్టపడి కవికర్ణరసాయన మును జేసి, దానిని కృష్ణదేవరాయని కంకితము చేయఁదలఁచి, విజయనగర మునకు వచ్చి తదాస్థానకవియైన పెద్దన్నను దర్శించి, తనగ్రంథము నామూలాగ్రముగా నాతనికి వినిపించి, రాజదర్శనము చేయింపవలెనని వేఁడెనఁట! ఆంధ్రకవితాపితామహుఁ డాగ్రంథచమత్కారమున కద్భుత పడి, అట్టి గ్రంథమును రాజునకుఁ జూపినయెడలఁ దనమనుచరిత్రము మీఁది గౌరవము తగ్గునని యెంచి, ఈర్ష్యచేత నాతనికి రాజదర్శనము కానియ్యక 'యిదిగో, అదిగో,' అని చిరకాలము గడపి యూరక పంపివే సెనఁట! అతఁడు రాజాస్థానమున లాభప్రాప్తి లేకపోఁగా మీఁదుమిక్కిలి తనవెంట దెచ్చుకొన్న కాసువీసములను సహితము వ్యయపెట్టుకొని, దినభుక్తి జరగక తనపుస్తకములోని కొన్నిపద్యములను విక్రయింపవల సినవాఁడయి, తుదకు విసిగి రాజులను దూషించుచు లేచిపోయి తన గ్రంథమును శ్రీరంగనాథున కంకితముచేసి కృతార్థుఁడయ్యెనఁట! అప్పుడు విక్రయింపఁబడిన పద్యములలో నొకటి రెండెట్లో కృష్ణదేవరాయల కూఁతురైన మోహనాంగిచేతిలోఁ బడెనఁట! కృష్ణరాయనికి మహావిదుషి యైన మోహనాంగి యను కూఁతురు గలదనియు, ఆమె యనుపమాన సాహిత్యము కలదయి మారీచిపరిణయమను శృంగారప్రబంధమును రచియించె ననియు, నామె రామరాజుభార్యయనియు కొందఱు వ్రాసి యున్నారు. ఆ గ్రంథము నాకు లభించినది కాదు. రామరాజు భార్యపేరు తిరుమలాంబ. అయినను తిరుమలాంబకు మోహనాంగియను నామాంత

*[శ్రీ గురజాడ శ్రీరామమూర్తి గారి 'కవిజీవితము'లలో నీ విషయమున్నది.]

ముండిన నుండియుండవచ్చును. ఆచిన్నది యొక్కనాఁడు తండ్రితో చతురంగ మాడుచు, తనబలములోని బంటొకటి మంత్రియొక్కయు, నేనుఁగుయొక్కయు పగచేత తొలఁగవలసి వచ్చినప్పుడు "ఉద్ధతుల మధ్యమునఁ బేద కుండఁదరమె" యని చదివెనఁట! అదివిని రాజు పద్యమంతయుఁ జదువమని పుత్రి నడుగఁగా నామె కవికర్ణరసాయనములోని మూడవ యాశ్వాసమునందలి యీ పద్యము నిట్లు చదివెనఁట—

యీ పద్యము నిట్లు చదివెనఁట —

గీ. ఒత్తుకొనివచ్చు కటికుచోద్వృత్తిఁ జూచి
తరుణితనుమధ్య మెచటికో తలఁగిపోయె
నుండె నేనియుఁ గనఁబడ కున్నె యహహ!
యుద్ధతులమధ్యమునఁ బేద కుండఁదరమె?

అప్పుడు రా జాపద్యముయొక్క చమత్కృతి కానందించి యెక్కడిదని యడిగి తెలిసికొని పెద్దన్న చేసిన మోసము నెఱిఁగి ఖేద పడెనఁట!
రాజసంస్థానమునందుఁ దనకుఁ గలిగిన యనాదరణచేత కుపితుఁడయియే నృసింహకవి తన మాంధాతృచరిత్రమునం దీక్రింది రాజదూషణ పద్యమును జొప్పించెనని చెప్పుదురు —

సీ. ఆందోళికలయందు నంతిరచరులైన సవికృతాకృతులపిశాచజనులు
పరకరాళంబులై ప్రార్థింపఁగనుఁగోక వాయెత్తకుండు జీవచ్ఛవములు
వాలవీజనములఁ గ్రాలుచు నీఁగకు నంటీని ఖరవర్తులాండసములు
వేత్రపరంపరావిలకంటకావృతిఁ జేరఁ బోరాని బర్బూరతరులు
శంఖనాగస్వరస్వరశ్రవణసమద
విస్ఫుటచ్ఛత్రవిస్ఫారితస్ఫటాక
విష్టవిషవైద్యవశవర్తి దుష్టఫణులు
ప్రభుదురాత్ముల నెవ్వాఁడు ప్రస్తుతించు.

అయినను పయికథ ఇటీవలవారిచేత నెవ్వరిచేతనో కల్పింపఁ బడినట్టు తోఁచుచున్నది. ఆంధ్రకవితాపితామహుఁడైన యల్లసాని పెద్దన్న యంత

యసూయాగ్రస్తుఁ డగుటకుఁ దగిన కారణ మేదియుఁ గానరాదు. కవికర్ణ రసాయనము మొత్తముమీఁద మంచిదే యయినను, పెద్దనార్యకృత మయిన మనుచరిత్రముకంటె నేవిషయమునందును గుణాతిశయము గలదికాదు.

గీ. యతి విటుఁడు గాకపోవు టెట్లస్మదీయ
కావ్యశృంగారవర్ణనాకర్ణనమున ?
విటుఁడు యతిగాకపోరాదు వెస మదీయ
కావ్యవైరాగ్యవర్ణనాకర్ణనమున.

అని నృసింహకవి తనకవిత్వసామర్థ్యమునుగూర్చి గ్రంథాదియం దాత్మ స్తుతి చేసికొనియున్నాఁడు. మఱియుఁ దక్కిన కవులవలెఁగాక కుకవి దూషణయుఁ బెక్కుపద్యములతోఁ జేసియున్నాఁడు. కాఁబట్టి యితఁడు స్వాతిశయభావము గలవాఁ డయినట్టు కనుపట్టుచున్నాడు. ♦ ఇతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడయినను భట్టపరాశరాచార్యులశిష్యుఁడై వైష్ణవ మతమునం దధికాభిమానము కలవాఁడై యుండెను. మాంధాతృచరిత్రము విశేషభాగము దీర్ఘసమాససంస్కృతపదభూయిష్ఠముగా నున్నను బహు స్థలములయందు తెలుఁగుపదములతోను చక్కని లోకోక్తులతోను గూడఁ

[♦ఈ భట్ట పరాశరునిగూర్చి యభిప్రాయభేదములున్నవి. తిరుపతి దేవాలయ కుడ్యముపైగల క్రీ. శ. 1536 నాఁటి శాసనమునుబట్టి యితఁడు శ్రీకృష్ణదేవరాయల కాలమునను, అచ్యుతరాయల కాలమునను ఉండినట్లును, దానింబట్టి యతని శిష్యుఁ డగు నృసింహకవి యప్పటివాడే యయి యుండునట్లును 'ఆంధ్రకవి తరంగిణి' (సం. 8, పుట 239) ని బట్టి తెలియుచున్నది. ఈ కవి 1400 ప్రాంతమువాఁడై యుండునని శ్రీ రాళ్లపల్లి అనంతకృష్ణశర్మగారు (ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక- పింగళ సం. పుటలు 270-274) అభిప్రాయ పడుచున్నారు. ఇయ్యది సరికాదని "ఆంధ్రకవి తరంగిణి" (సం. 8. పుటలు 241-246) విమర్శించుచున్నది.

ఈ కవి తాళ్లపాక అన్నమాచార్యుని ప్రథమపుత్రుఁడై యుండునని శ్రీ ప్రభాకర శాస్త్రిగారు "అన్నమాచార్య చరిత్ర' పీఠికలోఁ దెల్పియున్నారు. కాని, తాళ్లపాక నరసింగన్నయు, ఈ నృసింహకవియు విభిన్నవ్యక్తులని ఆంధ్రకవి తరంగిణి చెప్పుచున్నది.

ఇతని నివాసము 'సుంకేసుల' అనియు, అదియే కాలక్రమమున 'సంకుసాల' అయినదనియు కొందఱి యభిప్రాయము.]

గూడియున్నది. చేసినవర్ణనము లనేకములు హృదయాహ్లాదకరముగా నున్నవి. కవిత్వమునం దక్కడక్కడఁ గవిత్రయమువారి ప్రయోగములకు విరుద్ధములైన ప్రయోగములు కానఁబడుచున్నవి. ఈకవియొక్క కవననై పుణిని జూపుటకయి కవికర్ణరసాయనములోని కొన్నిపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను :—

శా. ఏణీలోచన లాత్మవక్త్రరుచిచే నేణాంకసౌభాగ్య మ
క్షీణప్రౌఢి హరింప సౌధపరిసంకీర్ణేంద్రనీలోపల
శ్రేణీనిర్మలకుట్టిమంబులపయిన్ శీతాంశుఁ డంబేదయై
ప్రాణాచారము పడ్డయట్ల ప్రతిబింబవ్యాప్తి చూడందగున్. ఆ. ౧.

ఉ. గర్భము నిల్చి కుక్షి యధికంబుగఁ గానఁగవచ్చి గ్రక్కునన్
దుర్భరతీవ్రవేదనలఁ దూలుచు సోలుచు నేల వ్రాలఁగా
నర్భకుఁ డొక్కఁ డయ్యెనకులాగ్రణిగర్భ మగల్చికొంచు నా
విర్భవ మొందె భూజనులు విస్మయమగ్నులుగాఁగనయ్యెడన్.ఆ.౧.

క. కా కేమి తన్నుఁ దిట్టెనె ?
కోకిల తన కేమి ధనము కో కొమ్మనెనే ?
లోకము పగ యగుఁ బరుసని
వాకునఁ జుట్టమగు మధురవాక్యము వలనన్. ఆ. ౨.

ఉ. ప్రౌఢపుగాన నీపలుకు పోలదు కాదనరాదుగాక యీ
వీడిన తాపవేదనల వేఁగెదుచెన్నటిమేనఁ బ్రాణముల్
కూడి వసింప నోర్వ వివిగో చనుచున్నవి యేల వ్రీడయుం
గ్రీడయు నాకు హారమును గీరముఁ జూతము గీతముం జెలీ! ఆ. ౩.

మ. పటికి న్నార్చినరీలఁ జందనముఁ బైఁబైఁ బూయ నంగారక
చ్ఛటలం గాచుతెఱంగునం జిగురుసెజ్జ బొర్లఁగా నప్పట
ప్పటికిం జేరఁగనిల్చిన ట్లొడలిపైఁ బన్నీరు చల్లంగ ను
త్కటమయ్యెం బెనుకాక బంగరుసలాకంబోలు సబ్బాలకున్. ఆ. ౩.

గీ. తొట్రుకొను నడ్గులును వెఱద్రొక్కుపల్కు-
లుల్లముల సిగ్గెఱుంగమియును ఘటించి,
జవ్వనులకును మరల శైశవముఁ దెచ్చె
వారుణియు నెట్టిసిద్ధౌషధీరసంబొ. ఆ. ౪.

ఉ. లజ్జకుఁ బాపు శీలముఁ గులంబు వడి న్వ్రీడిపించు సూనృతం
బుజ్జనసేయఁ జేయు మొగమోటమిఁ దూలుచుఁ బాతకంబులన్
మజ్జన మార్చు నార్చు నభిమానము రోఁతల కియ్యకొల్పు నీ
ముజ్జగ మైనఁ ద్రిప్పు దుదిముట్టదు తా ధనకాంక్ష యేరికిన్.ఆ..౫.

ఉ. ఏకడఁ జొచ్చునో సుకృత మెచ్చట డాఁగునొ తృప్తి యెప్పుడో
పోకడ శాంతి కెం దడఁగిపోవునొ సౌఖ్యము మాన మేమియౌ
నో కృప యెట్లు మాయమగునో యశ మేగహనంబుదూఱునో
లోకమునం దెఱుంగ మొక లోభ మెదిర్చినమాత్రఁ జిత్రమై. ఆ.౫.

ఉ. ఖండసుధాకరాలికలు గాఢవిరక్తిఁ దపస్విశిష్యలై
యుండిరి పూవుదప్పుటకు నుల్లము రోసి రతీశుఁ డిక్షుకో
దండముఁ బుష్పబాణములతండముఁ బాఱఁగవైచి చేతులన్
దండమును గమండలువుఁ దాలిచి మస్కరి గాకయుండునే.ఆ. ౬.

13. కాసె సర్వప్ప

ఇతఁడు సిద్ధేశ్వరచరిత్రమను నామాంతరముగల ప్రతాపచరిత్రమును ద్విపదకావ్యముగా రచించెను. ఈకవికాల మెప్పుడో నిశ్చయముగాఁ దెలియదుగాని యితనిగ్రంథము మిక్కిలి పురాతనమైన దనుటకు సందేహములేదు. ఇతఁడు ప్రతాపరుద్రుని యనంతరమునఁ గొంత కాల మయిన తరువాత నుండినవాఁడు.* ఈతని కవిత్వమునందు లక్షణ విరు

*[ఇతఁడు 1400 ప్రాంతమున నుండినవాఁడని 'గోలకొండ కవుల సంచిక'లో నున్నది.]

ద్ధము లైన ప్రయోగము లనేకములు గానఁబడుచున్నను, చరిత్రముగా నీ గ్రంథము మిక్కిలి యుపయుక్త మయినది. ఈతని గ్రంథము నుండియే కూచిమంచి జగ్గకవి తనసోమదేవరాజీయమునందు విశేషభాగము గ్రహించి యున్నాఁడు. తిక్కనసోమయాజిచరిత్రమునం దీగ్రంథమునుండి కొంత భాగ ముదాహరింపఁబడినందున, ఇందుండి యిప్పుడు కొన్ని పంక్తులు మాత్రమే గ్రహింపఁబడును.

ద్వి. గణపప్రసాదతఁ గలిగినసుతుని
గణపతినామంబు ఘనముగాఁబెట్టి
తూర్పుదేశం బేగి తూర్పురాజులను
నేర్పుతో సాధించి యోర్పుమీఱంగఁ
బాండుదేశాధీశు బాహుబలాఢ్యుఁ
గాండంబులనుగొని గం డడఁగించి
చండవిక్రమకళాసారదుర్వార
పాండిత్యధనురస్త్రభద్రుఁ డారుద్రు

* * *

ఇది శ్రీసకలవిద్వదిభపాదకమల
సదమలసేవన సత్యసంస్మరణ
భాసురసాధుభావనగుణానూన
భూసురాశీర్వాద పూజనీయుండు
కాసె మల్లసమంత్రిఘనకుమారుండు
వాసిగాఁ జెప్పె సర్వప్పనునతఁడు.*

---

* [ప్రతాపచరిత్రము, సిద్ధేశ్వరచరిత్రము వేర్వేఱు గ్రంథములైనట్లు 'గోలకొండ కవుల సంచిక'లోఁ గలదు ప్రతాపచరిత్రమునకు 'సిద్ధేశ్వర చరిత్ర' మను నామాంతర మెట్లు సరిపడునదియు తెలియలేదు.]

14. భాస్కర పంతులు

ఈకవి కన్యకాపురాణమనెడి యెనిమిదాశ్వాసముల పద్యకావ్యమును రచించెను. రాజరాజనరేంద్రుని తండ్రియైన విష్ణువర్ధనమహారాజు* గోదావరీమండలములోని పెనుగొండలో నుండిన కుసుమసెట్టియను కోమటి యొక్క కొమార్తెను కామించి యామెను సతకిమ్మని యడుగఁగా తండ్రి యియ్యనన్నట్టును, అందుమీఁద విష్ణువర్ధనుఁ డాకన్యను బలాత్కారము చేత గ్రహించుటకుఁ బ్రయత్నింపగాఁ కుసుమసెట్టియు, కూఁతురును నూటరెండు గోత్రముల యితర వైశ్యులును నగ్నిహోత్రములోఁబడి మృతులయినట్టును, కోమట్లలో నూఱుకుటుంబములు పడమటకును, ఎనుబది కుటుంబములు తూర్పునకును, ఇనూ్నఱుకుటుంబములు దక్షిణమునకును, నూటముప్పదికుటుంబము లుత్తరమునకును పాఱిపోయినట్టును, కన్యకా శాపముచేత విష్ణువర్ధనుఁడు శిరస్సు వ్రక్కలయి చావఁగా నాతనిపుత్రుఁడయిన రాజనరేంద్రుఁడు వైశ్యులను శాంతపఱిచి కుసుమసెట్టికొడుకైన విరూపాక్షుని పదునెనిమిదిపట్టణముల కధికారినిజేసి మిగిలిన కోమట్లను పెనుగొండలో నుండునట్లు చేసినట్టును ఇందుఁ జెప్పఁబడినది. ఇప్పటికిని పెనుగొండ కోమట్లకు ముఖ్యస్థలము. అక్కడ కన్యకాపరమేశ్వరిపేర దేవాలయము కట్టఁబడి వైశ్యులచే మిక్కిలి గౌరవముతో చూడఁబడుచున్నది. గ్రంథకర్తయైన భాస్కరపంతులను బ్రాహ్మణుఁడు పెనుగొండ, కొండవీడు, రాజమహేంద్రవరము మొదలయిన ప్రదేశములయందుండిన కోమట్లకు గురువయియుండి కన్యకాపురాణమును రచించి, వైశ్యులవిషయమయి కొన్నికట్టుపాట్లను జేసి, నూటరెండు గోత్రములవారి నా కట్టుఁబాట్లకు లోఁబఱిచి, తన యేర్పాటులను మీఱినవారిని వర్ణభ్రష్టులనుగా బహిష్కరించి తనకు వశ్యులయినవారికిఁ దా నాచార్యుఁడును, పురోహితుఁడును

* [రాజరాజనరేంద్రుని తండ్రి విమలాదిత్యుఁడు; విష్ణువర్ధనుఁడు కాఁడు; విమలాదిత్యునకు విష్ణువర్ధనుఁడని నామాంతరమున్నట్లును కానరాదు.]

నయ్యెను. గ్రంథసామగ్రి తక్కువగుటచేత నీతనికాల మిదియని నాకిప్పుడు నిశ్చయముగాఁ దెలియక పోయినను, ఇతఁడు పదునాఱవ శతాబ్దమునకు బూర్వుఁడని తెలియవచ్చుచున్నది. [కన్యకాపురాణకర్తనామము భాస్కరాచార్యులుకాని భాస్కరపంతులు కాదనియు, నీతని గ్రంథముపేరు వైశ్య పురాణమనియు ఆశ్వాసాంత గద్యనుబట్టి తెలియుచున్నది. ఈకవితండ్రి బొల్లన. నివాసము పెనుగొండ. ఇది పడమటి గోదావరిజిల్లాలోని గ్రామము కాని చరిత్రప్రసిద్ధమైన పెనుగొండ కాదఁట.

ఈ పురాణములోని కథ కల్పితముకాని యథార్థముకాదని శ్రీ చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారు 'రాజరాజనరేంద్ర పట్టాభిషేక సంచిక' లో తెల్పియున్నారు.

ఇందలికథ మార్కండేయపురాణోత్తరభాగమున మఱియొకవిధమున నున్నదఁట!

కన్యపురాణకర్త ఎటికాల చిమ్మనయ్యసెట్టికుమారుఁడగు తిమ్మయ్యసెట్టి యని కావలి వెంకటరామస్వామిగారు తమ "Dekkan Poets" (Page 81) లోఁ జెప్పియున్నారు.]

ఈతని కన్యకాపురాణమునుండి రెండు పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను,—

ఉ. అంతట నింగితజ్ఞు డగు నాకుసుమాఖ్యుడు నాదరంబునన్
గాంతనుజూచి పల్కె ననుకంప దలిర్పఁగ నీమనంబునన్
జింత వహించి యిట్లునికి చెప్పుము నీకు మనోరథార్థముల్
సంతసమంద నిత్తును విచారము మానుము దైన్య మేటికిన్. ఆ. ౫.

చ. జలనిధి మేరదప్పిన నిశాకరబింబము త్రోవ దప్పినన్
బలువిడి ధాత్రి క్రుంగినను భాస్కరుఁ డిట్లుదయింపకుండినన్
గులగిరి సంచలించినను గూర్మము భూమి ధరింపకుండినన్
బలికిన బొంకనేరరు కృపానిధులై తగువైశ్యు లెప్పుడున్. ఆ ,౭.

15. బైచరాజు వేంకటనాథకవి

ఇతఁడు పంచతంత్రమును పద్యకావ్యమునుగా రచియించెను. ఈ కవి క్షత్రియుఁడు ఈతని తాతయైన బైచరాజునుబట్టి యీకవి కీయింటి పేరుకలిగినట్లు తోచుచున్నది.♦ కవి తనవంశకర్తయైన బైచరాజు నిట్లు వర్ణించియున్నాఁడు:....

ఉ. ధీరత రాజవంశజలధిం బ్రభవించె మహావిరోధి సం
హారవిహారి సాళ్వబిరుదాంకుఁడు బైచనృపాలుఁ డద్ధరి
త్రీరమణీమనోహరునిత్రీవ్రయశస్స్ఫృతికిన్ హరాద్రినీ
హారవసుంధరాధరము లయ్యె సమగ్రవిహార శైలముల్.

ఈకవి కాలమును సరిగా నిర్ణయించుటకుఁ దగినయాధారములేవియు దొరికినవి కావు. తమ నిఘంటువునందు బ్రౌన్ దొరవా రితఁడు ౧౫౦౦ వ సంవత్సర ప్రాంతముల యందుండినట్లు వ్రాసియున్నారు. ఇందుకు విరుద్ధములైన ప్రమాణములు కనఁబడు వఱకును మనమా కాలమునే సిద్ధాంతముగా గ్రహింపవచ్చును.* ఈ వేంకటనాథుఁడు పూర్వకవి వర్ణనము నీక్రింది పద్యమునఁ జేసియున్నాఁడు:—

మ. హృదయబ్రహ్మరథం బతిప్రియతమం బెక్కింతుఁ జేతోమరు
త్పదవాస్థానికిఁ దెత్తు మానసనభస్సంచారిఁ గావింతు హృ
ద్విదితక్షీర సముద్రఖేలనమునం దేలింతు నుత్కృష్టవ
స్తుదులం బ్రాజ్ఞులఁ దిక్కయజ్వ నమరేశున్ సోము శ్రీనాథునిన్.

ఇందు శ్రీనాథుఁడు పేర్కొనఁబడి యుండుటచేతఁ గవి ౧౪౫౦ వ సంవత్సరమునకుఁ బూర్వపువాఁడు కాఁడనుట నిశ్చయము. కవి తన పెదతండ్రినిగూర్చి "లింగక్షోణిపాలుండు యవన సైంధవ కాననానలుండు"

♦ (ఈతని తాతకుఁ దాతయైన బైచరాజునుబట్టి యీ యింటిపేరు కలిగినట్లు కన్పడుచున్నదని ఆంధ్రకవితరంగిణి.)

* (ఇతని మాతామహుని శాసనములఁబట్టి యీతఁడు 1550-60 నడుమ పంచతంత్రమును రచించినట్లు శ్రీచిలుకూరి నారాయణరావుగారు నిర్ణయించినారు.)

అని వ్రాసియున్నందున నతఁడు మహమ్మదీయులకును హిందువులకును దక్షిణహిందూస్థానములో యుద్ధములు జరుగుచున్న కాలములో నుండి యుండవలెను. ఇతఁడు తన గ్రంథమును హరిహరనాథున కంకితముచేసి, ఆవిషయమున నిట్లు వ్రాసికొనియున్నాఁడు—

క. ఏచనవు గలదు హరిహర! సాచివ్యము నొంద నన్యజనులకు మది నా
లోచింపఁ దిక్కయజ్వకు!నాచనసోమునకు మఱియు నాకుందక్కన్.

హరిహరనాథునకుఁ గృతియిచ్చుటచే నితడు నెల్లూరిమండలము లోనివాఁడని తోచుచున్నది. అప్పకవిగాని మఱి యేయితర లక్షణకర్తగాని యీతని పద్యములను లక్ష్యములనుగాఁ జేకొనియుండలేదు. ఆహేతువునుబట్టి యితఁడాధునికుఁడని యూహించుటకంటె నీతని గ్రంథమునందు లక్షణ విరుద్ధములయిన ప్రయోగము లుండుటచేత నుదహరింప మానిరని తలఁచుట మేలు. ఇతఁడు కవిత్వ మెట్లుండవలెనో యీక్రిందిపద్యమునఁ దెలిపియున్నాఁడు:-

చ. ఘనతరఘూర్జరీకుచయుగక్రియ గూఢముగాక ద్రావిడీ
స్తనగతిఁ దేటగాక యరచాటగునాంధ్రవధూటిచొక్కపుం
జనుఁగవఁబోలి తేటయును జాటుదనంబును గాకయుండఁ జె
ప్పినయదెపో కవిత్వ మనిపించు నగిం చటుగాకయుండినన్.

వ్యాకరణదోషము లనేకము లున్నను* మొత్తముమీఁద నీతనికవిత్వము పయిని జెప్పినట్లే యుండి ప్రౌఢమయి హృదయాహ్లాదజనకముగా నున్నది. పర్వతరాజపుత్రుఁడయిన యీవేంకటనాథకవి పంచతంత్రములోని కొన్ని పద్యములను నిందుదాహరించుచున్నాను-

చ. పలికినమాట నిల్వఁ డెడపందడపం జెడనాడు వచ్చుమె
చ్చులు దిగమ్రింగుఁ దొల్తొలుతఁ జూచినచూపులఁ జూడఁ డేర్పడం

*(ఈతని కవితలో లక్షణవిరుద్ధప్రయోగములు స్వల్పములని ఆంధ్రకవితరంగిణి)

జులకదనం బొనర్చు నెరసుల్ఘటియించు నదల్చివైచుఁ గే
వలనృపసంశ్రయంబు పగవారలకు న్వల దివ్వసుంధరన్.

(మిత్రభేదము)

చ. ఇట ననుడించి యేమికత మేగెదు చెప్పఁగదన్న యెట్టులె
క్కటిని జరింతు నన్న త్రుటికాలము ని న్నెడఁబాసియున్కి దు
ర్ఘటముగదన్న నాకడను గల్గిన యాధృతి యెందుఁబోయె ని
ప్పటికి విచిత్ర మన్న విధి భద్రవిరోధిగదన్న యెన్నఁగన్.

(సుహృల్లాభము)

చ. సురియ కరంబునం గొనక శూరుఁడు నీతికళావిలాసభా
సురుఁడు వధించు వైరి విరసున్ దవుదవ్వులఁ జెంత నుండియున్
సురియ ధరించియున్ మగువచొప్పున నేమియుఁ జేయలేఁడు త
న్నెరలఁగఁజేయ మానవనికృష్టుఁడు మాటలు వేయునేటికిన్.

(సం. వి(గ్ర.)

ఉ. చెప్పిన నంతరంగమున సింగఁడు బూరఁడునై ప్రియంబు సొం
పుప్పతిలంగఁ బల్కెనది యోయి కృతఘ్నుఁడ నీవు కావె య
ప్పప్ప సుహృత్తముం డయిన యాయన నింటికిఁ దెచ్చి వెల్తు నే
చొప్పునఁ గొల్తురట్లు పరిశుద్ధసపర్యలఁ గొల్చు టొప్పదే.

(లబ్ధనాశము)

ఉ. నావిని బ్రాహ్మణుండనియె నన్నుఁ బ్రయత్న మెలర్పఁ బట్టికిం
గావలిపెట్టి పుట్టినిలు గానఁగ నీ వటుపోవ నేను నా
లో వివరంబుమాలి మృగలోచన ముంగిస నే కిశోరర
క్షావిధి కొప్ప నేర్పఱచి జాఱితి మందిరబాహ్యభూమికిన్.

(అసంప్రేక్ష్యకారిత్వము.)

---

16. అయ్యలరాజు రామభద్రుఁడు

ఈకవి యాఱువేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; తిప్పయార్యుని ప్రపౌత్రుఁడు; పర్వతన్నపౌత్రుఁడు; అక్కయార్యుని పుత్రుఁడు. ఈతఁడు కడపమండలములోని యొంటిమెట్ట గ్రామములోఁ బుట్టి పెరిఁగినవాఁడు; పరవస్తు ముమ్మడి వరదాచార్యునకు శిష్యుఁడయి వైష్ణవమతాభిమానమును గలిగి యుండినవాఁడు. ఇతఁ డొంటిమెట్టలో నున్న కాలములో నచ్చటి వీరరాఘవ స్వామిమీఁద నొకశతకమును జేసెను. ఇతఁడు మొట్టమొదటఁ గృష్ణదేవరాయల యంతిమదశలో విజయనగరములోఁ బ్రవేశించి కృష్ణదేవరాయనిచేతఁ దద్విరచితమయిన సకలకథాసారసంగ్రహమును తెనిఁగింపఁ గోరఁబడెను. కాని గ్రంథపూర్తి కాకముందే కృష్ణదేవరాయలు పరమపదము నొందినందున రామభద్రకవి గ్రంథము నాతని కంకితముచేయక యవతారికయందుఁ కృష్ణదేవరాయల ప్రార్థన చేతఁ దానాగ్రంథమును రచించితినని మాత్రము వ్రాసెను. ఈసకలకథాసారసంగ్రహము శ్రీరామపురూరవశ్చరిత్రాదులనుగల తొమ్మిదియాశ్వాసముల గ్రంథముగా నున్నది. ఈ గ్రంథమునందును రామభద్రకవి సూక్ష్మబుద్ధి గలవాఁడని యూహించుటకుఁ దగినమార్గము లనేకములు గానఁబడుచున్నను, కవిత్వము ప్రౌఢముగాక వ్యాకరణదుష్టమయి బాలవిరచితమని సూచించుచున్నది. ౧౫౩౦ వ సంవత్సరమున కొకటి రెండేండ్లు ముందీకవి గ్రంథరచన కారంభించినట్లు తోఁచుచున్నది. ఈకవి సకలకథాసారసంగ్రహము యొక్క యవతారికయందుఁ దాను గ్రంథరచన చేయఁబూనుటను గూర్చి యీక్రింది పద్యమును వ్రాసియున్నాఁడు –

ఉ. నన్నయతిక్కనాదికవినాథులు చెప్పినయట్లు చెప్పలే
కున్నఁ దదుత్తరాంధ్రకవు లూరకయుండిరె తోఁచినట్లు ని
త్యోన్నతబుద్ధిఁ గబ్బములు యోజ రచింపక? యందు జ్ఞానసం
పన్నుల కావ్యముల్ హరిసమర్పణమైఁ జెలువొందు నెందునున్.

[రామాభ్యుదయకర్తయగు అయ్యలరాజు రామభద్రకవి రాయల యాస్థానమున లేఁడనియు, కావున సకలకథాసారసంగ్రహము నాతఁడు రాయలకోరికపై తెలిఁగింపఁ బూనెననుట కల్పితమనియుఁ గొందఱియభిప్రాయము. 'ఆంధ్రకవితరంగిణీ' కర్తతలంపు నిదియే. మఱియు శైలిభేదమునుబట్టియు, గోత్రములు వేఱగుటంబట్టియు, ఆశ్వాసాంతగద్యలు విభిన్నములగుటఁబట్టియు పయిగ్రంథముల కర్తలు విభిన్నవ్యక్తులనియు, పేలవమున్ను దోషభూయిష్ఠమునగు సకలకథాసారసంగ్రహమున ఎలకూచి (బాలసరస్వతి) ప్రశంస యుండుటంబట్టి యది బాలసరస్వతికంటె నర్వాచీనమనియుఁ ఆంధ్రకవితరంగిణి'లోఁ గలదు. శ్రీకృష్ణరాయల కాలమున రామభద్రుఁడున్నయెడల నాతఁడు వేఱొకఁడయి యుండునని తత్కర్త యాశయము.

అయ్యలరాజు రామభద్రుఁడు క్రీ. శ. 1510 ప్రాంతమున జనించి, 1550 ప్రాంతమున రామాభ్యుదయమును రచించి, 1570-80 ప్రాంతము వఱకును జీవించియుండెనని యూహింపఁబడుచున్నది.]

ఈబాలకావ్యమయిన సకలకథాసారసంగ్రహమునుగూర్చి యిందు విస్తరించి వ్రాయక యందలి పద్యములను మాత్రము రెంటి మూటి నిందుదాహరించుచున్నాను-

సీ. కానకకన్న సత్పూనుండు నేఁటికిఁ
		గానకకన్న సత్పూనుఁడయ్యెఁ
	బుణ్యజనోత్కీర్ణపురుషుండు నేఁటికిఁ
		బుణ్యజనోత్కీర్ణపురుషుఁడయ్యె
	ద్విజముఖ్యులనుగూడి తిరుగుబాలుఁడు నేఁడు
		ద్విజముఖ్యులనుగూడి తిరుగుటయ్యె
	గోత్రపావనుఁడైన కొమరుండు నేఁటికి
		గోత్రపావనుఁడైన కొమరుఁడయ్యె

మత్తగజదానధారార్ద్రి మార్గములను
దరులనీడల నెప్పుడుఁ దిరుగువాఁడు
మత్తగజదానధారార్ద్రి మార్గములను
దరులనీడల నెప్పుడుఁ దిరుగుటయ్యె.

చ. చదువు వివేకమూల మని సద్గురుసన్నిధి ధర్మశాస్త్రముల్
చదివి సుధాకరుండు నిజసద్గురుపత్నిని దా రమించుటన్
జదు వవివేక మూలమయి సంభవ మయ్యె నదేమనందు నా
మదనమహత్త్వ మెన్న నసమానపరాక్రమ మెన్నిభంగులన్.

చ. వినుతనిజాంఘ్రుల న్విడిచిపెట్టక పట్టుక నేలవ్రాలి లే
వనిగయుకు న్నరుండు బలుబాసల నమ్మిక లిచ్చి యాదరం
బునఁ గరమంది లేవనిడి భూతదయాంచితమానసోన్నతిన్
దనరిన యాత్మవంశకథనంబు వచించిన లేచె వాఁడొగిన్.

సకలకథాసారసంగ్రహమును ముగింపకమునుపే కృష్ణదేవరాయలు మృతి నొందినందున, ఆదరించుప్రభువులులేక బీదవాఁడయిన రామభద్రకవి యందందుఁ దిరిగి గుత్తి యప్పలరాజు మొదలైనవారి నాశ్రయించి వారి మీఁదఁ జాటుపద్యములను జెప్పుచుఁ గొంతకాలము జీవనముచేసి, కడపటఁ గృష్ణదేవరాయని యల్లుఁడయిన రామరాజుయొక్క మేనల్లుఁడగు గొబ్బూరి నరసరాజువద్దఁ జేరి తాను తరువాత రచియించిన రామాభ్యుదయము నారాజున కంకితము చేసెను. ఈకవి గుత్తియప్పలరాజుపయిని జెప్పిన చాటుపద్య మొకటి యిందు క్రిందఁ బొందుపఱుచుచున్నాను-

రాజమనోజా! విద్యా! భోజా! దీనార్థికల్పభూజా! రిపుసం
భాజా! వైభవవిజితబిడౌజా! రవితేజ! గుత్తియప్పలరాజా!

ఈకవి చిరకాలము జీవించి బహుసంతానవంతుఁడయి దారిద్ర్యముచేత బాధపడినవాఁడు. ఈతని సంతానాధిక్యమునుబట్టి యితనిని జనులు పిల్లల రామభద్రయ్య యనియు పిలిచెడు వాడుక గలదు.

ఇతఁడు కృష్ణదేవరాయని యాస్థానకవి యన్న పేరే కాని యీతనికాల మంతయు నించుమించుగా నా రాయనియనంతరముననే గడపఁబడినది. ఇతఁడు కొంతకాలము పింగళి సూరన్నకును, తరువాత రామరాజ భూషణున కును సమకాలికుఁడుగా నుండి కృష్ణదేవరాయల మరణానంతరమున నించు మించుగా నలుబది యేబది సంవత్సరములు బ్రదికి ౧౫౭౧వ సంవత్సర ప్రాంతమునందు మృతినొందెను. ఈతఁడు చేసిన గ్రంథము రామాభ్యుద యము ముఖ్యమయినది. ఇది మిక్కిలి ప్రౌఢమయిన కవితాధోరణి కలదయి, పదగుంభనమునందు పాండురంగమాహాత్మ్యమునుబోలి యమ కానుప్రాసములను గలదిగానున్నది. ఈకవి ప్రారంభదశయందుఁ గృష్ణ దేవరాయల దర్శనార్థముగా విజయనగరము వచ్చినప్పు డూరిబయల రామ రాజభూషణుని శిష్యలోకపద్యమును గుర్వాజ్ఞానుసారముగాఁ జెప్పఁ బూని కుదురక యాలోచించుచున్నట్లును, వారు చలిచేత వడఁకుచు నచ్చటకు రాఁ దటస్థించిన యీకవికి చలిమంటవేసి కప్పుకొన బట్టనిచ్చి యతనిచేత

సీ. మోహోపదేశ తమోముద్రితములైన
కనుదమ్ముల హిమాంబు లునుపరాదు
శ్రమబిందుతారకాగమఖిన్నకుచకోక
ములఁ జంద్రనామంబు దలఁపరాదు
శీర్యదాశావృంత శిథిలతాసులతాంత
మసియాడ వీవన ల్విసరరాదు
పటుతాపపుటపాకపరిహీణతనుహేమ
మింకఁ బల్లవపుటా ర్చిడఁగరాదు
లలన కానంగకీలికీలాకలాప
సంతతాలీఢ హృదయపాత్రాంతరాళ
పూరితస్నేహపూరంబు పొంగిపొరలఁ
జల్లని పటీరసలిలంబు చల్లరాదు.

అనుపద్యమును చేయించి తాము రచియించిన పద్యముగాఁజెప్పి తమ గురువునకు సమర్పించినట్లును, రామరాజభూషణుఁ డాపద్యముయొక్క చమత్కృతికి సంతోషించి దానిని తనవసుచరిత్రమునందు వేసికొన్నట్లును, ఒక పుక్కిటపురాణము కలదు గాని యది యెంతమాత్రమును విశ్వాసపాత్ర మయినది కాదు. కృష్ణదేవరాయలకాలములో రామరాజభూషణుఁడు కవిత్వ మును జెప్పుట కారంభించినట్లే కనఁబడకపోవుటచేత నాతని కప్పటికే శిష్య బృంద మున్నదన్నవార్త యసందర్భ మగుటనుబట్టియు, వసుచరిత్రము కృష్ణదేవరాయల యనంతరమున ముప్పదియైదు సంవత్సరములవఱకును బ్రకటింపఁబడకపోవుటచేత నంతటి మహాప్రౌఢగ్రంథమును రచియించిన రామరాజభూషణుఁ డొక్కపద్యమును రచించుట కశక్తుఁడయి యంత కాలమునకు తరువాత నితరకవియొక్క పద్యమును దనదిగాఁ దనపుస్తకము నందుఁ జేర్చుకొనె ననుటకంటె హాస్యాస్పద మయిన మాట వేఱొకటి లేక పోవుటనుబట్టియు, ఈగ్రంథచౌర్యకథ కల్పననిపుణులదే కాని కవిది కాదనుట స్పష్టము.

రామభద్రకవియొక్క కవితాపటిమనుజూచి రామరాజభూషణుఁడు మాత్స ర్యగ్రస్తుఁడయి యతఁడుచేసిన రామాభ్యుదయముయొక్క ద్వితీయాశ్వాస ములోని "సింహ నఖాంకురచ్ఛిన్నే" త్యాదిపద్యమును జదివినప్పుడు 'పృథుల షడ్జస్వరోద్గీతభిల్లపల్లవాధరాగీతికాకర్ణనాతిభీతిపరవశాత్మపటీర కోటరకుటీరలీనఫణి' యనుచో వీణావాదమునకు ఫణులు బెదరుట స్వభావవిరుద్ధమని తప్పుపట్టె ననియు, దానిఁ యిని రామభద్రకవి నెమలియొక్క షడ్జస్వరముచేతఁ బాములు భయపడుట స్వభావసిద్ధమే యని సమాధానము చెప్పి యాతని గర్వ భంగము చేసె ననియు, మఱియొక కథ చెప్పుదురు. కొంచెము మంచి గ్రంథమును రచించిన కవికెల్ల నతని యిష్టదేవతయో సరస్వతియో వచ్చి గ్రంథ రచనము చేసిపెట్టినట్లుగా మనలోఁ జెప్పుకొనెడు వాడుక ప్రకారముగా రామభద్రకవికిని రాజునొద్ద దా నాఱునెలలలో గ్రంథమునుజేసి తెచ్చెద

నని ప్రతిజ్ఞను పట్టి తేలేకపోయినప్పుడు మితి పెట్టిన కడపటిదినము రాత్రి యాతని యిష్టదైవమయిన శ్రీరామమూర్తియే రామాభ్యుదయమును జేసిపెట్టి కవియొక్కమానము కాపాడెనని జనప్రతీతి యొకటి కలదు. సకల కథాసారసంగ్రహమునందున్న రీతి పద్యములలో ననేకము లీ రామాభ్యుదయమునందుఁ గానఁబడుచున్నవి. వానిలో నొక్కదాని నిం దుదాహరించుచున్నాను—

సీ. కానకకన్న సంతానంబు గావునఁ
గానకకన్న సంతానమయ్యె,
నరయ గోత్రనిధానమై తోఁచుగావున
నరయ గోత్రనిధానమయ్యె నేఁడు,
ద్విజకులాదరణవర్ధిష్ణుండు గావున
ద్విజకులాదరణవర్ధిష్ణుఁ డయ్యె,
వివిధాగమాంతసంవేద్యుండు గావున
వివిధాగమాంతసంవేద్యుఁ డయ్యెఁ
గటకటా దాశరథి సముత్కటకరీంద్ర
కటకలితదానధారార్ద్రికటకమార్గ
గామి యెట్లు చరించు నుత్కటకరీంద్ర
కటకలితదానధారార్ద్రికటకతటుల.

ఈకవి రేఫ శకటరేఫముల భేదమును పాటింపక యతిప్రాసములందు యథేచ్ఛముగా మైత్రి కలుగఁజేసినవాఁడు, ఈతని కవిత్వరీతి దెలుపుట కయి రామాభ్యుదయములోని కొన్నిపద్యముల నిందు వ్రాయుచున్నాను—

చ. ప్రమద మెలర్ప నుగ్రమృగబాధ హరింపఁగ వేఁటమై నర
ణ్యమునకు రా నఘం బొదవె నక్కట ! ధర్మము చాలుఁ గుక్కఁబ
ట్టు మనుట యెంచి విల్లటు తటుక్కన ధారుణి వైచి సారమే
యముల మరల్పఁ బంచె మృగయాక్రియ మాని విభుండు ఖిన్నుఁడై.
[ఆ. ౨.]

ఉ. అక్కట! కోసలక్షితివరాత్మజ కానకకన్న ముద్దులేఁ
జక్కనిమంచిరాకొమరుఁజందురుఁ డెక్కడ ? యధ్వరావనం
బెక్కడ ? దైత్యసంహరణ మెక్కడ ? ఘోరవనాంతరశ్రమం
బెక్కడ ? యెట్టు లంపుమనియె న్మని ? నో రెటులాడె నింతకున్ ?

[ఆ. ౪.]

పి. వింధ్య మధిత్యకాకటకవిస్ఫుటపాదపపుష్ప గుచ్ఛసౌ
గంధ్యము హేమధాతుమయకల్పితసంధ్యము బద్ధమేరుసా
గంధ్యము చండకేసరనికాయనిరాకృతభద్రదంతిద
ర్పాంధ్యముఁ గ్రుంగఁద్రొక్కితి మహాగుణభూషణ సత్యభాషణా!

[ఆ. ౫.]

ఉ. చూచుటలే దశోకవనిఁ జొచ్చి యటుంజని చూచెదంగదా!
యాచపలాక్షి మజ్జనని యచ్చటనుండినయేని లెస్స లే
దా చతురాననుండు మొదలైన సుపర్వు లెఱుంగఁ జిచ్చులో
వైచెదఁగాక యీయొడలు వానరవీరులమ్రోల వైతునే?

[ఆ. ౬.]

---

17. వెల్లంకి తాతంభట్టు.

ఇతఁడు కవిచింతామణి యను లక్షణగ్రంథమును జేసిన గొప్పకవి. ఈతఁడు వైదికబ్రాహ్మణుడు; ఈతని తండ్రి యబ్బయ్య; తల్లి యెల్లమ్మ. ఈకవి కృష్ణదేవరాయని రాజ్యారంభకాలమునం దుండిన వాఁడు. కొంద ఱీతఁడు కృష్ణదేవరాయని కాలమునకుఁ బూర్వమునందే యుండెనని చెప్పుదురుగాని యితఁడు తనకవిచింతామణిలో నైషధము, భోగినీదండకము జైమినీభారతము మొదలగు గ్రంథములనుండి యుదాహరణములు గైకొని యుండుటచేతను, జైమినిభారతమును రచించిన పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరన్న కృష్ణదేవరాయని తండ్రితాతల కాలములోనే

యున్నవాఁ డగుటచేతను, తాతంభట్టు కృష్ణదేవరాయని కాలమునకుఁ బూర్వమునం దుండినవాఁ డయినట్టు తోఁచదు. ఇతఁడు కవిచింతామణి యందు వ్యాకరణమును, ఛందస్సును, కావ్యలక్షణమునుగూడఁ గొంత వఱకుఁ జెప్పియున్నాడు. ఈ లక్షణవేత్త కవిచింతామణియందుఁ దన్నుఁ గూర్చి వేసికొన్న పద్యము విం దుదాహరించుచున్నాను.—

సీ. శుచి యెఱ్ఱమాగర్భశుక్తిముక్తామణి యబ్బధీమణిసూనుఁ డనఘబుద్ధి,
పావనవశితశాలావతగోత్రుఁ డహార్యధైర్యుండు రామార్యతమ్ముఁ,
దక్షభాషాప్రక్రియాలబ్ధవర్ణుండు సన్నుతసాహిత్యచక్రవర్తి,
యనవద్యసర్వవిద్యాపారదృశ్వుండు విద్వజ్జనవ్రాతవిశ్రుతుండు,
సకలహరిదంతరాళవిక్రాంతవిశద
కార్తికికచంద్రికాయతకీర్తి కాంతి
హరినిభుం డాస్యవాణీవిహారవసతి
తామసోల్లంఘి వెల్లంకి తాతసుకవి,

ఈతఁడు రచియించినది లక్షణగ్రంథ మగుటచేఁ గవిత్వనైపుణినిగూర్చి వ్రాయుట యుచితముకాదు. అయినను గవిత్వరీతిఁ దెలుపుటకయి కవిచింతామణినుండి రెండుపద్యముల విం దుదాహరించుచున్నాను.—

క. ఆదిఁ బురాణాగమములు
వేదంబులు నోరఁ గాయవేయక నుడువన్,
వాదేలా కవివరులకు
మేదిని నెవ్వారు సాటి మించిన గరిమన్.

శా. నిన్నాడింపఁవచ్చు గోపతనయుల్ నెయ్యంబున న్వేదిపై
నున్నారీకడఁ గొమ్మ జోగులు కరాశోన్మత్తులై వచ్చెదర్
వెన్నా మీగడయున్ ఫలం బొసఁగెదన్ వేగంబె రారమ్మ మా
యన్నా యంచును వ్రేత పెట్టు హరి యో యమ్మా నగు న్మాటికిన్.

(వెల్లంకి తాతంభట్టుకృతిగా 'సులక్షణ సార' మను ఛందో గ్రంథము ముద్రితమై ప్రచారమున నొకటి కలదు, అది తాతఁభట్టుకృతి

కాదు. లక్షణగ్రంథములలోని విషయములను గ్రహించి ఆధునికులెవ్వరో దానిని రచించియుందురు.

ఈకవినివాసము కృష్ణాజిల్లాలోని 'వెల్లంకి' అయి యుండునవి 'ఆంధ్రకవి తరంగిణి' లోఁ జెప్పఁబడినది. కవిచింతామణికి 'కావ్యానుశాసన' మని నామాంతరము కలదఁట!)

---

18. కుమ్మర మొల్ల.

రామాయణమును తెనుఁగున రచియించిన యీమొల్ల * యాతుకూరి కేసనసెట్టికూఁతురు. ఈమె తనపుస్తకమునం దెక్కడను దన వంశమునుగూర్చి చెప్పుకొనకపోయినను, ఈమె కులాలవంశజాతయని పరంపరగా వాడుక వచ్చుచున్నది. ఈమె నివాసగ్రామము పడుగుపాడనియు, ఈమెయు తిక్కన సోమయాజులు భారతమును దెనిఁగించినప్పుడు లేఖకుఁడుగానుండిన కుమ్మర గురునాథుఁడును సోమయాజుల తండ్రియైన కొమ్మనకు రంగప్పయను కుంభకారునిపుత్రివలన జన్మించిరనియు, కొందఱు వ్రాసియున్నారు కాని యా వ్రాఁత నిరాధారమయినది. ఈమొల్ల తిక్కన సోమయాజికాలములోనే యుండిన దయిన పక్షమున,

> "స్తుతగుణోద్దాము నాచన సోము భీము
> నవ్యమంజులవాగ్ధుర్యు నన్నపార్యు
> రసికుఁ డైనట్టి శ్రీనాథు రంగనాథు"

అని తన రామాయణమందలి కవిస్తుతిలోఁ దిక్కనసోమయాజి కించుమించుగా నిన్నూఱుసంవత్సరముల తరువాత నున్న శ్రీనాథుని స్తుతిం

---

* (ఈమెపేరు 'మల్లి' కాని 'మొల్ల' కాదని శ్రీమతి కనుపర్తి - వరలక్ష్మమ్మగారు తెలిపియున్నారు.)

చుట సంభవింపనేరదు. కాఁబట్టి మొల్ల శ్రీనాథునికాలమువకుఁ దరువాత నున్నదనుటకు సందేహము లేదు. ఈమె కృష్ణదేవరాయల కాలములోని యల్లసాని పెద్దనాదుల నెవ్వరిని స్తుతియించి యుండక పోవుటచేత మొల్ల యాకాలమున కెంతో తరువాతిది కాదనియు స్పష్టపడుచున్నది. ఈమె కృష్ణదేవరాయలకాలములోనే యున్నట్టు కథ లనేకములున్నవి. మొల్ల యాకాలమునందలిది కాదని సంశయించుటకు హేతువులేవియు గానరానందునను, ఆకాలపుకవులను స్తుతింపనందునను, ఆమె కృష్ణదేవరాయల కాలమందే యున్నదని నిశ్చయింపవలసి యున్నది. ఇప్పుడున్న తెలుగు గ్రంథములనుబట్టిచూడగా, ఆంధ్రకావ్యములను జేసిన స్త్రీలలో నెల్ల నీమెయే ప్రాచీనురాలుగాఁ గానఁబడుచున్నది. ఈమె తనరామాయణములో,

".... ....గోప
వరపుశ్రీకంఠమల్లేశువరముచేత
నెఱిఁ గవిత్వంబు చెప్పంగ నేర్చినాను"

అని చెప్పుకొనుటచేత నీమె నివాసస్థలము నెల్లూరిమండలములోని గోపవర మని తెలియవచ్చుచున్నది. ఈమెకవిత్వమునుజూచి తెనాలిరామకృష్ణుఁ డింటిపేరును గూర్చి యడిగి యాక్షేపించిన శ్లోకకథ కలదు గాని యది యిం దుదాహరింపఁదగినది కాదు. అక్కడక్కడ గొన్నివ్యాకరణదోషములున్నను మొత్తముమీఁద నీమెకవిత్వము మిక్కిలి మృదువయి మధురమయి రసవంతముగా నున్నది. ఈరామాయణమును గొంతకాలముక్రిందటివఱకు వీధిబడులలో బాలురకు పాఠమునుగాఁ జెప్పుచుండిరి. ఇది పురుషులుచెప్పినగ్రంథములలో ననేకములకంటె మనోజ్ఞమై ప్రౌఢమై యున్నది. మొల్ల రామాయణమునందలి కొన్నిపద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. రాజులు కాంతియందు, రతిరాజులు రూపమునందు వాహినీ
రాజులు దానమందు, మృగరాజులు విక్రమకేళియందు, గో

రాజులు భోగమందు, దినరాజులు సంతతతేజమందు, రా
రాజులు మానమందు నగరంబున రాజకుమారు లందఱున్.
[బాలకాండ]

చ. నుడిగొని రాముపాదములు సోఁకిన ధూళి వహించి రాయి యే
ర్పడ నొక కాంత యయ్యెనఁట! పన్నుగ సీతనిపాదరేణు వి
య్యెడ వడినోడసోఁక నిది యెట్లగునోయని సంశయాత్ముఁడై
కడిగె గుహుండు రాముపదకంజయుగంబు భయంబు పెంపునన్.
[అయోధ్య]

చ. చించెద దైత్యసంఘములఁ జిందఱవందఱ చేసి బ్రహ్మ బా
ధించెద లోకపాలకులఁ ద్రెళ్ళఁగ నేసెద భూతలంబు గ్ర
క్కించెద శైలజాలములఁ గీ టడఁగించెద భూమినందనన్
గాంచెదఁ దల్లడిల్లకుము కంజహితాన్వయవార్ధిచంద్రమా!
[అరణ్యకాం.]

ఉ. సాలముపొంత నిల్చి రఘుసత్తముఁ డ మ్మరివోసి శబ్దవి
న్మూలముగాఁగ వి ల్దివిచి ముష్టియుఁగూర్చి గోత్రభృ
త్కూలము వజ్రపాతహతిఁ గూలువిధంబునఁ గూలనేసె న
వ్వాలిఁ బ్రతాపశాలి మృదువందనశీల సురాలి మెచ్చఁగన్.
[కిష్కింధాకాం.]

శా. వీరాలాపము లాడనేల ? వినుమీ విశ్వప్రకాశంబుగాఁ
బారావారముఁ గట్టి రాఘవుడు కోపస్ఫూర్తి దీపింపగా
ఘోరాజి న్నిను దాసి లావుకలిమిన్ గోటీరయు క్తంబుగాఁ
గ్రూరాస్త్రంబుల మస్తముల్ దునిమి భుక్తుల్పెట్టు భూతాళికిన్.
[సుందరకాం.]

మ. అనఘుం డుజ్జ్వలచాపదండమున బ్రహ్మాస్త్రంబు సంధించి యొ
య్యనఁ గర్ణాంతముగాఁ గడుం దివిచి ప్రత్యాలీఢ పాదస్థుఁడై
దనుజాధీశ్వరుబాహుమధ్యము వడిం దాఁకంగ లక్ష్యంబుగాఁ
గొని బిట్టేసె నదల్చి తీవ్రతరమౌ కోపంబు దీపింపగన్.
[యుద్ధకాం.]

19. పిడుపర్తి సోమనాధుడు

ఇతడు శైవబ్రాహ్మణుఁడు; పిడుపర్తి బసవనారాధ్యుని పుత్రుడు. ఇతడు పాల్కురికి సోమనాధుఁడు రచియించిన ద్విపద బసవపురాణమును తెనుగున నేడాశ్వాసముల పద్యకావ్యముగా రచియించెను.*

పాల్కురికి సోమనాథుఁడు రచియించిన పండితారాధ్యచరిత్రము మొదలయిన గ్రంథములను శ్రీనాథాదులీకవికిఁ బూర్వమునందుఁ బద్యకావ్యములనుగాఁ జేసిన ట్లీబసవపురాణపీఠికయందీ కవి యీ క్రింది పద్యముచేఁ జెప్పియున్నాడు.—

సీ. విరచించె జైమిని వేదపాదస్తవం బొకపాదమున వేదయుక్తి నిలిపి
హరభక్తి వైదికం బని శ్రుతు లిడి చెప్పెఁ బ్రతిభ సోమేశుఁ డారాధ్యచరిత
సరవి శ్రీనాథుఁ డా చరిత పద్యప్రబంధముచేసె ద్విపదలు తఱుచు నిలిపి
యాతండె పద్యకావ్యముచేసె నైషధ మంచితహర్ష వాక్యములఁ బెట్టి
సోమగురువాక్యములు పెట్టి భీమసుకవి
గరిమ బసవపురాణంబు గణనఁజేసెఁ
గానఁ బూర్వకావ్యము వేఱుగతిరచించు
వారి కాదికా వ్యోక్తులు వచ్చునెగడు.

"సోమగురువాక్యములు పెట్టి భీమసుకవి....బసవపురాణంబు.... చేసె" నన్న పయి వాక్యమునుబట్టి వేములవాడ భీమకవి నన్నయభట్టారక కవి కాలములోనివాఁడు గాక పాల్కురికి సోమనారాధ్యున కెంతో తరువాత నుండినవాఁ డయినట్టు విస్పష్ట మగుచున్నది. ప్రతాపరుద్రుని కాలములో ప్రతాపరుద్రుని మంత్రులలో నొకఁడును తన శిష్యుఁడును నయిన యిందు

* [ఈతఁడు 'ప్రభులింగ లీల' అను నైదాశ్వాసముల ద్విపద కావ్యమును వ్రాసి, వీరేశదేశికున కంకిత మిచ్చెను.]

టూరి యన్న దండనాథుని సాహాయ్యముచేత పాల్కురికి సోమ నార్యుడు గ్రంథకర్త పూర్వులకు దోకిపర్తి యను నగ్రహార మిప్పించెను. ఈ యగ్రహారమునకుఁ దరువాత భంగము కలుగఁగా గ్రంథకర్తయొక్క ముత్తాతయైన సోమనారాధ్యుఁడు ప్రౌఢదేవరాయని రాజ్యకాలములో దానిని మరల సంపాదించెను. ఈ సంగతి బసవపురాణములో నీ క్రింది పద్యము నందుజెప్పఁబడినది.

క. ఆదిన్ బ్రతాపుఁ డిచ్చిన
యా దోకిపురంబు నడుమ నంకిలి పడినన్
మోదమునఁ బ్రౌఢరాయమ
హీదయితునివలనఁ దెచ్చె నెల్లరు నెఱుగన్.

కృతికర్తయైన సోమనాథుని తండ్రి బసవయ్య*. బసవయ్య తండ్రి దేవయ్య, దేవయ్యతండ్రి సోమనాథుఁడు. కాబట్టి ప్రౌఢదేవరాయని రాజ్యకాలములో దోకిపర్తి యగ్రహారమును మరల సంపాదించిన యీ సోమనాథుఁడు కవికి ముత్తాత. ప్రౌఢదేవరాయఁడు హూణశకము ౧౪౨౨ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౪౪౭ వ సంవత్సరము వఱకును రాజ్యము చేసినందున, అతని రాజ్యకాలములో నుండిన సోమనాథుని మునిమనుమఁడు తరువాత నలువది డెబ్బది సంవత్సరముల కుండి యుండును. కాఁబట్టి యీ కవి ౧౫౧౧ వ సంవత్సర ప్రాంతములఁ గృష్ణదేవరాయని రాజ్యారంభకాలములో నున్నాఁడని చెప్పవచ్చును.

బసవ పురాణకథానాయకుఁడైన బసవేశ్వరుఁడు శ్రీశైలమునకు పశ్చిమమున నుండు హింగుళేశ్వరాగ్రహారమునందు వాసము చేయుచుండిన శివభక్తుఁడయిన మండంగి మాదిరాజను బ్రాహ్మణుని పుత్రుఁడు. ఇతఁడు శివుని వాహనమైన నందియొక్క యంశముచేత భూమిమీఁద నవతరించెనని శైవులు నమ్ముచున్నారు. తల్లిదండ్రు లీయన కుపనయనము చేయఁబోయి

* [ఈ బసవనకవి-గురుదీక్షా బోధ' యను ద్విపదకావ్య మును, మఱికొన్ని గ్రంథములను వ్రాసెనఁట.']

నప్పుడు చేసికోక తాను శివునిఁదప్ప వేఱొకని గురువునుగా నంగీకరింపనని నిరాకరించెను. ఇతఁడు పెద్దవాఁ డయిన తరువాత పదునొకండవ శతాబ్దము నందు కల్యాణపురాధీశ్వరుఁడుగా నున్న బిజ్జలరాజునొద్దఁ జేరి యాతని దండనాయకుని గూఁతురయిన గంగాంబను వివాహము చేసికొని కడపటి బిజ్జలరాజునకు మంత్రి యయ్యెను. ఈతఁడే యీ దక్షిణ హిందూస్థానము నందు వీరశైవమతోద్ధారణము చేసినవాఁడు. ఈతని మేనల్లుఁడయిన చెన్న బసవన్న కూడ వీరశైవమును దేశమునందంతటను వ్యాపింపఁజేసెను. బసవపురాణమునందు బసవేశ్వరుని మహిమ లనేకములు చెప్పఁబడి యున్నవి.

సోమనాథకవియొక్క కవిత్వరీతిఁజూపుటకయి కొన్ని పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను.

ఉ. ఖండశశాంకశేఖరు నఖండమహత్త్వమె కాని యాత్మ వే
ఱొండు దలంపఁ డెన్నఁడు పయోజభవాన్వయదుగ్ధవార్ధిచం
ద్రుండు దురత్యయోరుభవదోషవిదూరమనఃప్రచారుఁడై
మండఁగి మాడిరాజు గుణమండితవందితుఁడొప్పు నప్పురిన్ - ఆ.౧

ఉ. పట్టకు వట్ట కింక వృషభం బది మాటలు చెల్లినప్పుడే
పెట్టితి లింగముద్ర యదె బీరము తప్పఁగఁ బట్టితేనియున్
గొట్టుదు నీశిరంబు ధరఁగూలఁగ మాబసవన్నయాన చే
పట్టుంఁ గాచుబెల్లి శివభక్తులకున్ బిరుదంబుగావునన్ - ఆ.౫

శా. ఆనందాశ్రుపయోధి నిట్టవొడువన్ హర్షోత్థరోమాంచన
శ్రీ నెమ్మేనికి భూషణంబుగ లసద్గీర్వోద్గమద్గద్గద
ధ్వానమ్ముల్ గురుకర్ణపత్త్రములుగాఁ దాత్పర్యమున్ భక్తియున్
లోనన్ గీల్కొనియున్న యాత్మసుతు నాలోకించి మైపెంచుచున్
ఆ.౬

---

20. పిడుపర్తి బసవకవి

ఇతఁడు శైవబ్రాహ్మణుఁడు. బసవపురాణమును పద్య కావ్యముగా రచియించిన సోమనాథుని తమ్ముఁడయిన పాలనార్యుని పుత్రుఁడు. కాబట్టి యీ కవియు నించుమించుగా సోమనాథుని కాలమునందే యున్నవాఁడగుట చేత ౧౫౨౦ వ సంవత్సరప్రాంతమునం దున్నవాఁడని చెప్పవచ్చును. ఇతఁడు పాల్కురికి సోమనాథుఁడు రచియించిన ప్రభు * లింగలీలను తెనుఁగున నైదాశ్వాసముల పద్యకావ్యమునుగా రచించెను. ఈ ప్రభు లింగలీలయందు బసవేశ్వరునికిని బసవేశ్వరుని మేనల్లుఁడయిన చెన్న బసవన్నకును గురువయిన యల్లమప్రభుఁడను జంగముదేవరయొక్క కథ చెప్పఁబడియున్నది. పిడుపర్తి బసవకవియొక్క కవనవిధము తెలియుటకై ప్రభులింగలీలనుండి రెండుమూడు పద్యముల నుదాహరించుచున్నాను.

ఉ. ఊరుసు నిల్లుఁ బల్లియలు నొల్ల సల్లలితాంతరంగులై
ఘోరతరాటవిన్ ఘననికుంజములన్ నెలయేళ్ళచెంత శృం

---

* (ఇతఁడు పిడుపర్తి – సోమనాథుఁడు రచించిన ద్విపద 'ప్రభులింగలీల' లనే పద్య కావ్యముగా రచించినట్లు

చామరసయ్య మున్న పద సంఖ్యను వేయును నూటపద్దెనిం
డె మతి యిర్వదేను గతులందును నీప్రభు లింగలీల యెం
తే మహిమన్ రచించె నది తెల్లముగాఁ బిడుపర్తి వాసుఁడౌ
సోమగురుండు దాద్విపదఁజొప్పడఁజెప్పె విచిత్రవైఖరిన్
ఆ సోమగురుఁడు ద్విపదగఁ 1
నాసక్తిఁబద్యకావ్యము 3 జేసిన ప్రభులింగలీల క్షితివెలయంగా 2
భాసురగతిఁ బాలనార్యబసవన చేసెన్.' 4
అను పద్యముల వలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది.

ఈ కవి తన గ్రంథమును నిజాము రాష్ట్రమునందలిచల్లపల్లి గ్రామమునకుఁ గరణమును, వీరమాంగా తమూమాంమతు అను వల్లభామాత్యునకంకిత మిచ్చెనని "ఆంధ్రకవితరంగిణి"కారుఁడు చెప్పుచున్నాడు. (సం. 6. పుట. 246)

గారవంబులన్ భయదగహ్వరసీమఁ దపంబుఁ జేసి పెం
పారుమహామునీశ్వరులయాత్మలఁ దత్తఱమందె నత్తఱిన్. ఆ. ౧.

ఉ. చిత్తసరోజ మిష్టమునఁ జేరిచి చూపులు ప్రాణలింగమున్
హత్తఁగఁజేసి భావమున కంచితతృప్తి యొసంగి సంగముల్
రిత్తలు చేసి యెందును జరింపఁగ నేరిచితేని నీవ య
త్యుత్తమలింగమూర్తి వివి యొప్పుగఁ జేకొను సిద్ధరామనా। ఆ. ౩.

మ. బసవయ్యా। భవదీయమందిరమునన్ భక్తిన్ సదాభోజనం
బసలారంగ నొనర్చుజంగమము లాత్మాసక్తి నాఁకంటిచే
విసువంగా నిఁకనేల తామసము శీఘ్రిన్ వారిఁ దోడ్తెచ్చి మీ
[illegible]రసమ్మానస్థితి నారగింపఁ గదరయ్యా హాయిగా నేఁటికిన్. ఆ. ౪.

---

21. కోట శివరామయ్య

సానందోపాఖ్యాన మను నాలుగాశ్వాసముల పద్యకావ్యమును రచించెను. ఇతఁడు శూద్రుఁడు; కౌశికగోత్రుఁడు; కోట బాపనయ్య పుత్రుఁడు; కాళహస్తిపుర నివాసుఁడు. * ఇతఁడు తాను కృష్ణదేవరాయల కాలములో నున్న ధూర్జటికవి శిష్యుఁడ నని గ్రంథములో జెప్పుకొని యుండుటచేత ౧౫౨౫-౧౫౫౦ వ సంవత్సరములకు మధ్య నుండి యుండును. సానందోపాఖ్యానమునందు లక్షణవిరుద్ధము లైన ప్రయోగములు కొన్ని కానఁబడుచున్నవి. కవిత్వము మృదువుగానే యున్నది. ఈ గ్రంథమందలి రెండు మూడు పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. గారెలు బూరె లిడ్డెనలుఁ గమ్మని దోసెలుఁ జక్కిలంబులన్
జారులఁ గూరలున్ ఫలరసంబులుఁ దేనెలుఁ బానకంబులున్

---

* (తాను ధూర్జటి శిష్యుఁడనని కవి చెప్పుకొనెను. ఇతఁడు రాయలకాలము నాటివాఁడో, వేఱొకఁడో, కుమార ధూర్జటియో చెప్పుట కాధారములు లేవు.)

సారెలుఁ బాయసాన్నములుఁ జక్కెర లుక్కెర లప్పడంబులన్
బేరిన నేతులుం జెఱకుబిళ్ళలుఁ జల్లని నీరుమజ్జిగల్. ఆ. ౧.

ఉ. పాపము చేయవల్దనుచుఁ బల్మఱుఁ బెద్దలు చెప్పిన న్మహా
కోపము మీఱ వారియెడఁ గుత్తుకబంటి విషంబు గ్రక్కుచున్
బాపము గీప మే దది నెపం బిడి జీవము దాఁటిపోయి యే
దాపున నెందుఁ బోవునొ నిదాన మెఱుంగ రివేటి బోధనల్. ఆ, ౨,

మ. జమువెంటం బురవీధులం జనుచు భాస్వత్పట్టణశ్రీవినో
దము లీక్షింపుచుఁ జూడఁజూడ మఱియుం దండోపతండంబులై
భ్రమ కల్పించు పురీవిశేషములకుం బ్రాజ్యాద్భుతానీతుఁడై
యమునిం గన్గొని పల్కె సంయమి మరందానంద సాంద్రోక్తులన్ ఆ.౩.

---

22. కుమార ధూర్జటి

ఈ కవికి నిజ మయినపేరు వేంకటార్యుఁడు. ఇతఁడు పాకనాటి నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు, కాశియామాత్యుని పుత్రుఁడు; ధూర్జటికవి పౌత్రుఁడు. ఈ కవి యాకువీటిరా జయిన చినవేంకటాద్రియొక్క కోరిక మీఁదఁ గృష్ణరాజవిజయ మను పేర కృష్ణదేవరాయల చరిత్రమును శ్రీరామాంకితముగా రచియించెను. ఈతని కవిత్వము మిక్కిలి రసవంత మైనది. ఇతఁడు కృష్ణరాజవిజయ మనెడి యీ నాలుగాశ్వాసముల గ్రంథమును మాత్రమే కాక సావిత్రీచరిత్రము, ఇందుమతీవివాహము మొదలయిన గ్రంథములు కూడఁ జేసినట్లు తెలియుచున్నది. కృష్ణరాజవిజయమునందలి యీ క్రింది కవిస్తుతి పద్యమువలననే యీ కవియొక్క ప్రౌఢిమ తేటపడుచున్నది—

సీ. వాక్ప్రసనుం డగువాని సిక్కంబుగా నల్లబ్రహ్మదేవుఁడే యని మతింతుఁ
గుండలీంద్రసమాఖ్యుఁ గొమరొందు కవిచంద్రు నను వొందశేషాహి యని తలంతు
శ్రీనాథవిఖ్యాతి జెన్నొందు బుధవర్యుఁ బురుషోత్తముఁడటంచు బుజ్జగింతు
ధూర్జటిప్రౌఢిచే నూర్జితుం డగువాని సాక్షాచ్ఛివుండని సంస్మరింతు
నవని మఱియును వెలసిన యాంధ్రకవుల
నాధునిక పూర్వకవుల యశోధనికుల
సారసాహిత్యసౌహిత్యసరణి వెలయ
వర్ణన లొనర్తు రమణీయవాక్యములను,

ఈ కవి తన్నుఁ గూర్చి కృష్ణరాజవిజయమునం దీ క్రింది రీతిగాఁ జెప్పుకొన్నాడు—

సీ. నను భరద్వాజగోత్రుని సదాపస్తంబసూత్రుని బాంధవస్తోత్రపాత్రుఁ
బాకనాఁ డార్వేల వంశప్రసిద్ధుని ధూర్జటిపౌత్రు బంధురచరిత్రు
సద్గురుకారుణ్యసంప్రాప్తవిద్యావిహారుని శ్రీకాళహస్తినిలయు
చిత్రప్రసూనాంబికా శ్రీకరానుగ్రహాసాదితకవితారసజ్ఞహృదయు
సారరచనాధురీణుఁ గుమారధూర్జ
టిప్రధానాగ్రగణ్యుఁ బటీరహీర
మహితసత్కీర్తిఁ గాళియామాత్యపుత్రు
వేంకటార్యుని బిలిసించి వేడ్క ననియె,

క. బాలుఁడ వయ్యును విద్యా । శీలుఁడవు గభీరమధురశృంగారకళా
లలితచాతుర్య కవి । త్వాలోచననిపుణ! వేంకటామాత్యమణీ.

ఉ. చిత్రముగాఁగఁ బిన్నపుడె చెప్పితివౌ రసము ల్చెలంగ సా
విత్రిచరిత్రమున్ మిగుల వేడుక నిందుమతీవివాహమున్

స్తోత్ర మొనర్ప నర్హమగు సూక్తిగతిన్ రచియించితో గదా
ధాత్రిఁ బ్రసిద్ధిఁ గాంచితివి ధన్యుఁడ వౌర కుమారధూర్జటీ.'
చ. తెలుఁగునఁ జెప్ప నేర్చిన సుధీజను లెల్ల సెబాసు ధూర్జటీ!
బళి యనఁ దళ్కుగుల్కవగఁ బాటిలు తేట తెనుంగుమాటలన్
మెలకువ గాంచు బెళ్కుజిగి మించఁ బ్రబంధములన్ ఘటించితౌ
పలుకుల ముద్దరాలి మిహిబంగరుటందెరవల్ చెలంగఁగన్.
క. మా కరుణకుఁ బాత్రుండవు, ప్రాకటగతిఁ బద్యకావ్యఫణితింజెపుమా
శ్రీకృష్ణరాయచరితము । నీకవితాప్రౌఢి సుకవినికరము మెచ్చన్.
శ్రీకృష్ణరాజవిజయములోని యీ క్రింది పద్యమునుబట్టి చూడఁగాఁ గృష్ణదేవరాయల పట్టాభిషేకమహోత్సవమునాఁటి కార్వేటి బుక్కరాజు జీవించి యున్నట్టే కనఁబడుచున్నది—
సీ. చక్కెరవిలుకాని చక్కఁదనము గల్గి చొక్కమౌ నార్వేటి బుక్కరాజు,
సాకల్యముగఁ గీర్తి సర్వదిక్తటులందుఁ బ్రాకటస్థితి మించు నౌకువారు,
కంటకరాజన్య గర్వంబు లడఁగించి లీలచే మించు నంద్యాలవారు,
ధాటీవిరాఘాట ఘోటీహతవిరోధికోటులై వెలయు వెల్గోటివారు.
చండతరశౌర్యు లగు పెమ్మసానివారు
బూదహాళివారు మొదలైన భూమిపతులు
గొలువఁ బట్టాభిషిక్తుఁడై చెలువుమీఱె
రమ్యగుణపాళి శ్రీకృష్ణరాయమౌళి.
ఈ కవియొక్క తాత కృష్ణదేవరాయని యాస్థానమునందున్న వాఁడగుటచేతను, కృష్ణరాజవిజయమును జెప్పునప్పటికితఁడు బాలుఁడని చెప్పఁబడి యుండుటచేతను కృష్ణరాజవిజయము ౧౫౫౦-వ సంవత్సర ప్రాంతమునందు రచియింపఁబడి యుండును. ఈ కవియు ౧౫౭౦-౮౦ సంవత్సరములవఱకు జీవించి యుండునని యూహింపఁదగియున్నది. ఈతని

కవిత్వము మృదుమధురవాక్యరచనాధురీణమయి కర్ణరసాయనముగా నుండును. ఈతని కవనధోరణిని దెలుపుటకుఁ గృష్ణరాయవిజయము లోని రెండు మూడు పద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి —

ఉ. శీవిగ నౌకువారును గడిందిరహిన్ వెలిఁగోటివార లా
రావెలవారుఁ గూడుకొని రాత్రిపగల్ చతురంగసేనతో
నేవగఁ జూచినన్ దివియ నెంతయు శక్యముగాని దుర్గ మా
భూవరమౌళి కాంచి యొక పూఁటనె తీసెదనంచు నుగ్రుఁడై,

శా. ఔరా! చూచితిగాదె రాయలబలం బౌరౌర! యేనుఁగు ల
య్యారే! యీ చతురంగసంఘము లహోహో! మన్నెవారల్ బళీ!
ధీరుల్ రాజకుమారు లంచు మది నెంతే నద్భుతం బొందుచున్
బోరన్ శక్యమె యీ నృపాలమణితో భూరిస్థిరప్రౌఢిమన్. ఆ.౩

మ. చెలువల్ తోడ్కొని రా మణిఖచితమంజీరధ్వను ల్మింపఁగాఁ
దళుకుంజెక్కు మెఱుంగుటద్దములపైఁ దాటంకరత్నద్యుతుల్
వెలయం దా గజరాజపుత్రి యగు శీవిం దెల్పుచందాన వ
చ్చె లతాంగీమణి మందమందగతులన్ శృంగార మొప్పంగఁగన్.
ఆ.౪

23. దోనూరి కోనేరుకవి

ఈకోనేరుకవి తెలుఁగున బాలభాగవతమును రచియించెను. ఇతఁడు నియోగి బ్రాహ్మణుఁడు; శ్రీవత్సగోత్రుఁడు; ఆశ్వలాయన సూత్రుఁడు; దోనూరి నాగయ్యమంత్రి పుత్రుఁడు. కవి తనవృత్తాంతమును బాలభాగవతములోని యీక్రింది పద్యమునందుఁ జెప్పుకొనియున్నాఁడు.

సీ. శ్రీమదహోబిలశ్రీనృసింహసమగ్రకరుణావిశేషప్రకాశమహితు
భాసురసంస్కృతప్రాకృతాదికశాస్త్రభాషాకవిత్వసౌభాగ్యనిపుణు
జనవర్ణితాశ్వలాయనసూత్రపావను శ్రీవత్సగోత్రాబ్ధిశీతకరుని
సారస్యవిన్నుతు దోనూరి నాగయమంత్రిపుత్రుఁడనైనట్టిపుణ్యచరితుఁ

జతురభూనాయకాస్థాన సకలసుజన
వందితుని నన్నుఁ గోనేరునాథసుకవి
నర్థిఁ బిలిపించి సత్కార మాచరించి
పలికె నిట్లని గంభీరభాషణముల.

ఇట్లు కవిని బిలిపించి గ్రంథరచన చేయుమన్నది తిరుమలరాజు. ఈ తిరుమలరాజు వసుచరిత్రము కృతినందినయతఁడుగాక యాతని పెద్ద తండ్రి కుమారుఁడయిన మఱియొక తిరుమలరాజు. బాలభాగవతమునందుఁ జెప్పఁబడిన వంశానుక్రమమునుబట్టి యార్వీటి బుక్కరాజునకు తిమ్మ రాజునియు, కొండరాజునియు, శ్రీరంగరాజునియు ముగ్గురు కొమాళ్లు గలరు. [ఇయ్యెడ 'ఆంధ్రకవి తరంగిణి' లో నీక్రింద విధముగ నున్నది. 'ఈ ముగ్గురును ఆర్వీటి బుక్కరాజు కుమారులతో నొక్కఁ డయిన రామరాజునకుఁ గుమాళ్ళు. బాల భాగవతమునం దట్లే చెప్పఁబడియున్నది. ఈతిమ్మరాజును పొట్లఁపూఁడితిమ్మరా జందురు' సం 10. పుట 23] వారిలో నగ్రజుఁడయిన తిమ్మరాజునకు భార్యయైన గోపమాంబ వలన తిరుమలరాజునియు, విఠ్ఠలరాజునియు చినతిమ్మరాజునియు, పాప తిమ్మ రాజునియు, నలుగురు పుత్రులు గలిగిరి. వీరిలో జ్యేష్ఠుఁడయిన తిరుమల రాజు కాలమునం దీబాలభాగవతము రచింపఁబడినది, ఈతిరుమలరాజు తండ్రియగు తిమ్మరాజునకు తమ్ముఁడయిన శ్రీరంగరాజునకు కోనరాజు, తిమ్మరాజు, రామరాజు, తిరుమలరాజు, వేంకటరాజు అని యైదుగురు కొడుకులు. వీరిలో మూడవవాఁడై రామరాజు కృష్ణదేవరాయలయల్లుఁడు. ఈరామరాజువద్దనే వసుచరిత్రము రచించిన రామరాజభూషణుఁడు మొదట ఆస్థానకవీశ్వరుఁడుగాను డి యాతనిమరణానంతర మతని తమ్ముఁడైన తిరుమలదేవరాయనికి వసుచరిత్రము నంకితము చేసెను దీనిని బట్టి చూడఁగా శ్రీరంగరాయని పుత్రులైన రామరాజ తిరుమలదేవ రాజులును, తిమ్మరాజుపుత్రుఁడైన తిరుమలరాజును పినతండ్రి పెదతండ్రి

పుత్రులగుటచేత సమకాలికులని యేర్పడు చున్నది. వీరిలో రామరాజు క్రీస్తుశకము ౧౫౪౨ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౫౬౫ వ సంవత్సరము వఱకును రాజ్యముచేసి యాసంవత్సరమునందు తాలికోటయుద్ధములో మృతుఁడగుటచేతను, అతని తమ్ముఁడైన తిరుమలదేవరాయలు ౧౫౬౫-వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౫౭౩ వ సంవత్సరము వఱకును రాజ్యము చేసి యుండుటచేతను, బాలభాగవతమును చేయించిన తిరుమలరాజు సహిత మించుమించుగా ౧౫౫౦ వ సంవత్సరప్రాంతమునం దనఁగా పదునాఱవ శతాబ్ద మధ్యమునం దుండియున్నాఁడనుట స్పష్టము. కడపమండలములోని కడప పట్టణమునకు పశ్చిమోత్తర దిగ్భాగమునందు ౧౬ మైళ్ళ దూరములో నున్న యెఱ్ఱగుడిపాడు గ్రామములోని విష్ణ్వాలయములోని శాలివాహన శకము ౧౪౭౩ వ సంవత్సరమునం దనఁగా - హూణశకము ౧౫౫౧ వ సంవత్సరమునందు తిమ్మరాజుకుమారుఁడయిన తిరుమలరాజు దానము చేసినట్టున్న శిలాశాసనముకూడ ఈయంశమును స్థాపించుచున్నది. అయినను బళ్ళారిమండలములోని విజయనగరమునందలి హజారరాముని దేవాలయములో ముఖద్వారముయొక్క దక్షిణపు గోడమీఁద తిమ్మరాజు కుమారుఁడయిన తిర్మలరాజు శాలివాహనశకము ౧౪౪౨ వ సంవత్సరము నందు దానము చేసినట్టు శిలాశాసన మొకటి కానఁబడుచున్నది. దీనిని బట్టి చూడఁగా నితఁడు రామరాజు పెదతండ్రికుమారుఁడగుటచేత రామరాజుకంటె పెద్దవాఁడయినట్టును, సామంతరాజయిన యీతిమ్మరాజు ముందుగా మృతుఁడగుటచేత నాతని కుమారుఁడయిన తిరుమలరాజు రామరాజుకంటె పదిసంవత్సరములు ముందుగానే రాజ్యమునకు వచ్చినట్టును, ఊహింపఁదగియున్నది. అందుచేత నీతిరుమలరాజు క్రీస్తుశకము ౧౫౩౦ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౫౫౧ వఱకును రాజ్యము చేసినట్టు రూఢిగా చెప్పవచ్చును. కాబట్టి దోనూరి కోనేరునాథకవియు పదునాఱవ శతాబ్ద యొక్క పూర్వార్థమునందే యుండెను. తిరుమలరాజుయొక్క రాజ్యకాలములోనే బాలభాగవతము రచియించి యుండును, బాలభాగవతము తిరుమలరాజుయొక్క ప్రేరణచేతనే రచి

యింపఁబడినను. అది తిరుమలరాజున కంకితము చేయఁబడక యాతని ప్రార్థనమీఁద మృతుఁ డయిన యాతనితండ్రి తిమ్మరాజున కంకితము చేయఁబడినది. తెలుఁగుపుస్తకములయందును, తామ్రశాసనాదులయందును తిమ్మరాజునకు తిరుమలరాజనియు, తిరుమలరాజునకు తిమ్మరాజనియు యథేచ్ఛముగా పర్యాయపదములవలె వాడఁబడినవి. సంస్కృతపండితు లయిన హూణవిద్వాంసు లొకరు రాచూరికోటలో నొకగుమ్మమునకు దక్షిణముగా గోడలోఁగూర్చిన సుమారు నలువదియొక్కయడుగుల పొడుగును మూఁడడుగుల వెడల్పునుగల రాతిపలకమీఁద చెక్కిన తెలుఁగుశాసనములో.

" శ్రీమతు మీసరగండగొత్తి గంగయ్యరెడ్డివారు పెద్దమానపురము నందు సుఖసంకథావినోదంబున పృథివీరాజ్యము చేయుచుండగాను తద్రాజ్య రక్షామణి అయిన శ్రీనారాయణదేవ దివ్యశ్రీపాదపద్మా రాధక సకలజనప్రతిపాలక పరబలసాధక సకలదయాసాధక పుణ్య గుణసనాథ విఠ్ఠలనాథ భూనాథుండు ఆదావాని తుంబికి మాగుద హోలువదుర్గాలు సాధించి తదనంతరంబు రాచూరి పట్టణ పట్టిసాభి ముఖుండై సుఖసంకథావినోదంబున పృథివీరాజ్యము సేయుచునుండి శక వర్షంబులు ౧౨౧౬ అగు జయసంవత్సర మార్గశిర శుద్ధ దశమి రవి వాసరంబునందు స్వరాష్ట్ర సమస్తప్రజారక్షణార్థము గిరిదుర్గము రచి యించెను."

అని కాకతీయప్రభువుల కాలములో శాలివాహన శకము ౧౨౧౬ వ సంవత్సరమునం దనఁగా క్రీస్తుశకము ౧౨౯౪ వ సంవత్సరమునందు గొత్తి గంగయ్యయు, నొకానొక విఠ్ఠలరాజును ఉన్నట్లు చెప్పఁబడి యుండుట చేతను.

ఉ. "బొంకనిధర్మజుం డడుగఁబోవనిపన్నగశాయి యాజిలోఁ
గొంకనియర్జునుండు కళకుందులులేని శశాంకు డెన్నఁడున్
గ్రుంకనిభానుఁ డన్యసతిఁ గోరనిబ్రహ్మఁ డనంగఁబొల్చు ధ
ర్మాంకుఁడు విఠ్ఠలక్షితివరాగ్రణ మానధనాగ్రగణ్యుఁడై.

మ. తనకు న్నెచ్చెలియైన క్రీడిపయి నంతర్మోహబంధంబు పో
వనివాఁడై హరి విఠ్ఠలేశ్వరుఁడు తద్వంశంబునన్ సంపదల్
తనర న్నల్వదియే న్తరంబు లగునంతం దిమ్మభూపాలనం
దనుఁడై విఠ్ఠలరాజమూర్తి పొలిచెన్ ధర్మావనోద్యోగితన్."

ఇత్యాది పద్యములతో బాలభాగవతమునం దొక విఠ్ఠలరాజు వర్ణింపఁబడి యుండుటచేతను, ఆవిఠ్ఠలరాజే యీవిఠ్ఠలరాజని భ్రమించి యీకవియు విఠ్ఠలరాజును పదునాల్గవ శతాబ్దారంభమునం దున్నట్లు వ్రాసియున్నారు, కాని వారు విమర్శించినకాలము సరియైనదికాదు. కాకతీయప్రభువుల కాలములో నున్న విఠ్ఠలరాజు వేఱొకఁడు కాని యీతఁడుకాఁడు. అతఁ డొకవేళ రంగనాథరామాయణకృతికర్తయగు కోన బుద్ధరాజుతండ్రి యైన విఠ్ఠలరాజయిన నయియుండవచ్చును. కోనేరు కవి తనబాల భాగవతమునందు పదునేనవశతబ్దారంభమం దున్న శ్రీనాథునిఁ బూర్వ కవినిగా స్తుతించియున్నాఁడు, కోనేరుకవియు విఠ్ఠలనాథుఁడును పదు నాల్గవ శతాబ్దారంభముననే యుండినపక్షమున తరువాత నూరుసంవత్సర ములకు పయిగా పదునేనవ శతాబ్దములో నున్న శ్రీనాథునిఁ బూర్వకవినిగా పరిగణించుట సంభవించి యుండదుగదా ? కాబట్టి యీకవి పదునాఱవశతాబ్ది మధ్యమునం దున్నాఁడనుటయే విశ్వసనీయము, ఈతని కవిత్వ మనర్గళధార గలిగి హృదయరంజకముగా నే కానఁబడుచున్నది* ఇప్పుడు బాల భాగవతములోని రెండు పద్యములను మాత్ర మిందుదాహరించుచున్నాను—

చ. కలియును రాజచిహ్నములు గ్రక్కున మాని భయోపతాపదు
ర్బలుఁ డయి తత్పదాబ్జములపై నిజహస్తము చేర్చి, దేవ! నీ
లలితకృపాణపుత్రిక ధళద్ధళితం బగుచున్న యంతలోఁ
జలమఱియున్ ఝుళఝుళితసంగతమయ్యె మదీయచిత్తమున్. ఆ.౧

* [కృతికర్తయగు తిరుమలరాజే ఈ కోనేరుకవి చేతనే యీబాలభాగవత మునే ద్విపదగా రచింపఁజేసి యాద్విపదకావ్యమును తన రెండవ తమ్ముఁడైన చిన తిమ్మరాజున కంకితము చేయించెను. ఈయంశము 'ఆంధ్రకవి తరంగిణి' లోనే వివరింపఁబడినది.]

ఉ. మాన్యుల మ మ్మెఱుంగ కవమానముచేఁతకు దుష్టజన్మతా
దైన్యము కల్గె మాకు ననుతాపము నొందకుఁ డీర లింక నే
మన్యము నొల్ల మేమియును నచ్యుతుఁ డ్రగమ్మఱఁ జేరగల్గు సౌ
జన్య మనుగ్రహింపుఁ డని సారెకుఁ బ్రార్థనసేయ నత్తఱిన్. ఆ. ౨.

---

24. పింగళి సూరనార్యుఁడు

పింగళి సూరన్న నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు, ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; గౌతమగోత్రుఁడు. ఈతనితాత సూరన్న; తండ్రి యమరన్న; తల్లి యబ్బమ్మ; అమరన్న, ఎల్లన్న తమ్ములు. విష్ణుపురాణమును రచియించిన వెన్నెలకంటి సూరన్న తరువాత నున్నందున, ఈతనిని పింగలి (వెనుకటి) సూరన్న యందురని యొకానొకరు చెప్పిరి; కాని యది సరి గాదు, పింగలి యనునది ఈకవియొక్క గృహనామము. ఈతనిపూర్వులును పింగలివారనియే చెప్పఁబడుచు వచ్చిరి. పింగలి యనునది కృష్ణామండలములోని యొకయూరు కాఁబట్టి యీ గ్రామనామమును బట్టియే యీతని వంశమువారి కిటువంటి పేరు గలిగినది. ఈకవి ప్రభావతీప్రద్యుమ్నమునందు తనవంశమునకు మూలపురుషుఁ డయిన * గోంకనామాత్యుని వర్ణించుచు, ఆతనిని పింగళిపురాంకునిగా నీక్రిందిపద్యమునందుఁ జెప్పి యున్నాఁడు—

క. ఆగౌతమగోత్రంబున
నాగమనిధి పుట్టె గోంకనామాత్యుఁడు స
ద్భోగక్షేత్రస్వామ్యస
మాగతిఁ బింగళిపురాంకుఁడై యతఁ డొప్పెన్.

---

* (ఇతఁడు గోకనామాత్యుఁడని కవితరంగిణి. ఇతనినివాసమగు పింగళి యెచ్చటిదో తెలియదనియు, నిజామురాష్ట్రములో నొక పింగళి కలదనియు 'కవితరంగిణి' లోఁ గలదు.)

ఈ పింగళి గోంకనామాత్యుఁడే పేకి యను దానిని దాసినిగా నేలిన ట్లీగ్రంథములోని యీక్రింది పద్యమునఁ జెప్పఁబడినది—

ఉ. పేర్వెలయంగ నాఘనుఁడు పింగలి గోంకబుధోత్తముండు గం
ధర్వ నొకర్తుఁ బేకి యనుదానిని దాసిగ నేలె యోగి తా
గుర్వనుభావుఁడై నెఱపె గోపకుమారుని ఖడ్గవర్ణనన్
బర్వపు నిండువెన్నెలలపై నెఱిచూపెడు కీర్తిసంపదన్.

ఈపింగళివారి పేకిఁ థను జను లీప్రాంతములయం దిప్పుడు సహితము వాడుకగా చెప్పుచున్నారు. పింగళి గోంకనామాత్యుఁ డొకనాఁ డరణ్యములో సంచరించుచుండగా, అతనికొక సుందరమయిన పూస దొరికినదఁట. అతఁ డాపూసను దెచ్చి తనపెట్టెలో వేసి దాఁచెనట. ఆదినమునందే పేకి యను పేరితో నొకతె వచ్చి వారియింట దాసిగా కుదిరి మిక్కిలి విశ్వాసముతో పనులు చేయ మొదలుపెట్టెనఁట. ఇట్లు కొంతకాలము జరిగిన తరువాత గోంకనామాత్యుని భార్య గర్భవతియై ప్రసవసమయము సమీపించినప్పు డాపురుటింటిలో పేకిని కావలి పెట్టిరనియు, అది యాకావలి యున్న దినములలో నొకనాఁటిరాత్రి తాను శయనించిన స్థలమునుండి లేవక యే నాలుకను దీర్ఘముగాచాచి దానితో దీప మెగసనద్రోచెననియు అదిచూచి యాతనిభార్య భయపడి జరిగిన వృత్తాంతమును మఱునాఁడు భర్తతో చెప్పెననియు, అందుమీఁద వారు దాని నేలాగునైన వదల్చుకోవలెనని యెటువంటి యసాధ్యములయిన పనులు చెప్పినను పేకి వానినెల్ల నిమిషములో నిర్వహించుచు వచ్చెననియు. అందుమీఁద వారు దానిని వదల్చుకొను సాధనములేక కాశికిపోయి గంగ తెమ్మని దానిని దూరదేశమునకుఁ బంపి యది యింటలేని సమయమందు సమస్తసామగ్రితోను పొరుగూరికి లేచి పోయిరనియు, ఇంతలో పేకి కాశినుండి గంగ తీసికొని వచ్చి యింటివారు పొరుగూరికి పోవునప్పు డింట దిగవిడిచి పోయిన నలువురెత్తలేని పెద్ద రాతిరుబ్బు రోటిని నెత్తిమీద పెట్టుకొని యది మఱచి

వచ్చితిరని పొరుగూరికిపోయి వారికి చేర్చినదనియు, అప్పుడు గోంకనామాత్యుఁడు నీవు మమ్మెట్లు విడిచెదవని దానిని మంచిమాటలతో నడుగఁగా నాఁడరణ్యములో దొరికిన పూసనిచ్చివేసినయెడల పోయెదనని యది చెప్పెననియు, అంతట దానియభిమతమును దీర్చివారుదానినిపంపివేసిరనియు కథ చెప్పుచున్నారు.

ఈకవిపూర్వులు మొట్టమొదట కృష్ణామండలములోనివారయినను, తరువాత దక్షిణదేశమునకుఁబోఁగా కృష్ణదేవరాయని యనంతరమునందు విజయనగరరాజ్యము చెడి యనేకులైన చిన్నచిన్నరాజుల యధీనమయి యున్న కాలములో నితఁడు కందనూలు (కర్నూలు) మండలములోని యాకువీడు, నంద్యాల, మొదలగు సంస్థానములలోఁ జేరినట్టు కానఁబడుచున్నది. ఈతఁడు కృష్ణదేవరాయనియొక్క యాస్థానకవీశ్వరులయిన యష్టదిగ్గజములలో నొక్కఁడని కొందఱు చెప్పుదురుగాని యీకవి యాకాలమునందుఁగాని యాయాస్థానమందుఁగాని యున్నట్టునిదర్శనము లేవియుఁ గానరావు. ఈసూరకవి పదునాఱవశతాబ్దమధ్యమునం దున్నట్లూహించుట కనేకనిదర్శనములు కనఁబడుచున్నవి. ఈకవి రచించిన కళాపూర్ణోదయము నంద్యాల సంస్థానాధిపతియైన కృష్ణరాజున కంకితము చేయఁబడినది. ఈ కృష్ణరా జార్వీటిబుక్కరాజుయొక్క యాఱవసంతతి వాఁడయినట్లు కళాపూర్ణోదయములోని కృతిపతియొక్క వంశానువర్ణనమువలన స్పష్టముగాఁ గానఁబడుచున్నది. ఆర్వీటి బుక్కరాజుయొక్క పెద్దకుమారుఁడు సింగరాజు; అతనిపుత్రుఁడు నరసింగరాజు; అతని పుత్రుఁడు .రపరాజు, అతనిపుత్రుడు నరసింగరాజు ; అతనిపుత్రుఁడు కళాపూర్ణోదయము కృతినందిన కృష్ణరాజు. ఆర్వీటి బుక్కరాజు క్రీస్తుశకము ౧౪౭౩ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౪౮౧ వ సంవత్సరము వఱకును రాజ్యముచేసెను. అటుతరువాత వచ్చిన యతని సంతతి [illegible] నొక్కొక్క రిరువదేసి సంవత్సరము లుండి రనుకొన్న పక్షమున, ఈకృ[illegible]రాజు క్రీస్తుశకము ౧౫౭౦ వ సంవత్సరప్రాంతముల నున్నట్లెంచవలసి యున్నది. ఈకృష్ణరాజు విజయ

నగరమును పాలించుచుండిన సదాశివదేవరాయల కాలములో నంద్యాల రాజయి యున్నట్టు కానఁబడుచున్నది. కృష్ణదేవరాయల యనంతరమున ౧౫౩౦ వ సంవత్సరమున రాజ్యమునకు వచ్చిన యచ్యుతదేవరాయఁడు ౧౫౪౨ వ సంవత్సరమునందు మృతి నొందెను. ఆకాలమునందు సదాశివదేవరాయఁడు పసివాఁడయినందున సలకము తిమ్మయరాజ్యమును దా నాక్రమించుకొని కృష్ణదేవరాయల యల్లుఁడయిన రామరాజును రామరాజు తమ్ముఁడయిన తిరుమలదేవరాయని బట్టి చెఱలోఁ బెట్టవలెనని ప్రయత్నింపఁగా వారిద్దఱును పెనుగొండకు పాఱిపోయి యక్కడఁ గొంత సైన్యమును గూర్చుకొని తరువాత కందనూలురాజు మొదలయినవారి సాహాయ్యమును బొంది విజయనగరముమీఁదికి దండెత్తి వచ్చి సలకము తిమ్మయ నోడించి చంపి ౧౫౪౨ వ సంవత్సరమునకు సరియైన శుభకృత్ సంవత్సర జ్యేష్ఠమాసమునందు బాలుఁ డయిన సదాశివరాయని సింహాసన మెక్కించిరి. ఈకార్యము వలనఁ రామరాజు సదాశివరాజ్యసంస్థాపకుఁడని పేరుపొంది, పేరునకు సదాశివరాయఁడే రాజయినను నిజమైన యధికారము నంతను దానే వహించి రాజ్యపాలనము చేయుచుండి ౧౫౬౪-వ సంవత్సరమునందు మహమ్మదీయ రాష్ట్రముల వారి సేనతో తాలికోటవద్ద జరగిన యుద్ధమునందుఁ జంపఁబడెను. అప్పుడు మహమ్మదీయప్రభువులు విజయనగరమునందుఁ బ్రవేశించి యనేక క్రూరకృత్యములను జరిపి రాజ్య మంతయు పాడుచేసి తమలోఁ దమకు సంభవించిన కలహమువలన రాజ్యమును పూర్ణముగా నాక్రమించుకొనక వెడలిపోయిరి. తరువాత నయిదు సంవత్సరములవఱకు రాజ్య మించుమించుగా నరాజకము కాఁగా నీ లోపల ౧౫౭౩ వ సంవత్సరప్రాంతమున సదాశివరాయఁడు స్వర్గస్థుఁడయ్యెను. ఆ సంవత్సరమునందే తిరుమలదేవరాయఁడు విజయనగరమును విడిచి పెనుగొండఁ జేరి తాను రాజునని ప్రకటించి ప్రమోదూతసంవత్సరములో ననఁగా ౧౫౭౦ వ సంవత్సరమున పెనుగొండరాజ్యమునందు స్థిరపడి ౧౫౭౨ వ సంవత్సరమునందు లోకాంతరగతుఁ డయ్యెను. ౧౫౭౨ వ సంవత్సరమునందు సరియైన అంగిరస

సంవత్సర వైశాఖశుద్ధదశమినాఁ డాతనిపుత్రుఁ డయిన శ్రీరంగరాయలు రాజ్యమునకు వచ్చి ౧౫౮౫ వ సంవత్సరము వఱకును రాజ్యముచేసి స్వర్గస్థుఁ డయ్యెను. ౧౫౮౫ వ సంవత్సరమునకు సరియైన పార్థివసంవత్సర మాఘశుద్ధ దశమినాఁ డాతని తమ్ముఁడైన వేంకటరాయఁడు సింహాసనమునకు వచ్చినతోడనే తనరాజధానిని పెనుగొండనుండి చంద్రగిరికి మార్చి ౧౬౧౪ వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యముచేసి సంతానహీనుఁ డయి పరమపదమును బొందెను. నంద్యాలరాజైన కృష్ణరాజు సదాశివదేవరాయని కాలములోనివాఁ డైనందున, అతని రాజ్యకాలము ౧౫౬౪వ సంవత్సరమునకు లోపల నారంభమై యుండును. కాఁబట్టి పింగళిసూరన్న నంద్యాల సంస్థానమునందుండి కృష్ణరాజునకుఁ గళాపూర్ణోదయము నంకితముచేసిన కాల మించుమించుగా ౧౫౬౦-వ సంవత్సరప్రాంతమని చెప్పవచ్చును. ఈసదాశివదేవరాయఁ డచ్యుతదేవరాయని కుమారుఁడయినట్టు కొన్ని శిలాతామ్రశాసనములయందుఁ జెప్పఁబడినదిగాని కృష్ణామండలములోని సత్తెనపల్లె తాలూకాలో దొరకిన శాలివాహనశకము ౧౪౮౨ సిద్ధార్థి సంవత్సరమునకు సరియైన హూణశకము ౧౫౬౦ వ సంవత్సరపు సదాశివరాయల తామ్రశాసనములో నతఁడు రంగరాజునకు తిమ్మాంబకును బుత్రుఁ డయినట్టును, రామరాజునకు మఱఁదియైనట్టును ఈశ్లోకముచేఁ జెప్పఁబడినది.

> "తిమ్మాంబావరగర్భమౌక్తికమణీ రంగక్షితీంద్రాత్మజః
> అత్రాలంకరణేన పాలితమహాకర్ణాటరాజ్యశ్రియా,
> శౌర్యౌదార్యదయావతా స్వభగినీభర్త్రా్రి జగత్త్రాయిణా
> రామాఖ్యప్రభుణాప్యమాత్యతిలకైః క్లుప్తాభిషేకక్రమః"

ఈశ్లోకమునందలి రంగక్షితీంద్రుఁడన్నది ప్రమాదజనితమేమో? నంద్యాల కృష్ణరాజు వేంకటపతిరాయల రాజ్యారంభదశలోను జీవించియున్నాఁడఁట. అందుచేత నతడు ౧౫౮౫వ సంవత్సరమునకుఁ దరువాతకూడ నల్ప కాలము రాజ్యమేలియుండును.

మఱియును కళాపూర్ణోదయములో కృష్ణరాజుతాతయైన నారపరాజును వర్ణించుచో నతఁడు కుతుబ్‌మల్కును కొండవీటియొద్ద నోడించిన ట్లీ క్రింది పద్యమునందుఁ జెప్పఁబడినది.

చ. వదలక యుత్కలేంద్రుని సవాయి ఒరీదు నడంచుదుర్జయున్
గుదుపనమల్కుఁ దల్లడిలఁ గొట్టె మహాద్భుతసంగరంబులో
నెదిరిచి కొండవీటికడ నెవ్వరు సాటి విచిత్రశౌర్యసం
పదపస నారసింహవిభుపట్టికి నారనృపాలమౌళికిన్.

గోలకొండయందు కుతుబ్‌షావంశరాజ్యసంస్థాపకుఁడయిన యీకుతుబ్ మల్కు క్రీస్తుశకము ౧౫౧౨-వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౫౪౩-వ సంవత్సరము వఱకును గోలకొండయందు రాజ్యముచేసెను. కృష్ణదేవరాయని కాలములో కొండవీటివద్ద జరిగిన యీయుద్ధము ౧౫౧౫-వ సంవత్సరమునం దగుటచేత నాతనితో యుద్ధముచేసిన నారపరాజు మనుమఁడయిన కృష్ణరాజటు తరువాత ముప్పది నలువది సంవత్సరములైన పిమ్మట రాజ్యము చేసెనసుట సత్యమునకు దూరమయియుండదు.కాఁబట్టి దీనినిబట్టియు సూరకవి ౧౫౬౦-వ సంవత్సరప్రాంతములయం దున్నట్లు నిశ్చయింపవలసియున్నది. ఈవిషయ మునే రాఘవపాండవీయములోని కృతిపతివంశానువర్ణనమునుండియు నొక విధముగా నూహింపవచ్చును. రాఘవపాండవీయము కర్నూలు మండలము లోని యాకువీటి సంస్థానాధిపతియైన పెదవెంకటాద్రి కంకితము చేయఁబడి నది. ఆకువీడు కోవిలకుంటకు పడమట నాలుకోసులదూరములో తుంగ భద్రాతీరమునం దున్నది. అందు విరూపాక్షస్వామిదేవాలయ మున్నది. ఈ వేంకటాద్రియొక్క తాతయైన యిమ్మరాజు రాజమహేంద్రవరమును జయించిన ట్లీక్రింది పద్యమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది.

క. రాజమహేంద్రవరాధిపు
రీజైత్రవిచిత్రములఁ బరిభ్రాజితుఁడై
యాజిఘనుం డా యిమ్మమ
హీజాని ప్రసిద్ధిఁగాంచె నెంతయు మహిమన్.

రాఘవపాండవీయకృతిపతితాతయయిన యీయిమ్మరాజును, కళాపూర్ణోదయకృతిపతితాతయైన నారపరాజును, కృష్ణదేవరాయని కాలములో నాతనికి లోఁబడిన సామంతరాజులయి యుండి, ఆతనితోఁ గలిసి సేనాధిపతులుగా మహమ్మదీయులు మొదలయినవారితో యుద్ధముచేసిరని తెలియవచ్చుచున్నది. కృష్ణదేవరాయనికి సహాయులుగా నున్నవారిని వర్ణించిన కృష్ణరాజవిజయములోని యీక్రింది పద్య మీసంగతిని కొంత స్థాపించుచున్నది.

సీ. కోటలు దుర్గముల్ గొనుచు దోఃపటుబలధాటిచే మించు నార్వీటివారు
కంటకాహితకంఠలుఁఠనోద్ధతలీల దంటలై తగు తొరగంటివారు
నిర్భరంబుగ శత్రునికరంబు నడఁగించి ధీరులై మించు గొబ్బూరివారు
చాల దోర్బలలీల నరదారిసంఘంబుఁ దూలించివెలయు నంద్యాలవారు
నాదిగాఁగల్గు రాజులు మేదురగతిఁ
దుళువదొరలును బోయలు దురుసుగాఁగ
బ్రతిదినంబును ఘోరమౌ రణ మొనర్ప
నిలిచి పోరాడె గజపతిబలము లపుడు.

౧౫౧౫-వ సంవత్సరమునందు కృష్ణదేవరాయలు రాజమహేంద్రవరమును జయించెను. కాఁబట్టి యిమ్మరా జాకాలమునం దాతనితో నుండియుండును. దీనినిబట్టి చూచినను సూరనార్యునికాలము పయిని చెప్పఁబడినదే యయియుండవలెను. ఈయాకువీటిరాజులు విజయనగరరాజులకు లోఁబడినవారయి యుండుటకు నిదర్శనముగా రాఘవపాండవీయములో నుపోద్ఘాతములో నీక్రింది వాక్యము కానఁబడుచున్నది.

క. వడిగలతనాన నీగివి
విడిముడిపసఁ బ్రాభవమున విజయనగరిలోఁ
గడు నెన్న నేర్పఁగల మేల్
నడకలఁ బెదవేంకటాద్రి నరవరుఁ డొప్పున్.

ఈపద్యమునుబట్టి విజయనగరరాజ్యము చెడకముం దవగా ౧౫౬౪-వ

సంవత్సరమునకుఁ బూర్వమే రాఘవపాండవీయము రచియింపఁబడినదగుట నిశ్చయము.

కృష్ణదేవరాయని కాలములోనున్న ధూర్జటికవియొక్క మనుమఁడయిన కుమారధూర్జటి కృష్ణరాజవిజయమును రచించెను. అతఁడు కృష్ణరాజవిజయములోని యీ రెండవపద్యమునందు,

సీ. జగదధిష్ఠానభాస్వజ్జ్యోతి యగువాఁడు
  బ్రహ్మాదులందరు దరాయివాఁడు
చలిగట్టురాపట్టి సామేనఁ గలవాఁడు
  చిఱునవ్వువెన్నెలల్ చిలుకువాఁడు
వాఁడువీఁడనక యెవ్వనినైనఁ బ్రోచువాఁ
  డఖిలదైవతగురుం డైనవాఁడు
లీలమై శూలంబు కేలఁ బూనినవాఁడు
  నలమేనిదొరతూపు గలుగువాఁడు
కలితపంపాతటంబున నిలుచువాఁడు
శ్రీవిరూపాక్షశివుఁడు రక్షించు నెప్పు
డఖిలసద్గుణమణిపేటి యాకువీటి
చిన్న వేంకటరాయని చెలువుమీఱ.

అని వర్ణించిన యాచినవేంకటరాయఁడు రాఘవపాండవీయములో వర్ణింపఁబడిన కృతిపతితమ్ముఁడయిన చినవేంకటాద్రియే యయినపక్షమున, ఈ పద్యమును పయికాలమును స్థిరపఱుచుచున్నది.

పింగళి సూరన్న కృష్ణదేవరాయనికాలములో నుండెనని యొకానొక రనుచున్నారు. అర్వీటి బుక్కరాజు మునిమనుమఁడైన యళియరామరాజే ౧౪౭౨వ సంవత్సరమువఱకు నుండినప్పుడు బుక్కరాజు మునిమనుమనిమనుమఁడయి కళాపూర్ణోదయకృతిపతియైన నంద్యాల కృష్ణరాజు అంతకుఁబూర్వమునం దుండెనను టెంతమాత్రము నమ్మఁదగినది కాదు. ఇతఁడు ౧౪౭౨వ సంవత్సరమునకు లోపల నుండుట నిశ్చయము.

గ్రంథస్థములైన యీనిదర్శనము లటుండఁగా మఱియొక కట్టుకథకూడ వాడుకలో నున్నది. ఈసూరనార్యుఁ డల్లసానిపెద్దన మనుమరాలిభర్త యనియు, చిన్నతనములో నితఁడు చదువులేక మూఢుఁడై తిరుగు చుండుటచూచి యితనినిమాత్రమేకాక యీతనిభార్యను సహితము మూఢ భర్త దొరికెనని యెల్లవారును పరిహసింపుచు వచ్చిరనియు, అందుమీఁద సూరనకు రోషమువచ్చి దేశాంతరముపోయి చదువుకొని పండితుఁడై వచ్చి రాఘవపాండవీయమును చేయ నారంభించెననియు, అప్పు డాచిన్నది తనభర్తను వెంటఁబెట్టుకొని తాతగారియొద్దకుఁ బోయి నీమనుమఁడు రాఘవపాండవీయమును జేయుచున్నాఁడని చెప్పఁగా నతఁడందులోని పద్యము నొకదానిని చదువుమని యడిగెననియు, అందుమీఁద సూరన.

"తలఁపం జొప్పడి యొప్పె నప్పుడు"

అని పద్యమును జదువ నారంభింపఁగానే యల్లసాని పెద్దన్న 'యింత లోనే నాలుగు విఱుపులా' యని యాక్షేపించె ననియు, తరువాత సూరన పైభాగము సందుకొని,

"...........తదుద్యజ్జైత్రయాత్రాసము
త్కలికారింఖదసంఖ్యసంఖ్యజయవత్కంఖాణరింఖావిశృం
ఖలసంఘాతధరాపరాగపటలాక్రాంతంబు మిన్నై రన
ద్గళభేరీరవనిర్దళద్గగనరేఖాలేపపంకాకృతిన్"

అని చదువఁగా మెచ్చుకొనెననియు చెప్పుదురు. ఈకథ యెట్టిదైనను సూరన కృష్ణదేవరాయని తరువాతి కాలపువాఁడైనట్టు స్థిరపఱుచు చున్నది. అల్లసాని పెద్దన కృష్ణదేవరాయని యనంతరమం దనఁగా ౧౫౩౦ వ సంవత్సరమునకు తరువాతకూడ జీవించియున్నందున, సూరనార్యుఁ డల్లసాని పెద్దన్న మనుమరాలి మగఁడయినను కావచ్చును. కళాపూర్ణోదయమును రచింపకపూర్వమువం దీకవి యాకువీటిరాజులవద్ద మొట్టమొదటనుండి రాఘవపాండవీయమును జేసి వారి కంకితము చేయుటచే రాఘవపాండ వీయము నీకవి ౧౫౫౦ వ సంవత్సర ప్రాంతములయందు మంచి పడుచు

తనములో రచియించి యుండును. ఇంతకుఁ బూర్వపుదైన గారుడపురాణము బాలకవిత్వ మగుటచే నశించినదేమో ! తిక్కన సోమయాజికి తరువాత నింత ప్రౌఢముగా కవిత్వము చెప్పిన తెనుఁగుకవి మఱియొకఁడు లేఁడు. ఈసూరన కావ్యరచనయందు సర్వతోముఖచాతుర్యము కలవాఁడు. ఈతనికవిత్వము మృదుపదగుంభితమై ద్రాక్షాపాకముగా నుండును. ప్రభావతీప్రద్యుమ్నములోని యీ క్రింది పద్యమువలన నితఁడు గరుడపురాణమును, రాఘవపాండవీయమును కళాపూర్ణోదయమును, ప్రభావతీప్రద్యుమ్నమును, మఱికొన్ని గ్రంథములును రచించినట్లు కానఁబడుచున్నది.

మ. జనముల్ మెచ్చఁగ మున్ రచించితి నుదంచద్వైఖరిన్ గారుడం
　బును శ్రీరాఘవపాండవీయముఁ గళాపూర్ణోదయంబున్ మరిన్
　దెనుఁగుంగబ్బము లెన్నియేనియును మత్పిత్రాదివంశావళీవ
　ర్ణన లేమిం బరితుష్టి నా కవి యొనర్పంజాల వత్యంతమున్.

ఇందు పేర్కొనఁబడినవానిలో గారుడపురాణము మాత్రము మాకు లభించినదికాదు. రాఘవపాండవీయము క్లిష్టార్థములు లేకుండ మృదుమధురసులభపదములతో రామాయణభారతార్థములు వచ్చునట్లుగా రచయింపబడిన శ్లేషకావ్యమును రచియించుట మఱియొకరికి సాధ్యముకాదు ఈగ్రంథముయొక్క ప్రౌఢిమను కృష్ణరాజు మెచ్చుకొన్నట్లుగా కవియే కళాపూర్ణోదయమునందిట్లు చెప్పియున్నాఁడు.

మ. ఇటము న్గారుడసంహితాదికృతులీ వింపొందఁగాఁ జెక్కొఁన
　ర్చుట విన్నారము చెప్పనేల యవి సంస్తుత్యోభయ శ్లేషసం
　ఘటనన్ రాఘవపాండవీయకృతి శక్యంబే రచింపంగ నె
　చ్చట నెవ్వారికి నీకె చెల్లెనది భాషాకావ్యముం జేయఁగన్.

కళాపూర్ణోదయము విచిత్ర మయిన కల్పితకథను గలదై తెలుఁగు గ్రంథములలో నిరుపమానముగా నున్నది. సంస్కృతనాటకములలో మాత్ర మిటు

వంటి కథాచమత్కారము కానఁబడుచున్నదిగాని తెలుఁగులో నెక్కడను నింతవింతయైన కల్పితకథ మఱియొకటి కానరాదు. ఇది నాతికఠినమై మృదుమధురశైలి గలదై యున్నది. ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నము చక్కని స్వభావోక్తులను గలదయి లలితఘటితమై కథాచమత్కృతి గలిగి చదువు వారికి కర్ణరసాయనముగానుండెడు ప్రౌఢకావ్యము. ఈతఁడు రచియించిన పుస్తకములలో నిది కడపటి దగుటచేఁ గవి దీనిని ౧౫౭౦వ సంవత్సర ప్రాంతములయందు రచియించి యుండును. ఈకాలముననే యీతఁడు వయసుమీఱినవాఁడగుటచేతఁ దరువాత శీఘ్రకాలములోనే కీర్తిశేషుఁడయి యుండవచ్చును. ఈతని కవిత్వశైలి తెలియుటకై పైపుస్తకములనుండి రెండేసిపద్యములనిం దుదాహరించుచున్నాను.

రాఘవ పాండవీయము

ఉ. హారిమృగవ్యనవ్యవహితాదరుఁ డాధరణీతలేశుఁ డ
ధ్వారచితశ్రమాకలితుఁడై కడు మెచ్చె సురాపగాజలా
సారసమాగమార్ద్రితమసారససారససార సౌరభో
దీరణకారణంబు నతిధీరసమీర కిశోరవారమున్. ఆ. ౧.

చ. అలవి యెఱుంగలేక యితరాంగనలంబలె నన్ను నిమ్మెయిం
గలఁచుట యుక్తమే యొదవుఁగాక భవత్కృతదుష్టచేష్టితం
బులకు ఫలంబు నేఁ డొకటి పూర్ణముగా నుపభోగ్యమై కడుం
జలమున నెందు నీమగతనంబు కడంకల రూపుమాలుటల్. ఆ. ౩.

కళాపూర్ణోదయము

శా. అమ్మా! నీపలు కెల్ల నెంతయు నిజంబై యిప్డు గాన్పించె నే
నిమ్మాయావిప్రకార మిట్లగుట యూహింపంగలే కొక్క య
ర్థమ్మున్ వీనికృపం గడింతునని యత్యంతాశ ప్రేరేపఁగా
నిమ్మూర్ఖుం దెగి వచ్చితిం దెరువులే దీపాటుఁ దప్పింపఁగన్. ఆ.౪.

చ. అన నిఁక నేమిచెప్పుదు జనాధిప! యాయతిముఖ్యుఁ డంత నె
మ్మనమును బట్టలేక ప్రతిమన్ బిగియారఁ గవుంగిలించె నిం

పొనరఁగ రేచివచ్చి కడ నొక్కమఱుంగున నప్డు సుగ్రహుం
డునికి యెఱుంగమిన్ నగియె నుండగలే కతఁడుం గికాకికన్. ఆ.౮.

ప్రభావతీప్రద్యుమ్నము

ఉ. పాడి దొఱంగజన్నె యొకపట్టునఁ గొల్చెదనంచు నెంత మా
టాడితి సర్వదైవతకులాధిప! యోడలు బండ్లవచ్చు బం
డ్లోడలవచ్చు నొండొరుల కొక్కొకచో నను వాదుటాలకుం
గూడుట యిష్టబంధులకుఁ గ్రొత్తయె యిత్తటి నింతయేటికిన్. ఆ.౧

ఉ. పట్టి మఱుంగువెట్టి నొడుకం బనిలే దదియెల్ల భేరిజో
కొట్టుటగాక నిన్గెలువఁగూడునె మాటల నీవు కంటి న
న్నట్టి శుభాంగుఁడీ రమణియాసల కాస్పద మిప్పు డాతనిన్
గట్టిగ నన్వయాదికథనంబుగఁ దెల్పి యనుగ్రహింపవే! ఆ. ౩.

పింగళి సూరన్న గిరిజాకళ్యాణములోని దని యీక్రింది పద్యము రంగరాట్ఛందస్సులో నుదాహరింపఁబడియున్నదిగాని యాపుస్తకము నాకు లభించ లేదు.

క. కోపాటోపంబున ధర ♦ నీపాలకచంద్రముఁడు మునిశిఖామణులన్
క్రోపించిన వారు దురా ♦ లాపము లాడుచును బోయి రాసభయందునన్.

25. అద్దంకి గంగాధరకవి

ఈ గంగాధరకవి నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; వీరనామాత్యుని పుత్రుఁడు. ఇతఁడు గోలకొండనబాబైన మల్కిభరాము (ఇబ్రహీమ్ మల్కు) వద్ద నాస్థాన కవీశ్వరుఁడుగా నుండెను. యయాతిచరిత్రమును రచియించిన పొన్నికంటి తెలగనార్యుఁడుగాక తనగ్రంథమును మహమ్మదీయుల కంకితముచేసిన తెలుఁగుకవి యీతఁ డొక్కఁడే యైనట్టు కానఁబడు చున్నాఁడు. ఈకవి రచియించిన గ్రంథములలో ముఖ్యమైనది తపతీ సంవరణమను శృంగారప్రబంధము. ఈగ్రంథమునందు కృతినాయకుఁడైనమల్కిభరా మీక్రింది రీతిని వర్ణింపఁబడెను.—

సీ. సకలవేదపురాణశాస్త్రపారగులైన
యొంటరివిద్వాంసు లొక్కచోట
నష్టభాషలయందు నాంధ్యంబు లేకుండు
హొంతకారికవీంద్రు లొక్కవంక
గజపతి నరపతి క్ష్మాభర్త లంపిన
యొడికంపురాయబా ర్లొక్కదండ
మేరుమందరముల మించఁగల్గిన మన్ని
యులు దండనాథు లొక్కొక్కయెడలఁ

జేరి కొల్వ భద్రాసనాసీనుఁ డగుచు
రమ్యగుణహారి మల్కిభరామశౌరి
భారతక్షీరమయసింధుబంధమధ్య
లలిత పుణ్యకథాసుధాలహరిఁ దేలి.

దక్షిణహిందూస్థానమునందు భామినీవంశీయతురుష్క రాష్ట్రావసానదశ యందు స్వతంత్రులయిన యయిదుగురు మహమ్మదీయ ప్రభువులలో నొకఁడయి గోలకొండ రాజ్యసంస్థాపకుఁడయి క్రీస్తుశకము ౧౫౧౨ వ సంవత్సరము మొదలు ౧౫౪౩ సం॥ వఱకును రాజ్యముచేసిన కుతుబ్‌షా కీయిబ్రహీము చతుర్థ పుత్రుఁడు. గోలుకొండరాజ్యస్థాపకుఁడయిన కుతుబ్‌షా హిందువులను మాత్రమేకాక మహమ్మదీయులను సహిత మనేకులను జయించి తనరాజ్యమును వ్యాపింపఁజేసెను. ఆతనివిజయము లనుగూర్చి తపతీసంవరణములోని యీక్రింది పద్యము కొంత వివరించు చున్నది—

సీ. పడమటను సవాయి బసవనిఁ గాఁజేసి
యచటఁ గొయ్యలకొండ నావరించె
ధమదిమల్లాఖాను దక్షిణంబునఁ గొట్టి
ఘారియించెఁ ఖానుగ ల్లాదిగిరుల

నుత్తరంబునఁ బరిదోడి పాఱఁగఁదోలి
మెతుకుదుర్గం బాక్రమించి మించెఁ
బ్రథమదిక్కున నొడ్డి పాత్రసామంతుల
ధట్టించి కంబముమెట్ట గొనియె
నతనిఁ బొగడంగఁ దగదె యాచతురసీతి
రూఢిగిరిదుర్గలుంఠనప్రౌఢతేజు
వాహశిఖరాధిరోహ రేవంతమూర్తి
కుతుబుశాహినిక్మాపాలు గుణవిశాలు.

అయినను కృష్ణదేవరాయలు క్రీస్తుశకము ౧౫౧౬ వ సంవత్సరమునందు తెలుఁగుదేశమంతయు జయించి, ఓఢ్రరాజులయిన గజపతుల కొమార్తెను తాను వివాహ మాడుటచేత తత్సంబంధమునుబట్టి రాజమహేంద్రవరము ప్రధాననగరముగాఁ గల యాంధ్రదేశము నంతను గజపతుల కిచ్చెను. కాని కృష్ణదేవరాయల మరణానంతరమున కుతుబ్‌షా కొండపల్లివద్ద జరిగిన యుద్ధములో హిందువుల నోడించి కృష్ణా గోదావరీమధ్యరాష్ట్రము నంతను నాక్రమించుకొనెను. ఈయంశమునే పూర్వోక్తగ్రంథములోని

"కటకేశ్వరునిఁ దోలి కైవసంబుగఁజేసెఁ
గొండంతజయముతోఁ గొండపల్లి."

అను సీసపాదము చెప్పుచున్నది. కుతుబ్‌షాయొక్క యనంతరమునం దాతని ద్వితీయపుత్రుఁడైన * జామ్షీదు రాజ్యమునకు వచ్చి క్రీస్తుశకము ౧౫౪౩ - వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౫౫౦ - వ సంవత్సరము వఱకును రాజ్యము చేసెను. ఇతఁడు మహాక్రూరుఁడు, రాజ్యాశచేత తన యన్నగారి నేత్రములను తీయించివేసి యాతని నంధునిగాఁ జేసిన పాపాత్ముఁడు. ఈతనిదుష్టస్వభావము నెఱిఁగి భయపడి పాఱిపోయి యిభరామ్‌షా తనయన్నగారి మరణమువఱకును విజయనగరమునందు కృష్ణ

* (ఈ పేరు 'జంపత్ షాహా' అని యున్నది. ఇతఁడు తండ్రిని చంపించెనని చరిత్రకారు లనుచున్నారు.)

దేవరాయని యల్లుఁడైన రామరాజుయొక్క సంరక్షణమునందుండెను. ఇతఁడక్కడనున్న కాలములోనే రామరాజభూషణుఁడు మొదలయిన కవులతోడి సహవాసముచేత సంస్కృతాంధ్ర సాహిత్యమును సంపాదించి, కవిత్వమునం దభిరుచిగలవాఁడయి క్రీస్తుశకము ౧౫౫౦ వ సంవత్సరమునందు తాను రాజ్యమునకు వచ్చినది మొదలుకొని యాంధ్రకవుల నాదరించి పెక్కు కృతుల నొందెను. ఇతఁడు తన రాజ్యకాలములో హిందువులతో మైత్రిగలవాఁడయి హిందూరాజులను వారివారి కవీశ్వరుల తోడఁ గూడ తన యాస్థానమునకుఁ బిలిపించి తఱచుగా పండితగోష్ఠిని కాలము గడుపుచు వచ్చెను. ఈతఁ డొక్కసారి తనయాస్థానమునకు పెమ్మసాని తిమ్మనాయనిని, అనంతపురపు హండెయప్పయను, మట్ల అనంతరాజును, బంగారే చమనాయనిని, పేరమల్లారెడ్డిని పిలిపించి వారివారి కవీశ్వరులు వారివారిని స్తుతించిన పద్యములను వినుచుండఁగా కాపువాఁడయిన మల్లారెడ్డి కవీశ్వరుఁడు చెప్పిన యీక్రింది పద్యమునకు రాజులందఱును గోపించి యుద్ధసన్నద్ధులయినప్పుడు మల్కిభరాము వారిని వారించి శాంతపఱిచిన ట్లొకపుస్తకమున వ్రాయఁబడియున్నది.

చ. బలరిపుభోగ కృష్ణనరపాలునిపేర కుమారమల్ల మీ
కలితయశఃప్రభావములు కన్గొనలే కలకట్టుమన్నెమూఁ
కలు తల లొల్లరో బిరుదుగద్దియముల్ చదివించుకొందు రా
కొలఁదిమెఱుంగఁజాల కలకుక్కలు చుక్కలఁజూచి కూయవే.

పయిని జెప్పిన యితరరాజుల కవులు చెప్పిన పద్యములుకూడ నింపుగా నుండవచ్చును గాన వానిని వరుసగా నిందు క్రిందఁ బొందుపఱుచుచున్నాను.

ఉ. చాలు గుఱాలు మాశిగడిసంగడిరాజులు గొల్వరం డహో
హాలమహోగ్రఘాలదహనాక్షునియంతటిధాటివాఁడు నా
యేలిక వేంకటాద్రిధరణీశునితిమ్మఁడు పెమ్మసానిభూ
పాలుఁడు హెచ్చు ధాత్రిఁ గలపార్థివు లెల్లను లొచ్చు పీనికిన్.

ఉ. మట్టిక రాఁడు బెట్టురికి మన్నెకుమారుల సీమ ధూళిగాఁ
గొట్టిక మానఁడేగద యకుంఠితసింహతలాధిరాయఁ డీ
పెట్టిన దండుఁ దీఁడు రణభీష్ముఁడు హండియయప్పశౌరికిం
బెట్టుఁడు వేగ దండములు బింకము లేటికి శత్రుభూపతుల్.

ఉ. కొద్దిని రాఁడు దిండుటికి కోటులుకొమ్మలు గొన్న శూరుఁడా
గద్దఱిగబ్బిరాచపులి గండరబాలుఁడు మట్లసంతుఁ డే
ప్రొద్దును వైరిభూభుజులపొంక మడంపనె పుట్టినాఁడు మీ
పెద్దఱికాలు సాగ విఁకఁ బ్రేలకుఁడీ గడిమన్నెభూపతుల్.

ఉ. ఱెక్కసఁ గొండతోఁ దగరు డీకొని తాఁకినజోక గాక యీ
బిక్కపకీరుమన్నెసరిజేసెదొరల్ మొన లందు నిల్వ నా
నిక్కము బంగరేచనృప నీవు రణస్థలి మోహరించినన్
బక్కన లోకముల్ పగిలి పాఱవె కూలవె దిగ్గజంబులున్.

ఈఁబ్రహామమల్కు (ఇబ్రహీమ్ మల్కు) క్రీస్తుశకము ౧౫౬౨-వ సంవత్సరమునందు రాజమహేంద్రవరముమీఁదికి దండెత్తివచ్చి దానిని జయించి శ్రీకాకుళమువఱకుసుగల కళింగదేశమునంతను స్వాధీనము చేసికొనెను. ఇతఁడు హూణశకము ౧౫౫౦-వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౫౮౧-వ సంవత్సరము వఱకును రాజ్యము చేసియుండున, ఈతని యాస్థాన కవియైన గంగాధరకవియు నాకాలమునందే యున్నవాఁడు. ఈకవికృత మయిన తపతీసంవరణము సరసమయినదయి మంచికల్పనలఁ గలిగి దాదాపుగా వసుచరిత్రమునుబోలి వఱలుచున్నది. ఈతని కవిత్వధోరణిని దెల్పుటకై తపతీసంవరణములోనుండి రెండు పద్యముల నిందుఁ జూపు చున్నాను.—

ఉ. అక్కమలాక్షి హస్తములయందము నేమని విన్నవింతు నే
నొక్కొకవేళ నక్కిసలయోష్ఠిసమీపమునందు నున్నచోఁ

జొక్కపుఁదమ్మిపూవు లనుచుం దరుణభ్రమరాళి వ్రాలుఁ బెం
పెక్కిన పల్లవంబు లను నిచ్చను డాయును గండుగోయిలల్.
[ఆ. ౨.]

మ. చివురుందామరపాకులన్ సలలితశ్రీఖండపంకంబులన్
నవనీహారజలాభిషేచనములన్ నాళీకపాళీమృణా
ళవితానంబుల మౌక్తికగ్రథితమాల్యశ్రేణులన్ బాలప
ల్లవతల్పంబుల శీతలక్రియలు చాలం జేసి రయ్యింతికిన్. [ఆ. ౩.]

26. పొన్నికంటి తెలగన్న

ఈతెలగనార్యుఁ డచ్చతెనుఁగు గ్రంథములు చేసినవారిలో మొదటివాఁడు. ఇతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; భావనార్యుని పుత్రుఁడు. అచ్చతెనుఁగునందు గ్రంథములు రచియించుట మిక్కిలి కష్టము. ఈకవికిఁ బూర్వమునం దెవ్వరును శుద్ధాంధ్రభాషలో ప్రబంధములు చేయుటకు ప్రయత్నించినవారైనను లేరు. ఇట్టి గ్రంథరచన కితఁడు మొట్ట మొదటివాఁడే యయినను, ఈకవి రచియించిన యయాతిచరిత్రము సర్వ విధములచేతను కూచిమంచి తిమ్మకవి రచియించిన యచ్చతెలుఁగు పుస్తక ములకంటె శ్రేష్ఠతరముగా నున్నదని నాయభిప్రాయము. ఈయనకుఁ బూర్వమునందుండిన కవులు కొందఱు తమకృతులలో నక్కడక్కడ నొక్కొక్క యచ్చతెలుఁగు పద్యమును వేయుచువచ్చిరి. అట్టివానిని జూచియే జను లత్యాశ్చర్యపడుచుండిరి. ఈ యంశము కృతిపతి యన్నట్లుగా యయాతిచరిత్రముయొక్క పీఠిక యందీక్రింది పద్యముతోఁ జెప్పఁ బడినది. —

ఉ. అచ్చతెనుంగుపద్దె మొక టైనను గబ్బములోనఁ నుండినన్
హెచ్చని యాడుచుందు రదియెన్నుచుఁ బెద్దలు పొత్త మెల్ల ని
ట్లచ్చతెనుంగున న్నొడువ నందులచంద మెఱుంగువారు నిన్
మెచ్చరొ యబ్బురంబనరొ మేలనరో కొనియాడరో నినున్.

ఈకవి తనగ్రంథము నమీనుఖానునకు కృతి యిచ్చెను. ఈయయాతి చరిత్రముగాక యింకొక తెలుఁగుగ్రంథము మాత్రము మహమ్మదీయ ప్రభువున కంకితము చేయఁబడెను. అమీనుఖాను ఇభరాముశాయొద్ద కొలువున్నట్టు యయాతిచరిత్రములోని యీక్రింది పద్యమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది.—

సీ. తెలివి సింగంపుగద్దియలరా తెఱగంటిదొరలెల్ల మోడ్పుచేతులనెకొల్వఁ
బూనియేబదియాఱుమానిసి నెలవులపుడమితేం డ్లూడిగంబులకుఁజొరగ
శీవి మున్నీటిలో దీవులన్నియు నేలు మన్నీలు మెట్టదామరల కెఁరగఁ
దనతేజు సుడిగట్టువెనుక చీఁకటి నెల్ల విరియించు తమ్ములవిందుగాఁగ

వెలయు మలికిభరాముశాఁ గొలిచి మనుచు
కలనఁ దనచెయ్యి మీఁదుగాఁ గడిమి మెఱసి
మేలుసిరు లందునట్టి యమీనుఖాన
యొడయఁ డొకనాఁడు నిండుపేరోలగమున.

ఇబ్రహీమునే మనవారు గ్రంథములలో నిభరామని వాడియున్నారు. ఈతనిపేరనే కృష్ణామండలములో నిభరామపురమని యొకయూరు కట్టఁబడినది. ఈతని పూర్ణమైన పేరు ఇబ్రహీమ్ కుతుబ్‌షా. ఇతఁడు కుతుబ్‌షా వంశీయులయిన గోలకొండనవాబులలో మూడవవాఁడు. ఈతని తండ్రిపేరు జామ్షీడ్‌కులికుతుబ్‌షా. ఇతఁడు క్రీస్తుశకము ౧౫౫౦ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౫౮౧ వ సంవత్సరము వఱకును రాజ్యము చేసెను. కాఁబట్టి గ్రంథకర్త యయిన తెలగనార్యుఁడును ఈ కాలములోనే యున్నట్టు స్పష్టమగుచున్నది. యయాతిచరిత్రములోని యీక్రింది పద్యములో నమీనుఖానుని కొడుకయిన ఫాజిలఖాన్ విజయనగరపురాజైన శ్రీరంగరాయని గోలుకొండకుఁ దీసికొనివచ్చి మైత్రి చేసినట్టు చెప్పఁబడియున్నది,—

చ. కవి తను రాజు లెన్నుకొనఁగాఁ బెనుపోఁడులతో సిరంగరా
యనికడ కేగి మాటలనె యాయనఁ దేటిచి తెచ్చి మల్కుకున్
మనుకువ నంటుచేసి యొరిపం దగ మెచ్చులుగొన్న మేటి నే
మని పొగడంగవచ్చు నవునౌ నిఁక ఫాజిలఖానరాయనిన్.

ఇందువల్ల శ్రీరంగరాయని రాజ్యకాలములో యయాతిచరిత్రము రచియింపఁబడినట్టు స్పష్టమగుచున్నది. తిరుమలదేవరాయని పుత్రుఁడైన శ్రీరంగరాయఁడు క్రీస్తుశకము ౧౫౭౪ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౫౮౫ వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యము చేసినట్టు కానఁబడుచున్నది, శ్రీరంగరాయలు రాజ్యమునకు వచ్చిన తరువాతను, ఇబ్రహీమ్‌షా మరణము పొందక మునుపును, యయాతిచరిత్రము రచియింపఁబడి యున్నందున, ౧౫౭౪-వ సంవత్సరమునకు ౧౫౮౧ సంవత్సరమునకును మధ్యకాలమునందు యయాతిచరిత్రము రచియింపఁబడినట్టు నిశ్చయముగాఁ దెలియవచ్చుచున్నది. ఈ కవియొక్క శైలి మొదలైనవి మిక్కిలి చక్కఁగా నున్నవని యీ వఱకే చెప్పియున్నాను. శైలి తెలియుటకయి యయాతిచరిత్రములోని రెండుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. పిన్నవుగాన నీవు కడుఁ బ్రేముడి ముంగిటిలోనఁ దిమ్మరన్
నిన్నబలెం దలంపఁబడు నీ విటనిల్చిన పెక్కులేండ్లు మా
కన్నను వాచు నీమొగము గానక యెప్పుడుఁ జూడకున్న నా
యన్న యిదేటి కీతమక మారసిచూచిన వింతవాఁడవే—ఆ. ౩

ఉ. తొంగలిపువ్వుఁదేనియలఁ దూఁకొని మత్తిలి తుమ్మెదల్ పయిన్
బొంగుచు వ్రాల నొప్పెసఁగఁ బూచినపొన్నఁ గడంగి కాంచి మున్
మింగిన యావిసంబు వెస మీఁదికిఁ బిచ్చిలు వేఁడికంటి యా
జంగమటంచు మ్రొక్కె నొకచాన నెలంతలు చూచి నవ్వగన్.—ఆ. ౪.

27. రామరాజభూషణుఁడు

రామరాజభూషణుఁడు వసుచరిత్రమను శృంగారప్రబంధమును రచియించిన మహాకవి. రామరాజభూషణుఁడనునది రామరాజుయొక్క యాస్థానమందుండుటచేత వచ్చిన బిరుదునామమనియు, నిజమయినపేరు బట్టుమూర్తియనియు చెప్పుదురు. ఇతని జన్మభూమి బట్టుపల్లె యను గ్రామము. ఈగ్రామమును కృష్ణదేవరాయలు కవిత్వమునందుఁ బ్రవీణులై ప్రబంధాంకమువారని బిరుదుపొందిన యీతని పూర్వులగు బట్టురాజుల కిచ్చెను. ఈబట్టుపల్లె బళ్ళారిమండలములోని పాలమండలమునకు సమీపమున నున్నదని యొకరును, కడపమండలములోని పులివెందల తాలూకాలో నున్నదని యొకరును వ్రాసి యున్నారు.

ఈకవి కృష్ణదేవరాయల కాలములోఁ బుట్టియుండవచ్చును గాని యాతని యాస్థానమునందలి యష్టదిగ్గజము లనఁబడు కవులలో నొకఁడుమాత్రము కాఁడు. ఇతఁడు మొట్టమొదట ౧౫౪౨ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౫౬౫ వ సంవత్సరమువఱకును సదాశివరాయలపేర విజయనగరములో రాజ్యముచేసిన కృష్ణదేవరాయల యల్లుఁడయిన రామరాజుయొక్క యంతిమదశలో నతని యాస్థానమునందుఁ బ్రవేశించి యాతని మీఁదఁ గొన్ని * చాటుప్రబంధములను చేసి రామరాజుభూషణుఁడని బిరుదు పేరొందెను. కాఁబట్టి యీతని కవిత్వము ౧౫౬౦ వ సంవత్సరప్రాంతముల యం దారంభ మయినదని చెప్పవచ్చును. ఈతఁడు రామరాజుయొక్క జీవితకాలములోనే యాతనిమీఁద కృతులు చెప్పినట్టు వసుచరిత్ర కృతినాయకుఁడయిన తిరుమలదేవరాయలు కవినిగూర్చి పలికిన యీక్రింది పద్యమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది.

* (రామరాజభూషణుఁడు రచించిన సంస్కృతాంధ్రకృతులు ప్రబంధములు కావనియు, కీర్తనలనియు విమర్శకులయభిప్రాయము. కృతి యనఁగా ప్రబంధము, పాటయునగును.)

శా. శ్రీరామక్షితిపున్మదగ్రజు జయశ్రీలోలు నానాకళా
పారీణున్ బహుసంస్కృతాంధ్రకృతులం బల్మారు మెప్పించి త
త్కారుణ్యంబున రత్నహారహయవేదండాగ్రహారాది స
త్కారం బందితి రామభూషణకవీ! ధన్యుండ వీవన్నిటన్ - ఆ.౧

ఈపద్యమునందుఁ జెప్పఁబడినతఁడు కృష్ణదేవరాయని యల్లుఁడయిన యార్వీటి రామరాజు. కృష్ణదేవరాయని యల్లుఁడయినందున నీతనికి నళియ రామరాజని సాధారణముగా వాడుక కలదు. ఈతఁడు కృష్ణదేవరాయని యల్లుఁడయి సదాశివరాయని రాజ్యభారమును వహించిన సంగతి రామాభ్యుదయములోని యవతారికయం దీక్రింది పద్యమునఁ జెప్పఁబడినది.

ఉ. ఆపటుకీర్తి రామవసుధాధిపచంద్రుఁడు కృష్ణరాయధా
త్రీపతిసార్వభౌమదుహితృప్రియుఁడై వితతప్రతాపసం
తాపితశత్రుఁడై యలసదాశివరాయనిరంతరాయవి
ద్యాపురరాజ్యలక్ష్మికి విధానము దా నయి మించెనెంతయున్.

ఈరామరాజు వివాహము చేసికొన్న కృష్ణదేవరాయని కూఁతురిపేరు తిరుమలాంబ. ఆమెవలన నీతనికి కృష్ణరాజు, పెదతిమ్మరాజు అని యిద్దఱు పుత్రులు కలిగిరి. ఈసంగతి నరపతివిజయమునం దీక్రిందిపద్యములలోఁ జెప్పఁబడినది ---

గీ. అనఘుఁడౌ వైరసేని భీమాధిపేంద్రు
పట్టి దమయంతిఁ జేపట్టినట్టిరీతి
రామభూపాలకుఁడు కృష్ణరాయతనయ
యగు తిరుమలాంబ నుద్వాహమయ్యె వేడ్క.

చ. శతమఖునిం బులోమజను శంకరుని న్గిరిపుత్రి శంబరా
హితు రతిదేవిఁ బోలుచు నహీనసుఖానుభవాప్తి రామభూ
పతియును దిర్మలాంబయును భానుసమానునిఁ గృష్ణపాధ్యు నం
చితగుణుఁ బెద్దతిమ్మనృపశేఖరుఁ గాంచిరి హర్ష మొప్పఁగన్.

రామరాజుయొక్క యనంతరమున మాతామహార్జితమయిన విద్యానగరరాజ్య మునకు రావలసినవాఁడు కృష్ణరాయని దౌహిత్రుఁడయిన కృష్ణరాజే యయి నను, రామరాజుతమ్ములయిన తిరుమలదేవరాయలును వేంకటపతిరాయ లును బలవంతులయి యాతనికిఁ దక్కనియ్యక యారాజ్యమును తామే యాక్రమించుకొని యేలసాగిరి.

మూర్తి యనియు రామరాజభూషణుఁ డనియు నిద్దఱు వేఱువేఱు కవు లనియు నందు మూర్తికవి నరసభూపాలీయమును, రామరాజభూషణకవి వసుచరిత్ర, హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానములను రచియించిరనియు కొంద ఱును, ఇద్దఱు నొక్కరేయనియు మూర్తియనునది నిజమయినపేరనియు రామరాజభూషణుఁ డన్నది రామరాజుయొక్క సభ కలంకారముగా నుండుట చేత వచ్చిన బిరుదుపేరనియు నతఁడు సూరపరాజున కౌరసపుత్రుఁ డయి తదగ్రజుఁ డయిన వేంకటరాయభూషణునకు స్వీకృతపుత్రుఁ డనియు మఱి కొందఱును జెప్పుచున్నారు. "శ్రీరామచంద్రచరణారవిందవందన పవననందన ప్రసాద సమాసాదిత సంస్కృతాంధ్రభాషాసామ్రాజ్య సర్వంకష చతుర్విధ కవితానిర్వాహక సాహిత్యరసపోషణ రామరాజభూషణప్రణీతం" బని వసు చరిత్రములోని గద్య మొకవిధముగాను "శ్రీహనుమత్ప్రసాదలబ్ధకవితాసార సారస్వతాలంకార నిరంకుశప్రతిభాబంధుర ప్రబంధపఠన రచనాధురంధర ప్రబంధాంక వేంకటరాయభూషణపుత్ర తిమ్మరాజపౌత్ర సకలభాషావిశేష నిరుపమావధాన శారదామూర్తి మూర్తిప్రణీతం" బని నరసభూపాలీయము లోని గద్య మింకొకవిధముగాను నుండుటనుబట్టియు, హరిశ్చంద్ర నలోపాఖ్యానములో "ప్రబంధాంక సింగరాజ తిమ్మరాజ ప్రియతనూజధీర సూరపాత్మజుఁడ రామనృపభూషణాఖ్య సుకవి" ననియు నరసభూపాలీయ ములో "ప్రబంధాంక సింగరాజసుత తిమ్మరాజపుత్ర ప్రసిద్ధసరస వేంకట రాయభూషణసుపుత్రు నను బుధవిధేయు శుభమూర్తి నామధేయు" ననియు తండ్రులను వేఱువేఱుగాఁ జెప్పుటనుబట్టియు, వేఱువేఱు కవులయినట్టు పయికిఁ గానవచ్చుచున్నను గొన్ని హేతువులనుబట్టి రెండవపక్షమువారు

చెప్పెడి యంశములుకూడ సావధానముగా విచారింపవలసినవిగా నున్నని. ఉభయపక్షములవారును జెప్పెడు యుక్తులను జక్కఁగా గ్రహింపఁగలుగుట కయి వంశక్రమమును దెల్పెడు పూర్వోక్తములయిన రెండు పద్యములను పూర్ణముగా నిందుదాహరించుట యావశ్యకమని తోఁచి యట్లు చేయుచున్నాను. మొట్టమొదటఁ బుస్తకములను జదివినప్పు డిరువురుకవులను వేఱువేఱనియే నేనును నభిప్రాయపడినను రెండవవారి యుక్తులను విన్నపిమ్మట నామనస్సునకుఁ గొంత సందేహము కలిగినందున, ఏతన్నిర్ణయమును దీనిని జదువువారికి విడిచిపెట్టి గ్రంథసౌలభ్యము నిమిత్త మిం దుభయుల నొక్కరినిగానే భావించి వ్రాసెదను. ఇరువురును భిన్ను లయినను కాకపోయినను చరిత్రభాగమునందు వేఱువేఱుగా వ్రాయవలసిన యంశము లేవియుఁ గానఁబడవు.

౧. సీ. శతలేఖినీపద్యసంధానధౌరేయు ఘటికాశతగ్రంథకరణధుర్యు
నాశుప్రబంధబంధాభిజ్ఞు నోష్ఠ్యనిరోష్ఠ్యజ్ఞు నచలజిహోక్తినిపుణుఁ
దత్సమభాషావితానజ్ఞు బహుపద్యసాధితవ్యస్తాక్షరీధురీణు
నేకసంథోచితశ్లోకభాషాకృత్యచతురు నోష్ఠ్యనిరోష్ఠ్యసంకరజ్ఞు
నమితయమకాశుధీప్రబంధాంకసింగ
రాజసుత తిమ్మరాజపుత్ర ప్రసిద
నరస వేంకటరాయభూషణసుపుత్రు
నను బుధవిధేయు శుభమూర్తినామధేయు. [నరసభూపాలీయము.]

౨. సీ. వసధిలంఘనకృపావర్ధితోభయకవితాకళారత్నరత్నాకరుండ
సకలకర్ణాటరక్షాధురంధరరామవిభుదత్తశుభచిహ్నవిభవయుతుఁడ
వసుచరిత్రాదికావ్యప్రీతబహునృపప్రాపితానేకరత్నప్లవుండ
శాశ్వతశ్రీవేంకటేశ్వరానుగ్రహనిరుపాధికైశ్వర్యనిత్యయశుఁడ
శ్రీకరమహాప్రబంధాంక సింగరాజ
తిమ్మరాజప్రియతనూజ ధీరసూర

పాత్మజుఁడ రామనృపభూషణాఖ్య సుకవి
నంకితమొనర్తు నీకావ్య మనఘభక్తి.
(హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానము)

మ. నను శ్రీరామపదారవిందభజనానందున్ జగత్ప్రాణనం
దనకారుణ్యకటాక్షలబ్ధకవితాధారసుధారాశి సం
జనితైకైకదినప్రబంధఘటికాసద్యశ్శత గ్రంథక
ల్పను సంగీతకళారహస్యనిధిఁ బిల్వంబంచి పల్కెన్నృపన్.
[వసుచరిత్ర]

పయి పద్యములలో నుపయోగింపఁబడిన విశేషణములు కొన్ని భిన్నములుగానున్నను పరస్పరవిరుద్ధము లయిన వేవియు లేనందున వానినిబట్టి గ్రంథకర్తలు భిన్నులని సాధించుట కాధార మేదియులేదు. రెండుగ్రంథములను జేసినవా రాంజనేయప్రసాదలబ్ధ కవిత్వవైభవులమని వ్రాసికొనుట చేతను, రెండుకవిత్వములు నేకరీతినే యుండుటచేతను, ఆదినుండియు నిప్పటివఱకును భట్టుమూర్తియే వసుచరిత్రము రచియించెనని జనశ్రుతి వచ్చుచుండుటచేతను, కవికిఁ దరువాత నల్పకాలములోనే వసుచరిత్రమునకు వ్యాఖ్యానము చేసినవారు కొందఱు బట్టుమూర్తి తాను రచించిన నానారసభాసురమగు ప్రబంధమునందలి వివిధాలంకారములకు లక్షణగ్రంథముగ నుండునట్లు నరసభూపాలీయమను నలంకార గ్రంథమును రచియించెనని వ్రాసియుండుటచేతను, తద్గ్రంథత్రయకర్త యొక్కఁడేయై యుండునేమో యని యెట్టివారికిని సందేహము కలుగకమానదు. ఇఁక పైపద్యములోని యంశములనుబట్టి విచారింపవలెను. నరసభూపాలీయకృతికర్త పే రందలి గద్యమునుబట్టి మూర్తి యనుట స్పష్టము. దానికి బట్టు మొదలయిన పదములను వేనిని జేర్చినను, అవి కులనామములో బిరుదనామములో యయి యుండును. కావ్యాలంకారసంగ్రహ మనఁబడెడు నరసభూపాలీయములోని పూర్వోదాహృతమయిన పద్యములో "శుభమూర్తినామధేయు" నని 'శుభ' విశేషణ మొకటి గానఁబడుచున్నది. ఈశుభవిశేషణ మెట్లు వచ్చినదిః

ఎవ్వరికిఁ జెందినది? అన్న విషయము నాలోచింపవలయును, పూర్వోదాహృతమయిన హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానములోని పద్యములో రామరాజభూషణకవి "రామవిభుదత్త 'శుభ' చిహ్న విభవయుతుఁడ" నని వ్రాసికొని యున్నాఁడు, కాఁబట్టి దీనినిబట్టి చూడఁగా శుభబిరుదమును రామరాజిచ్చె ననియు, రామరాజభూషణనామము గలవాని కిది చెందుననియు, విస్పష్ట మగుచున్నది. నరసభూపాలీయ కృతికర్త తనకు శుభవిశేషణమును వేసికొనుటయు హరిశ్చంద్ర నలోపాఖ్యాన కృతికర్త తనకు రామరాజు శుభ చిహ్న మిచ్చెనని చెప్పుకొనుటను ఈరెంటిని గూర్చి చిరకాలమునుండి పరంపరగా వచ్చుచున్న జనప్రతీతితోఁ జేర్చి విచారించినపక్షమున నారెండు గ్రంథములను రచించిన వారొక్కరే యని చూపుట కది యొక ప్రబలసాక్ష్యముగాఁ గనఁబడుచున్నది. రామరాజభూషణపదము బిరుదనామమే యైన పక్షమున, పై పుస్తకముల యందలి నామవ్యత్యాసములను బట్టి కవులు వేఱని చెప్పుట కవకాశముండదు. రామరాజభూషణపదము బిరుదుపేరు గాక పేరే యైయుండినయెడల నది యంతట నేకరూపముగా నుండునేకాని పైపద్య గద్యములయం దున్న ట్లొకచోట 'రామరాజభూషణ' యనియు, ఇంకొకచోట 'రామభూషణ' యనియు వేఱొకచోట 'రామనృపభూషణ' యనియు నుండదని యొక యుక్తి చెప్పుదురు గాని యది యంత ప్రబల యుక్తి కాదు. కట్టకడపటఁ జేసిన హరిశ్చంద్ర నలోపాఖ్యానములో "వసుచరిత్రాదికావ్య" "బహునృపప్రాపితానేకరత్న" పదములను బ్రయోగించుటచే నాదిపదప్రయోగముచేత రెంటికినడుమ నతఁడు చేసిన కావ్యమింకొకటి యుండవలసినందున నదియే నరసభూపాలీయమనియు, బహుపదప్రయోగము చేత నిద్దఱికంటె నెక్కువ రాజు లుండవలసినందున వారే రామరాజు, తిరుమలరాజు, నరసరాజు ననియు, మూఁడు గ్రంథములను రచించినవాఁ డొక్కఁడే యనుట కింకొక యుక్తిని జెప్పుచున్నారు. ఈ యుక్తి యెంత యాదరణీయమో బుద్ధిమంతులు తమలోఁ దాము నిర్ణయించుకోవలెను. ఈకవి తనజనకపితను పాలకపితనుగూడ సంతోషపెట్టుటకయ యొక

పుస్తకమునందు కన్నతండ్రిపేరు వేసెననియు. ఒక పుస్తకమునందు పెంచుకొన్న తండ్రిపేరు వేసెననియు ఒక పుస్తకమునం దెవ్వరి పేరును వేయక విడిచెననియుఁజెప్పుచు, ఆయా పుస్తకములయం దుపయోగింపఁబడిన పదములే యొకఁడు జనకపిత యనియు నొకఁడు పాలకపిత యనియు సూచించుచున్నవని చెప్పుచున్నారు. హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానములోని "సూరపాత్మజుఁడ" నను వాక్యమువలన సూరపరాజున కౌరసుఁడని యాత్మజ శబ్దము దృఢపఱుచు చున్నదనియు, నరసభూపాలీయములోని "వేంకటరాయభూషణ సుపుత్రు"నను వచనమువలన వేంకటరాయ భూషణునకు దత్తుఁడని సుపుత్ర శబ్దము దృఢపఱుచుచున్నదనియు వాదించుచున్నారు. ఈయర్థములయం దాత్మజశబ్దమునకుఁ దనవలనఁబుట్టినవాఁడుకాని దత్తుఁడు కాఁడనియు, సుపుత్రశబ్దమునకు పున్నామనరకము నుండి రక్షించు దత్తుఁడుకాని కన్నవాఁడు కాఁడనియు గ్రహింపవలెను. ఈయంశముల కనుకూలముగానుండు కథలు కొన్ని కలవుగాని గ్రంథవిస్తరభీతిచే వానిని విడుచుచున్నాను.

వసుచరిత్రకర్తయు నరసభూపాలీయకృతికర్తయు నొక్కఁడేమో యని నాకు సందేహము కలిగించుటకుఁ గారణములయిన యంశములను మఱి కొన్నిటింగూడ నిప్పు డిందుఁ జేర్చుచున్నాను. వీనిని పయిని జెప్పిన వానితోఁజేర్చి చదివి బుద్ధిమంతులు తమ యిచ్చవచ్చిన సిద్ధాంతము చేసి కొనవచ్చును.

౧. గీ. తా రచించిన వసుచరిత్రమునఁ గన్న
　　తండ్రి సూరన వెలయించి తలఁపఁ డయ్యె
　　నన్న మన శారదామూర్తి నాఫలంబె
　　దత్తుఁ డగువానిఁ జేపట్టఁదరమె నాకు.

అను చాటుధారాపద మొకటి రామరాజభూషణుఁడు తన వసుచరిత్రములో జనకపితయైన సూరపరాజుపే రుదాహరించి తన్నుఁ బేర్కొనకపోవుచేత

పాలకపితయైన వేంకటరాయభూషణునిచేఁ జెప్పఁబడినదని పాడుకలో నున్నది.

౨. చతుర్భుజాభిషేకము, యావనచరిత్రము, గంగాగౌరీసంవాదము అను ప్రబంధములను రచించి ప్రసిద్ధుఁ డయి వసుచరిత్రమునకు వ్యాఖ్యానము చేసిన సోమనాథకవి గ్రంథాదిపీఠికలో నిట్లు వ్రాసియున్నాఁడు —

శా. ఈరీతిం గవితావితానవృతగౌరీశానమౌళిస్థలో
దారోద్దేశుఁడ నైన నాకు వెస విద్యావంతు లెల్లన్మనో
హారప్రక్రియ మూర్తిచేత రచితంబై విశ్రుతంబౌ వసు
క్ష్మారాట్చిత్రచరిత్రటీకకయి యుత్సాహంబు పుట్టించినన్.

ఉ. కారణజన్ముఁడై కవినికాయము మెచ్చఁగఁ గావ్యకర్తయై
భూరికళాకలాపుఁ డయి పొల్పు వహించెడు బట్టుమూర్తిచే
నీరితమై సుఖారవదహీనపదాస్పదమైన యావసు
క్ష్మారమణప్రవృత్తము సుసాధ్యముకాదు తలంచి చూడఁగన్ .

అని యిందలి మొదటిపద్యములో వసుచరిత్రము "మూర్తి"చేతరచితమనియు రెండవ పద్యములో "బట్టుమూర్తిచే నీరిత'' మైనదనియు, వ్యాఖ్యాత చెప్పియున్నాఁడు. ఈ వ్యాఖాత యేకాలమునం దుండినవాఁడోసరిగా తెలియదుగాని, అప్పటికవికిని నహోబలపతికిని దరువాత నత్యల్ప కాలములోనే పదునేడవ శతాబ్దాంతమున నున్నట్లు తెలియ వచ్చుచున్నది. పూర్వకాలమునందే యితఁ డిట్లు వ్రాయుటను గూర్చి యేమి చెప్పెదరు ? ఇతఁడు సావధానముగా గ్రంథమును బరిశీలించి ప్రతివాదులు తమ వాద మున కనుకూలములుగా నుదహరించెడు గద్యపద్యముల కన్నిటికిని బ్రతి పదార్థమును వ్రాసి విమర్శించినవాఁడేకదా ?

౩. అనేకగ్రంథములను జేసిన గొప్పకవులు సమానవర్ణనలు వచ్చెడుపట్టున తాము మొదట రచియించిన గ్రంథములలోనుండి పద్యములను జేకొని యావశ్యకములైన మార్పులను జేసి తరువాత రచియించెడు గ్రంథము

లలోఁ జేర్చుకొనెడి యాచారము గలదు. తిక్కనసోమయాజి తన నిర్వచనోత్తరరామాయణములో మూఁడవ యాశ్వాసమున

చ. గుణమున లస్తకంబునను గోటియుగంబున గేలఁ దార భీ
 షణముగ నుప్పతిల్లి రభసంబున రేఁగినమాడ్కిఁ దీవ్రమా
 ర్గణనికరంబులొక్కట నరాతిబలంబులఁ గప్పశార్ఙ్గని
 క్వణనము రోదసీకుహరకర్పరముం బగిలింప నుగ్రతన్.

అని రచియించిన పద్యమునే విరాటపర్వములో నయిదవ యాశ్వాసమునఁ గొంచెము మార్పు చేసి యీ క్రింది రీతిగాఁ బ్రయోగించుచున్నాఁడు—

చ. గుణమున లస్తకంబునను గోటియుగంబునఁ గేలఁ జాల భీ
 షణముగ నుప్పతిల్లి రభసంబునఁ రేఁగినమాడ్కిఁ దీవ్రమా
 ర్గణనికరంబు లొక్కట నరాతిబలంబులఁ గప్ప గాండివ
 క్వణనము రోదసీకుహరకర్పరముం బగిలింప నుగ్రతన్.

ఇందు "తార" యనునది "చాల" గను "శార్ఙ్గనిక్వణ" మనునది "గాండివ క్వణనము" గాను మార్పఁబడినవి. మఱియు సోమయాజులు,

మ. కలగెం దోయధిసప్తకంబు గిరివర్గం బెల్ల నూటాడె సం
 చలతంబొందె వసుంధరావలయ మాశాచక్ర మాల్లాడెఁ గొం
 దల మందెం ద్రిదశేంద్రుపట్టణము పాతాళంబు ఘూర్ణిల్లె నా
 కుల మయ్యెం గ్రహతారకాకులమా సంక్షోభించె నవ్వేధయున్.

అను పద్యమును మార్పుచేయకయే నిర్వచనోత్తరరామాయణములో నైదవ యాశ్వాసములోను, విరాటపర్వములో నాలవయాశ్వాసములోను గూడ వేసి యున్నాఁడు. ఈ ప్రకారముగానే వసుచరిత్రము ప్రథమాశ్వాసములోని

శా. రామక్ష్మావరుదానతోయ తటినీవ్రాతంబు కల్లోలినీ
 స్వామిం జెంద యశంబు మేఘములఁ బర్వం గల్గు వర్షాశర
 త్సామానాధికరణ్యలబ్ధి కచటం బక్రాయుధుం డొందు ని
 ద్రాముద్రానుగతప్రబోధములఁ జిత్రం బేక కాలంబునన్.

అను పద్యము కొంతవఱకు మార్పఁబడి నరసభూపాలీయము ద్వితీయాశ్వాసములో,

శా. ఆమోదంబున శ్రీనృసింహవిభు దానాంభోనదు ల్సాగర
స్వామిం జెంద యశంబు మేఘములఁ బర్వం గల్గు వర్షాశర
త్సామానాధికరణ్యశంక నచటం దామోదరుం డొందు ని
ద్రాముద్రానుగతప్రబోధములఁ జిత్రం బేక కాలంబునన్.

అని ప్రయోగింపఁబడి యున్నది. ఇద్దఱు నేకకవులయినం దక్కనిట్టి ప్రయోగముల నెట్లు సాధువుగా సాధింపవచ్చును ? ఈ గ్రంథద్వయకర్త యొక్కఁడు కాఁడనెడు పక్షమున, ఈ మహాకవులను గ్రంథచౌర్యము చేసెడి యల్పకవులలోఁ బరిగణింపవలసివచ్చును. ఈ విధముగానే వసుచరిత్రము ప్రథమాశ్వాసములోని

శా. ఆమందాకిని మౌళిఁ బూని నను నర్ధాంగీకృతం జేసితౌ
నౌ మే లెమ్మని యార్య యల్లఁ బ్రణతుండై తత్పదాంభోజయో
గామర్షంబున గంగయు న్మొరయఁ జూడాభోగసమ్యక్క్రియా
సామర్థ్యంబున నేఁడు శంభుఁడు కృతిస్వామిం గృపం బ్రోవుతన్.

అను శివస్తుతిపదార్థమును గొంచెము మార్చి యధికసారస్యము గలిగించి,

శా. గంగం దాల్చితి వుత్తమాంగమున నన్ గైకోలు కావించి త
ర్ధాంగీకారమునం బురంధ్రి నిను వామాంగంబునందాల్ప నే
శృంగారోన్నతిఁ జూడు మంచు గిరిజన్ శీర్షాపగాబింబిత
స్వాంగానందితఁ జేయుశంభుఁడు నృసింహాధీశ్వరుం బ్రోవుతన్.

అని నరసభూపాలీయములోఁ గవి ప్రయోగించియున్నాఁడు. మొదటి పద్యములోని కొన్ని పదముల శ్లేషార్థముల నటుండనిచ్చినయెడల, ఉభయపద్యములలోను గంగను శిరస్సునఁ దాల్చి నన్నర్ధాంగీకృతను జేసితివని పార్వతి కుపితురాలుకాఁగా శివుఁ డామె కోపమును దీర్చుటకయి పాదమ్ముల బడెనన్న యర్థము సామాన్యముగాఁ జెప్పఁబడినది. వీనిలో

మొదటిపద్యమున శివుఁడు పార్వతికిఁ గోపశాంతి చేయలేక పోవుటయే కాక గంగకుఁగూడ కోపము తెప్పించి యామెను వేఁడుకో వలసినవాఁడయ్యెను. రెండవపద్యమున గంగాప్రతిబింబితస్వరూపమును బార్వతికిఁ జూపి తా నామెనుఁగూడ నుత్తమాంగముననే ధరించి భ్రమకలిగించి శివుఁ డామెను శాంతచిత్తురాలిని జేయఁగలిగెను. ఈరెండు కావ్యములకు నొక్కరినే కర్తలనుగాఁ జెప్పకపోయినపక్షమునఁ వారియందుఁ బదార్థచౌర్య మారోపింపవలసి వచ్చును.

౪. రామరాజభూషణుని కాలములోనే యుండి యాకాలములోనే మనుమల నెత్తిన వేంకటపతిరాయల విద్యాగురువగు మండరామానుజాచార్యుని ముమ్మనుమని మనుమఁడగు లక్ష్మీనరసింహాచార్యులు తాను రచించిన యాంధ్రకౌముదియందు.

"ముప్రత్యయాభావస్య-అల్లసాని పెద్దనార్య శిష్యేణ బట్టుమూర్తి మహాకవినా విరచితే వసుచరిత్రే."

ముప్రత్యయాభావమునకు పెద్దనార్యశిష్యుఁ డైన బట్టుమూర్తి మహాకవిచేత రచితమైన వసుచరిత్రమునందని వ్రాసి,

"సీ. రాజహంసలుగాని రాజహంసలు గారు
సరసకళాసారసారరుచుల"

అను వసుచరిత్రలోని యాసీసపాదమును లక్ష్యముగాఁ జూపియున్నాఁడు. బట్టుమూర్తికి నూఱు సంవత్సరములలోపలనే యిట్లు గ్రంథస్థము చేసిన వ్రాఁతను నిరాకరించుటకు ప్రబలప్రమాణము కావలసియుండునుగదా?

౫. అప్పకవీయములో నుదాహరింపఁబడి యించుమించు రామరాజభూషణుని కాలములోనే రచియింపఁబడిన లక్షణదీపికలో ౪౧౬-వ పద్యము తరువాత,

"మంజీర శబ్దమునకు బట్టుమూర్తి వసు చరిత్ర మొదటిపద్యము ప్రథమ చరణమున హల్లునకుఁ బ్రయోగము" అని వ్రాయఁబడి,

"శా. శ్రీభూపుత్రి వివాహవేళ నిజమంజీరాగ్రరత్న స్వలీ. ఈ c.

ఇత్యాది వసుచరిత్రపద్య ముదాహరింపఁబడి యున్నది, సరికాలమువారు కూడ సుప్రసిద్ధుఁడైన రామరాజభూషణుని బట్టుమూర్తి యని భ్రమించుట పొసఁగ నేరదు గాన నిరువురు నొక్కరే యనుట యధిక విశ్వసనీయము.

(భట్టుమూర్తి, రామరాజభూషణుఁడు అభిన్నులా? వేఱే వ్యక్తులా? అను విషయమున సంగ్రహరూపమున వాదోపవాదములు. సిద్ధాంతము తెలిసికొనుట యుచితము.

మూర్తికవితండ్రి వేంకటరాయ భూషణుఁడనియు, రామరాజభూషణుని తండ్రి సూరపరాజనియు తెలియుచున్నది. నరస భూపాలీయ గద్యమునుబట్టి తత్కవి 'హనుమత్ప్రసాదలబ్ధకవితాసారుఁడు. వసుచరిత్ర, హరిశ్చంద్ర నలోపాఖ్యానముల కర్త "శ్రీ రామచంద్ర" పదభక్తుఁడు. నరసభూపాలీయ శైలి యప్రౌఢము. తక్కిన గ్రంథములలోని శైలి ప్రౌఢము. కావున వీరిర్వురును విభిన్నవ్యక్తులని భేదవాదుల వాదము.

మూర్తికవి తండ్రిపేరును సూరపరాజే. అతఁడు వేంకట దేవరాయల యాస్థానమునకు భూషణ ప్రాయుఁడగుచే 'వేంకటరాయభూషణ' బిరుదు పొందెను. అట్లే మూర్తికవియు రామరాయల సభాభూషణుఁడగుటచే 'రామ రాజభూషణుఁ'డని బిరుదందెను. సూరపరాజ, వేంకటరాయభూషణు లభిన్న వ్యక్తులైనట్లే, భట్టుమూర్తి రామరాజ భూషణులు నభిన్నులు. నరస భూపాలీయ రచనాకాలమునాఁటికి మూర్తికవికి రామరాజు నాస్థానమునఁ బ్రవేశమే లేనందున- అప్పుడు 'రామరాజభూషణ' బిరుదు లేదు. కావునఁ జెప్పికొనలేదు. తండ్రి కప్పటికి బిరుద మున్నందున దానిని పేర్కొనెను. వసుచరిత్ర రచనకుముందే యతని కీబిరుదము లభించినది. కావున వసు చరిత్ర, హరిశ్చంద్ర నలోపాఖ్యానములు రెండింటను మూర్తికవి తన బిరుద నామమునే యుపయోగించెను. కాఁగా వసుచరిత్రలోఁ దన తండ్రి సూరప

రాజని చెప్పుటలో దోషములేదు. మఱియుఁ గవి తొలుత హనుమద్భక్తుఁడై యుండి, క్రమముగ శ్రీరామచంద్రుని భక్తుఁడయ్యెనని యెంచినచో, గద్యల విభిన్నత్వమువలన దోషము కలుగదు, అప్పుడును కవికి హనుమంతుని యెడల భక్తి లేకపోలేదు. ఆగ్రంథముల గద్యలలో శ్రీరామచంద్రునితోఁ బాటు పవననందనుఁడును పేర్కొనఁబడి యున్నాఁడు. ఒకదేవతయందు భక్తి యున్నచో, వేఱొకదేవతయం దుండరాదను నియమములేదు. ఇఁకఁ గవితావిషయమును గాంచినచో నరసభూపాలీయమునకును, తక్కిన గ్రంథములకును భేదము కానవచ్చుట బాధకముకాదు. నరసభూపాలీయము లక్షణ గ్రంథము. కావునఁ గవి తన రచనాచమత్కారమునందు ప్రదర్శించుట కవకాశములేదు. 'రామరాజభూషణుఁడు' అనునది బిరుదనామము కాఁజాలదనియు, అది బిరుదమే యైనయెడల 'రామరాజ సభాభూషణ' అని యుండవలెననియు, అందువలన నిది తలిదండ్రులు పెట్టినపేరే కావలెననియు కొందరు తలంపవచ్చును. కాని, యియ్యది భేదవాదులకు అనుకూలము కాఁజాలదు. శాకప్రియుఁడగు పార్థివుఁడు శాక పార్థివుఁడును, దేవపూజకుఁడగు బ్రాహ్మణుఁడు దేవబ్రాహ్మణుఁడు నయినట్లు 'రామరాజ సభకు భూషణుఁడు' రామరాజ భూషణుఁడగును. 'రామరాజ భూషణ' బిరుదము 'వేంకటరాయభూషణ' బిరుదమువంటిదే యగును. వసుచరిత్ర కర్త భట్టుమూర్తి యైనట్లు గ్రంథస్థ ప్రమాణములను బట్టియు, చాటువులను బట్టియు, దెలియుచున్నది.

వేంకటరాయ భూషణుని కుమారుఁడైన మూర్తికవి సూరపరాజునకు దత్తపుత్రుఁడని కొంద అనుకొనుటయు సరికాదు. ఇట్లు దత్తతను కల్పించుటలోఁ బ్రమాణములేదు. మూర్తికవియు, రామరాజభూషణుఁడు నభిన్నులైనటు; వేంకటరాయభూషణ, సూరపరాజులును అభిన్నులే యగుదురు.

మూర్తికవి శ్రీకృష్ణదేవరాయల యాస్థానము నందలి యష్టదిగ్గజములలో నొక్కఁడని ప్రతీతి. మూర్తికవి వసుచరిత్ర యందలి "తిరుమల రాయ శేఖరుని-" అను పద్యముచే క్రీ.శ. 1577లో జరిగిన పెనుగొండ యుద్ధము

సూచింపఁబడుచున్నందున, ఇతఁడు అంతకుఁబైగా జీవింపవలసి యున్నందున 1530 నాటికే మరణించిన రాయలకాలమున నతఁడుండుట యసంభవమని కొందఱి యభిప్రాయము. కాని, మూర్తికవి క్రీ.శ. 1510 ప్రాంతమునఁ బుట్టెనని యనుకొన్నచో, రాయలకాలమున నుండుటయు, క్రీ.శ. 1577 తర్వాత జీవించి యుండుటను అసంభవములు కావు.

కృష్ణదేవరాయల కాలమునాటికి మూర్తికవి బాలకవియై యుండవచ్చును. విద్యావ్యాసంగమున నుండుటచే అప్పు డతఁ డేగ్రంథమును వ్రాయకపోయి యుండవచ్చును. వయస్సునఁ జాల చిన్నవాఁడైనను. ప్రతిభావంతుఁడగుటచే నితనిని రాయలు మిగుల గౌరవించియుండవచ్చును.

మూర్తికవికిఁ దిరుమలరాయలయొక్కయు, ఆతనియన్నయగు రామ రాయలయొక్కయు నాశ్రయము లభింపక పూర్వము వారి మేనల్లుఁడగు ఓబళ నరసరాజు నాశ్రయించి, తన కావ్యాలంకార సంగ్రహము (నరస భూపాలీయము) నాతనికిఁ గృతి నిచ్చి, తన్మూలమున రామరాయల యాశ్రయమును సంపాదించెను. ఆయనుగ్రహమే యీతనికి 'రామరాజ భూషణ' బిరుదమును ప్రసాదించెను. ఇతని రెండవగ్రంథము వసు చరిత్రము. కడపటిది హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానము.)

ఈరామభూషణకవి మొట్టమొదట రచియించిన కావ్యము వసు చరిత్రము. ఈప్రబంధముతో సరిరాఁదగిన శ్లేషకావ్యము తెనుఁగున మఱియొకటిలేదు. ఇందలి వర్ణనలు మిక్కిలి మనోహరము లయి యున్నవి; పదములకూర్పు మిక్కిలి సుందరముగా నున్నది. శబ్దార్థా లంకారము లాహ్లాదకరముగా నున్నవి; రసభావాదులు యథాయోగ్య ములుగా నున్నవి ఈ గ్రంథము రచియింపఁబడిన తరువాత నేఁటివఱకును ప్రబంధములను జేయఁబూనిన కవు లెల్లరు వసుచరిత్రమును ప్రతిరూపముగాఁ జేకొని దాని ననుసరించి తమగ్రంథములను రచి యించుచున్నారు. ఈవసుచరిత్రము హూణశకము ౧౫౭౦ - వ

సంవత్సరమునకుఁ దరువాతనే రచియింపఁబడినది. వసుచరిత్ర కృతిపతి యైన తిరుమలదేవరాయఁడు ౧౫౬౭ - వ సంవత్సరమునందు తనరాజధానిని పెనుగొండకు మార్చెను. ఈతఁడు పెనుగొండను రాజధానిగాఁ జేసి కొన్నతరువాత మహమ్మదీయులతో జరిగిన యుద్ధవార్త వసుచరిత్రలోని యీపద్యమునందుఁ జెప్పఁబడియున్నది —

చ. తిరుమలరాయశేఖరునిధీరచమూభటరాజి యాజి భీ
కరయవనేశ్వరప్రహితఖానబలంబులఁ జక్కు సేయ ని
ద్ధరఁ బెనుగొండకొండలు మదద్విపచర్మకపాలమాలికా
పరికరభూషితంబు లయి బల్విడిఁ గాంచె గిరీశభావమున్.

తిరుమలదేవరాయలు తన జ్యేష్ఠపుత్రుఁడయిన రఘునాథరాజు మృతుఁడయిన తరువాత ద్వితీయపుత్రుఁడయిన శ్రీరంగరాజును యువరాజునుజేసి రాజ్యభారము నాతనిమీఁద మోపిన కథ గూడ సూచనగా నీ పుస్తకమునందుఁ జెప్పఁబడి యున్నది —

చ. హరిపదభక్తిశీలుఁడగు నా రఘునాథనృపాలుకూర్మిసో
దరుఁడు సిరంగరాయవసుధావరుఁ డాత్మగుణప్రమోదవ
త్తిరుమలరాయ శేఖరవితీర్ణ మహాయువరాజపట్టబం
ధురుఁడయి సర్వభూభువనధూర్వహశక్తి వహించు నెంతయున్.

తిరుమలదేవరాయఁ డవసానదశలో తనరాజ్యభారము నంతను కొడుకుల మీఁద వదలివేసిన తరువాత మూఁడవకొడుకయిన వేంకటపతి రాజు ఆలీ ఆడిల్‌షాతో యుద్ధము చేసి పరాజితుఁడయి ౧౭౭౭ - వ సంవత్సరమునందు రాజధానిని పెనుగొండనుండి చంద్రగిరికి మరల మార్చెను. వేంకటపతిరా జోడిపోయిన సంగతిని జెప్పకపోయినను కవి వసుచరిత్రములోని యీ క్రింది పద్యములో వేంకటపతి రాజధానిని చంద్రగిరికి మార్చిన సంగతిని సూచించియున్నాఁడు —

మ. హరుఁ డా తారకశైలదుర్గమున నధ్యాసీనుఁడై రాజశే
ఖరవిఖ్యాతి వహించుఁ జంద్రగిరిదుర్గంబందు శ్రీవేంకటే
శ్వరుఁ డొప్పెన్, బహురాజశేఖరసదాసంసేవ్యుఁడై యౌర! యి
ద్ధర బంటేలికవాసి తద్గిరులకున్ దద్వల్లభశ్రీలకున్.

ఈ పద్యముల నన్నిటిని బట్టి చూడఁగా వసుచరిత్రము ౧౫౭౭ - వ సంవత్సరము తరువాతనే ముగింపఁబడినట్టు స్పష్టమగుచున్నది. తిరుమలరాయఁ డేసంవ్సతరమునందు మృతి నొందెనో స్పష్టముగాఁ దెలియదు గాని ౧౫౭౪ - వ సంవత్సరమువఱకును నాతఁ డిచ్చిన దానశాసనములు కనఁబడుచున్నవి; ౧౫౭౪ - వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౫౮౫ - వ సంవత్సరమువఱకును అతని రెండవ కొడుకయిన శ్రీరంగరాజు దానశాసనములును, ౧౫౮౫ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౬౧౪ వ సంవత్సరము వఱకును మూఁడవకొడుకయిన వేంకటపతియొక్క దానశాసనములును కానవచ్చుచున్నవి. తిరుమలదేవరాయఁడు ౧౫౭౪ వ సంవత్సరమునకుఁ దరువాత రాజ్యభారము నంతను పూర్ణముగా కొడుకుల కప్పగించి తాను విద్వద్గోష్ఠితోఁ బ్రొద్దుపుచ్చుచుండి యుండవచ్చును. ౧౫౭౭ వ సంవత్సరము నందు ఆలీ అడిల్‌షా తిరుమలదేవరాయని పెనుగొండనుండి చంద్రగిరికి పాఱఁదోలినట్టు మహమ్మదీయులు వ్రాసిన చరిత్రమునందున్నది. దీనినిబట్టి చూడఁగా తిరుమలదేవరాయఁడు ౧౫౭౭ - వ సంవత్సరమునకుఁ దరువాత కూడఁ గొంతకాలము జీవించియున్నట్టుతోఁచుచున్నది. రామరాజభూషణుఁడు తిరుమలరాయనికి వసుచరిత్రము నంకితము చేయునపుడు తెనాలిరామకృష్ణుఁ డక్కడకు వచ్చి "శ్రీభూపుత్రి" యని మొదటిపద్యమును జదువ నారంభింపఁగానే పకపక నవ్వి యీకృతి చదువుటతోనే శ్రీ పోయెనని గేలిచేసెననియు, అది యెట్లని సభవారడుగగాఁ నతఁడు చేతిలో బూడిద వేసికొని యందు 'శ్రీ' యను నక్షరమును వ్రాసి చేయి నోటిదగ్గఱగాఁ బెట్టుకొని బిగ్గరగా 'శ్రీభూపుత్రి' యని (భూ) ద్వితీయాక్షర మొత్తి చదువఁ గానే యాగాలిచేత చేతిలో వ్రాసిన శ్రీ యెగిరిపోవుట చూపెననియు, అందు

మీఁదరాజు కృతినందక నిరాకరించెననియు పనికిమాలిన కథ యొకటి చెప్పుదురు. ఈప్రకారముగానే రామరాజభూషణుఁడు 'నానాసూనవితాన వాసన' లన్నపద్యమును నంది తిమ్మన్నయొద్దను "మోహోపదేశతమో ముద్రితములైన" యను పద్యము నయ్యలరాజు రామభద్రునియొద్దను కొని తనవసుచరిత్రమునందు వేసికొనెనని కొందఱు కొన్నికథలు కల్పించి యున్నారుగాని యవి యన్నియు నవిశ్వసనీయములే అటువంటి యుద్గ్రంథ మును జేయఁగలిగిన మహాకవి రెండు సామాన్యపద్యములను జేయలేక యితరులవలన దొంగిలించి తనవిగాఁ దన గ్రంథమునందు వేసికొనెనని చెప్పుటకంటెఁ బరిహాసాస్పదమయిన మాట మఱియొకటి యుండదు.

రామరాజభూషణుఁ డొకనాఁడు సభలో రాజాజ్ఞమీఁద కవీశ్వరులకు "కుంజర యూధంబు దోమకుత్తుకఁ జొచ్చెన్" అని సమస్య నియ్యఁగా తెనాలిరామ కృష్ణుఁడు

క. గంజాయి త్రాగి తురకల
సంజాతులఁ గూడి కల్లు చవిగొన్నావా?
లంజెలకొడుకా! యెక్కడఁ
గుంజరయూధంబు దోమకుత్తుకఁజొచ్చెన్?

అని పూరించెననియు, అదియే రాజు తా నిచ్చినటు భావించి పూరింపుమని యడుగఁగా

క. రంజన చెడి పాండవు లరి
భంజనులై విరటుఁగొల్వఁ బాల్పడి రకటా!
సంజయ! విధి నేమందును?
గుంజరయూధంబు దోమకుత్తుక జొచ్చెన్.

అని పూరించెననియు, రా జాతని సమయోచితబుద్ధికి సంతోషించి బహు మాన మిచ్చెననియు చెప్పుదురు. తెనాలిరామకృష్ణుఁడు రామరాజభూషణుని

యొక్క కడపటి దినములలో నున్నవాఁడగుటచేత నిది సత్యమయినను కావచ్చును.*

నరసభూపాలీయమును రచియించినకవి యెవ్వరయినను కృతిపతి రామరాజు, తిరుమలదేవరాయలకు మేనల్లుఁడయిన నరసరాజు. ఈనరసరాజు యొక్క మాతామహుఁడయిన శ్రీరంగరాజునకు కోనరాజు, తిమ్మరాజు, రామరాజు, తిరుమలరాజు, వేంకటపతి అని యయిదుగురు కొడుకులును, లక్కమాంబ, ఓబమాంబ, కోనమాంబ అని ముగ్గురు కూఁతులును ఉండిరి. ఆకొమార్తెలలో లక్కమాంబ కుమారుఁడయిన నరసరాజు కావ్యాలంకార సంగ్రహ మను నరసభూపాలీయమును కృతినొందెను; ఓబమాంబ కుమారుఁడయిన గొబ్బూరి నరసరాజు రామాభ్యుదయమును కృతినొందెను; కోనమాంబ కుమారుఁడయిన తిమ్మరాజు పరమయోగివిలాసమును రచియించెను. వీనిలో నరసభూపాలీయమును ప్రతాపరుద్రీయమునకు తెలుఁగు. నాటక ప్రకరణమును మాత్రము విడిచి ప్రతాపరుద్రీయములోని లక్షణభాగము నంతను కవి తెనిఁగించినను లక్ష్యములను నరసభూపాలునిపేరఁ గ్రొత్తగా రచించెను.

రామరాజభూషణుడు సాహిత్యమునందు మాత్రమే కాకసంగీతమునందును మిగుల ప్రావీణ్యము గలవాఁడు. ఈతఁడు రచియించిన కృతులు కొన్ని యక్కడక్కడ నేఁటివఱకును పాడఁబడుచున్నవి. ఒకవేళ వసుచరిత్రములో తిరుమలదేవరాయఁడు కవినిగూర్చి "బహుసంస్కృతాంధ్రకృతులం బల్మఱు మెప్పించితి" వన్న కృతు లివియేయయి యుండునేమో!

కవులిప్పటివలెనే పూర్వకాలమునందును విద్యామత్సరము కలవారయి యొండొరులతో వివాదములు పెట్టుకొనుచుండినట్లు కనఁబడు చున్నది. ఇట్టి యసూయాపరత్వము రామరాజభూషణునివద్ద సహితము బొత్తిగా

*[మూర్తికవియు, తెనాలిరామకృష్ణుడును పైరాజుగారి సభలో నుండిరో తెలియదు. అతడు రాయలేయయినచో రామకృష్ణుఁడు సభలో నింత యసభ్యముగాఁ బ్రవర్తించె ననుటకును దగినయాధారము కానరాదు']

లేకపోలేదు. ఇతఁ డొకసారి యయ్యలరాజు రామభద్రకవి కవిత్వమునందు తప్పుపట్టఁబోయి యవమానము నొందెనఁట! రామభద్రకవి విరచితమైన రామాభ్యుదయమునందు తప్పు చూపెదనని పంతము పట్టి, తప్పు చూపలేక పోయినయెడల తలమీఁద తా నాతనితన్ను తినెదనని రాజసభలో రామరాజభూషణుఁ డొప్పుకొనెనఁట. అంతట మధ్యవర్తుల సమక్షమునందు గ్రంథపఠన మారంభించి చదువుచుండగా ద్వితీయాశ్వాసారంభములోని

సీ. సింహనఖాంకురచ్ఛిన్నవారణకుంభజనితముక్తాఫలశర్కరిలము
సమదసూకరపరస్పరభీకరాఘాతశిథిలదంష్ట్రాచూర్ణసికతిలంబు
గంధసింధురఘటాకటకటాహస్రవద్బంధురదానాంబుపంకిలంబు
దవగంధవహబంధుదహ్యమానానేకకౌశికాగురుధూపగంధిలంబు

పృథులషడ్జస్వరోద్గీతభిల్లపల్లి
వాధరాగీతికాకర్ణనాతిభీతి
పరవశాత్మపటీరకోటరకుటీర
లీనఫణి యగు నక్కాన కాననయ్యె.

అను పద్యముకడకు వచ్చునప్పటికి రామరాజభూషణుఁడు రామభద్రకవిని వారించి "శిశుర్వే తి పశుర్వే తి వేత్తి గానరసం ఫణీ" యను న్యాయము చేత సంగీతమునకు సర్పము లానందింపవలసియుండఁగా భయపడి పటీరతరు కోటరములలో దాఁగినట్లు చెప్పితివిగాన నిది దోషమని యాక్షేపించెనట! దానికి రామభద్రకవి తాను కేవల సంగీతమునకు భీతిల్లినట్లు చెప్పక షడ్జస్వరముతో పాడఁబడిన గీతికకు పాములు భయపడినట్లు చెప్పితిననియు "షడ్జం మయూరో వదతి" యని యుండుటచేత షడ్జస్వరోద్గీతమైన గీతమును విని నెమలి కూఁత యని పాములు భయపడి పాఱి తొఱ్ఱలు దూఱుట స్వభావమే యనియు, సమాధానమును చెప్పెనఁట. సభవా రాయాక్షేపణ, సమాధానములు విని రామరాజభూషణుఁడే యోడెనని నిర్ధారణము చేసిరఁట ! అంతట పట్టిన ప్రతిజ్ఞ ననుసరించి రామభద్ర

కవి రామరాజభూషణుని శిరోవేష్టనము తీయించి క్రిందఁ బెట్టించి సభలో నాతనితలఁ దన్నెనఁట ! కొందఱాతని తలకు మాఱుగా శిరోవేష్టనమునే తన్నెనని చెప్పుదురు. ఈకథ యిప్పుడు క్రొత్తగా వచ్చినది గాక యప్పకవికాలమునాఁటికే యున్నందున దీనియందుఁ గొంత సత్య మున్న దని యూహింపవలసి యున్నది. అప్పకవి పూర్ణకవివర్ణనము చేయుచు తన గ్రంథములో

"రామరాజవిభూషణరత్నఖచిత
చారుమస్తకలాపాపహారివాక్య
గౌరవము పెక్కుభంగుల గణనచేసి"

అని రామరాజభూషణునియొక్క కిరీటమును దీయించినవాఁడని రామభద్ర కవికి విశేషణముగాఁ జెప్పినాఁడు.*

హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానమును రచించునప్పటికి రామరాజభూషణుఁడు వృద్ధుఁ డయినాఁడు. అప్పటికే విద్యానగరసంస్థాన మంతయు పూర్ణముగా నశించిపోయినది. పింగళి సూరనార్యుఁడు రాఘవపాండవీయమును జేసినతరువాత రామరాజభూషణుఁడు హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానమును రచియించెను. ఈరెండు గ్రంథములలోని గుణదోషము లెట్టివైనను రాఘవ పాండవీయమునకు వచ్చిన ప్రసిద్ధి యీగ్రంథమునకు రాలేదు. రామరాజ భూషణుఁ డీద్వ్యర్థికావ్యమును శ్రీరామాంకితము చేసెను. ఈకృతి పదునాఱవ శతాబ్దమునందు రచియింపఁబడినట్టు కనఁబడుచున్నది. కాఁబట్టి రామరాజభూషణుఁడు ౧౫౫౦ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౫౮౦ వ సంవత్సరమువఱకును గ్రంథరచనచేయుచున్నట్లు చెప్పవచ్చును. పూర్వోక్తములయిన మూఁడు గ్రంథముల నుండియుఁ గొన్ని పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను.——

---

* [అప్పకవి మాటలెంత ప్రమాణమైనవో చెప్పలేము.]

వ సు చ రి త్ర ము

మ. సతియూరుద్యుతిఁ జెందఁబూని నిజదుశ్చర్మాపనోదక్రియా
రతిఁ బాథోలవపూరితోదరములై రంభేభహస్తంబు లు
న్నతతిన్ వీడె మరుద్విభూతిఁ గదళిం ద్వగ్దోష మాచంచలో
ద్ధతఖండాతతిఁ బాయ దయ్యె నదెపో తద్వైరమూలం బిలన్. ఆ. ౨.

శా. రాజీవాక్షుల నేచు పాతకివి చంద్రా! రాజువా నీవు ? నీ
రాజత్వంబునఁ జక్రముల్ మనియెనో ? రంజిల్లి సత్సంతతుల్
తేజం బందెనొ ? డిందెనో యహితయోద్రేకంబు ? తాఁ జెల్ల రే
రాజై పుట్టుట రశ్మిమాత్రఫలమే ? రా జౌట దోషార్థమే ? ఆ. ౪.

హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానము

ఉ. కమ్మని పువ్వుఁదేనియలఁ గ్రాఁక లడంచుఁ బ్రవాళతాళవృం
తమ్ముల నేదదేర్చు విరతావులచల్వలుగ్రమ్మమంచిపూ
దుమ్ములఁ బూజసల్పుఁ బ్రతతుల్వరమంజులతాధిరాజ్యయో
గమ్మునఁ బొల్చు నా సుగుణకల్పకవల్లి వనిం జరింపఁగన్. ఆ. ౩.

చ. కుదురుమెఱుంగునిబ్బరపుగుబ్బలపై నయనాంబుపూరముల్
చెదరఁగ నేల యేడ్చెదవు చెల్వ దురంతవిషాదవేదనా
విదళితమానసాబవయి వే తగు నాయువు శాశ్వతంబె సం
పదలు స్థిరంబులే విధివిపాకము దాఁటఁదరంబె యేరికిన్. ఆ. ౫.

సరసభూపాలీయము

మ. బలితంబైన మనోజబాణహతిచేఁ బల్మాఱు నిల్పోపలే
కలినీలాలకప్రాణము ల్వెడలి నేత్రాంభోజమార్గంబునన్
గలయం బ్రాఁకుచు వచ్చి యన్నెలవునన్ గన్నీటియే యడ్డమై
నిలుప న్నిల్చె నృసింహభూరమణ ! మన్నింపంగఁ బాఁడింతటన్.
ఆ. ౨.

ఉ. చంచనశైలసానువులఁ జాలఁ జెలంగు భుజంగబాలికా
బృందము శ్రీనృసింహవిభుఁ బేర్కొని పాడఁ దదీయగానని
ష్యందము లానువేడ్క బెరయంగఁ గురంగతురంగ మేగమిన్
మందగతిప్రసంగములు మానవు దక్షిణగంధవాహముల్. ఆ. ౫.

---

28. మల్లారెడ్డి

ఇతఁడు రచియించిన షట్చక్రవర్తులచరిత్రమను నెనిమిదాశ్వాసముల పురాతనగ్రంథ మొకటి నాయొద్ద నున్నది. దీనిని తాళపత్రముల మీఁద వ్రాసినవా రేహేతువుచేతనో కృత్యాదిపద్యములను వదలివేసి షష్ఠ్యంతములు మొదలుకొని వ్రాసియున్నారు. ఈపుస్తకమునందలి యాశ్వాసాంత గద్య మిట్లున్నది.

"ఇది శ్రీమద్విక్రమవోలిపట్టణ ప్రసిద్ధ సరస్వతావలంబ సిద్ధరామేశ్వర వరప్రసాద సమాసాదిత సంస్కృతాంధ్రభాషాకవితా రసపోషణ విశేషతా చమత్కార గురుభక్తివిహార రాచుళ్ల గోత్ర పవిత్ర కాచభూపాలపుత్ర బుధవిధేయ మల్లారెడ్డి నామధేయ ప్రణీతంబైన షట్చక్రవర్తి చరిత్రంబను మహాప్రబంధంబు నందు——ఆశ్వాసము."

ఈమల్లారెడ్డి యిభరామ మని మనపుస్తకములలోఁ జెప్పఁబడిన యిబ్రహీము గోలకొండనవాబుగానున్న కాలములో నుండి యొకసారి యాతని యాస్థానమునకు దనయాస్థానకవీశ్వరునితోడఁగూడఁ బోయినప్పుడు,

చ. బలరిపుభోగ కాచనరపాలుని పెద్దకుమార ! మల్ల ! నీ
కలితయశఃప్రభావములు కన్గొనలే కలకట్టు మన్నెమూఁ
కలు తల లొల్లరో బిరుదుగద్దియము ల్చదివించుకొందురా
కొలఁది యెఱుంగఁజాల కలకుక్కలు చుక్కలఁజూచి కూయవె!

అను పద్యమును దనకవిచేత చదివించుకొనఁగా రాజు లందఱును గోపించి యుద్ధసన్నద్ధులయి యున్నప్పుడు మల్కిభరాము వారిని వారించి ప్రశాంతు లను జేసెనని యీవఱకే గంగాధరకవిచరిత్రమునందు వ్రాసియున్నాను. దీనినిబట్టి యీకవి యిబ్రహీముకాలములో నున్నట్లు తెలియవచ్చు చున్నది. ఇబ్రహీము క్రీస్తుశకము ౧౫౫౦ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౫౮౧-వ సంవత్సరమువఱకును గోలకొండరాజ్యమును పాలించెను. "కుమారమల్ల" యని పయి పద్యములోఁ జెప్పఁబడి యుండుటచేత మల్లా రెడ్డి యిబ్రహీము కాలములో కౌమారదశయందుండి ౧౬౦౦-వ సంవత్సర ప్రాంతముల వఱకును జీవించియున్న ట్లూహించవలసి యున్నది. ఈ మల్లా రెడ్డి కాపుకులజుఁడు; కాచరాజు పుత్రుఁడు; గోదావరిమండలములోని బిక్క నవోలు సంస్థానప్రభువు. * ఇతఁడు రాజమహేంద్రవరమును పాలించిన వీర భద్రరెడ్డి మొదలైన రెడ్లసంబంధుఁడని తోఁచుచున్నది. ఈతనికవిత్వము రసవంతమయి సలక్షణముగా నున్నది. ఈతని షట్చక్రవర్తి చరిత్రము నుండి కొన్ని పద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను—

సీ. గోపుర గోపుర గోపురప్రతిమంబు
కల్పద్రు కల్పద్రుగౌరవంబు
మానవ మానవ మానవాభిశయంబు
మణిజాల మణిజాలమంజిమంబు
సారంగ సారంగ సారంగనయనంబు
సుమనోజ్ఞ సుమనోజ్ఞశోభితంబు
బహుధామ బహుధామ బహుధామచిత్రంబు
ఘనసార ఘనసారగంధిలంబు

---

* [ఇతఁడు గోదావరి మండలములోని బిక్కవోలు వాసికాఁడనియు, నిజాము రాష్ట్రమందలి మెదకు జిల్లాలోని బిక్కనవోలు నగరమున నున్నవాఁడనియు 'ఆంధ్రకవి తరంగిణి'.]

భవ్యకాసార కాసారబంధురంబు
జవనసైంధవ సైంధవసంకులంబు
బహుళకేతన కేతనభస్థలంబు
నై విజృంభించె సిరి నయోధ్యాపురంబు. (ఆ. ౧.)

ఉ. రాజవు నీవు సద్గతి తెఱంగు లెఱింగి బుధానురాగివై
యాజరుచిం జెలంగి సముదంచితవిష్ణు పదానువర్తి వి
భ్రాజితసత్కళానిధివి రశ్మి యొకానొకవేళ నిండినన్
హా! జనపాలకా! కువలయం బడలన్ గ్రసియించు టొప్పునే? (ఆ. ౩.)

చ. అతనువియోగతాపము నిజాంగమునం దగ నిండి యుండగాఁ
నతివ సతృష్ణయైనల కథామృత మెంతయుఁ గ్రోలె నందునన్
మిత మెడల న్వెసన్ జ్వరము మించె నటంచును దత్సఖీభిష
గ్వితతులు దానికిం దగు చికిత్సలు చేయఁదొడంగి రత్తఱిన్. (ఆ. ౪.)

సీ. గోరక్షణము చేయుశౌరి యుండుటఁజేసి
గోరక్షణము చేయుకోర్కె మెఱసె
బుధులఁ బ్రోచెడు చతుర్భుజుఁ డుండుటనుజేసి
బుధులఁ బ్రోచుచునుండు బుద్ధి మించె
సత్యానురక్తుఁడౌ చక్రి యుండుటఁజేసి
సత్యానురక్తుఁడై చాల వెలసె
బలభద్రయుతుఁడు శ్రీపతి యుండుటనుజేసి
బలభద్రయుక్తుఁడై ప్రజ్ఞ మీఱె
నొడలఁ బురుషోత్తముఁడు పూని యుంటఁజేసి
తాను బురుషోత్తముం డన ధాత్రి నొప్పె
భవ్యలక్ష్మీవిలాసవిభ్రమము లలరు
చక్రధరమూర్తి పురుకుత్సచక్రవర్తి.

చ. ఘనములదర్పణంబు లిభకర్ణతలాగ్రము లెండమావు ల
వ్వనధిరంగము ల్సిరులు, వాయువుముందఱ నిడ్డదీపముల్
వనములబుద్బుదంబులు జలంబులపై లిఖియించు వర్ణముల్
తనువులు, రాకుమార! పరితాపము వల్వదు. వీమనంబునన్. [ఆ. ౭]

చ. సరసులఁ దేలి పుష్పవనసంతతిపైఁ గడు వ్రాలి సుత్తబం
భరములఁదోలి చారుశుకపంక్తుల నేలి ప్రసూవగంధ మా
దరమునఁ గ్రోలి పుష్పితలతాతరు లెక్కుచు వోలి మెల్లఁగా
జరగఁగఁజొచ్చె దక్షిణపుఁజల్లని గాలి వయాళి పెంపునన్, [ఆ. ౮.]

[మల్లారెడ్డి షట్చక్రవర్తి చరిత్రమునే కాక శివధర్మోత్తరఖండము, పద్మ పురాణము నను రెండు గ్రంథములను కూడ రచించెను. ఈ మూఁడు గ్రంథములును ముద్రితములై యున్నవి.]

---

29. రామరాజు రంగప్పరాజు

ఈక్షత్రియకవి సాంబోపాఖ్యాన మనెడి యైదాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచించి శ్రీరంగనాయకున కంకితము చేసెను. ఈకవి కృష్ణదేవరాయని యల్లుఁడైన రామరాజునకుఁ బెదతండ్రికొడుకు కోనేటి తిమ్మరాజున కాశ్రితుఁడై యుండినవాఁడు. కాఁబట్టి కవి ౧౫౫౦వ సంవత్సరప్రాంత ములం దుండినవాఁ డని నిశ్చయముగాఁ జెప్పవచ్చును. కోనేటి తిమ్మ రాజునకును, రామరాజునకును తాతయగు నార్వీటి రామరాజును, కృష్ణ దేవరాయనియల్లుఁడగు రామరాజును, కవి తనసాంబోపాఖ్యానమునం దిట్లు వర్ణియించియున్నాఁడు—

ఉ. పోరుల నారువీటిపురబుక్కయరామనృపాలుఁ డాగ్రహో
దారత వాలు పూనిన సదాగతికంపితజీర్ణ పర్ణలీ
లారభటిన్ విరోధిమహిళాంగవిభూషణరాజీ రాలు దై
వారుఁ బ్రతాపపల్లవశుభప్రభ వర్ధిలుఁ గీర్తిపుష్పముల్

మ. దివిజేంద్రాభుఁడు కృష్ణరాయధరణీదేవేంద్రుజామాత శ్రీ
ధవపాదాంబుజబంభరం బమరు మేధావేధ రామప్ప శా
త్రవకంఠాంతరర క్తశీకర సమిద్ధారోర్మినిర్ధౌతఖ
డ్గవసీకీ ర్తిలతాంతగంధిలహరిత్కాంతాకచాభోగుఁడై.

[ఈ రంగప్పరాజకవి కోనేటి తిమ్మరాజునకుఁ దమ్ముఁడు కాని, యాశ్రితుఁడు కాఁడని 'తదనుసంభవుండ–' ఇత్యాది పద్యముల వలనఁ దెలియుచున్నదని 'ఆంధ్రకవితరంగిణి'. మఱియు ఆర్వీటి రామరాజు కోనేటి తిమ్మరాజునకు ముత్తాత కాని తాత కాఁడని యందే చెప్పఁబడినది. (ఆంధ్రకవితరంగిణి. సం. 10. పుట. 36]

క్షత్రియవంశజుఁడైన యీకవి యాపస్తంబసూత్రుఁడు; ఆత్రేయ గోత్రుఁడు; తిరుమల శ్రీనివాసాచార్యశిష్యుఁడు. ఈతనిది సలక్షణమై నిరర్గళధారగల మంచికవిత్వము. కవనరీతి తెలియుటకయి సాంబోపాఖ్యానములోని పద్యములఁ గొన్నిటి నిం దుదాహరించుచున్నాను—

చ. పరమజ్ఞానిహృదంతరాళమణిదీపంబుల్ నమన్నాగకి
న్నరస క్తంచరనాక నాయకశిరోనాళీకరాగ్రప్రభాం
కురనీరాజితముల్ నిజాంఘ్రితలముల్ గోపాలబాలుండు ని
ల్పె రటద్గోఖురధూళిధోరణుల నాబృందావనక్షోణులన్. [ఆ. ౧.]

ఉ. వల్లవవల్లభుండు చెలువ ల్జలమాడఁగ దత్కటీతటీ
పల్లవముల్ హరించి తనుఁ బ్రార్థనచేసిన నీక నవ్వు నా
పల్లతికాలవిభ్రమయి పాండవపత్నికి నెట్టు లిచ్చెనో
చుల్లరవెట్టుప్రల్లదపుజూదరి సిగ్గుపడం బటావళిన్. [ఆ. ౧.]

శా. ఆనియమంబు నాయమము నాదమ మాశమ మా నిరంతర
ధ్యానవిధాన మాబహువిధాసనబంధవిదగ్ధభావ మా
మానస మెందునున్ జననిమట్టును గుట్టును మౌను లౌననం
గాఁ నతఁ డొప్పు భ క్తికలికాకిలికించితబోధమాధురిన్. [ఆ. ౨.]

ఉ. సడి గాకుండఁగ నుగ్రసేననృపు భిక్షావృత్తిఁ బట్టంబునం
బడి కంసార్జితరత్నకోటులు మహాహేమంబు లాందోళికల్
పడఁతు ల్పర్వతసన్నిభేభములు ఝుంపా సంపతద్వాహముల్
నడపించెం దనయింటి కీ వెఱుఁగవే వే నారాయణుం డుద్ధవా !
[ఆ. ౨.]

చ. కళలు భజింప వచ్చు శశికాంతివిధంబున నేఁగుదెంచె నా
యెలుఁగులజేనియాజ్ఞఁ గమలేక్షణుసన్నిధికిన్ సఖీజనా
వళి భజియింప జాంబవతి వజ్రమయాభరణౌఘశింజితం
బులు పదవమ్మ నీ వనుచు బుజ్జవమారఁగ బల్కునట్లుగన్.
[ఆ. ౩.]

ఉ. భోజనపాత్ర మొక్కటి యపూర్వము పర్వతధారి కిచ్చెనం
భోజభవప్రసూతి యది భోజనవేళఁ దలంచు భోజ్యముల్
యోజన సేయఁజాలు నది యోజనమాత్రవిసారి కాంతివి
భ్రాజితగారుడాశ్మవిసరస్థగితంబు విషాపహారియున్.　　[ఆ. ౩.]

మ. అమృతస్యందము కందళింప తరహాసాంకూరముల్ లోచనా
గ్రములం దాండవమాడఁ జంద్రధరుఁ డాకంజాక్షు నీక్షించి యో
కమలాక్షా ! పరురీతి నీవు వ్రతదీక్షన్ రూక్షచర్యాసము
ద్యమముం జూపుదువయ్య యెయ్యెడ సుహృద్భావంబె యీ
చందముల్. [ఆ. ౪.]

చ. కమలసహస్రము న్నయనకాంతి యొనర్పఁగ ఫాలబింబముల్
గుముదహితాయుతంబు నొడఁగూర్పఁ బెనంగు మృగాక్షి మోముతో
గమలముఁ జంద్రుఁ బోల్చు కవిగాథల కెయ్యది మేర? యుత్తమో
త్తము నధము న్సమాన మనఁదారదె బుద్ధి యవజ్ఞ చేరదే.
[ఆ. ౪.]

చ. అనుచుం జెగ్గిలి కుందునంగవల నయ్యబ్జాక్షి వీక్షించి యో
యనుఁగున్నెచ్చెలులార ! మీరలు సరోజాలి న్మనోజాతుఁ గ్రొ
న్ననలం జిల్కలఁ గోకిలప్రతతి నిందల్సేయఁగా నేల ? నా
తనువే నిత్యము ? ప్రాణ మేమి ధ్రువమే ? తర్కింపుఁడీ
యీదెసన్. [అ. ౫.]

ఉ. కౌరవనాథ ! యేఁ గలుగఁగాఁ గలశీతనయుండు గల్గఁగాఁ
బౌరుషసింహమూర్తులగుబాహ్లికముఖ్యులు కల్గియుండఁగా
నూరక కుందె దేటి కిది యోధులచందమె శీరసాధనున్
వారణచేసి సాంబు నని వ్రాలిచి లక్షణఁ దెత్తుఁ గ్రమ్మఱన్. అ.౫.

---

30. మల్లు అనంతభూపాలుఁడు

ఈక్షత్రియకవి కకుత్స్థవిజయ మనెడి యైదాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించి తనతండ్రియైన యెల్లభూపాలున కంకితముచేసెను. తనతండ్రి సభాసీనుఁడయి యభినవాంధ్రకవితాపితామహుఁడైన యుప్పుగూండూరిపురి వేంకటకవిని జూచి శాశ్వతమగు ధర్మ మెద్ది ? యని యడుగఁగా నక్కవి కంఠీరవుఁ డిట్లనియెనని తన కృత్యాదిని వ్రాసికొని యున్నాఁడు—

ఉ. కోనయయెల్ల వైరినృపకుంజరభంజన కంజనాభసే
వానిరవద్య ! యాద్యజనవర్ణితదుర్లభనీతిసార ! యో
రా ! నవఖండరాజరసనాంచలరంగముల న్నటింపఁ ద
న్మానసగర్వపుందెరఁ దెమల్చి యమర్చితి కీర్తినర్తకిన్.

శా. ధారాపాతము వాసినప్పుడ ఘనత్వం బేర్పడున్ జంద్రహా
సారూఢి న్విలసిల్లుచున్నపుడ శైత్యం బెల్లఁ గాన్పించురా
నీ రాజద్భుజఖడ్గరాజ మభివర్ణింప న్వశంబే ? మహో
గ్రారిధ్వంసక ! మల్లకోనవిభునెల్లా ! రాజకంఠీరవా !

గీ. అమితచారిత్ర ! పుణ్యమార్గములు గలవు
పెక్కు లయ్యును సత్కీర్తి కెక్కు విజము,
సప్తసంతానములఁ యందు శాశ్వతంబు
కావ్య; మందుము సత్కవి కలిగె నీకు.

క. మహి నీపుత్రుఁ డనంతుఁడ
బహుమహిమం జెప్పనేర్చు భవమౌళిధునీ
లహరీఘుమఘుమితవచో
మహితముగా నెల్ల శౌర్యమాయాఖిల్లా!

*   *   *   *

ఈకవి పూర్వులలో వరదరాజునుతఁడు కృష్ణదేవరాయని కల్లుఁడైనట్లు కవి యీక్రిందిపద్యమునఁ జెప్పియున్నాఁడు.—

చ. వనజదళాక్షశంకరులు వార్ధికి నద్రికిఁ బోలె గృష్ణరా
యనికి ననుంగుటల్లుఁ డటులై తనరున్ వరదక్షమాధవుం
డనిమిషవాహినీమునిగజాశ్వమహీరుహధేనుభీమవా
హనమకుటావతంసకుధరాభరణాదికహేతుకీర్తియై.

కవి తనతండ్రిని,

ఉ. ఎక్కడఁ గాన మెల్ల ధరణీశ్వరుహేతి కరాతి భీతిమై
నెక్కని ధారుణీధరము లేగవి దుర్గదిగంతరాళమున్
ద్రొక్కని కాననాంతరముఁ దోఁగని దివ్యనదీహ్రదంబులున్
మ్రొక్కని తాలునుం దినని మూలపలాశిపలాశజాలమున్.

ఇత్యాది పద్యములలో వర్ణించిన వర్ణననుబట్టి యతఁడు క్షత్రియుఁడగుటయే కాక భూపాలుడనియుఁ దెలియవచ్చుచున్నది. తండ్రిమాత్రమే కాక కుమారుఁడైన యనంతభూపాలుఁడును గోలుకొండ నవాబయిన యిబ్రహీముషాకాలములో రాజ్యపరిపాలనము చేయుచుండినట్లు చరిత్ర నిదర్శనములు

కనఁబడుచున్నవి. కాఁబట్టి కవి ౧౫౫౦-౭౦వ సంవత్సర ప్రాంతములయం దుండినవాఁ డయినట్టు తెలియవచ్చుచున్నది. ఈకవి సూర్యవంశజుఁడు; రంగాంబాపుత్రుఁడు; తిరుమల తోళప్పాచార్యశిష్యుఁడు. ఈతనికవిత్వము నిర్దుష్టమయి హృదయంగమముగా నున్నది. కకుత్స్థవిజయములోని కొన్ని పద్యముల నిందుఁ బొందుపఱుచుచున్నాను.

ఉ. మనుతనయుండు నంతట సమాధిసమాపనవేళ యైన లో
చనములు విచ్చి ముందటఁ బ్రసన్నపరిస్ఫుటబింబ మొప్ప ని
ల్చిన నెల నిల్వుటద్దమువలెన్ మెఱయంగ మరుండు మాధవుం
డును నునుగాడ్పు మేనులకు నోచఁగ నచ్చర లాట లాడఁగన్

[అ.౧.]

చ. కలువలవిందు నక్తమును గమ్మకొలంకులగాడ్పు క్రుంకుఁ జె
ల్వలజడలున్ వసంతువనవాసముఁ గ్రొవ్విరికత్తికోఁతలున్
వెలసిన నాదు మాధుకరవృత్తి విశిష్టగుణంబు నెంచియో
చెలిమియుఁ బ్రేమయుం బొదలఁజేసె మహాముని యాతిథేయముల్.

[అ.౨.]

ఉ. నీ విదియొక్క పద్మభవనిర్జరనాథులఁ జూడ నెప్పుడుం
బోవుచు వచ్చుచుండి పనిపుట్టిన వేల్పుల పాలఁగల్గి చే
చేవ యొకింత చూపు మని చెప్పి తిరోహితుఁడయ్యె నయ్యెడన్
దైవతలోకశిల్పి యరదం బటువెట్టె మహాద్భుతంబుగన్. [అ.౨.]

చ. పుడమికి నీవు రాజవయి పుట్టితి వెన్నఁడు నాఁటనుండియున్
గొడవలు గట్టిపెట్టి నినుఁ గొల్చిరి రాజులు కన్నుదోయికిన్
బడలికగాక యే కలహపారణ గఱ్ఱునఁ ద్రేచెదన్ వ్యధం
దడవులఁబట్టి చూడని కతంబున మానెఁజుమయ్య వీణయున్.

[అ. ౨.]

ఉ. వేల్పులకంటె ము న్నసురవీరుల మేము సృజించుటెంచి స
కల్పము మాప్రసన్నతకుఁగా నొనరించితి నన్న వీవచః
కల్పన కర్థ మేమి? యలకయ్యము మాకు ననిష్టమంచునో
యల్పులఁ ద్రుంచి లోకముల యాపదఁ దీర్చితి వింతయొప్పదే?
[ఆ. ౩]

ఉ. వచ్చిన నిచ్చట న్నొమ్మలచి వచ్చితిరే యననోల లాడుచున్
వచ్చితి మమ్మ యేము నొకవారిరుహాకరవీథి నీజటా
భృచ్చతురాననుండు మొలపింపఁగఁ దమ్ములతోడఁబుట్టి మా
కిచ్చె సుగంధగంధి పదహీరకిరీటము లబ్జనామముల్. [ఆ. ౩.]

చ. అడవుల నీవు దాల్చ నడియాలపుసొమ్ము లటుండుఁగాని మా
తొడవులు వెట్టుమంచుఁ గృపతో మణిమంజులభూష లాదిగా
నుడుగర లిచ్చిన న్వెఱచు చొయ్యన నంది యతండు నైఁచు మీ
విడువనితప్పు నేఁడు వెతఁబెట్టక మానితి వేఁటకానుకల్. [ఆ. ४.]

ఉ. ఎల్లరుఁ దృప్తులైన నొకయించుకసే పట విశ్రమించి రా
గిల్లిన మూఁకతోడఁ దమకింపని యానముతోడ భిల్లరా
డ్వల్లభలక్ష్మితోడ వనవల్లభుతోడ జయంబుతోడ భూ
వల్లభనందనుండు హయవల్గన మొప్పఁగ వచ్చె వీటికిన్. [ఆ. ४.]

ఉ. ఆ రభసంబునప్డు కరినాదులచేఁ దలలేని బొందులన్
జూరెఁ గడంక లూరెనని చూపఱుమెచ్చుల మూరిఁబోయి రా
నూరెల మున్ను కన్నిడినసూటిన వామభుజాభుజాదులన్
బీరము సూపి త్రెళ్లె నవి భీమమహోక్షఖురాహతంబులై. [ఆ. ౫.]

ఉ. అక్కడఁ జూడు నిన్న యొడయం డరదీఱెను దల్లిదండ్రితో
నక్కట! నేఁడు కల్యకరినాదుల లోపల నొక్కఁడేనియున్
ద్రిక్కకపోయెనే యిసుకదేఱెనె తావకశౌర్యవార్ధియం
దుక్కువులైరె వేల్పు లొకఁడూఱటగా నిఁక నేమి చెప్పుదున్. [ఆ.౫]

[అనంతభూపాలుని యింటిపేరు మట్లివారని 'ఆంధ్రకవితరంగిణి' లోఁ గలదు. ఈయనంతభూపాలుఁడును, పవరము చిననారాయణనాయకుఁడు రచించిన కువలయాశ్వచరిత్రమునఁ బ్రశంసింపఁబడిన అనంత భూపాలుఁడును విభిన్నవ్యక్తులని డాక్టరు నేలటూరు వేంకటరమణయ్యగారు (భారతి, సం. 23 భా. 1 పుట. 216) వ్రాసి యున్నారనియు, అది సరికాదనియును "కవితరంగిణి' యందే (సం. 11. పుట. 75) వ్రాయఁబడినది. ఈయిర్వురు నభిన్నులేయని శ్రీచాగంటి శేషయ్యగారి యాశయము.]

---

31. ఎల్లన

ఈకవి కొక్కోకమును, సకలనీతికథావిధానమును తెలుఁగునఁబద్య కావ్యములుగా రచియించెను. కొక్కోకమునకు రతిరహస్యమని నామాంతరము. దీనికవిత్వము హృద్యముగానే యున్నను నీతిమంతులు చదువఁ దగిన గ్రంథము కాదు. ఈగ్రంథము కుంటముక్కల మల్లయామాత్యున కంకితము చేయఁబడినది, శైలిని జూపుటకయి కొక్కోకములోని రెండు పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

చ పెనిమిటి భాగ్యరేఖ గుణబృందము లే నరులైన ముందటన్
వినుతులు చేయ సౌఖ్యమొదవించును నాథునియందు మిత్రులం
గనుఁగొని పంతపిల్లుఁ గలకంతిగుణంబులు చూడఁ జూచి చ
య్యనఁదెలియంగవచ్చు మదనాంకుర భావముఁజూడకుండినన్ [అ.౧]

చ. తరుణులు పుష్పకోమలులు తత్తఱపాటున నేమి చేసినన్
విరసము పుట్టుఁ గావున వివేకమునం బురుషుండు తత్సఖీ
పరిచితభంగి రాగరసబంధురుఁడై యెట నే ప్రయోజనం
బురమణి కిష్టమౌ నదియె పూర్వముగా గెడఁబాటు చేయుచున్
[అ.౨]

ఈకవి యుండిన కాలమువిషయమై మన మిప్పుడు కొంచెము విచారింప వలసి యున్నది. కవి కృతిపతియగు భైరవమల్లామాత్యుని వర్ణించుచు-

సీ. హరిపదధ్యానతత్పరుఁడు చండలమహాలక్ష్మీ ప్రసాదైకలబ్ధవరుఁడు
రహిఁ గజపతిమహారాయలిచ్చిన సమంచితమహాపాత్రప్రసిద్ధయశుఁడు
నాజమాఖానరాయనిచేతనొడయుఁడై వినుకొండదుర్గ మేలినఘనుండు
కృతివననిక్షేపపృథుతటాకాలయతనయాదిసప్తసంతానఘనుఁడు

మునిపరాశరగోత్రసంజనితుఁ డార్య
సేవ్యతిరువేంగళాచార్యశిష్యుఁ డనఘ
మంత్రి పెరుమాళ్ళకొమ్మయమనుపయోబ
మంత్రితెలగయ భైరవమల్ల మంత్రి.

అని యతఁడు జమాఖానునిచేతఁ బ్రభువుగాఁ జేయఁబడినట్లు చెప్పి యున్నాఁడు. ఈజమాఖాను పదునాఱవ శతాబ్దమధ్యమునందుండినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. కవికాలమును నిర్ణయించుట కీగ్రంథములో నింకొక యాధారముకూడఁ గానవచ్చుచున్నది. ఇతఁడు పూర్వకవులను వర్ణించుచు,

సీ. * * * *
* * * *

ఆ. "రావిపాటి తిప్పరాజాదిముఖ్యశ్రుం
గారకవుల నెల్ల గారవించి"

అని రావిపాటి తిప్పరాజును బేర్కొని యున్నాఁడు. ఈరావిపాటి తిప్పరాజు—

మ. సరిబేసై రిపు డేల భాస్కరులు భాషానాథపుత్రా ! వసుం
ధరయందొక్కఁడు మంత్రియయ్యె వినుకొండన్ రామయామాత్యభా
స్కరుఁడా యా నతఁడే సహస్రకరశాఖల్లే వవే యున్నవే
తిరమై దానముఁ జేయుచో రిపుల హేతి న్వేయుచో వ్రాయుచో.

[రావిపాటి తిప్పరాజు శృంగారకవి యని యెఱ్ఱన పేర్కొని యుండుటచే నితఁడు ప్రేమాభిరామమును రచించిన రావిపాటి త్రిపురాంతకుఁడని చెప్ప వలసి యున్నది. ఇతనిని శ్రీనాథమహాకవియు స్తుతించి యున్నాఁడు. ఎఱ్ఱన త్రిపురాంతకుని, శ్రీనాథుని కీర్తించి యుండుటచే క్రీ. శ. 1450 తర్వాతి వాఁడని చెప్పవలెను. ఇఁక 'సరి బేసై రిపుడేల భాస్కరులు' అను చాటువు త్రిపురాంతకుఁడు చెప్పినదని యనుట కాధారములు లేవు. అప్పకవి మాటను ప్రమాణముగా గ్రహింప వీలులేదు. కావున దీనిని బట్టి త్రిపు రాంతకుఁడు క్రీ. శ. 1540 ప్రాంతము వాఁడని చెప్పుట సరికాదు.]

పయి పద్యమును రామయామాత్యభాస్కరునిమీఁదఁ జెప్పినట్లప్పకవీ యములో నుదాహరింపఁబడి యున్నది. ఈ రామయభాస్కరుఁడచ్యుత దేవరాయని కాలములో నుండినట్లు కొండవీటిలోని గోపీనాథ స్వామివారి దేవాలయద్వారశాఖయందు వ్రాయఁబడియున్న యీక్రింది పద్యమువలన స్పష్టముగాఁ దెలియవచ్చుచున్నది—

సీ. నిర్మించె నేమంత్రి నిరుపమప్రాకారనవకంబుగా గోపినాథపురము
గెలిచినాఁ డేమంత్రి లలితవిక్రమమునఁ బ్రబలుఁడై యవనులబలము నెల్ల
నిలిపినాఁ డేమంత్రి నియతవైభవమున గోపికావల్లభుఁ గూర్మివెలయ
బాలించె నేమంత్రి ప్రకటధర్మఖ్యాతిమహిమమీఱఁగ నాంధ్రమండలంబు
నతఁడు భూపాలమంత్రీంద్రసతతవినుత
ధీవిశారదుఁ డచ్యుతదేవరాయ
మాన్యహితవర్తనుఁడు శౌర్యమహితయశుఁడు
భానుతేజుండు రామయభాస్కరుండు.

దీనినిబట్టి రావిపాటి తిప్పరాజు ౧౫౪౦వ సంవత్సరప్రాంతముల యందుండె ననుట స్పష్టము. ఈరావిపాటి తిప్పరాజును స్తోత్రముచేసిన యెఱ్ఱనకవి

యాతనికాలమునందో, తరువాతనో యుండియుండవలెను. కొక్కోకమును రచించిన కొన్ని సంవత్సరముల కీయెఱ్ఱనకవి సకలనీతికథావిధానమును రచించి కొక్కోకకృతిపతియైన మల్లామాత్యుని యన్నకొడుకగు కుంట ముక్కల పినభైరవామాత్యున కంకితము చేసినందునఁ గవి ౧౫౨౦-౩౦ సంవత్సర ప్రాంతములయం దుండెనని చెప్పవచ్చును. [ఎఱ్ఱనకవి పినభైరవామాత్యున కంకితము చేసిన గ్రంథము 'పురాణసారము' కాని సకలనీతిలకథానిధానము' కాదు, 'పురాణసారమనుపమంబుగ నాకిచ్చినట్టి ప్రోడవు' అను సకలనీతికథానిధానపద్యభాగమునుబట్టియే తెలియుచున్నది. 'పురాణసార' మింతవఱకును లభించలేదు. సకలనీతి కథానిధానము' పినభైరవామాత్యుని కోరిక ననుసరించి తిరుపతి వేంక టేశ్వరున కంకిత మీయఁబడినది.

ఎఱ్ఱన క్రీ. శ. 1480 ప్రాంతమున 'కొక్కోకము'ను. 1500 ప్రాంతమున 'పురాణసారమును, 'సకలనీతికథానిధానము'ను రచియించి యుండవచ్చునని' 'ఆంధ్రకవితరంగిణి' (సం. 8. పుట 206) లోనున్నది] సకలనీతికథానిధానములోఁ గృతిపతి కవినిగూర్చి చెప్పినట్లున్న యీ క్రింది పద్యములు పయియంశమును తెలుపుడు చేయుచున్నవి—

సీ. శ్రీవత్సగోత్రవారిధిపూర్ణ శీతాంశుఁ డగు కూచమంత్రి కినాత్మజుఁడవు
వివిధాష్టభాషాకవిత్వవాచాప్రౌఢిఁ బూర్వకవీంద్రులఁ బోలినాఁడ
వఖిలపురాణేతిహాస కావ్యస్మృతిచయము రచించినచారుమతివి
మాపినతండ్రియౌ మల్లమంత్రికిని గొక్కోకంబు చెప్పినకోవిదుఁడవు
రసికులభినుతిచేతఁ బురాణసార। మనుపమంబుగ నాకిచ్చినట్టిప్రోడ
వట్లుగావున నొకటినిన్నడుగఁదలఁచి।యిచ్చటికిబిల్వఁబంచితినెఱ్ఱనార్య.

క. భావమునఁ దోఁచెఁ గలియుగ। పావనభూపాలకథలు బంధురకావ్య
శ్రీ వెలయ నాంధ్రభాషను। గావింపఁగవలయు సుప్రకాశత నాకున్

పయి పద్యములనుబట్టి యితఁడు పురాణసారమను గ్రంథమును గూడ రచించినట్లు కనఁబడుచున్నది గాని యాగ్రంథము దొరకలేదు.

చ. వినుతియొనర్తు నాంధ్రసుకవీంద్రుల నన్నయభట్టుఁ దిక్కయ
జ్వను నమరేశ్వరుం జెదలువాడమహాత్ముని మారనార్యు నా
చనసుతుసోము భాస్కరుని జక్కయనుం గవిసార్వభౌమునిన్
వనరుహపుత్రసన్నిభుల వర్ణితకావ్య కళావిధిజ్ఞులన్.

అని కవి తన సకలనీతికథానిధానములో శ్రీనాథుని వఱకును గల కవులనే స్తుతించి యున్నాఁడు. "చంద్రశేఖర క్రియాశక్తి రాయలయొద్దఁ బాదు కొల్పితి సార్వభౌమ బిరుద" మని యుండుటనుబట్టి యీపద్యమునందుఁ బేర్కొనఁబడిన కవిసార్వభౌముఁడు శ్రీనాథుఁ డనుటకు సందేహము లేదు. ఇంచుమించుగా సమకాలికులగుటచేఁ గాబోలు నల్లసాని పెద్దనాదుల నితఁ డిందుఁ బేర్కొనలేదు.

సీ. ప్రభవించె నేపీటఁ బర్వతాగ్రంబున సరిగెరేశ్వరుఁడు శ్రీనాయకుండు
వసియించె నేపీట వర్ణితసాలాంతరమున మూలస్థానరాజమౌళి
యుదయించె నేపీట నుత్తరాశాతటభూషణీకృతనింబ పుట్టలాంబ
వరియించె నేపీట వలదిశాకోణంబునందు గుబ్బటలమైలారమూర్తి
వినుతిగాంచె నేపీటను విప్రరాజ। వైశ్యశూద్రాదిబహువిధవర్ణసమితి
యట్టి పురరత్నమొప్పు భవ్యాంబుజాత।మండితామరతరువల్లి కొండపల్లి

క. ఇటువంటి కొండపల్లీ । పుటభేదనమంత్రిమకుటభూషణ మరిరా
ట్కటకవిభేదనఘటనో।ద్భటుండు కుంటముకుల పినభైరవుఁడొప్పున్

ఇత్యాది పద్యములనుబట్టి సకలనీతికథానిధానకృతిపతి కొండపల్లి కధికారియై నట్టు కనఁబడుచున్నాఁడు. ఇట్లొక కృతిపతి వినుకొండకును, మఱియొక కృతిపతి కొండపల్లికిని ప్రభువగుటచేత నీకవి *కృష్ణామండలములోని

*[కొండవీటిసీమ గుంటూరుజిల్లాలోనిది]

కొండవీటిసీమవాఁ డయినట్టు స్పష్టపడుచున్నది. కొక్కోకమునందు కవి తన్నుఁ గూర్చి యిట్లు వ్రాసికొనియున్నాఁడు -

సీ. శ్రీవత్సగోత్రప్రసిద్ధసంధూతి నాపస్తంబసూత్రప్రశస్తఘనుఁడ
గురుదయానిధియైన కూచనమంత్రికినంగనామణి ముత్తమాంబికకును
దనయుండు సత్కవీంద్రసుమాన్యచరితుండ శివకృపాసుజ్ఞానశేఖరుండ
నారూఢవిద్యాచలానందయోగీంద్రశిష్టప్రచారవిశిష్టఘనుఁడ

నెఱ్ఱనామాత్యుఁడను సత్కవీంద్రహితుఁడఁ
గలితవాక్ప్రౌఢిఁ గొక్కోకకవివరుండఁ
జతురమతితోడ రతికళాశాస్త్ర మిదియుఁ
దెనుఁగు గావింతు రసికులు వినుతిచేయ.

ఈకవి యాఱువేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; శ్రీవత్సగోత్రుఁడు; కూచనామాత్యపుత్రుఁడు. ఇతఁడు తా నష్టభాషాకవితాప్రవీణుఁ డయినట్టును, నవఘంటసురత్రాణ బిరుదాంకితుఁ డయినట్టును, గ్రంథమునం జెప్పుకొని యున్నాఁడు. ఈతని కవిత్వము మనోహరమైనదని యీవఱకే చెప్పియున్నానుగదా! ఇప్పుడీతని సకలనీతికథానిధానమునుండి నాలుగు పద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను —

శా. ధారాపట్టణ మేలు భోజుఁడు మహోదారుండు వాహ్యాళిగా
నారణ్యంబున కేఁగి వచ్చునెడ బ్రహ్మప్రాప్తభూయావనా
శారంభస్థలిచేరునం జనఁగ సైన్యవ్రాతముం జూచి య
ప్పాఱుం డిట్లనె జొన్న చొచ్చి వలెనా భక్షింపుఁడీబియ్యమున్ [అ౧]

ఉ. ఊరక యేల యుండ మన మోళుకరత్నమ యస్మదీయసం
చారవినోదము ల్కలిసి సల్పుద మన్నఁ దొలంగు చేర కో
కీరపు పూరుషు ల్బహుళకిల్బిషచారు లసత్యభాషణుల్
క్రూరులు వారితోడ నొడగూడి మనంగలరే వధూమణుల్-[అ.౨]

చ. అధిపతి నంచు గ్రద్ద మిము నీ నగవింధ్యవాసకున్
వధ యొనరించి మాంసము లవారణగా బలిపెట్టఁజూచె మీ
రథములువోలె సుండఁ దగదన్న ఖగంబులుపల్కె మమ్మ నీ
విధమునఁ బాపఁగాఁదలఁచి వీడఁగనాడుట మీకు ధర్మమే. [అ.౩]

ఉ. అంతట రాగమంజరి గృహంబున సీధురసంబు గ్రోలి యే
కాంతమ యప్పురంబు చిఱుగ్రంతల నేగఁ దలారిమానుసుల్
చెంతల డాసి పట్టుకొని చేతుల దంపిన నన్ను మిన్న యా
ప్రాంతమునందుఁ డ్రెళ్ళి కెళవారయదూతికఁ గాంచె నాదటన్.
[అ. ౪]

32. శంకరకవి

ఈకవి హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానమును పద్యకావ్యమునుగా రచించెను. ఈ కావ్యమును నెల్లూరికావ్య మనియు, కవిని నెల్లూరి శంకరకవియనియు, బ్రౌన్‌దొరగారు వ్రాసిరి కాని యా వ్రాఁత నిరాధారమైనది. కవి గోదావరి మండలములోనివాఁడు; కృతినాయకుఁడైన యీడూరి యెల్లనయు గోదావరీ మండలములోని వాఁడయి యీడూరి కరణమును కార్కొలను వాసస్థుఁడు నయి యుండెను. ఈయంశములను కవి తన పుస్తకమునం దిట్లు చెప్పినాఁడు.—

గీ. మతి వితర్కింపఁ గేవలమంత్రిమాత్రుఁ
డే ధనంజయబాహుశౌర్యాధికుండు
సత్యవర్తనుఁ డీడూరిశాసనుండు
హితవచోహారి బాచయయెల్లశౌరి.

వ. అమ్మంత్రినిధానంబునకు నిజస్థానంబు.

మ. అరవిందాసనవాసవాద్యమరలోకారాధ్యకర్కోటకే
శ్వరకారుణ్యసదాభిరక్షితము భాస్వద్దీప్తిమద్భూసురో

తక్కఁదనిత్యశ్రుతిపాఠనిస్వన ముదాత్తశ్రీ నజస్రంబు ని
ద్ధరణిం బేర్కొన నొప్పుఁ గార్కొలను గోదావర్యుపాంతంబునన్?

ఒక్క కృతిపతిమాత్రమేకాక కృతిపతియొక్క తాతముత్తాతలును గోదావరిమండలములోనే పుట్టి పెరిగి యక్కడనే సంబంధబాంధవ్యములను జేసికొనుచుండిరి. కవి కృతిపతియొక్క ముత్తాతను వర్ణించుచు నతఁడు గోదావరిమండలములోని 'యుండి' గ్రామములో సంబంధము చేసికొన్న ట్లీక్రింది పద్యమునఁ జెప్పినాఁడు.

చ. ప్రెగడనమంత్రి బంధుజనబృందము పేర్కొన నుండిశాసనుం
డగు మతిశాలివీరసచివాగ్రణిపుత్రికఁ దిప్పమాంబికన్
దగుమహిమ న్వివాహమయి ధన్యచరిత్రులఁ గాంచెఁ బుత్రులన్
జగదభివర్ణనీయుల విశాలయశోవిభవాభిరాములన్.

ఈడూరికరణమునకుఁ గృతి యిచ్చిన కవియు తద్గ్రామపరిసరమున నివసించువాఁడే యై యుండవలెనుగాని యెక్కడనుండియో నెల్లూరినుండి వెదకుకొనుచు వచ్చినవాఁడయి యుండఁడు. కవి తనగ్రంథములోనే తా నాయెల్లనార్యునికి బంధుఁడును విధేయుఁడు నయినట్లును తన్నతఁడింటికిఁ బిలిపించి హరిశ్చంద్రచరిత్రమును దన కంకితము చేయుమని కోరినట్లును చెప్పిన పద్యములలో నొకటి యిందు వ్రాయుచున్నాను -

మ. ననుఁ గౌండిన్యమునీంద్రగోత్రజు సుధాంధస్సింధుకల్లోలతు
ల్యనిరాఘాటవచోధురంధరుని దేచామాత్యసత్పుత్రుఁ బా
వనచారిత్రు శశాంకమౌళిపదసేవాలబ్ధసాహిత్యస
ద్ధనునిన్ బంధువిధేయు శంకరకవిన్ దాక్షిణ్యపుణ్యాధికున్.

కృతిపతియుఁ గృతికర్తయు నిరువురునుగూడ నారువేలనియోగులు. వారిరువురును కుతుబ్‌షా గోలకొండ నవాబుగా నున్న కాలములో నున్నట్లు కవి కృతినాయకుని గూర్చి పంచమాశ్వాసాంతమున సంబోధించిన యీపద్యమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది—

క. అలఘుప్రతాపకుతుబన । మలకేంద్రకృపాసమగ్రమహిమాన్విత కా
ర్కొలనిగ్రామనికేతన । జనసీమారక్షణైకచాతుర్యనిధీ !

ఈ కుతుబనమలకేంద్రుఁడు సాధారణముగా నిభరామని చెప్పబడెడి యిబ్రహీము కుమారుఁ డయిన మహమ్మదు కుతుబ్‌షా. ఇతఁడు క్రీస్తుశకము ౧౫౮౧వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౬౧౧వ సంవత్సరమువఱకును గోలకొండలో రాజ్యము చేసినందున,* కవియు నప్పుడే యుండి పదునాఱవ శతాబ్దాంతముననో పదునేడవశతాబ్దాదియందో యీ పుస్తకమును జేసి యుండును. శంకరకవివిరచితమైన హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము మృదుమధురపాకము గల దయి రసవంతమయి సహృదయాహ్లాదకరముగా నుండును.ఇందలిపద్యముల నొక్కొక్క యాశ్వాసమునుండి యొక్కొక్కదాని నిందుదాహరించెదను.

శా. ఆకర్ణింపుము పాకశాసన ! సుపర్వానీకసంసేవ్య ! భూ
లోకాధీశుఁ డగణ్యపుణ్యుఁడు కృపాలోలాత్మకుం డర్థిర
క్షాకల్పద్రుమ మద్రిధీరుఁడు హరిశ్చంద్రాభిధానుండు ధా
త్రీకాంతుం డొకఁ డొప్పు సూనృతవచఃశ్రీవైభవోపేతుఁడై.
[ఆ. ౧.]

చ. మును ధర యేలి చన్న నృపముఖ్యు లనేకులు చర్చచేసినన్
జనవర ! వారిలోన విలసన్మతిపారగు లెవ్వరైన సొం
పునఁ దమవెంట ముంటిమొనమోపఁగఁజాలినయంత మేరయున్
గొని చనిరే ధరాతలము కొంకకుమీ యిల దానమిచ్చుచోన్
[ఆ.౨]

*[శంకరకవి పేర్కొనిన కుతుబనమల్కు మహమ్మద్ కుతుబ్‌షా కాఁడనియు, 'కుతుబనమల్కు' అనునది కులీకుతుబ్‌షాకు మాత్రమే యన్వయించుననియు, కావున హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానకృతికర్తయు, కృతిభర్తయును క్రీ. శ. 1500 - 1543 నడుమ నుండి యుండురనియు 'ఆంధ్రకవి తరంగిణి' [సం. 9. పుట 192] కర్తయభిప్రాయము.]

సీ. పరమపావనతేజ పావక సదయాత్మ హరిణాంకమౌళిపర్యాయకాయ
యనఘపాతివ్రత్యమున మనోవాక్కాయకర్మవిస్ఫూర్తిచే
ధర్మనిరతిఁ
బూని చరించితినేని మత్ప్రాణేశ్వరుండు సూనృతవచోరూఢి మెఱసి
ఘనుతకీర్తివిభూతిశోభితుఁడేని శీతలాకృతి మౌనిశిష్యునకును
విశదవాత్సల్యమున మున్ను కుశలమొసఁగి
పిదపఁ గౌశికుఋణము సంప్రీతి దీర్పఁ
గూడునట్లుగఁ బెనిమిటిఁ గొడుకుఁ గరుణ
నరసి రక్షింపవయ్య జోహారు నీకు.

శా. ఏణీలోచన నానిమిత్తమున నీ కీపాటు పాటిల్లెనే
క్షోణీనాథులరాణివాసములు చక్షుఃకౌతుకాపాదివి
శ్రేణీలాలితహర్మ్యవాటికలలోఁ గ్రీడావిశేషంబులన్
బ్రాణేశాన్వితలై నిరంతరసుఖప్రౌఢిన్ వినోదింపఁగన్. ఆ. ४

మ. అకటా ! చేరెఁడు నేలకుం దగఁడె సప్తాంభోధివేష్టితవ
త్సకలద్వీపకలాపభూపమకుటాంచత్పద్మరాగోజ్జ్వల
ప్రకటానర్గళనిర్గళత్కిరణశుంభత్పాదుఁ డైనట్టి రా
జకుమారుం డని యేడ్చె గన్నుఁగవ నశ్రు ల్కాల్వలై
పాఱఁగన్. ఆ. ౫.

33. కంచి వీరశరభకవి

ఈకవియు శంకరకవివలనే హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము నయిదాశ్వాసముల పద్యకావ్యముగా రచియించెను. కవి శైవబ్రాహ్మణుఁడు; కాశ్యప గోత్రుఁడు; శోభనాద్రీశునకును పండితారాధ్యుల వీరనారాధ్యుని పుత్రియగు గురవమాంబకును బుత్రుఁడు * ఈ యిరువురు కవులు నించు మించు నేక

[శంకర, వీర శరభకవులు సమకాలికులు కారనియు, వీరశరభకవి యర్వాచీనుఁ డనియు 'ఆంధ్రకవి తరంగిణి' (సం. 9 పుట 196) లో నున్నది.]

కాలమునందే తమ కావ్యములను రచియించినట్లు తోఁచుచున్నది. ఇందు శంకరకవిపుస్తకమునకంటె నేఁబదిపద్యము లధికముగా నున్నవి. ఒకరు వ్రాయుచున్నకథ నొక రెఱుఁగక యిరువురు కవులును గౌరనమంత్రికృతమైన ద్విపదకావ్యము ననుసరించి తమ పద్యకావ్యములను జేసి యుండవచ్చును. ఒకవేళ నీయిద్దఱిలో నొకరు రెండవవాని కావ్యమును జూచి తరువాతఁ దమ పుస్తకమును జేసియు నుండవచ్చును. ఈయంశమును దీనిం జదువువారు నిర్ధారణ చేసికొనఁ గలుగుటకయి యించుమించుగా శంకరకవిగ్రంథములోనుండి యుదాహరించిన పద్యముల యర్థము నిచ్చెడు పద్యములనే యిందుదాహరించుచున్నాను.—

చ. ఉరుతరసత్యవాక్యవినయోచితభూరిగుణప్రసిద్ధికిన్
నరపతు లేమి లెక్క? పదునాలుగు లోకములందుఁ జూడ గి
న్నరసురయక్షకింపురుష నాయకులం దొకఁ డైన లేఁడు ని
ర్భరమహితప్రభావమునఁ బన్నిద మిత్తుఁ బురారిసన్నిధిన్ [ఆ.౧.]

ఉ. మానవనాథ! యీకొఱఁత మాటలఁ దీఱదు గాధిసూనుఁ డీ
పూనికఁ దప్పఁ డింకఁ గొనిపోయిరె మున్ను ధరిత్రి చేరెఁడం
తైన నరేంద్రముఖ్యులు దివాకరవంశపయోధిచంద్ర! నీ
మానితవాగ్వదాన్యమహిమం బెడబాయు టదేమి చూడఁగన్.
[ఆ. ౨.]

చ. ధృతి మెఱయంగ నే నిటు పతివ్రతనేని, ధరిత్రిమీఁద మ
త్పతిఘనసత్యవాక్యనయభాసురుఁడేని కృశాన! నీ విదే
హితమతి శీతలాకృతి వహించి ధరామరవర్య భూవిభున్
సుతుఁడగు లోహితాస్యు దయఁజూచి మునీంద్రుఋణంబుదీర్పుమా.
[ఆ. ౨.]

ఉ. ఏమనవచ్చు మున్ను ధరయేలిన రాజులదేవులెల్ల స
త్కామవినోదవైభవసుఖప్రదలై వసియింప, నిన్ను బల్

బాములఁ గప్పి కాఱడవిపాలుగఁ ద్రిప్పి కృతఘ్నబుద్ధిచే
నీమము దప్పి యమ్మకొన నేరుపు గల్గె లతాంగి! యేమనన్.

[ఆ. ४.]

శా. సప్తద్వీపసముద్రముద్రితమహాసర్వంసహాచక్రసం
ప్రాప్తశ్రీకమనీయలక్షణజగత్ప్రావీణ్యసత్యవ్రతో
ద్దీప్తప్రాభవుఁడైన రాజసుతుఁ డర్థిన్ దైన్యభావోదయ
వ్యాప్తిన్ బెత్తెఁడునేలకైనఁ దగఁడే యంచు న్విలాపించుచున్.*

[ఆ. ౫.]

34. తెనాలి రామకృష్ణుఁడు.

ఈతనికి మొట్టమొదట రామలింగ మని పేరనియు, ఆపేరుతో నితఁడు శివభక్తిపరాయణుండయి లింగపురాణమును తెనిఁగించెననియు, చెప్పుదురు గాని యిది యెంతవఱకు నిజమో తెలియదు. ఈతనిచే నాంధ్రీకరింపఁబడినదన్న 'లింగపురాణ మిప్పు డెక్కడను గానఁబడదు. అప్పకవి మొదలగువారు రచించిన లక్షణగ్రంథములలో నందలి పద్యమొక్కటియు నుదాహరింపఁబడి యుండకపోవుటచే పూర్వకాలమునందుసహిత మట్టి గ్రంథమున్నట్టు తోఁచదు. ఈకవి మొట్టమొదట శివభక్తుఁ డయినను విష్ణుభక్తులగు చంద్రగిరిరాజులను సంతోషపెట్టుటకయి తరువాత విష్ణుభక్తుఁడయి వైష్ణవులను గురువులనుగాఁ గైకొనెననియుఁ గూడ జెప్పుదురు. ఈకథ సత్యమైనను గావచ్చును. ఇతఁడు రచించినట్టు చెప్పెడు చాటుపద్యములలోఁ గొన్నిఁటిలో నీతనిపేరు రామలింగమని కానఁబడుచున్నది. అందొక పద్యము నిందుదాహరించుచున్నాను.

* [వీరభద్రకవి గ్రంథము వలన అతనికి ముందు హరిశ్చంద్ర చరిత్ర ప్రబంధము గ నున్నట్లు సూచింపఁ బడుటచే అది శంకరకవి గ్రంథమై యుండవచ్చుననియు, వీరభద్రకవి 16 వ శతాబ్దిచివరి వాఁడో 17 వ శతాబ్ది మొదటివాఁడో యైయుండుననియు ('కవితరంగిణి' సం. 9 పుట 88-89)]

ఉ. లింగనిషిద్ధుఁ గల్వలచెలిం గని, మేచకకంధరుం ద్రిశూ
లిం గని సంగతాళి లవలిం గని. కర్దమదూషిత న్మృణా
లిం గని, కృష్ణచేలుని హలిం గని నీలకచన్ విధాతృనా
లిం గని, రామలింగ కవిలింగనికీర్తి హసించు దిక్కులన్.

కూర్మపురాణమునందు రాజలింగకవి కవిస్తుతిచేయుచు "రంగనాథుని రామలింగకవిని" అని రామలింగనామమునే వాడియున్నాఁడు. ఈరామకృష్ణకవి గృష్ణామండలములోని తెనాలి గ్రామమునందు శాలివాహనశకము ౧౩౮౪ వ సంవత్సరమున ననఁగా క్రీస్తుశకము ౧౪౬౨ వ సంవత్సరమున జనన మొందెననియు, ఈతని యింటిపే రీశ్వరప్రెగడవారనియు, పయికాలమును సూచించెడి యీతని జన్మపత్రికవలన నితఁడు మంచి లగ్నమునఁ బుట్టినట్టు కావచ్చుచున్నదనియు, అఱువది సంవత్సరముల క్రిందట తమ దక్షిణహిందూస్థానకవిచరిత్రమునందు కావలి వేంకట రామస్వామిగారు వ్రాసియున్నారు. * అయినను మన కీతని కాలమును గూర్చి యిప్పుడు దొరకిననిదర్శనములనుబట్టి చూడఁగా పూర్వోక్త కాలము సరియైనదని నమ్ముటకు వలనుపడదు. రామకృష్ణకవి దని చెప్పఁబడెడు జన్మపత్ర మిటీవలివారిచేత సృష్టింపఁబడినదయి యుండవలెను. అటుగాక యితఁడు పయిని జెప్పఁబడిన సంవత్సరమునందే జన్మించి యుండిన పక్షమున, ఈకవి కృష్ణదేవరాయలు సింహాసనమునకు వచ్చునప్పటికే దాదాపుగా నేఁబదియేండ్లప్రాయము గలవాఁడయి యుండవలెను. రామకృష్ణకవి యప్పయదీక్షితులవారితోను తిరుమల తాతాచార్యులతోను సమకాలికుఁడయి చంద్రగిరిరాజగు వేంకటపతిరాయల ప్రభుత్వకాలములో నుండినవాఁడయినట్లు కొన్ని నిదర్శనములు కనఁబడుచున్నవి. ఈవేంకటపతిరాయలు వసుచరిత్రమును కృతినందిన తిరుమలదేవరాయల యనంతరమున తన రాజధానిని విజయనగరము నుండి చంద్రగిరికి మార్చుకొని క్రీస్తుశకము

*[Biographical skatches of Dekkan Poets. PP 88, 89.
తెనాలి గుంటూరు జిల్లాలోనిది; కృష్ణాజిల్లాలోనిది కాదు.]

౧౫౮౬ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౬౧౪ వ సంవత్సరము వఱకును రాజ్యము చేసినవాఁడు. కృష్ణరాయని మరణానంతరమున నేఁబదియైదు సంవత్సరములకు రాజ్యమునకు వచ్చిన వేంకటపతిరాజుయొక్క రాజ్య కాలములోనున్న రామకృష్ణకవి నిజముగా నొకవేళ కృష్ణదేవరాయల కాలములోఁగూడ నుండుటయే తటస్థించినపక్షమున, అతఁడప్పుడు బాలుఁడయి యుండవలెనుగాని జన్మపత్రమునందుఁ జెప్పఁబడిన ప్రకారము వయసు మీఱినవాఁడయి యుండఁజాలఁడు. కాఁబట్టి యాజన్మపత్ర మెంత మాత్రమును విశ్వాసపాత్రమయినదికాదు. ఈకాలవ్యత్యాసమును సరి పఱుచుటకయి కొందఱు అప్పయ్యదీక్షితులవారుకూడ కృష్ణదేవరాయల కాలము నాఁటివారే యని చెప్పుచున్నారు. అప్పయ్యదీక్షితులవారు మిక్కిలి వృద్ధులగువఱకును జీవించినవారగుటచేత బాల్యమున కృష్ణరాయని దినములలో నుండిన నుండవచ్చునుగాని యీసంస్కృత విద్వత్కవి వేంకటపతి రాయల యాస్థానమునందే యుండి ప్రసిద్ధుఁడయినవాఁడు. ఈదీక్షితుల వారు కాంచీపురమునకు నలుబదిమైళ్ళ దూరములోనున్న యడెపోల మను నగ్రహారమున నీశ్వరాంశచేత నారాయణదీక్షితులకు పుత్రుఁడయి పుట్టె ననియు, ఇతఁడు తన పండ్రెండవసంవత్సరమునాఁటికే వేదాధ్యయనముచేసి "శివార్చనచంద్రిక" "శివతత్త్వవివేకము", "శివమణిదీపిక" "ఆత్మార్పణము" మొదలయిన శైవగ్రంథము లనేకములు చేసెననియు, వాదమునందు వేంకటపతిరాయల సంస్థానమున రాజగురువయిన తాతాచార్యుల నోడించి రాజసమ్మానము పొందెననియు కావేరీతీరమునం దనేక యాగములు చేసి యవసానదశయందు కాశీవాసము చేయవలెనని యఱువది యేండ్లు నిండినతరువాత ప్రయాణమయి పోవుచుండఁగా త్రోవలో చిదంబరపుర నివాసు లాతని పోనీయక తమ యూర నుండునట్లు ప్రార్థించి నిలిపినందున నపరకాశి యగు చిదంబరమునందుండియే దేహవియోగము నొందె ననియు, అతఁడు నూఱిటికంటె నెక్కువ పుస్తకములు రచించెననియు చెప్పుదురు. ఇప్పు డీమహాకవి రచించిన గ్రంథము లనేకములు నశించినవి

కువలయానందమనెడి యలంకారశాస్త్రము సుప్రసిద్ధమయి సర్వదేశముల యందును వ్యాపించియున్నది. తన తండ్రికిఁ గలిగిన గెలుపులను వర్ణించుచు నీలకంఠవిజయమను సంస్కృతగ్రంథమును జేసిన యయ్యదీక్షితు లప్పయ దీక్షితులవారికి మేనల్లుఁడయి మధురరాజగు తిరుమలనాయకునియొద్ద మంత్రిగా నుండినందునను, ఈతిరుమలనాయకుఁడు మధురాపురము రాజధానిగా హూణశకము ౧౬౨౩ మొదలుకొని ౧౬౫౯వ సంవత్సరము వఱకును పాండ్యదేశమును పాలించినందునను, ఆకాలమునం దుండిన యయ్యదీక్షితుల మేనమామయైన యప్పయ్య దీక్షితులవారు నూఱుసంవత్సరములక్రిందట కృష్ణదేవరాయలసభయందుండిరనుట నమ్మఁదగినది కాదు. అందుచేత దీక్షితులవారితోడి సమకాలికుఁడయిన రామకృష్ణకవియు కృష్ణరాయని యాస్థానమునం దుండలే దనుట నిశ్చయము.

రామకృష్ణునిగూర్చి తాతాచార్యులవారితో సంబంధించిన కథలనేకములు చెప్పుచున్నారుగాన, దీక్షితులవారి చరిత్రమువలెనే యాచార్యులవారిచరిత్రమును మనకథతో నంతగా సంబంధించినది కాకపోయినను తాతాచార్యులవారినిగూర్చికూడ నిచ్చటఁ గొంచెము వ్రాయుచున్నాను. ఈయన జన్మస్థలము కాంచీపురము; ఈతఁడు గొప్పవిద్వాంసుఁడును, సంస్కృతకవియు. ధర్మాత్ముఁడును అయియుండెను. అప్పయ్యదీక్షితులవారు శివాంశచేత పుట్టిరని చెప్పినట్లే యితఁడు విష్ణ్వంశచేతఁ గలిగెనని జనులు వాడుకొందురు. ఇతఁడు తన ధనముతో బీదల కనేకవివాహములు చేయించి నందున వీరివంశనామము తిరుమల వారయినను తరువాత కన్యాదానము వారని మాఱినది. ఈతఁడు గీర్వాణభాషలో "సాత్త్విక బ్రహ్మవిద్యావిలాసము" అను గ్రంథమును జేసెను ఇతఁడు చంద్రగిరిరాజులకు వంశగురువయి తఱుచుగా కాంచీనగరమునుండి చంద్రగిరికిఁ బోయి వేంకటపతిరాయలసంస్థానమునందు వసించుటచేత, ఈయన కక్కడ రామకృష్ణకవి

♦[రామకృష్ణకవి అప్పయ దీక్షితులసమకాలికుఁడైనట్లు తగిన ప్రమాణములు మృగ్యములు]

తోడి సంబంధము కలుగుచు వచ్చెను. ఈతాతాచార్యులు మొట్టమొదట రామరాజుయొక్క రాజ్యాంతదశలోఁ దలయెత్తి, వైష్ణవమతమునం దత్యంతాభినివేశముగలఁవాఁడయి తనశిష్యులయిన రాజులబలముచేత బలవంతముగా జనులనుబట్టి చక్రాంకణాదులు చేయుచు వచ్చెను. అందుచేతనే "తాతాచార్యులవారిముద్ర భుజము తప్పినను వీపు తప్పదు" అను సామెత నేఁటివఱకును వచ్చుచున్నది.

రామకృష్ణకవియొక్క కాలమును నిర్ధారణము చేయుటకుఁ దగిన యాధారములు కొన్ని తద్విరచితమైన పాండురంగమాహాత్మ్యమునందే కనఁబడుచున్నవి. కవి యీక్రింది పద్యమునందు కృతిపతియైన విరూరి వేదాద్రియొక్క గురువునుగా కందాళ యప్పలాచార్యుల వారిని వర్ణించి యున్నాఁడు—

సీ. వేదమార్గప్రతిష్ఠాదైవతజ్యేష్ఠుఁ డభ్యస్తషడ్దర్శనార్థరాశి
యతిరాజరచిత భాష్యగ్రంథనిర్ణేత యఖిలపురాణేతిహాసకర్త
బంధురదివ్యప్రబంధానుసంధాత పంచసంస్కారప్రపంచచణుఁడు
వాధూలమునిచంద్రవంశవర్ధనమూర్తి సకలదేశాచార్యనికరగురువు
పట్టమేనుంగు శ్రీరంగపతికి నణ్ణ
గారి గర్భాంబురాశినీహారరశ్మి
సారసాహిత్యసర్వస్వశయ్య పేటి*
యాశవందారు కందాళయప్పగారు.

వైజయంతీ విలాసము రచియించిన సారంగుతమ్మయకవియు నీకందాళ యప్పలాచార్యులవారినే తనగురువునుగా విప్రనారాయణచరిత్రము యొక్క ప్రథమాశ్వాసమునం దీక్రింది పద్యముచేతఁ జెప్పియున్నాఁడు—

క. వందారు దాసజనతా
మందారు న్వేదశాస్త్రమహితప్రజ్ఞా

* ['నేటి' యనునది సరియైన పాఠము]

బృందారకగురు మద్గురుఁ
గందాళాప్పలగురున్ జగద్ధితుఁ గొలుతున్.

పయిపద్యద్వయమునుబట్టి చూడఁగా రామకృష్ణకవియు తమ్మయకవియు సమకాలీను లగుట స్పష్టమగుచున్నది. వీరిలో తమ్మయకవి తనవైజయంతీవిలాసమునందు తాను గోలకొండ కరణమయినట్టును, తన కాలమునందాదేశముమ మహమ్మదుశాహి పాలనముచేయుచుండినట్టును ప్రథమాశ్వాసములో నీక్రింది పద్యమునఁ జెప్పియున్నాఁడు—

చ. ఇనసమతేజులౌ నృపులనెల్ల మహమ్మదుశాహి యేలు నీ
యెనుబదినాల్గు దుర్గముల నేలిన యేలిక గోలకొండ త
ద్ఘనగరస్థలిన్ గరణికం బొనరించును దమ్మమంత్రి యా
జనపతి రమ్మ పౌ మ్మనఁ బ్రజ ల్జయపెట్ట గృహస్థు లౌననన్.

ఈమహమ్మదుశాహి నవాబుగా నుండి గోలకొండరాజ్యమును క్రీస్తుశకము ౧౫౮౧-వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౬౧౧-వ సంవత్సరమువఱకును పాలించినందున, ఈతనికాలమునందున్న తమ్మయకవియు నాకాలమునందే జీవించియుండెను. తమ్మయకవితోడి సమకాలికుఁ డయిన రామకృష్ణకవియు నించుమించుగా నీకాలమునందే యనఁగా పదునాఱవ శతాబ్దాంతమునందును, పదునేడవ శతాబ్దాదియందు నుండెననుటకు సందేహము లేదు. కవియొక్క కాలనిర్ణయము చేయుటకు పాండురంగ మాహాత్మ్యమునందింకొక యాధారముకూడ కనఁబడుచున్నది. పాండురంగమాహాత్మ్యమును కృతి నందిన విరూరి వేదాద్రి యొక చిన్నజాగీరుదారయిన పెదసంగమరాజువద్ద ప్రధానిగా నుండెను. ఈ విషయము పాండురంగమాహాత్మ్యమునందిట్లు చెప్పఁబడినది—

సీ. తన కులాచారవర్తన వైష్ణవాచారపర్యాయముల కొజ్జబంతియనఁగఁ
దన సూనృతముపురాతన సత్యనిధులఁయున్నతికిఁ బునఃప్రతిష్ఠితము
గాఁగఁ

దనబుద్ధి నీతిశాస్త్రరహస్యములు తెల్లముగఁ దెల్పు వ్యాఖ్యానముద్రగాఁగఁ
దనవ్రాయుగంటంబు మొనవాఁడి విశ్వంభరాప్రజలకుఁ బ్రాణరక్షగాఁగ

వెలయు మంగయగురువభూవిభుని పెద్ద
సంగభూపాలమణి వ్రాయసప్రవర్తి
ప్రియయుతుండైన రామానుజయసుతుండు
భద్రచారి విరూరి వేదాద్రిశౌరి.

కృతినాయకుఁడైన వేదాద్రికి ప్రభువగు సంగరాజుయొక్క తండ్రి గురువరాజు సదాశివదేవరాయని రాజ్యకాలములో నుండి యాతనివలన శాలివాహనశకము ౧౪౬౫-వ సంవత్సరమునం దనఁగా హూణశకము ౧౫౪౩-వ సంవత్సరమునందు దేవునినిమిత్తము నాలుగు గ్రామములు సంపాదించినట్టు మెకెంజీదొరవారు సమకూర్చి చెన్నపురిలో ప్రాగ్దేశలిఖితపుస్తకనిలయమునం దుంచిన స్థానికచరిత్రమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది. మంగయకొడుకైన గురువరాజును, మంగయతమ్మునిగాఁ జెప్పిన యాచరిత్ర మెంత నమ్మవచ్చునో యాలోచనీయముగా నున్నది. ఈకాలమునుబట్టి చూచినను గురువరాజుకొడుకయిన సంగభూపాలుఁడు పదునాఱవ శతాబ్దముయొక్క కడపటి భాగమునందు రాజ్యముచేసినట్టే యూహింపఁదగి యున్నది. ఆతని ౧౫౬౦-౭౦ సంవత్సరప్రాంతమునుండి కవియై యుండవచ్చును. కవియాశ్రితుఁడగుటచేత రామకృష్ణకవియు పాండురంగమాహాత్మ్యమును వేదాద్రి కంకితము చేయునప్పటికే వేదాద్రికి కొడుకులు మొదలయినవారు కలిగి యున్నట్లీపద్యమువలనఁ దెలియవచ్చు చున్నది.

క. సోదరులు సుతులు సతులును
వేదోదితమార్గచర్య వినయము నయమున్
శ్రీదాంపత్యము నెసఁగఁగ
వేదాద్రిమహాప్రధాని వెలయుం గృతులన్,

రెట్టమతమును రచియించిన యయ్యలరాజు అయ్యలభాస్కరుల కాలమును బట్టి చూడఁగా రామకృష్ణుఁ డింకను దరువాతివాఁడని తెలియవచ్చుచున్నది. పాండురంగమాహాత్మ్యకృతిపతియగు విరూరి వేదాద్రి కాశ్రయుఁడగు పెదసంగభూపాలుని మేనల్లునికి రెట్టమతము నంకితమొనర్చిన యాకవులు తమకాలమున నీక్రింది పద్యముచేఁ దెలిపికొనియున్నారు—

సీ. కలియుగప్రథమభాగమునాల్గువేలయెన్మిదినూర్లపై నిదెబ్బదియు నొకటి
శాలివాహనశకసమ లలి వేయునార్నూటతొంబదిరెండు రూఢిగాఁగఁ
బ్రభవాదిగతములు పరఁగ నిర్వదిమూఁడు నేండ్లయ్యె నెంతయు
నెన్న బుధులు
అట్టికాలంబున నయ్యలభాస్కర కవివర్యు లలరాజకమలహితుని
యాజ్ఞఁబూర్వోక్త రెట్టమతాఖ్యకావ్య
మును నొనర్చిరి యాచంద్రముగను గీర్తి
వక్తృశ్రోతలకునుగల్గ వసుధమీఁద
నలయహోబల నృహరికి నర్పణముగ.

సంగభూపాలుని యనుగ్రహమువలన వేదాద్రి సంపదల నొందినట్లు

గీ. గుణుతుగల రాజు మంగయ గురువరాజు
పుత్రుఁ బెదసంగభూపాలు శత్రుజైత్రు
భానుసమతేజు విద్యావధానభోజుఁ
గొల్చి వేద్రాది నిత్యలక్ష్మిలఁ దలిర్చు.

ఇత్యాది పాండురంగమాహాత్మ్యములోని పద్యములు చెప్పుచున్నవి. పెదసంగభూపాలుఁడు గురువరాజుయొక్క తొమ్మండ్రు పుత్రులలో జ్యేష్ఠుఁడు. ఈతని తమ్ములనామము లాగ్రంథమునందుఁ జెప్పఁబడి యుండకపోవుటచేత గ్రంథరచనాకాలమునకు వారు బాలురనియు, సంగ భూపాలుఁడు యౌవనదశయం దుండినవాఁ డనియు స్ఫురించుచున్నది.

* (ఈపద్యములోని శా. శ. 1692 కాలము లేఖకుని కాలము కాని కవి కాలము కాదనియు, అట్లనుకొనకున్నచోఁ గుదురదనియు 'ఆంధ్రకవితరంగిణి')

పెదసంగభూపాలుని తమ్ములనుగూర్చి రెట్టమతములోఁ గృతిపతియొక్క తండ్రియగు పెదతిమ్మరాజును వర్ణించు సందర్భమున నిట్లు చెప్పఁబడినది.

గీ. అట్టి పెదతిమ్మరాజు ధైర్యాద్రిరాజు
మంగవిభుగుర్వశౌరియనుఁగుఁగూఁతు
నంగనాశిరోమణిఁ బాపసంగమాఖ్య
బ్రేమ వరియించె విభవాభిరాముఁ డగుచు.

క. గుణనిధి యగు తత్కన్యా
మణిజనకున్ బోధజనకు మంజులభాషా
ఫణివరు రణవిజయార్జునుఁ
బ్రణుతింపఁ దరంబె గురువపార్థివవర్యున్.

సీ. పృథులవిక్రమశాలి పెదసంగనృపతియు సత్యసంధుఁడు చినసంగరాజు
ధర్మగుణాఢ్యుండు తమ్మభూపాలుండు రుచిరకీర్తిధనుండు రుద్రఘనుఁడు
ప్రధనాంగణకిరీటి బసవనరేంద్రుండు స్థిరభాగ్యనిధి పెదచిట్టఘనుడు
సింధుగాంభీర్యుండు చినచిట్టవర్యుండు సతతధన్యుఁడు పొట్టిసంగశౌరి
కలితతేజుండు పాపసంగప్రభుండు
ననఁగ బరఁగిన తొమ్మండ్రు తనయవరులఁ
గాంచి విజయసంశీలుఁడై మించె నౌర
మంగరాజన్యగురువసమ్రాడ్వరుండు.

క. ఆగురువరాజవరునకుఁ ద్యాగసముద్రునకు నల్లుఁడయి వెలసె ధరా
భాగధురంధరతను నాభాగుఁడు పెదతిమ్మరాజు ప్రజలు నుతింపన్.

కృతిపతితల్లియు మంగయగురువరాజు కూతురు నైన పాపసంగమాంబ పెదసంగభూపాలాదులగు తొమ్మండ్రకును జెల్లెలయి యుండవచ్చును. అట్లయినచో నీమె సంగభూపాలునికంటె నిరువది, యిరువదియైదేండ్లు చిన్నది కావచ్చును. కృతిపతియైన వేంకటరాజీమెయేడుగురు

పుత్రులలో మూఁడవవాఁడు. కాఁబట్టి యితఁడు తల్లి కించుమించుగా నిరువదియైదు వత్సరముల ప్రాయమునందు జనించి యుండవచ్చును. అందుచే నీవేంకటరాజు తనమేనమామ యగు పెదసంగ భూపాలునికంటె నేఁబది యేండ్లు చిన్నవాఁ డగుట యసంభవము కానేరదు. రెట్టమతమునందు కృతిపతియొక్క విక్రమధురంధరులైన యేడుగురు కొడుకులు వర్ణింపఁబడుటయేకాక కృతిపతియొక్క కడగొట్టు తమ్మునిపుత్రులు సహిత మేవురు బాహుబలశాలు లయినట్లు వర్ణింపఁబడి యున్నారు. అందుచేత నతఁడీగ్రంథమును గృతినందినకాలమున కనఁగా ౧౨౫౯వ సంవత్సరము నాఁటికి మిక్కిలిఁ వృద్ధుఁడయి యుండవలెను. అతని కప్పు డెనుబదిసంవత్సరములవయ స్సుండె ననుకొందము. అట్లనుకొన్నను పాండురంగ మాహాత్మ్యము రచియింపఁబడిన కాలము ౧౫౩౦వ సంవత్సరమునకంటెఁ బూర్వమయి యుండదు. అప్పటికి రామకృష్ణుఁడు వృద్ధుఁ డనుకొన్నను, అతఁడు కృష్ణదేవరాయల యాస్థానమునందలి కవుల నాక్షేపించె నన్న కథలన్నియు నసత్యకల్పనములనుట స్పష్టము. అయినను మన మీకవుల కాలమునుగూర్చి యింకను విచారింపవలసి యున్నది.

[రామకృష్ణకవికృతమైన ఉద్భటారాధ్య చరిత్రపుఁ గృత్యవతరణికనుబట్టి యాగ్రంథము కొండవీటి దుర్గాధ్యక్షుఁడగు నాదిండ్ల గోపమంత్రికడ ముఖ్యోద్యోగిగా నుండిన యారెదేచమంత్రి కంకితమీయఁబడినట్లు తెలియుచున్నది. గోపమంత్రి శ్రీకృష్ణదేవరాయల ముఖ్యామాత్యుఁడగు తిమ్మరుసు మంత్రికి మేనల్లుఁడు. రాయలు క్రీ.శ. 1515లో కొండవీటిని జయించిన పిదపనే తిమ్మరుసుమంత్రి తనమేనల్లుని దానికి పాలకునిగా నొనర్చెను. గోపమంత్రి దేచమంత్రికి క్రీ.శ. 1517లో నొకయగ్రహారమును దానమొనర్చెను. ఆపిదపనే దేచమంత్రి యుద్భటారాధ్య చరిత్రమును కృతినంది యుండవచ్చును. ఆకాలము క్రీ.శ. 1535 ప్రాంతమయి యుండవచ్చును. పాండురంగమాహాత్మ్యకృతి భర్తయగు వేదాద్రి మంత్రి కందాళ అప్పలాచార్యుని శిష్యుఁడు. ఈ అప్పలాచార్యులకు క్రీ.శ. 1542 లో గండికోట

ప్రభువు భూదానము చేసినట్లొకశాసనముకలదు. రామకృష్ణకవికి భట్టరు చిక్కాచార్యులు గురువు. బైచరాజు వేంకటకవిచే కామందకమును కృతిఁ గొన్నవాఁడును, పెదసంగ భూపాలుని మేనల్లుఁడును అగు వేంకటాద్రి యును చిక్కాచార్యునికి శిష్యుఁడే. ఇతఁడు కామందకమును క్రీ. శ. 1584లో కృతినందియుండెను. కావున పాండురంగమాహాత్మ్య మంతకుఁ గొన్ని యేండ్లు పూర్వపుదగును. రామకృష్ణకవి క్రీ.శ. 1505 ప్రాంతమున జన్మించి 1575-80 ప్రాంతము వఱకును జీవించియుండెనని చెప్పవచ్చును. కావున నితఁడు శ్రీకృష్ణరాయల కాలములో నుండుట యసంభావ్యము కాఁజాలదు.]

ఈరామకృష్ణకవి యాజ్ఞవల్క్య బ్రాహ్మణుఁడు; కౌండిన్యసగోత్రుఁడు; తండ్రి రామయ్య; తల్లి లక్ష్మమ్మ. తాను తెనాల్యగ్రహార నిర్ణేత యయి నట్టును, ఆశుకవిత్వాదులయందు మేటియైనట్టును, కృతిపతి తన్నుద్దేశించి పలికినట్టుగా కవియే పాండురంగ మాహాత్మ్యమునం దీక్రింది పద్యములతోఁ జెప్పుకొనియున్నాఁడు.

క. నను రామకృష్ణకవిఁ గవి
జనసహకారావళీవసంతోత్సవసూ
క్తినిధిఁ బిలిపించి యర్హా
సనమునఁ గూర్చుండఁ బనిచి చతురత ననియెన్.

సీ. నలుదెఱంగుల కావ్యనవసుధా ధారలఘనుఁడవాశువునందుఁగరము మేటి
వఖిలభూమీపాలకాస్థానకములాకరోచ్చయతరుణసూర్యోదయుఁడవు
శైవవైష్ణవపురాణావళి నానార్థరచనాపటిష్ఠైకరమ్యమతివి
లౌకికవైదికలక్షణచాతుర్యధైర్యప్రభారూఢకార్యచణుఁడ
వాంధ్రభూమికుచాగ్రహారాభమైన
శ్రీతెనాల్యగ్రహారనిర్ణేత వగ్ర
శాఖికాకోకిలమ వీవు సరసకవివి
రమ్యగుణకృష్ణ! రామయరామకృష్ణ!

క. కౌండిన్యసగోత్రుఁడ వా
ఖండలగురునిభుఁడ వఖిలకావ్యరససుధా
మండనకుండలుఁడవు భూ
మండలవినుతుఁడవు లక్ష్మమావరతనయా!

క. యశముఁ గలిగించు నీమృదు
విశదోక్తులఁ బౌండరీకవిభుచరితఁ జతు
ర్దశభువనవినుతముగ శుభ
వశగతి నాపేర నుడువు వరతత్త్వనిధీ!

ఉ. స్కాందపురాణనీరనిధికౌస్తుభమై ప్రభవించు దేవకీ
నందనసత్కథోద్యమము నవ్యకవిత్వకళాకలాపమున్
కుందనమున్ ఘటించి కడుఁగ్రొత్తగు సొమ్మొనరించి విష్ణుసే
వం దులకించునప్పరమవైష్ణవకోటి నలంకరింపుమా!

మ. ఉదయం బస్తనగంబు సేతువు హిమవ్యూహంబునుం జుట్టిరా
విదితంబైన మహిన్మహాంధ్రకవితావిద్యాబలప్రౌఢి నీ
కెదురేరీ సరసార్థబోధఘటనాహేలాపరిష్కార! శా
రద నీరూపము, రామకృష్ణకవిచంద్రా! సాంద్రకీర్తీశ్వరా!

ఈపద్యములనుబట్టి చూడఁగా కవి కొంతవఱ కాత్మశ్లాఘాప్రియుఁడని తోఁచక మానదు. ఇతఁ డెంత ప్రౌఢకవియైనను స్వోత్కర్షప్రకటనము నింతగాఁ జేసికొనక నమ్రతను జూపినచో నధికశ్లాఘాపాత్రుఁడయి యుండును.* ఈతని నివాస్థలము కృష్ణామండలములోని తెనాలి యగ్రహారము; ఇతనిపూర్వులు కాపుర ముండినచోటు ♦ తెనాలికి రెండుక్రోసుల దూరములో నున్న గార్లపాడు గ్రామమనియు. ఇతఁడు తననివాసము నచ్చటనుండి తెనాలి గ్రామమునకు మార్చుకొనెననియు నొకరు వ్రాసి

* [ఇవి కృతిపతివాక్యములు కాని, కవివాక్యములు కావు; కావున ఆత్మశ్లాఘాపరాయణత్వము నివి తెల్పఁజాలవు.]

♦[తెనాలి గుంటూరు జిల్లాలోనిది.]

యున్నారు. ఇతఁడు చిన్నతనములో బట్టుపల్లెయను గ్రామమునందుండు బట్రాజులతో సాంగత్యముచేసి, వారిచెలిమిచేత సంస్కృతాంధ్ర సాహిత్యమును కవిత్వకౌశలమును సంపాదించి బుద్ధిబలముచేత ప్రబంధకవీశ్వరుఁడయి వన్నె కెక్కెనఁట! ఇతఁడు రచియించిన పుస్తకము పాండురంగ మాహాత్మ్య మను స్థలపురాణము. ఇందు గొన్నివర్ణనలు విలక్షణముగా నుండును. "పాండురంగవిభుని పదగుంభనంబును" అన్నట్లితని కవిత్వము పదములకూర్పుచేత మేలిమిఁ గన్నది. అందు నిరర్థక పదము లెక్కడనో కాని కానఁబడవు.

క. అటులేనియుఁ జెప్పెద నీ
పొటిపొటితలపోఁత లెల్లఁ బోవ నడువు; మా
రట ముడుగు నెమ్మనము నొ
క్కటిగా నొనరించి గట్టిగా విను మధిపా!

ఇత్యాది పద్యములలో గట్టిగా లోనగుపదము లొకానొకటి యక్కడక్కడ వ్యర్థములుగా దోఁచినను, మొత్తముమీఁదఁ బదసందర్భ మితనికిఁ గుదిరినట్లు మఱియొకకవికిఁ గుదిరినదని చెప్పవలనుపడదు. ఈ పాండురంగ మాహాత్మ్యమునకే పాండురంగవిజయమని నామాంతరము గలదు. ఇదిగాక పాండురంగవిజయమని రామకృష్ణకవివిరచితగ్రంథము వేఱొకటి యున్నదని కొంద అందురుగాని యామాట పాటింపఁదగినదికాదు. ఈ కవికి తరువాత నల్పకాలములోనే యున్న యప్పకవి లోనుగాఁగల లాక్షణికు లొక్కరును పాండురంగవిజయ మున్నదని చెప్పి దానిలో నుండి యొక్క పద్యమునైన నుదాహరించియుండలేదు. ఇప్పుడు పాండురంగవిజయము లోనివని యందందుఁ జదువఁబడెడు పద్యములలో ననేకము లితరగ్రంథము లలోనివిగాను, కొన్ని యపౌఢ్రకవికల్పితములుగాను గానఁబడుచున్నవి, ఎట్లనఁగా,

సీ. భుజగలోకాధీశ భోగతల్పశయాన హరిరూపధర మహాపురుష యనుచు
నతులాబ్జమకుటవర్ణితపాదరాజీవ రామార్చనీయ శ్రీరంగ యనుచు
మారీచమదభంగ మహితవాయవ్యాస్త్రశరదనిద్రితనేత్ర శౌరి యనుచు
సముదగ్రవర్షావసరయోగనిద్రాణ కరిరాజవరద శ్రీకాంత యనుచుఁ

దలఁకు నులుకును నలుకు బెగ్గిలుచుఁ బలుకు
సఖులనయనస్వరశిరోజచరణకలన
పవనకందర్పఘనహంసజవనతురగ
భటనటప్రియసముదాయపటిమదోఁప.

ఈపద్యము పాండురంగవిజయములోనిదని సర్వసాధారణముగాఁ జదువుదురు. నిజము విచారింపఁగా నిది పైడిమఱ్ఱి వేంకటపతికృత చంద్రాంగదచరిత్రము నందలి చతుర్థాశ్వాసములోనిది. ఇట్లే

గీ. అరుణపల్లవరుచిఁబోలు నాపదంబు
లాపదంబులఁబోలు నయ్యలకజాత
మలకజాతముఁబోలు నిత్యముఖలీల
నిత్యముఖలీలఁబోలు నన్నెలఁతనడుము.

అను నీపద్యము పాండురంగవిజయములోని దని కొందఱు చెప్పుచున్నను, ఇది సింహాద్రి వేంకటాచార్య విరచితమైన చమత్కారమంజరిలోఁ గనఁబడుచున్నది. ఈప్రకారముగానే పాండురంగవిజయములోనివని చదువఁబడెడు మఱికొన్ని పద్యము లితరప్రబంధములోనివిగాఁ గనఁబడుచున్నవి. తాను ప్రబంధరూపముగాఁ బాండురంగమాహాత్మ్యములోఁ జెప్పినఁ కథనే స్వీకరించి యాకవియే మరల పాండురంగవిజయమని మఱియొక ప్రబంధము జేయవలసిన యావశ్యకము సహిత ముండదుగాన పాండురంగవిజయమని వేఱొక ప్రబంధ మున్న దన్న వార్త కల్లయని నిశ్చయింపవలసి యున్నది. ఇతఁడు నిరోష్ఠ్యరామాయణము మొదలయిన చిత్రకావ్యములను రచియించెనని యొకప్రవాదము కలదుగాని యదియు

నిజమయి యుండదు. ఇతఁడు వికటకవి యనియు, అనేకుల ననేకవిధముల వంచించె ననియు, పెక్కు కథలు చెప్పుదురుగాని పాండురంగమాహాత్మ్యము నంతటి భక్త్యావేశముతో రచియించిన వైష్ణవభక్తాగ్రేసరుఁడు పామరజనై కాదరణీయములైన తుచ్ఛకార్యములకు లోనగునాయని సందేహింపవలసి యున్నది. ఈదేశములో పామరజనులు కవులు రసికులని చూపుటకయి వారికి వేశ్యాగమనదోషాదు లారోపించుట చిరకాలమునుండి యాచారమయి యున్నది. ఇతఁడు వికటకవియని చూపుటకయి యితఁడు రచియించిన పుస్తక మొక్కటియు లేదు. [రామకృష్ణకవి రచించిన గ్రంథములు మూఁడు ముద్రితములై యున్నవి. అవి 1) ఉద్భటారాధ్యచరిత్రము 2) ఘటికాచల మాహాత్మ్యము. 3) పాండురంగమాహాత్మ్యము అనునవి. ఇందు మొదటిది యూరెదేచమంత్రి కంకిత మీయఁ బడినది. శైవాచార్యుఁడగు ఉద్భటుని మహత్త్వమిందు వర్ణితము. దీనిని రచించినపుడు కవి శైవుండుగా నున్నందున, తనపేరు రామలింగఁ డనియే చెప్పికొనెను. ఆతర్వాత వైష్ణవమతమును స్వీకరించిన పిదప ఘటికాచల మాహాత్మ్యమను ప్రబంధమును రచించెను. వైష్ణవులగు ప్రభువుల మెప్పునకయి ఇతఁడు మతమును మార్చుకొన్నట్లు తలఁప నవకాశములేదు. ఎవ్వరిని లక్ష్యపెట్టని స్వభావముకల కవి. ప్రభువులదయఁ గోరి మతము మార్చుకొనెననుట సరికాదు. ఘటికాచల మాహాత్మ్యమున ఇప్పటి ఉత్తర ఆర్కాటు జిల్లాలోని చోళసింహపురము (షోలింగరు) దగ్గఱి నరసింహక్షేత్రము మాహాత్మ్యము వర్ణింపఁబడినది. ఇందుకృత్యాదికము లేదు. రామకృష్ణకవి మరణించిన పిదప నాతని మనుమఁడు ఖండోజీ విచిత్ర రాయని కంకితమిచ్చెను. మూఁడవది పాండురంగమాహాత్మ్యము. ఇందు మహారాష్ట్ర దేశమునఁ గల పండరిపురక్షేత్రమందలి పాండురంగ విఠలదేవుని మహత్త్వ వర్ణితమైనది. ఇదియే యీతని గ్రంథముల వరుస. 'ఆంధ్రకవి తరంగిణీ' కారులు (సంపుటము 8. పుట. 25) పాండురంగ మాహాత్మ్య

రచనానంతరమే ఘటికాచలమాహాత్మ్యము వ్రాయఁబడిన ట్లభిప్రాయపడు చున్నారు. రామకృష్ణకవి యీమూఁడు గ్రంథములనేకాక కందర్పకేతు విలాసము, హరిలీలావిలాసము అను రెండు గ్రంథములను రచించినట్లు చెప్పుదురు. కాని, అవి యింతవఱకును లభ్యములు కాలేదు.]

"శషవిజయంబు చెప్పెదఁ జిత్తగింపు
మేకదంతుండు నీకిచ్చు నింతబొచ్చు."

ఇత్యాదులగు యతిభ్రంశదోషాదులను గలిగిన పనికిమాలిన బూతుపుస్తకము నొకదాని నెవ్వరో మహాత్ములు "శషవిజయ" మనెడి యపాత్రపు పేరితో రచియించి దానికర్తృత్వమును రామకృష్ణున కారోపించిరిగాని యం దొక పద్యము నైనను జదివినవారి కా పాడుపుస్తకమునందుఁ జూపిన యహం భావమునుబట్టి యితఁ డితరకవుల గ్రంథముల నాక్షేపించి పద్యములు చెప్పె నన్నంతవఱకు నమ్మవచ్చును.

ఈరామకృష్ణకవికి మొట్టమొదట రాజాస్థానమునందుఁ బ్రవేశము కలుగక పోయినను రాజపురుషుల నాశ్రయించి వారిమీఁద పద్యములుచెప్పి వారి మూలమున కడపట రాజానుగ్రహము సంపాదించుకొనెనఁట! అట్లయ్యు నితఁడు సాధుస్వభావము కలవాఁడు కానందునను, పరుల వంచించుట యందును, పరిహసించుటయందును ఆసక్తికలవాఁ డయినందునను, ఏవో కొంటెపనులు చేయుచువచ్చి పలుమాఱు రాజుల యాగ్రహమునకు పాత్రుఁ డగుచు వచ్చెనఁట! ఇందుఁ గొంతసత్య ముండకపోదు. అట్లు కానియెడల నితఁడు తనగ్రంథములను పేరుగల రాజుల కెవ్వరికి నంకితము చేయక యొకవ్రాయసగాని కంకితము చేయుట తటస్థించియుండదు. మహమ్మ దీయుల దాడిచేత పేరు గల హిందూరాజ్యములు నశింపఁగా ధనసంపన్నుఁడు గాని రామకృష్ణకవి స్వకుటుంబపోషణార్థమయి ధనస్వీకారముచేసి తన గ్రంథమును సంగరాజుజాగీరులోని విరూరి కరణమున కంకితము చేసినను చేసి యుండవచ్చును. కృతిపతి యగుున వేదాద్రికి వాసస్థానముగా నుండిన

వితూరు నెల్లూరు మండలములో పినాకినీనదికి వంతెనగట్టఁదలఁచిన సంగము నకు రెండు క్రోసుల దూరమున నున్నది.

రామకృష్ణుఁడు చేసిన యపరాధములను దెలిపెడు కథలలో నొకటి రెంటి నిం దుదాహరించుచున్నాను —

ఒకప్పుఁ డితఁడు రాజగురువయిన తాతాచార్యులవిషయమున చెప్పరాని మహాపరాధమును జేసినందున, రాజు దురాగ్రహగ్రస్తుఁడై యీతనిని తల వఱకు భూమిలో పాతిపెట్టి యేనుఁగుచేత తల త్రొక్కింపుఁడని రాజభటుల కాజ్ఞయిచ్చెనఁట! రాజభటు లాతనిని గొనిపోయి యూరిబయలను కంఠము లోఁతు మంటిలో పాతిపెట్టి, త్రొక్కించుటకొఱ కేనుఁగును దీసికొని వచ్చుటకై వెళ్ళిరఁట. ఈలోపల గూనిచాకలివాఁడొకఁ డామార్గమునఁ బోవుచు రామకృష్ణునిఁ జూచి "యిదియే" మని యడుగఁగా, అతఁడు తనకు సంభవించిన గూను పోఁగొట్టుకొనుట కయి వైద్యులయాజ్ఞచొప్పుఁ దా నీచికిత్సను జేయించుకొనుచున్నాఁ ననియు గూనుపోయినదో లేదో పయికి తీసి చూడవలసిన దనియు వానితోఁ జెప్పెనఁట. వాఁ డాప్రకారముగాఁ జేసి యాతనికి గూను లేకుండుట కద్భుతపడి తన కాచికిత్స చేయుమని కోరఁగా, రామకృష్ణుఁడు వానిని పాతిపెట్టి తాను పలాయితుఁ డయ్యెనఁట. అటుతరువాత రాజభటు లేనుఁగును గొనివచ్చి దానిచేత చాకలివానితల త్రొక్కించిరఁట. రాజభటులు పోయి తాము రామకృష్ణుని జంపినమాట రాజుతో విన్నవించిన తరువాత రామకృష్ణుఁడు రాజసభకుఁ బోయి సభవా రందఱు విస్మయపడునట్లుగా రాజసందర్శనము చేసి తనయం దీశ్వరుఁ డనుగ్రహించి చచ్చినవానిని మరల బ్రతికించి పంపెనని రాజునకు నమ్మకము పుట్టునట్లుగాఁ జెప్పి నమ్మించి రాజువలన నూఱు తప్పులు క్షమించునట్లు వరము పొందెనఁట.

ఇంకొకసారి రామకృష్ణుఁడు తాతాచార్యులను మోసముచేసి తన్ను మూఁపు మీఁద నెక్కించుకొని రాజమందిరము చేరువనుండి మోసికొనిపోవున ట్లొడఁబఱిచెననియు, ఆచార్యులవా రాతనిని మోసికొని రాజవీధిలో నడచు

చుండఁగా రాజు మేడమీఁదనుండిచూచి కోపించి పయివానిని తన్ని యీడ్చు కొని రండని తనభటుల కాజ్ఞయిచ్చెననియు, రామకృష్ణుఁ డామాటలు విని చివాలున తాను క్రిందకుఱికి గురువర్యుల పాదములమీఁదఁ బడి తాను చేసిన భాగవతాపచారము క్షమింప వేడుకొని పాపపరిహారార్థముగా నాతనిని తన వీఁపుమీఁద నెక్కించుకొని మోసెదనని చెప్పి యొప్పించి తాతాచార్యులను భుజములపయి నెక్కించుకొని నడచుచుండఁగా రాజభటులువచ్చి పయి నున్న గురునే తన్ని రాజసన్నిధి కీడ్చుకొని పోయిరనియు, అందుమీఁద రాజునకు మఱింత యాగ్రహమువచ్చి గురుద్రోహియైన యాఖలుని వెంటనే శిరశ్ఛేదము చేయుఁడని భటుల కాజ్ఞయొసఁగె ననియు, రాజభటుల కతఁడు లంచమిచ్చి తన్నువిడిచిపెట్టి యొకమేకనుజంపి దానినెత్తురు గొనిపోయి రాజునకు జూపునట్లు వారి నొడఁబఱిచెననియు, రాజు కోపము తీఱి బ్రహ్మహత్య చేయించినందునకుఁ బశ్చాత్తాపపడుచున్న కాలములోఁ దాను బ్రహ్మరాక్షసుఁ డయినట్లు వేషమువేసి రాజును జడిపించి తరువాత నిజమును జెప్పి రాజుచే మన్నింపఁబడి బహుమానముల నందెననియు మఱియొక కథ గలదు.

ఇట్లే యితఁ డనేకకవులను విద్వాంసులనుగూడ నాక్షేపించినట్లు పెక్కు కథలు గలవు. అవి యెంతవఱకు సత్యములో చెప్పఁజాలము. అయినను వానిలోఁ గొన్ని సత్యములు కావనియు నితరులవారిచే గల్పింపఁబడినవనియు మనము సులభముగా నూహింపవచ్చును. తాను రచియించిన పాండురంగ మాహాత్మ్యకృతికి నాయకుఁడగు వేదాద్రియొక్క గురువైన కందాళ అప్పలా చార్యులవారు సభకు వచ్చునప్పుడు వ్యాకరణశాస్త్రమునందలి యాయన పాండిత్యప్రకర్షమును శ్లాఘించుచు నొక శిష్యుఁడు.

శ్లో. "అపశబ్దభయం నాస్తి । అప్పలాచార్యసన్నిధౌ"

అని చెప్పఁగా రామకృష్ణుఁడు,

"అనాచారభయం నాస్తి । తిష్ఠన్మాత్రస్య సన్నిధౌ"

అని శ్లోకము పూర్తిచేసి పరిహసించెనని చెప్పుదురు. దీనిని తెలిఁగించినచో శిష్యుఁడు చేసిన శ్లోకముయొక్క పూర్వార్థము

గీ. "అప్పలాచార్యసన్నిధియందు (వీస
మంతయిన) నపశబ్దభయంబు లేదు"

అనియు, దానిని పూరించిన రామకృష్ణునియొక్క యుత్తరార్థము

"నిలిచి మూత్రవిసర్జన సలుపువాని
వద్దఁ (గూడ) ననాచారభయము లేదు"

అనియు నగును. శబ్దశాస్త్రపాండిత్యమునుబట్టి యెట్టి యపశబ్దమునైన సుశబ్దమునుగా సాధింపఁగల సామర్థ్యముగల తనగురువువద్ద నెవ్వరును నపశబ్దమునకు భయపడవలసిన యక్కఱలేదని యర్థము వచ్చునట్లు శిష్యుఁడు శ్లాఘించినప్పుడు నిలుచుండి మూత్రము విడుచువానివద్ద ననాచారభయ మెట్లక్కఱ లేదో యట్లే శుంఠయైన యీయాచార్యునివద్ద నపశబ్దభయ మక్కఱలేదని విపరీతార్థము వచ్చునట్లు శ్లోకము పూరించి యాక్షేపించి వైష్ణవభక్తాగ్రేసరుఁడై రామకృష్ణుఁడు భాగవతాపచారము చేయునని సమ్మఁ దగియుండలేదు.

"కలనాఁటిధనము లక్కఱగలనాఁటికి" అను పెద్దనపద్యముపై రామకృష్ణ కవి యాక్షేపణ చేసె నన్నకథ కల్పితమని యీవఱకే యల్లసాని పెద్దన్న చరిత్రమునందుఁ జెప్పియున్నాముగదా ? ఆప్రకారముగానే రామకృష్ణకవి ముక్కు తిమ్మనాచార్యునియెడఁ గూడ నొకయపరాధము చేసెననియు, తిమ్మన యలిగి పండ్లూడఁదన్నఁగా మఱునాఁడు రామకృష్ణకవి దుప్పి కొమ్ముతో నూడినపల్లమర్చుకొని కృష్ణరాయలసభకు వచ్చి కూరుచుండ రామరాజభూషణకవి యెఱిఁగి రాజు "రవిగానని చోఁ గవి కాంచునేకదా" యన్న సమస్య నిచ్చినప్పుడు

ఉ. ఆ రవి వీరభద్రునిపదాహతి డుల్లిన బోసినోటికిన్
నేరఁడు, రామకృష్ణకవి నేరిచెఁబో మన ముక్కుతిమ్మరాట్

క్రూరపదాహతిం బడిన కొక్కెరిపంటికి దుప్పికొమ్ము ప
ల్గా రచియింప; నౌర! రవిగాననిచోఁ గవి గాంచునేకదా !

అని పూరించి యతని నవమానపఱిచెననియు, చెప్పెడికథ కూడ రామకృష్ణ కవి ముక్కు తిమ్మనకాలములో నుండినవాఁడు కాకపోవుటచేత నిటీవలి బుద్ధిమంతులచేఁ గల్పింపఁబడినదనియే నిశ్చయింపవలసి యున్నది. ఇతఁడు రామరాజభూషణుని సమకాలికుఁడే యయినను, రామరాజభూషణుని వసుచరిత్రములోని "శ్రీ భూపుత్రి" యను పద్యముమీఁద రామకృష్ణుఁడు చేసెనన్న యాక్షేపణము పండితులు చేయఁదగినది కానందున దానిని సహితము సత్యమని నమ్ముట కాధారము కనఁబడదు. ఇతఁడు రామరాజ భూషణుని కవిత్వము నాక్షేపించుచు,

క. చీపరపాపరతీఁగలఁ । జేఁపలబు ట్టల్లినట్లు చెప్పెడు నీ యీ
కాపు* కవిత్వపు మాటలు । బాపనకవివరునిచెవికిఁ బ్రమదం బిడునే?

అని చెప్పెనఁట. నిజముగా రామకృష్ణకవియే చెప్పినదయిన యెడల నీర్ష్య చేతనే చెప్పినదనవచ్చును. ఒకానొకకవి రాయలయాస్థానమునకు వచ్చి నప్పుడు-

క. త్రువ్వఁట బాబా, తలపై
పువ్వఁట జాబిల్లి, వల్వ బూదఁట, చేఁదే
బువ్వఁట, చూడఁగను హాళి
క్కవ్వఁట, యరయంగ నట్టి హరునకు జేజే.

అను పదముఁజెప్పి తాటాకుమీఁద వ్రాయుమని యిందలి 'త్రువ్వ' 'హాళిక్కి' అను పదములను వికారముగాఁ జదివి రామకృష్ణుఁడా కవిని పరాభవించి పంపెనని చెప్పుదురు. ఈ కథ కేవలపామరజనైకాదరణీయము. అప్పకవీయమునం దుదాహరింపఁబడిన రామకృష్ణకవియొక్క చాటుపద్యముల రెంటిలోను,

---

* [కవిత్వపుఁగూశలు – అని పాఠాంతరము.]

క. బసవనకుఁ బుట్టినప్పుడె
పసరము గోవిందరాజు పసరం బై నన్
గస వేటికిఁ దినఁ దనఁగాఁ
గసవుం దిను శత్రు లాజి గదిసినవేళన్.

అను పద్యమువలన నతఁడు పరులను దూషించు స్వభావము కలవాఁడయి నట్టు కనఁబడుచున్నను.

క. చిన్నన్న ద్విపద కెరఁగును
బన్నుగఁ బెదతిరుమలయ్య పదమున కెరఁగున్
మిన్నంది మొరసె నరసిం
గన్నకవిత్వంబు పద్యగద్యశ్రేణిన్.

అను పద్యమువలన నతఁ డితరులకవిత్వమందలి గుణములను గ్రహించి శ్లాఘించు గుణగ్రహణపారీణుఁ డనియు స్పష్టపడుచున్నది.

తెనాలి రామకృష్ణుని యందుధరోపాఖ్యానములోనిదని,

మ. ఒకనాఁ డిందుధరుండుఁ బార్వతియు లీలోద్యానకేళీసరి
న్నికటానేకవనప్రదేశముల దై తేయేంద్రకన్యాప్సరో
నికురుంబంబులు పారిజాతకుసుమానీకంబు పైఁ జల్ల ద
ర్పకబాణంబుల కెల్ల నెల్లయగు సౌభాగ్యంబు శోభిల్లఁగన్.

అనెడి యీ పద్యము రంగరాట్ఛందమునం దుదాహరింపఁబడి యున్నది. అప్పకవి యీపద్యమునే యాదిపురాణములోనిదని యుదాహరించి యున్నాఁడు. ఆదిపురాణమును, ఇందుధరోపాఖ్యానమును వేఱువేఱు గ్రంథములో, ఒక్క గ్రంథమునకే రెండును వేఱువేఱు పేరులో, మా కాగ్రంథములు లభింపకపోవుటచేత మే మిప్పుడు చెప్పఁజాలము. ఈపద్యము సోముని హరివంశములో నున్నది. కాఁబట్టి యిది పై రెండు గ్రంథముల లోను దేనిలోనిదియుఁ గానట్లు తోఁచుచున్నది. ఈకవియొక్క పాండు

రంగమాహాత్మ్యములోని కొన్నిపద్యముల నుదాహరించి యీతనిచరిత్రము నింతటితో ముగించుచున్నాము :—

మ. బొమలెక్కించిన విల్లు వంచు నునుఁజూపు ల్చంచలాచంచల
క్రమరేఖ న్నిగిడింప శాతవిశిఖౌఘంబుల్ మెయిన్నించు నె
య్యమునన్ బల్కఁగ నల్కమీఱి చటులజ్యాఘోషముంజేయు న
య్యుమప్రాపొంది రతీశ్వరుండు హరు బిట్టోడింప నుట్టాడుచున్ [ఆ.౧]

చ. హరిహయదేశికాఖ్యుఁడగు నమ్మహిదైవతమౌళియందు బం
గరుపునకున్ మృగీమదసుగంధము సంధిలుభాతి నంబుజో
దరచరణారవిందనతతస్మృతిలోలుప యైనబుద్ధియున్
బరిణతిఁగాంచె సంపదలపై మఱియుం జనియించు సంపదల్. [ఆ. ౨]

శా. ప్రారంభించిన వేదపాఠమునకుం బ్రత్యూహ మౌనంచునో
యేరా తమ్ముఁడ! నన్నుఁ జూడఁ జనుదే వెన్నాళ్ళనోయుండి చ
క్షూరాజీవయుగంబు వాచె నినుఁ గన్గొకున్కి మీబావయున్
నీరాక న్మదిఁ గోరుఁ జంద్రుపొడుపున్ నీరాకరంబుంబలెన్. [ఆ.౩]

మ. వలనా యేటికి నాశ్రయించి మనఁగా నానీరమున్ నీరమున్
దలవెట్టే పచరింపనేటికి సమిద్దానంబు దానంబు న
చ్చలమా యేటికి నెత్తిఁ గట్టుకొనఁగా సన్యాసము న్యాసమున్
గలిఁ దేఁజాలు మదీయభక్తిరుచి భక్తశ్రేణి కశ్రాంతమున్. [ఆ.౪]

సీ. నిలువున నొలిపించె విలువంగడము నెల్ల శరములయాయంబుఁ
బొరయు టుడిపెఁ
దగ శబ్దమాత్రపాత్రముచేసె గుణజాత మ్రాఁకునఁ గట్టించె
మౌల్వబలఘుఁ

గంచుకివశము గావించె సేనానాథుఁ గట్టించె సహచరుఁ గటికియెండఁ
బ్రతిపక్షభావసంగతుఁడని హితుఁజూచె వరకేతనము కీర్తిభరముడులిపె
ధర్మనిర్మలబుద్ధి సుశర్మఁ గదిసి
గెలువఁగాలేక చని కోపగించి మదనుఁ
డురక తనవార లతనికి నోడుమనిరె ?
పతికిఁ గీడౌట బంట్లపాపంబుగాదె ?

---

35. తిమ్మరాజు

ఈ కవి రాజవంశజుఁడు; ఓబలరాజు కొడుకు; *అనంతరాజు మనుమఁడు. మంగళగిరి శ్రీనృసింహస్వామి కంకితముచేసి పరమయోగివిలాస మనెడి యైదాశ్వాసముల పద్యకావ్యమును రచించెను. ఈ పద్యకావ్యము నితఁడు తిరువెంగళనాథుఁడు చేసిన ద్విపదకావ్యమును జూచియైనను జేసియుండ వచ్చును; లేదా స్వతంత్రముగానైనను జేసియుండవచ్చును. ఇరువురు కవులును నించుమించుగా సమకాలీను లయినందున, ఎవ్వరే గ్రంథమును ముందుగాఁ జేసినారో నిర్ధారణము చేయుటకు శక్యము కాదు. [ఈ విషయమున 'ఆంధ్రకవి తరంగిణి' (సం. 9. పుట 108) లో నిట్లు కలదు. తాళ్ళపాక తిరువేంగళనాథుఁడు పరమయోగి విలాసమును క్రీ.శ. 1546 ప్రాంతమున ద్విపదకావ్యముగా రచియించి యుండెను. తిమ్మరాజును, దిరువెంగళనాథుఁడును ఇంచుమించుగా సమకాలికులు. వీరిరువురకును ఈయాళ్వారుల చరిత్రములను దెలుపు ద్రావిడగ్రంథము లాధారములయి యుండును.']

శా. శ్రీ రంజిల్లఁగఁ బాసకం బనిశమున్ సేవింపఁగాఁ దద్గుణం
బారూఢిం బొలుపొందెనో యనఁగ యోగానందమాధుర్యల

---

*[ఈతఁడు 'సిద్ధరాజు తిమ్మరాౘ' జని 'ఆంధ్రకవితరంగిణి'.]

క్ష్మీరమ్యాకృతి నొప్పు మంగళగిరి శ్రీమన్నృసింహుండు స
త్కారుణ్యామృతవృష్టిచేఁ దనుపు నిత్యంబు బ్రపన్నావళిన్.

ఇది పరమయోగివిలాసములోని ప్రథమపద్యము. ఈకవిత్వము సర్వవిధ ములచేతను ద్విపదకావ్యమునకంటె శ్రేష్ఠతరముగా నున్నది. ఈకవి కృష్ణ దేవరాయనియల్లుఁడైన యళియరామరాజునకు దోడఁబుట్టిన పడుచైన కోనమాంబకు కుమారుఁడైనందున, వసుచరిత్రము కృతినందిన తిరుమల దేవరాయనికిని మేనల్లుఁడే! ఆ కాలమునం దితఁడు కృష్ణామండలములోని కొండవీటిసీమకు పరిపాలకుఁడుగా నుండెను. కవి తాను రామరాజాదులకు మేనల్లుఁ డయినట్లును, కొండవీటికి ప్రభు వయినట్లును, పరమయోగివిలాస ములోని యీక్రింది పద్యములోఁ జెప్పు కొన్నాఁడు—

సీ. ఏ రాజుముత్తాత భూరిసామ్రాజ్యలక్ష్మీధురీణభుజుండు సిద్ధనృపతి
యేనరాధిపుతాత నానార్థిసంతానసంతానశాఖి యనంతశౌరి
యేగుణాఢ్యునితండ్రిభోగవైభవనూత్న సుత్రాముఁ డోబలక్షోణిభర్త
యేవిభుం డళిరామభూవిభు తిరుమలప్రభువేంకటేంద్రుల భాగినేయుఁ

డట్టి తిమ్మభూవరుఁ డాజిహతతురుష్క
రక్తశోణనదీకృతప్రబలసలిల
వితతకృష్ణానదీశుఁ డూర్జితుఁడు కోన
మాంబసుతుఁడు శ్రీరంగరాజానుజుండు.

మ. సకలశ్రీయుతకొండవీటినగరీసామ్రాజ్యధౌరేయతా
ధికతన్ మీఱుచు నొక్కనాఁ డచలభక్తిస్ఫూర్తి శ్రీవైష్ణవ
ప్రకరంబు న్భజియింపుచున్ హరికథాప్రస్తావనన్ దివ్యయో
గికథల్ వించుఁ దదర్థకావ్యరచనాకేళీసమాసక్తుఁడై.

ఉ. ఉన్నతి మీఱఁగాఁ బరమయోగివిలాసముపేరి కావ్య ము
ద్యన్నవభావబంధురరసాన్వయసన్నుతశబ్దశుద్ధిసం
పన్నత నిట్లు సిద్ధనరపాలునియోబళతిమ్మభూవరుం
డెన్నికఁ జేయఁ బూని మది నెంతయు సంతసమొందు ధన్యతన్.

పయిపద్యములనుబట్టి యీకవి కావ్యాలంకారసంగ్రహాదుల కృతిభర్తలగు నరసభూపాలాదులతోను, కృతికర్తలగు రామరాజభూషణాదులతోను, సమకాలికుఁ డగుట స్పష్ట మగుచున్నది. కాఁబట్టి యీతిమ్మరాజు ౧౫౭౦వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౬౦౦వ సంవత్సర ప్రాంతములవఱకును ప్రసిద్ధుఁడయి యుండవచ్చును. ఈకవి కవిత్వమునం దసమానమయిన ప్రజ్ఞఁగలవాఁడు; ఇతఁడు రచియించిన పరమయోగివిలాసమును వద్భుతములైన చరిత్రములను కలిగియున్నది. పరమయోగివిలాసములోని యీక్రింది పద్యములవలన కవిత్వప్రౌఢిమ కొంత తేటపడవచ్చును—

ఉ. రెండవ మౌనిపుంగవుఁడు ప్రేమసమాహ్వాయమైన ప్రమ్మిదన్
నిండఁగఁ భక్తియన్ఘృతము నించి హృదబ్జము వత్తిగాఁగ ను
ద్దండతరప్రబోధసముదంచితదీపము సర్వలోకనా
థుండగు చక్రికిం బ్రియముతోడ సమర్పణ చేసె నయ్యెడన్. [ఆ. ౧]

ఉ. ఇంతులఁగూడి చిట్టకము లిట్లొనరింపఁగ నించు కేనియున్
వింతతెఱంగు లేక ధరణీధరముంబలె నున్న యా దృఢ
స్వాంతునిఁ జూచి ఆపతిమచక్కిలిగింతలువోలెఁ గంటిరే
యెంతయు రిత్తవోయె మన యిందఱిచేష్టలు నంచు నవ్వుచున్. [ఆ.౨]

ఉ. దేవుఁడొ మౌనియో యని మదిం దలఁపోఁతలు నాకె కాని నిన్
వేవురు వేయిచందముల నిందయొనర్చెద రిష్టు మూగయన్
పావులనోరు నీయెడమపాదతలంబునఁ దన్నినట్లుగా
నీవొక యింతయూహురని యేడ్వఁగదన్న కుమారరత్నమా! ఆ.౨.

36. తాళ్ళపాక తిరువేంగళనాథుఁడు*

ఇతఁడు నందవరీకబ్రాహ్మణుఁడు; ఆశ్వలాయనసూత్రుఁడు; భరద్వాజ గోత్రుఁడు. ఈకవి పరమయోగివిలాస మనుపేర నాళ్వారుల చరిత్రమును ద్విపదకావ్యముగా నెనిమిదాశ్వాసముల గ్రంథమును రచించెను. ఈ గ్రంథరచననుబట్టియే యితఁడు విష్ణుభక్తుఁడని స్పష్టమగుచున్నది. ఇతఁడు తాళ్ళపాక యన్నయార్యుని మనుమఁడును, తిరుమలార్యునిపుత్రుఁడును అయినట్టు గ్రంథారంభమునందలి యీక్రింది వాక్యములవలనఁ దెలియవచ్చు చున్నది —

ద్వి. హరిసేవ కాశ్వలాయనసూత్ర నంద
వరవంశభవ భరద్వాజగోత్ర
పావనశ్రీతాళ్ళపాకాన్నయార్య
ధీవిశారదసూను తిరుమలాచార్య
వినుతనందనుఁ దిరువేంగళనాథు.

ఈకవితాతయైన యన్నయార్యుఁడు కృష్ణదేవరాయనికాలములో నుండి కొన్నియగ్రహారముల నందెను. కవి తనకు వేంకటాద్రిరాయలు కుండల ములు వేసినట్లు తనగ్రంథములోని యెనిమిదవయాశ్వాసాంతమునం దీ వాక్యములచేఁ జెప్పుకొన్నాఁడు—

ద్వి. అతిలోకమతికి శేషాచలరాజ
పతికిఁ బరాముఖ్య భక్తసంతతికి
నంకితంబుగను శ్రీహరిభక్తనికర
పంకజార్యమ తాళ్ళపాకాన్నయార్య
తనయ తిమ్మార్య నందన రత్నకుంభ

*[ఇతఁడే చిన్నన్న. ఇతఁడు పరమయోగివిలాసమునేగాక అష్టమహిషీ కళ్యాణము, ఉషాభ్యుదయము, అన్నమాచార్యచరిత్ర అను ద్విపద కావ్యములను రచించెను.]

దనుపమ శ్రీవేంకటాద్రీశ దత్త*
మకరకుండలయుగ్మ మండితకర్ణ—

ఈకవికి మకరకుండలములు వేసిన వేంకటాద్రి వసుచరిత్రము కృతినందిన తిరుమలదేవరాయని తమ్ముఁడని తోఁచుచున్నది. అట్లే యైనపక్షమునఁ కవి ౧౫౭౦ వ సంవత్సరప్రాంతములయందుండెను. అట్లుగాక యతఁడు తిరుమలదేవరాయని కొడుకైన వేంకటాద్రి యైనపక్షమున, అతఁడు ౧౫౮౬ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౬౧౪ వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యముచేసినందున కవియు నాకాలమువాఁడే యయియుండవలెను. కవి యొక్క కవిత్వరీతి తెలియుటకయి ద్వితీయాశ్వాసమునుండి కొంచెముభాగ ముదాహరించుచున్నాను—

ద్వి.భానుకోటిస్ఫూర్తిఁ బ్రహసించుచున్న
మౌనినందనుఁ గాంచి మది సంతసించి
పిల్లిగా దోరి జాబిల్లి గాఁబోలుఁ
జల్లనివెన్నెలఁ జల్లుచున్నాఁడు;
అనుచు సబ్బాలు తెప్పారప్ప కెంతయును
గనుఁగొని వేడుకకడలి నోలాడి
యానందబాష్పంబు లాననాబ్జంబు
మైనుండి దిగువార మై గరుపారఁ
బెన్నిధిఁ గన్నట్టి పేదచందమునఁ
నున్నతోన్నతుఁడైన యోగినందనునిఁ
దనయులు లేని యాదరమున నెత్తి
కొని కూర్మితోడ నక్కునఁ జేర్చి వేడ్కఁ
గొనకొని యావేత్రకుంజంబు వెడలి
తనవారలెల్ల నెంతయుఁ జోద్యపడఁగ
మునిపుత్రుఁగొని పురంబున కేఁగుదెంచి
తనయాలిచేతి కెంతయుఁ బ్రేమ నొసఁగె.

*[ఈ వేంకటాద్రీశుఁడు తిరుపతి వేంకటేశ్వరస్వామియే గాని మానవుఁడు కాఁడని ఆంధ్రకవి తరంగిణి (సం 8. పుట 149)లో నున్నది.]

37. రాయసము వేంకటపతి

ఇతఁడాఱువేల నియోగి; అక్కయామాత్యుని కుమారుఁడు. ఈకవి తన వంశమువారిని వర్ణించుచు తమది వసిష్ఠగోత్రమయి నట్లీక్రింది పద్యము నందు జెప్పెను—

శా. శ్రీల న్మించి సమస్తధీకలనచేఁ జెన్నొందు నార్వేలవం
శాలంకారకరుల్ వసిష్ఠమునిగోత్రాంకుల్ బుధు ల్దీనర
క్షాలీలం బొగడొంది రందు వెలసెన్ సన్మాని భానప్ప ది
గ్జాలోద్వేలవిశాలకీర్తుల సుధీసందోహమందారమై.

ఇతఁడు లక్ష్మీవిలాసమనెడి యైదాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచించెను. "రసికజనహృదయంగమ సంగీతసాహిత్యకళాధౌరంధర్య" అని గద్యలోఁ జెప్పుకొన్నదానినిబట్టి యీకవి సాహిత్యమునందు మాత్రమేకాక సంగీతము నందును సమర్థుఁడైనట్టు కనఁబడుచున్నాఁడు. ఇతఁడు శ్రీరంగరాయని యాస్థానమునందుండి యాతనివలన నగ్రహారరత్నాభరణాదులను బొంది నట్టు లక్ష్మీవిలాసములోని యీక్రిందిపద్యములవలన విదితమగుచున్నది—

మ. అలఘుప్రాభవభవ్యుఁ డాకుతపశాహామేయసైన్యంబు న
గ్గలిక న్బాహులచేత గెల్చి బిరుదల్ గైకొన్న శ్రీరంగరా
యలచిత్తం బిగురింప రాయసము వ్రాయం జాలి తానౌ సుధీ
తిలకా! యక్కయమంత్రి వేంకటపతీ! దీవ్యత్కళావాక్పతీ!

ఉ. వ్రాయుచు రాజ్యవైభవధురంధరభూతి చలిర్పఁ గీర్తిధౌ
రేయసిరంగరాయమహిభృన్మణిరాయసమగ్రహారహై
మాయతరత్న భూషలు నృపాడ్యులు వర్తన లియ్య నుబ్బుచున్
వేయననేమి రాయసము వేంకటమంత్రి యనన్ యశస్వివై.

ఈశ్రీరంగరాయలు వసుచరిత్రను కృతినందిన తిరుమలదేవరాయని కుమారుఁడు. ఇతఁడు ౧౫౭౪వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౫౮౫వ

సంవత్సరము వఱకును రాజ్యముచేసినందున, కవియు నా కాలమునందే యుండినవాఁడు. *లక్ష్మీవిలాసము సలక్షణమై మృదుమధురరచనను గలిగి యున్నది. కవితాశైలిఁ జూపుటకయి గ్రంథమునుండి రెండు పద్యముల నుదాహరించుచున్నాను—

చ. తనదు విలాసహాసములఁ దాలిమి దూలఁగ రాగసాగరం
బునఁ బలుమాఱు మారుదెస మున్గుచుఁ దేలుచు నిచ్చ మెచ్చఁగా
మునుకొని వారితో భువనమోహిని యాకుహనాపియచ్చరాం
గన పలికెం బికస్వరవికస్వరసుస్వరభాస్వరంబుగన్. [ఆ. ౨]

మ. హరికిం బట్టపురాణి పీవ యని కళ్యాణైకవాక్యస్తుతుల్
పరఁగం బుణ్యనదీనదోదకములం బట్టాభిషేకంబు చే
సిరినా నుజ్జ్వలహేమకుంభములచేఁ జేతన్సుగంధాంబువుల్
ఘారిమధ్యల్తగ నించి నించి జలకం బాడించి రబ్జాలయన్. [ఆ. ౩.]

38. తరిగొప్పుల మల్లన

ఈకవి చంద్రభానుచరిత్రమనెడి యైదాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించెను. ఇతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; దత్తాత్రేయయోగీంద్రుని శిష్యుఁడు; దత్తనామాత్యుని తమ్ముఁడు. ఈతఁడు లాక్షణిక కవి; కవిత్వము రసవంతముగానుండును. ఈకవి వసుచరిత్రమును కృతినందిన తిరుమలదేవరాయని పుత్రుఁడగు వేంకటపతిరాయల కాలములో నుండినట్లు చంద్రభానుచరిత్రములోని యీక్రింది యెత్తుగీతములోఁ జెప్పినాఁడు—

సీ. ....
అనుచు బుధు లెన్నవలయు రాజాధిరాజ
రాజపరమేశ సకలకర్ణాటకాంధ్ర

*[కవి నివాసము పెనుగొండయై యుండుననియు. లక్ష్మీవిలాసము 1575–81 నడుమ రచియింపఁబడి యుండుననియు 'ఆంధ్రకవి తరంగిణి' (సం. 11. పుట 58)లో గలదు.]

రాజ్యధౌరేయ తిరుమలరాజతనయ
చంద్రుఁడగు వేంకటపతిక్షితీంద్రమణికి.

ఈవేంకటపతిరాయలు ౧౫౮౬-వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౬౧౪ వఱకును రాజ్యముచేసినవాఁ డయినందున, *కవియు నా కాలమునం దుండిన వాఁడే. తాలికోటయుద్ధ మయినతరువాత తండ్రియైన తిరుమలదేవరాయఁడు తనరాజధానిని విజయనగరమునుండి పెనుగొండకు మార్చుకొన్నట్లే కొమారుఁ డైన యీవేంకటపతిరాయఁడును తనరాజధానిని పెనుగొండ నుండి చంద్రగిరికి మార్చుకొనెను. ఈకవి కవితారచనను సూచించెడు పద్యములను రెంటి మూఁటి నిందుఁ బొందుపఱుచు చున్నాను—

ఉ. అంత దిగంతదంతురలతాంతనిశాంతనితాంతకాంతవ
న్యంతికతాంతపాంథజనతాంతరసంతతకృంతనప్రధా
త్యంతసమంతవిస్ఫురదుదంత పరంతపకాంతిసంతతి
క్రాంతదురంతకుంతరతికాంతము పొల్చె వసంత మ్మెంతయున్. [ఆ.౩]

ఉ. తత్తఱపాటుతోడఁ గనుఁదమ్ములడాలు దిగంతరంబులన్
జిత్తరు నింప లేఁబయిఁటచేల కుచంబులపొంత జాఱ నా
బిత్తరి ర్మానుపా టొదవఁ బిమ్మటితో నొకకాంతఁ గొంకి లోఁ
జిత్తము మట్టుపెట్టుకొని చేరి సహోదరుండ నిల్వఁగన్. [ఆ. ౪.]

ఉ. ధరణితలేంద్రనందనవిధంబునఁ గనుంగొనఁ గోరి మున్ను కి
న్నరవరుఁ డిచ్చినట్టి భువనస్తుతమైన యదృశ్యవిద్య న
య్యిరువురు గుప్తమూర్తులయి యిందుసహోదరమందిరంబునన్
దరలకయుండి రట్టియెడఁ దన్వియుఁ జేరఁగ వచ్చి యచ్చటన్. [ఆ.౫.]

[ఇందలి పద్యమొకటి ('అంతట రుక్మబాహు—' అనునది) చంద్రికాపరిణ యములోనిదిగా అప్పకవి యుదాహరించెననియు, అది పొరపాటనియు

*[ఇఁతఁడు క్రీ.శ 1586 మొదలుకొని 1613 వఱకును రాజ్యము చేసెనని 'ఆంధ్రకవి తరంగిణి' (సం. 10. పుట 189 లోఁ గలదు.]

అప్పకవి ననుసరించియే శ్రీ వీరేశలింగము పంతులుగారును బాలసరస్వతి చరిత్రములో 'చంద్రికా పరిణయము' లోనిదిగా ఆపద్యమునే యుదాహరించిరనియు 'ఆంధ్రకవితరంగిణి'చోఁగలదు. (సం. 10 పుటలు 189, 190)

39. చరిగొండ ధర్మన్న

ఈకవి నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; ఆపస్తంబసూత్రుఁడు; కౌండిన్యగోత్రుఁడు; తిమ్మయపుత్రుఁడు. ఇతఁడు చిత్రభారత మనెడి యెనిమిదాశ్వాసముల గ్రంథమును జేసి దాని నిమ్మలపల్లి *పెద్దనామాత్యున కంకితముచేసెను. చిత్రభారతమునందు కవి తన్నుఁగూర్చి యిట్లు చెప్పుకొన్నాఁడు—

సీ. కౌండిన్యగోత్రదుగ్ధసముద్రచంద్రు నాపస్తంబసూత్రశోభనగరిష్ఠు
సర్వవిద్యాభిజ్ఞుఁ జరికొండ తిమ్మనామాత్యాగ్రణికిమాదమకునుగూర్మి
నందను నతిశాంతు నారాయణధ్యానతత్వజ్ఞు శ్రీరంగధామసదృశ
భట్టపరాశరప్రభురంగగురుపాదనీరేజబంభరు నిర్మలాత్మ

ధర్మనాహ్వయు సత్కవితాధురీణు
దాంతు శతలేఖినీసురత్రాణబిరుద
కలితు నను వేడ్కఁ బిలిపించి కరుణమీఱఁ
దేనియలుగుల్క నిట్లని యానతిచ్చె.

మ. శతలేఖిన్యవధానపద్యరచనాసంధానురత్రాణచి
హ్నితనామా! చరికొండ ధర్మసుకవీ! నీవాగ్విలాసంబు లా
శితికంఠోజ్జ్వలజూటకోటరకుటీశీతాంశురేఖాసుధా
న్వితగంగాకనకాబ్జనిర్భరరసావిర్భూతమాధుర్యముల్.

గీ. కావున విచిత్రగతి నలంకారసరణి
మీఱ రసములు చిప్పిల మెప్పు దొసఁగఁ

*[ఇతఁడు ఏనుములపల్లి పెద్దనామాత్యుఁడనియే పెక్కురు తెలుపుచున్నారు.]

దెసఁగు గావింపు నాపేర ననఘసుకవి
ధీరు లరుదందఁగాఁ జిత్రభారతంబు.

పై పద్యములనుబట్టి యీకవి వైష్ణవభక్తుఁడనియు, శతలేఖినీసురత్రాణ బిరుదము గలవాఁడై శతలేఖిన్యవధానపద్యరచనయందు సమర్థుఁ డనియు, తెలియవచ్చుచున్నది. కృతిపతియైన పెద్దనమంత్రి మాదనకుమారుఁడు; నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; కాశ్యపగోత్రుఁడు. అతఁడు మానభూనాథుని మంత్రియైన ట్లీక్రింది పద్యములలోఁ జెప్పఁబడి యున్నది.

సీ. అనువత్సరంబు బ్రాహ్మణులకు గోసహస్రములిచ్చు నృగనరేశ్వరునిరీతి
కంధులనెనయు పాకాలచెర్వాదిగాఁ దగు చెఱువులు నిల్పు సగరుకరణి
దీవ్యత్ప్రతాపుఁడై దిగ్విజయంబు గావించు మాంధాతృభూవిభునిలీల
దేవభూదేవతార్థిశ్రేణి కగ్రహారములిచ్చు భార్గవరాముపగిది

నిందుశేఖరపాదారవిందయుగళ
భావనాపరుఁ డంగనాపంచబాణుఁ
డతులధైర్యాభిభూతహిమాచలుండు
మానభూనాథచిత్తాబ్జభానుఁ డతఁడు.

శా. ఆరాజేంద్రశిఖావతంసనిజబాహాయుక్తవిశ్వంభరా
ధౌరేయుండు విరోధిమంత్రిముఖముద్రాదక్షుఁ డుద్యద్దయా
పారీణుండు పటీరతారకసుధాపాణింధమశ్రీయశో
హారుం డిమ్మలపల్లి మాదవిభు పెద్దామాత్యుఁ డుల్లాసియై.

ఈమానభూనాథుఁ డెవ్వరో గ్రంథమువలన స్పష్టపడదు. [ఇచ్చట 'మానభూనాథచిత్తాబ్జభానుఁడతఁడు' అనునది సరియైన పాఠముకాదు. 'మానభూనాథ చిత్తాంబుఖానుఁడతండు' అనునదియే సరియైనపాఠము. శ్రీవీరేశలింగము పంతులుగారి కప్పుడు సరియైన సాధనసామగ్రి శాసనాదులు లభింపనందున చిత్తాంబుఖానుఁడు చిత్తాంబు ఖానుఁడనురీతిని వ్రాఁతలోఁ గానరాఁగా అర్థము బోధపడకుండుటచే చిత్తాబ్జభానుఁడని ఆయన సంస్కరించిరి. చిత్తావఖానుఁడు

మానభూనాథుని పుత్రుఁడు. మొదటిపేరు సీతాపతియనియు, మహమ్మదీయ మతమును గ్రహించినందున 'చిత్తాపఖానుఁ' డని పేరుమార్చుకొనెననియు విమర్శకులు నిశ్చయించిరి. ఈచిత్తాపఖానుఁడు ఓరుగంటిని పాలించిన తురుష్క ప్రభువులలో ముఖ్యుఁడు; దేవాలయములకును, బ్రాహ్మణులకు ననేకయగ్రహారములు దానము చేసినవాఁడు. ఇతఁడు క్రీ.శ. 1503లో ఓరుగంటిని జయించి, జయస్తంభమును నిలిపిన శాసనము కలదు. ఎనుమలపల్లి పెద్దనామాత్యుఁడీతనియొద్ద మంత్రిగా నుండెను. కాని మానభూనాథుని యొద్ద మంత్రిగా నుండలేదు. చిత్తాపఖానుని గూర్చిన కైఫియతులు కొన్నియున్నవి. అవి అతిశయములతో నిండి, పరస్పరము పొందిక లేకున్నవి. కావున శాసనమునే చరిత్రకారు లాధారముగా గ్రహించియున్నారు.] కాని యెనిమిదవ యాశ్వాసాది యందలి యీక్రింది కృతిపతిసంబోధన పద్యము వలన నతఁడు శ్రీరంగరాయని రాజ్యకాలములోని యొక మండలేశ్వరుఁడని యూహింపఁదగియున్నది—

క. శ్రీరంగరాజసేవా । పారంగతహృదయ! కమలభవ వంశపయః
పారావార సుధాకర! మారసమానావతార! మాదయపెద్దా!

మొదటి శ్రీరంగరాజు విజయనగర సంస్థానము ౧౫౭౪వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౫౮౫వ సంవత్సరము వఱకును పాలించెను, రెండవ శ్రీరంగరాజు ౧౬౧౪వ సంవత్సరమునకు తరువాత రాజ్యమునకు వచ్చెను, ఈకవి యీయిరువురు రాజులలో నొకరి కాలమునందుండినందున, పదునాఱవ శతాబ్దము యొక్క యంతమునందో పదునేడవ శతాబ్దము యొక్క యాదియందో యుండియుండుటకు సందేహములేదు. [ఇచటి 'శ్రీరంగరాజసేవాపారంగతః' అనునది పెద్దయామాత్యుఁడు శ్రీరంగరాజనెడి ప్రభువును సేవించువాఁడని తెలుపదు; దేవునే తెలుపును. పెద్దయ శ్రీరంగనాథస్వామిభక్తుడు. శ్రీరంగరాజు మానవుఁడని తలఁచుట

చేతనే శ్రీవీరేశలింగము పంతులుగారు ధర్మనకవి 16-వ శతాబ్ది చివరనో, 17-వ శతాబ్ది మొదటనో ఉండియుండునని వ్రాయవలసి వచ్చినది. చిత్తాప ఖాను 15-వ శతాబ్ది మధ్యమునను, 16-వ శతాబ్ది ప్రారంభమునను ఉండు టంబట్టి యాతని మంత్రియు, ఆమంత్రికిఁ గృతినిచ్చిన ధర్మకవియు 15వ శతాబ్ది చివరను, 16వ శతాబ్ది మొదటను ఉండవలెను. కావున పద్యము నందలి 'శ్రీరంగరాజ' పదము మానవునిఁ దెలుపఁజాలదు. 'ఆంధ్రకవి తరంగిణీ' కారులు నిట్లే తెల్పియున్నారు. 'శ్రీరంగమందలి దేవుని కవులు సామాన్యముగా శ్రీరంగేశుఁడనియు, రంగనాథుఁడనియు వ్రాయుచుందురు గాని శ్రీరంగరాజని వ్రాయుటలేదు. ధర్మన కవి యట్లేలఁ జెప్పెనో తెలియదు. కవి 'శ్రీరంగనాథ' అని వ్రాసియుండఁగా విలేఖకులు 'శ్రీరంగరాజ' యని మార్చిరేమో?' అని 'ఆంధ్రకవితరంగిణీ' కారులు (సం 8.పుట113) వ్రాసియున్నారు. కాని పెద్దనకవి యెంత మాత్రము పొరపడలేదు. విలేఖకులు 'శ్రీరంగనాథ' అను దానిని 'శ్రీరంగరాజ' అని మార్చియు నుండలేదు. శ్రీరంగనాథస్వామికి 'శ్రీరంగరాజ' పదము సంప్ర దాయ సిద్ధమే! విష్ణుభక్తులకియ్యది సాధారణము! 'శ్రీరంగరాజ రమణీం శ్రియమాశ్రయామి' మున్నగునవి యిందు ప్రమాణములు.] ఇదిగాక కవి యొక్క కాలమును నిర్ణయించుటకు గ్రంథమునందే యింకొక యాధారము కన్పఁబడుచున్నది. కృతినాయకుని వంశమును వర్ణించుచు కందాళ అప్పలా చార్యులు కృతిపతి యొక్క తండ్రికిని పెదతండ్రికిని గురువైనట్లీక్రింది పద్యమునేఁజెప్పి యున్నాఁడు.

శా. వందారుప్రజదోషమేఘపవనుస్ వారాశిగంభీరు నా
నందాత్మున్ హరిపాదభక్తు నిఖిలామ్నాయజ్ఞు విశ్వంభరా

మందారక్షితి జాతమున్ నిగమసన్మార్గప్రతిష్ఠాపరున్
గందాళప్పగురున్ వివేకనిధి లోకఖ్యాతు వర్ణించుచున్.

క. ఆ దేశికపదకమలము
లాదరమున హృదయవీధి ననవరతంబున్
మోదమున నిలిపి శ్రీలల
నాధపునిఁ గొలుతురు నారనయు మాదనయున్.

ఈపద్యములనుబట్టి యీచిత్రభారతకృతిపతియు పాండురంగమాహాత్మ్య కృతిపతి కాలములోనివాఁ డయిన శ్లైకగురుశిష్యత్వమువలనఁ దేటపడు చున్నందున, ఈధర్మకవి యించుమించుగా తెనాలి రామకృష్ణునికాలపు వాఁడే! కందాళ అప్పలాచార్యులుగారు చిత్రభారత కృతిపతి తండ్రికి గురువై నందున, ధర్మకవి రామకృష్ణకవికిఁ గొన్ని సంవత్సరములు తరువాత నుండిన నుండవచ్చును. [కందాళ అప్పలాచార్యులు కృతిపతియొక్క తండ్రి కిని, పెదతండ్రికిని గురువైనట్లు ధర్మన్నకవి తెల్పెను. కావున అప్పలా చార్యులు 15-వ శతాబ్ది పూర్వభాగమునసుండి యుండవలెను. ఇఁక తెనాలి రామకృష్ణకవి రచించిన పాండురంగ మాహాత్మ్యమునకుఁ గృతిపతియైన వేదాద్రిమంత్రి గురువును కందాళ అప్పలాచార్యులే! ఈకందాళ అప్పలా చార్యులిర్వురు నభిన్నులని శ్రీ వీరేశలింగముపంతులుగా రభిప్రాయపడిరి. కాలభేదమునుబట్టి వీరిర్వురును భిన్నులనియును, మొదటి యప్పలాచా ర్యులు పితామహుఁడును, రెండవయాతఁడు పౌత్రుఁడునయి యుందురనియు నిర్ణయింపవలెను. 'ఆంధ్రకవితరంగిణి'యు నిట్లేయభిప్రాయపడుచున్నది.]
చిత్రభారతకవిత్వ మసర్గళమయిన ధారకలదయి సలక్షణముగా నున్నది. ఈకవియొక్క చరిత్రమునుగూర్చి యిప్పుడు చెప్పినదానికంటె నధిక మేమియుఁ దెలియరానందున, చిత్రభారతమునుండి కొన్నిపద్యముల నుదాహరించుటతోనే తృప్తినొందవలసి యున్నది.

చ. అనిమిషనాథుఁ డమ్మునితపోనలకీలల నబ్ధి యింకినన్
దనకు విపక్షుఁడై యచట దాఁగిన యాహిమవన్నగాత్మజున్
గినిసి విపక్షుఁ జేయ గమకించి ప్రచేతసునింట నిర్గమం
బనిచెడు విల్లనంగ నపరాశ సురేశ్వరచాప మొప్పెడున్. [ఆ. ౨.]

సీ. ప్రవహించు శృంగారరసపూర మమ్మునిమేనికి జలకంబుగా నొనర్చి
తళతళత్కాంతిచేఁ దనరెడు దరహాసచంద్రికావితతి వస్త్రముగ నొసఁగి
మువ్వంపుదేనియల్ చివ్వన నిడు వాక్యములు ప్రసూనములుగాఁబూజచేసి
చొక్కంపునిడువాలుఁజూపుమెఱుంగులుపొసఁగ నీరాజనంబులుగఁజేసి
యమృతరసములు చిప్పిలు నధరబింబ
మదన నైవేద్యముగను నియ్యఁగఁ దలంచి
యడుగుఁదమ్ముల కెరఁగి నెయ్యంబుతోడ
రంభ యిట్లను సంభ్రమారంభ యగుచు, [ఆ. ౩.]

ఉ. హారము భారమై మణిగణాకరబంధురసౌధరంగసం
చారము దూరమై తనువుసంగతి నొప్పెడు చందనాదిశృం
గారము క్రూరమై చెలియకై వడి నెమ్మియొనర్చినట్టి రా
కీరము వైరమై నిగిడెఁ గేసరిమధ్యకు నొక్కపెట్టునన్. [ఆ. ౫.]

శా. ఏమేమీ హరి శూరుఁడంటి నిజమౌనే? యాజరాసంధుఁ డు
ద్దామప్రక్రియఁ జుట్టుకొన్నఁ బురమున్ దర్పంబు డించెన్ సమి
త్సీమం దా యవనుండు ద్రోల గుహఁ జొచ్చెం జూడఁగా నిన్నఁగా
దా ముంజేతులకంకణంబులకు నద్దం బేల యక్రూరకా! [ఆ. ౬.]

మ. హరితో నీధరణీవరాగ్రణికినై యాయోధనక్రీడకున్
బురికొంటి న్వడి నేఁడు మేనులు తృణంబుల్గా విచారించి వీ
రరసోద్రిక్తమనస్కులై మెఱయవార ల్నిల్వఁ డాత్మన్ శరీ
రరతిం జెందిన భూవరుల్ చనుఁడు పుత్రభ్రాతృసంయుక్తులై. [ఆ.౭.]

40. సారంగు తమ్మయ్య

ఈప్రాంతములయందు సారంగువారు సాధారణముగా మాధ్వులుగా నున్నారు. ఈకవి తనవంశమును వర్ణించుచు,

ఉ. తమ్మనయంబుఁ బ్రోచుటకు ధారుణిబంధులు బంధుపారిజా
తమ్మన రామభక్తిఁ గల తార్కికు లెల్లను వీనిదౌర చి
త్తమ్మన జూపులం దనిసి ధార్మికు లీతని దెంత మంచి వృ
త్తమ్మన నాగిరిప్రభునితమ్మన మించె నుదంచితస్థితిన్.

గీ. తమ్మమంత్రి గాంచెఁ దిమ్మాయియందు నం
దనుల శౌర్యసింహు నారసింహుఁ
జతురబుద్ధిచంద్రు సత్కళాగుణచంద్రు
గిరిచమూవరేంద్రుఁ గీర్తిసాంద్రు.

తన తాతను రామభక్తునిగాఁ జెప్పుటచేతను, ఆతని భార్యను తిమ్మాయియని చెప్పుటచేతను కూడ నితఁడు మాధ్వవంశజుఁ డేమోయని యూహింపఁదగి యున్నను,

క. సారమతి యానృసింహుఁడు
వారాశిగభీరుఁ డతులవై భవమున గౌ
రీరమణి నీశుఁడుంబలె
నారూఢాన్వయ వరించె నక్కమసాధ్విన్.

అని తనతల్లిదండ్రులను పార్వతీపరమేశ్వరులతోఁ బోల్చుటచేతను, తన పూర్వుల కమాత్యాదిపదములను జేర్చుచు వచ్చుటచేతను కవి నియోగి బ్రాహ్మణుఁడని తోఁచుచున్నది. ఇతఁ డాపస్తంబసూత్రుఁడు; భారద్వాజ గోత్రుఁడు; నరసింహమంత్రిపుత్రుఁడు; సారంగు తమ్మయామాత్య పౌత్రుఁడు. ఈకవి వైజయంతీవిలాసమను నాలుగాశ్వాసముల పద్యకావ్య

మును రచించెను. ఇందు విప్రనారాయణుఁడనెడి యాళ్వారుచరిత్రము వర్ణింపఁబడినందున, దీనికి విప్రనారాయణచరిత్రమనియు నామాంతరము గలదు. ఈవిప్రనారాయణునికే తొండర డిప్పొడియాళ్వారని యపరపేరు. ఈపుస్తకమునందలి కవిత్వము మనోహరముగానే యుండును గాని యందందు కవిత్రయమువారి ప్రయోగములకు విరుద్ధములయిన ప్రయోగములు కానఁబడుచున్నవి. కథయు మిక్కిలి యింపుగా నుండును.

విప్రనారాయణుఁడను వైష్ణవబ్రహ్మచారి కావేరీతీరమునందు శ్రీరంగక్షేత్రమునందువసించుచు మాధుకరవృత్తిచే జీవించుచు భక్తితో శ్రీరంగనాయకునకు తులసిమాలల నర్పించుచు కాలము గడపుచుండెను.

శా. స్వాధ్యాయంబుఁ బఠించు సాంగకముగా సంధ్యాద్యనుష్ఠానముల్
విధ్యుక్తక్రియ నాచరించుఁ దఱితో వ్రేల్చుం బ్రహూతాత్ముఁడై
మధ్యేరంగశయానమూర్తి కిడు సమ్యద్భక్తిఁ దోమాలికల్
మధ్యాహ్నంబునఁ గుక్షి భిక్షఁ దనుపు న్మాధూకరప్రక్రియన్.

ఇట్లుండఁగా మధురవాణియు, దేవదేవియు నను వేశ్య లక్కచెలియండ్రిద్దఱాతనిని దేవాలయములోఁ జూచి యాతనినిష్ఠ కద్భుతపడి భక్తితో మ్రొక్కఁగా నతఁడు వారిమ్రొక్కు గైగొనకపోయెను. అప్పుడు దేవదేవి యలిగి యప్పతో—

ఉ. మ్రొక్కిన నెవ్వ రే మనఁడు; మో మటువెట్టుక చక్కఁబోయె; నీ
దిక్కును జూడఁడాయె! నొకదీవనమాటయు నాడఁడాయె; వీఁ
డెక్కడి వైష్ణవుండు? మన మేటికి మ్రొక్కితిమమ్మ? యక్కటా!
నెక్కొని వెఱ్ఱిబుద్ధి యయి నిద్దురవోయినవానికాళ్ళకున్.

అని యతని నిరాకరించి పలికెను. మధురవాణి చెల్లెలి నూరార్చుచు,

ఉ. చూచిన నేమి? నీవలను చూడకయుండిన నేమి? పూజ్యులం
జూచిన భక్తి మ్రొక్కుటయె శోభన; మీతఁడు బ్రాహ్మణుండు; ధా

త్రీచరులందు బ్రాహ్మణుఁడు దేవుఁడు; దేవుఁడు నీవు మ్రొక్కినన్
జూచునొ? పల్కునో? యటుల సుమ్మితఁడున్ సరసీరుహాననా!

అని శాంతచిత్తసుజేసి యతనివైరాగ్యమును గొంత ప్రశంసించెను. అప్పు డప్పమాట లంగీకరింపక—

చ. ప్రకటజితేంద్రియుల్ ధరఁ బరాశరకౌశికులంతవారు స్త్రీ
లకు వశు; లంతకంటె మిగులన్ ధృఢమౌ మగకచ్చ బిగ్గఁ గ
ట్టుకొనఁగ నీతఁ డెంత? శుకుఁడో? హనుమంతుఁడొ? భీష్ముఁడో? వినా
యకుఁడొ? తలంచుకో సరసిజాయతలోచన! నెమ్మనంబునన్.

క. ఈ నిష్ఠ లింత తారస । మైనందాఁకానెసూ! సదాచారి యటం
చే, నబ్బినదాఁకనె యగు,।మౌనిజనవిడంబనములు మన మెఱుఁగనివే?

క. ఇటువంటయ్యలె కారా
చిటుకు మనకయుండ సందెచీఁకటివేళన్
ఘటచేటీవిటులై యీ
కటకంబునఁ దిరుగువారు? కంజదళాక్షీ!

* * * *

గీ. నిర్జితేంద్రియుండు నిష్ఠాపరుం డంచు
నప్పు! సారెసారెఁ జెప్పెదీవు;
వీనిఁ బ్రతినచెఱిచి విటుఁజేసితెచ్చినఁ
గలదె పందె మనినఁ గొంత పలికె.

* * * *

క. నీ వీవైష్ణవు విటునిం । గావించిన, లంజెతనపుగడ నే విడుతున్;
గావింప లేకయుండిన । నీవు న్విడిచెదవె యనిన నెలఁతుక యొప్పెన్.

వెల్లె లావీరవైష్ణవుని విటునిఁ జేయవచ్చు ననియు, అప్ప యతని నట్లు చేసినయెడల తాను వేశ్యావృత్తిని విడిచెద ననియు, వివాదపడిన మీఁదట దేవదేవి తా నావైష్ణవబ్రహ్మచారిని విటుని జేసి యింటికిఁ దేలేకపోయిన

పక్షమునఁ దాను వేశ్యావృత్తిని విడిచెదనని పంతము పలికి తన రత్నాభరణములను, కస్తూరీతిలకమును దీసి తులసిపూసలపేరులును తిరుమణినామములును వేసి సానివేషముఁ బాసి దాసరిసాని యయి తిన్నఁగా విప్రనారాయణుఁ డున్న యారామమునకుఁ బోయి యాతనికి నమస్కారము చేసి, హేయ భాజనమయిన వేశ్యావృత్తిపై విరక్తి పొడమినట్టు నటించి,

గీ. **హేయభాజన మెన్నిట నెన్నిచూడ
వేశ్యజన్మంబు జన్మమే విప్రవర్య!

* * * *

ఉ. ఒక్కనిఁ బిల్వనంపి, మఱియొక్కనిచేతఁ బసిండి పట్టి, వే
ఱొక్కనియింటఁకేగుచు, మఱొక్కని నానడుచక్కి నొక్కచోఁ
బొక్కకలంచి చూడ భ్రమఁబొంది విటుల్తెలియంగ లేరుగా
కెక్కడిసత్య? మేడవల పెక్కడినేమము వారకాంతకున్?

గీ. అనఘ! వేశ్యావిడంబవర్తనము లెన్న
నిసుకపాతఱ యీజోలి యేల త్రవ్వ?
నప్పడుపుఁగూటిపై నసహ్యత జనించి
నామనసు రోసినట్టి చందంబు వినుము.

* * * *

గీ. వారసతులైన యీసీమవారివలెనె
మోడిమానిసినైన నేగోడు నెఱుఁగ;
జిహ్వ నాల్గచ్చరాలు నేర్చినకతానఁ
బడుపుఁగూటికి మనసు గొల్పక నిహైతి.

అని వేశ్యావృత్తిని నిందించుచు తియ్యనిమాటలు చెప్పి యాతని చెంతఁ జేరి పరిచర్యచేయుచు దాస్యమిషమున మెల్లమెల్లఁగా నాతని యుల్లము కలంపఁ జొచ్చెను. ఇట్లు కొంతకాలము దాసురాలిపొత్తు గలుగునప్పటికి,

శా. ఆవిప్రోత్తమువజ్రపంజరనిభంబై నిశ్చలంబైన స
ద్భావం బంగనసాహచర్యగుణసంపర్కంబునన్ లోహమై,
గ్రావంబై, దృఢదారువై, తరుణవృక్షంబై ఫలప్రాయమై,
పూవై, తన్మకరందమై, కరఁగె బోఁబో పీళ్ళకుం బల్చనై.

విప్రనారాయణుని వజ్రకఠినమైన హృదయము దినక్రమమునఁ గరఁగి నీటికంటెను బలుచనై దేవదేవిమనస్సులో నైక్యమయ్యెను. అంతట గురువే దాసురాలికి దాసుఁడయి పరిచర్యచేయ నపేక్షించి వేఁడుకొనఁగా మొట్టమొదట నా టక్కరివారాంగన,

గీ. నిడుదపట్టె తిరుమణియె వైష్ణవముగాని
మీర లాడుమాటతీరు చూడ
ననఘ! నొసలు బత్తుఁడును, నోరుతోడేల
టన్నరీతి తోఁచుచున్న దిపుడు.

అని నీతులు చెప్పియు,

క. ఓ సతి! భగవత్సేవకు । వాసి గణింపంగ భాగవతసేవయ; త
ద్దాసుల కైంకర్యముఁ గృపఁ! జేసిన రంగేశ్వరునకుఁ జేయుటెసుమీ.

అని యాతనిచేత బతిమాలించుకొని భాగవతకైంకర్యము నరగీకరించి, తుద కాతని నింటిబంటును జేసి తనయింటికే గొనివచ్చి పందెము గెలిచెను. ఇట్లా వైష్ణవ వటుని విటునిజేసి తెచ్చి యిల్లు చేర్చిన తరువాత వేశ్యమాత తగులుకొని

క. నవమదనుసైన మెచ్చవు; । తవిలితి పీయఅవ; బోడితలకు వలచితో?
ధవళాక్షి! వీనిక్రేలుం । జెవులకు వలచితివా? పిల్లసిగకు వలచితో?

అని కూఁతునకు బుద్ధిచెప్ప మొదలు పెట్టెను. తాను పట్టిన ప్రతిజ్ఞ నెఱ వేఱినందున,

క. పెదయప్పయు నేనును బ
న్నిదమాడినపనికి నీతనిం దెచ్చితి నా
కొదవ యిఁటదీఱె నిఁక నీ
కొదవయె యున్నదనఁ దల్లి కూఁతునకనియెన్.

కూఁతురును తల్లిమాటలకు సంతోషించి క్రొత్తయల్లుని నిల్లువెడలింపఁ దల్లిం బురికొల్పెను. ఆ సన్నగై కొని వేశ్యమాత నూతన జామాతను జేరి,

సీ. నీపట్టెతిరుమణి నీతిరుచూర్ణంబు గణికకు వెండిబంగారులౌనె?
నీపుట్టగోచియు నీకావివేష్టముల్ వారకాంతకుఁ బట్టుచీరలౌనె?
నీముష్టిగూడయు నీతులసిసరులు వేశ్యకుఁ బండుగవేఁట లౌనె?
నీవేదశాస్త్రముల్ నీజపసంధ్యలు లంజెసానికిఁ బౌఁజులగము లౌనె?
పెట్టనోపితివా యెప్పటట్టె యుండు
పెట్టలేకున్న విచ్చేయు పెందలకడ
మొదల రోయింతులకు నొక్కముడుపె కాక
నీ సదాచార మేలయ్య! దాసరయ్య!

అని కసరి సాగనంపఁగా నా భాగవతోత్తముఁడు వేశ్యాగృహము విడిచి తన కుటీరముచేరి తన హృదయేశ్వరిని తలఁచి చింతిల్లుచు,

గీ. అతివ వైష్ణవమతరహస్యములఁ జాలఁ
బరిచయము గన్నయట్టి ప్రసన్నురాలు
శూద్రసంపర్కమున కేల చొచ్చుమరల?
నిచ్చటికి నెంతప్రొద్దైన వచ్చుఁగాక.

అని ప్రియురాలి గుణసంపత్తిని బ్రశంసించి యడియాసపడుచు,

గీ. తనకు నేమి త్రవ్వి తలకెత్తి రమరు లీ
యుర్విమనుజు లేమి యొసఁగరైరి?
నింగివారసతుల నిర్మాతృకలఁ జేసి
పుడమి మాతృభూతముల సృజించె.

అని భూలోకమున వేశ్యలకు తల్లులను సృష్టించినందునకు బ్రహ్మదేవుని నిందించుచు పరితపింపఁజొచ్చెను. వేశ్యాసంపర్కమువలన నెట్టి దృఢమన స్కులకును ననర్థములు వచ్చునని చూపుటకయి యింతవఱకుఁ గల్పింపఁ బడినకథ నీతిబోధకముగానే యున్నది కాని తరువాతి కథమాత్రము నీతి బాహ్యముగా నున్నది. భక్తుఁ డట్లు పరితపించుట చూచి భక్తజనార్తిహరుఁ డగు రంగేశుఁడు శిష్యరూపము ధరించి

క. సారమణిఖచిత మగు బం
గారపుఁ తనగిన్నె వారకామిని కొసఁగన్.
శ్రీరంగదివ్యధామవి
హారుఁడు స్వయమర్థచోరుఁడై కొనిపోయెన్.

తనగుడిలోని బంగారపుగిన్నెను గొనిపోయి తనగురువగు విప్రనారాయణుఁడు పంపినట్లుగా వేశ్యమాతకు సమర్పించి తనభక్తునకు మరల వేశ్యతోడి పొత్తు సమకూర్చెనఁట!

చ. సతతము బ్రహ్మరుద్రసురసంయమిముఖ్యుల నాత్మమాయ మో
హితులుగఁ జేయు సామి వెలయించితివి మోహితఁ జేయలేక ప్రా
కృతజనునట్ల తాను దన గిన్నె నొసంగెను బంటుకోసమై
మతకరివేశ్యమాతవెడమాయ లజేయులు విష్ణుమాయకున్.

వేశ్యమాయలు విష్ణుమాయను సహితము మించినవఁట! దేవాలయము లోని స్వర్ణపాత్రము మాయమగుట కనుఁగొని జియ్యరు రాజభటుల కెఱిఁ గించి, వారు వేశ్యయింట గిన్నెపట్టుకొని విప్రనారాయణుని చోరునిగా దండితుఁ జేయుటకయి కొనివచ్చినప్పు డాతని గుడి వెడల నడవఁ బోవు చుండఁగా, శ్రీరంగేశుఁడు సాక్షాత్కరించి భక్తప్రమోద సంధానము కొఱకు తానే గిన్నెను వేశ్య కిచ్చితినని చెప్పి రాజభటులు పట్టుకొన్న స్వర్ణ పాత్రి మును మరల వేశ్య కిప్పించి భక్తునకు బ్రహ్మరథము పట్టించి జీవన్ముక్తి యొసంగెనఁట!

గీ. బ్రహ్మసభ యెల్ల భక్తి నప్పరమవైష్ణ
వోత్తముని బ్రహ్మరథమున నునిచి పట్టి
ణమున నేఁగించి రధికసంభ్రమము మీఱ
జియ్య ముందఱికొమ్మనఁ జేరి మోవ.

ఆహా! ఏమి యీ బ్రాహ్మణోత్తముని భాగ్యము!

ఉ. చోరుఁ డనంగరా దొరుల సొమ్ములు ముచ్చిలినం బ్రపన్నునిన్
జారుఁ డనంగరాదు పెలుచం బరకాంతలఁ గూడినన్, దురా
చారు డనంగరాద యనిశంబును వేశ్యలతో రమించినన్,
బోరున మీర లాతనికిఁ బూనుఁడు బ్రహ్మరథంబు వైష్ణవుల్.

ఇటువంటి సిద్ధాంతములే మనదేశములో నీతికిని, మతమునకును గూడ సమ్మతమైన చెఱుపును గలుగఁజేయుచున్నవి. నీతిని విడిచిన మతమెప్పుడును దేవునికి ప్రీతికరము కానేరదు. వైజయంతీవిలాసములోని,

చ. ఇనసమతేజులౌ నృపుల నెల్ల మహమ్మదుశాహి యేలు నీ
యెనుబదినాల్గు దుర్గముల నేలినయేలిక గోలకొండఁ ద
ద్ఘననగరస్థలిం గరణికం బొనరించుచుఁ దమ్మమంత్రి యా
జనపతి రమ్మ పొమ్మనఁ బ్రజ ల్జయవెట్ట గృహస్థు లౌననన్

అనుపద్యమునుబట్టి యీతిమ్మకవి మహమ్మదుశాహి గోలకొండ నవాబుగా నుండిన ౧౫౮౦వ సంవత్సరమునకును ౧౬౧౧వ సంవత్సరమునకునుమధ్య కాలములో వైజయంతీవిలాసమును రచియించినట్లీవఱకే తెనాలిరామకృష్ణకవి చరిత్రమునందుఁ దెలుపఁబడినది. పయిపద్యములవలననే కవియొక్క కవిత్వరీతి తేటపడును గనుక వేఱుగఁ బద్యముల నుదాహరింపవలసిన యావశ్యకము లేదు. [ఇయ్యెడ "ఆంధ్రకవితరంగిణి" (సం. 8 పుట 84) లో నిట్లున్నది. 'శ్రీ వీరేశలింగము పంతులుగారు పైపద్యములోని మహమ్మదు

శాహి యనఁగా మహమ్మదు కులీకుతుబ్‌షాగా భావించి యాతఁడు క్రీ.శ. 1585-1614 నడుమ రాజ్యము చేసినవాఁడు కావునఁ గవియు నాకాలము వాఁడేయని నిర్ణయించి యుండిరి. షాహా యనఁగాఁ గృష్ణరాయల కాలము లోని బహమనీ రెండవ మహమ్మదు షాహా యని నిర్ణయించుటయే సమంజసము' (పుట 86)మఱియు సారంగు తమ్మకవి గురువైన కందాళ అప్పలాచార్యులను గూర్చి వ్రాయుచు, నీయప్పలాచార్యులు తాతయేగానిమనుమఁడు కాఁడని కవితరంగిణీకారులు వివరించిరి. ఈసందర్భమున చిత్రభారతము లోని 'వందారు వ్రజదోషమేఘపవనున్' అను పద్యముతో వైజయంతీ విలాసములోని 'వందారుదాస జనతా మందారు' అను దానిని పోల్చుచు 'వందారు' శబ్ద మప్పలాచార్యులకు బిరుదమువలెఁ గాన్పించుచున్నదని (సం. 8 పుట. 87) ఆంధ్రకవితరంగిణీకారు లభిప్రాయపడినారు. 'వందారు' అనునది 'సమస్కరించు' అనునర్థము నిచ్చుపదము. అది బిరుదము కాఁజాలదు. 'వందారు జనమందారం వందేఽహం యదునందనమ్' అను కృష్ణస్తవము ప్రసిద్ధము మనుచరిత్ర తొలిపద్యమునందే 'వందారు సనందనాది నిజభక్తశ్రేణికిన్-' అని కలదు.]

41. తురగా రామకవి

ఈకవి యాఱువేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు. ఇతఁడు మూఁడునూటయేబఁది సంవత్సరముల క్రిందట నుండినట్టును, అడిదము సూరకవితోడి సమకాలికుఁ డయినట్టును ఎల్లవారును వాడుచున్నారు. వేములవాడ భీమకవికిఁ దరువాతఁ దిట్టుకవిత్వమునం దీతనితో సమానుఁడు మఱి యొకఁడు లేఁడు.

♦ [ఈతఁడు తురగా రాజకవి యని 'ఆంధ్రకవితరంగిణి' తిట్టు కవిత్వమునఁ బ్రసిద్ధుఁడైన రామకవి వేఱని వారియాశయము (సం. 11 పుట 62, ఈగ్రంథకర్త రామకవి కాఁడనుటకును ప్రమాణములు కావలెను.]

భీమకవివలెనే యితఁ డాడినమాట యెల్ల నగుచు వచ్చెననియు, అందుచే నెల్లవారు నీతనికి జడియుచు వచ్చిరనియు, చూపుట కనేక కథలు కల్పింపఁ బడినవి. అందుఁ గొన్నిటి నిం దుదాహరించుచున్నాను—

౧. ఈకవి లేటవరపు పోతురాజను క్షత్రియుని యింటికిఁ బోఁగా నతఁడు కవి కేమయిన నియ్యవలసివచ్చునని యింట నుండియు లేఁడనిపించెనఁట. అప్పుడు రామకవి,

క. కూటికిఁ గాకులు వెడలెడు। నేటావల మూఁకచేరి యేడువఁదొడఁగెన్
 గాటికిఁ గట్టెలు చేరెను। లేటవరపు పోతరాజు లేఁడా లేఁడా?

అని ప్రశ్నవేయునప్పటికిఁ బోతురాజు మృతుఁడయ్యెనఁట! దహననిమిత్తమయి బంధువు లింటినుండి శవమును గొనిపోవ నున్నప్పుడాతనిభార్య వచ్చి కవికాళ్ళమీఁదఁబడి పతిభిక్ష పెట్టుమని వేఁడుకోఁగాఁ గరుణించి

క. మేటి రఘురాముతమ్ముఁడు। పాటిగ సంజీవిచేత బ్రతికినరీతిన్
 గాటికిఁ బో నీ కేటికి?। లేటవరపు పోతురాజ! లెమ్మా రమ్మా!

అని కవి పిలువఁగానే మరల బ్రతికి లేచి పోతురాజు కటుకు మీఁదనుండి దిగివచ్చెనఁట!

౨. ఈకవి బావయైన తల్లాప్రగడ సూర్యప్రకాశరావు ఉంగుటూరను స్వగ్రామమునం దొక పెద్దయిల్లు కట్టించి, దానిని జూపుటకయి కవిని లోపలికిఁ దీసికొని పోయి యొక గదిలో విడిచి బావమఱఁది పరియాచకమునకయి తాను మఱియొకచోట దాఁగి యుండెనఁట. కవి యా యింటఁ దిరిగి తిరిగి దారి కనుఁగొనలేక విసిగి,

గీ. అంగణము లెన్ని కేళీగృహంబు లెన్ని
 యోడుబిళ్ళలయిండ్లెన్ని మేడ లెన్ని
 కట్టఁ గాకేమి సూర్యప్రకాశరాయఁ
 డుంగుటూ రిండ్ల రాకాసు లుండవచ్చు.

అనఁగానే కావు కావని యఱచుచు నింట నేమూలఁ జూచినను దామే యయి పట్టపగలు పిశాచములు సంచరింపఁజొచ్చెనఁట.

౩. పెద్దాపురపు సంస్థానాధీశ్వరు లయిన శ్రీవత్సవాయి తిమ్మగజపతిమహా రాజుగారి దర్శనార్థము పోయినప్పుడు రాజు కవికి దర్శనమియ్యకపోఁగాఁ గోపించి,

క. అద్దిర! శ్రీభూనీళలు। ముద్దియ లాహరికిఁ గలరు మువ్వు; రందులలోఁ
 బెద్దమ్మ నాట్య మాడును। దిద్దిమ్మని వత్సవాయి తిమ్మనియింటన్.

అని శపింపఁగానే రాజు రాజ్యమును బోఁగొట్టుకొని దరిద్రుఁ డయ్యెనఁట!

౪. రామకవి యిల్లు కట్టించుకొనునప్పుడు దారిని బోవువారినందఱిని బిలిచి తనగోడ కిటుక లందిండని నియమించుచుండెనఁట! ఒకనాఁ డా దారిని అడిదము సూరకవి పోవుచున్నప్పు డాతనిని బిలిచి తక్కినవారి నడిగినట్లే యతనిని గొన్ని యిటుక లందిచ్చి పొమ్మని యడుగఁగా నతఁడు కోపించి రామకవి యని యెఱుఁగక,

 "సూరకవితిట్టు కంసాలిసుత్తిపెట్టు"

అని పలికి పోఁ బోయెనఁట। రామకవి యామాట విని కన్నులెఱ్ఱచేసి బిగ్గఱగా,

 "రామకవిబొబ్బ పెద్దఫిరంగిదెబ్బ"

అని కేకవేసెనఁట. అంతట సూరకవి యతఁడు రామకవి యని తెలిసికొని కొన్ని యిటుక లందిచ్చి మఱి వెడలిపోయెనఁట!

ఇవి యన్నియుఁ గేవల కల్పితకథ లయి యుండవచ్చును. ఇటువంటి మహామహిమ గలవాఁ డన్న వేములవాఁడ భీమకవి కోమటిపేరఁ గృతిచేసి స్తుతించినట్లే యీరామకవియుఁ గంసాలిపేరఁ గృతిచేసి స్తుతులు చేసెను. ఈతఁడును పర్యంకి బాలసరస్వతి యను మఱియొక కవియుగలిసి రచియించిన నాగరఖండ మనెడి మైదాశ్వాసముల గ్రంథమొకటి కానఁబడు

చున్నది. ఈ యిద్దఱు కవులును దమ గ్రంథముయొక్క యాశ్వాసాంత గద్యము నీ ప్రకారముగా వ్రాసికొనియున్నారు—

"ఇది శ్రీమద్దుర్గాదక్షిణామూర్తివరప్రసాదాసాదితసారస్వత తురగా రామకవి వరాయ్యంకి బాలసరస్వతినామధేయ ప్రణీతంబైన శ్రీ స్కాందంబను మహాపురాణమునందు సనత్కుమారసంహితను నాగరఖండము"

ఈ నాగరఖండము ధవళేశ్వరపు మార్కండేయుఁడను స్వర్ణకారకులజుని కంకితము చేయఁబడినది. ఈవిశ్వకర్మవంశజుఁడు బెజవాడకుఁ బ్రభువుగా నుండిన ట్లీక్రింది పద్యమువల్లఁ దెల్లమగుచున్నది—

మ. రజతాగం బొక రాజమౌళికి వినిర్మాణంబు గావించి యి
చ్చె జగంబెన్నఁగ విశ్వకర్మ మును దాఁ జిత్రంబు గా; దిప్డు డీ
బెజవాడప్రభుఁ డియ్యె నెంతయును గల్పించున్ ధరిత్రిన్ మహా
రజతస్వర్ణగృహంబు లెప్పుడు బుధవ్రాతంబు మోదింపఁగన్.

ఈధవళేశ్వరపు మార్కండేయుఁడు మహమ్మదు కుతుపషాహి కాలములో నుండినట్టు నాగరఖండముయొక్క యవతారికలో నీ క్రింది పద్యమునఁ జెప్పఁబడినది—

క. అతఁడు ప్రసిద్ధి వహించెన్
క్షితినగరజపతుల గెల్చి చెలఁగి జయశ్రీ
సతిఁ జేకొనిన మహమ్మదు
కుతుపశహాచంద్రునకును గుడిభుజమనఁగన్.

దీనినిబట్టి చూడఁగాఁ గవి పదునాఱవ శతాబ్దాంతమునందో పదునేడవశతాబ్దారంభమునందో యుండినట్టును, కవినిగూర్చి చెప్పెడి కథలన్నియు నబద్ధములయినట్టును కనఁబడుచున్నది. మహమ్మదుకుతుబుషాహి క్రీస్తుశకము ౧౫౮౦వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౬౧౧ వ సంవత్సరమువఱకును గోల్కొండనవాబుగానుండి రాజ్యము చేసెను, కుతుబ్ షాహి వంశము

౧౭౭౦ సంవత్సరములోనే వశించినది. నాగరఖండమునందుఁ గొన్ని వ్యాకరణవిరుద్ధములగు ప్రయోగము లున్నను మొత్తముమీఁదఁ గవిత్వము హృద్యముగానే యున్నది. నాగరఖండమునుండి కొన్ని పద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి.—

ఉ. ప్రీతి యొనర్ప నగ్గిరి నిరీక్షయొనర్ప దరీసరత్ప్రవం
తీతటజాతరూపధరణీరమణీయమణీసమగ్రమై
స్ఫీతసుధాంబుపూరసరసీరుహశీకరశీతలానిలా
స్వీతవిహారదేవతరుణీహరిణీకరిణీసమూహమై. [ఆ. ౧]

ఉ. ఆదికి నాదికారణ మహర్పతికోటిసమానతేజుఁ డు
త్పాదితసర్వలోకుఁడును బ్రహ్మమునై తగు విశ్వకర్మ నా
నాదివిజాళిలోన భువనంబుల నెల్లను హేతుకార్యక
ర్త్రాదులు తానయై తగు యథార్థమునుమ్ము మయూరవాహనా. [ఆ. ౨.]

ఉ. ఇచ్చిన నైదు సాధనము లింపుగ నైదుగురున్ ధరించి యు
ద్యచ్చరిత ప్రశస్తయజనాదిరతుల్ శివతత్త్వబోధులై
యచ్చెరు వందఁజేసిరి సమస్తజగంబులఁ దక్షణంబునన్
హెచ్చిన యాత్మవర్తనల నెన్నికగాఁగ సరోజబాంధవా। [ఆ. ౩.]

చ కమలజుకంటె మున్ను శశిఖండశిఖామణికంటె మున్ను శ్రీ
రమణునికంటె మున్నుగ విరాజిలు బోధకుఁడైనయట్టి బ్ర
హ్మముగ మహానుభావుఁడని యాత్మవివేకముచే నెఱుంగుమా
యమితపు విశ్వకర్మను మహాత్ముని లోకకృతిప్రవీణునిన్. [ఆ. ౪.]

చ. కడఁకఁ గనుంగొనంగఁ దొలుకారుమెఱుంగులు గ్రుమ్మరింపఁగా
నడుగిడ గల్లుగల్లుమను హంసకనాదము హంసరావమున్
దడఁబడఁ బద్మరాగసముదాయమువాపున నేపు చూపి యె
ల్లెడలఁ బదాగ్రరాగరుచు లీనఁగ వచ్చెను గౌరి వేడుకన్. [ఆ. ౫.]

42. చెన్నమరాజు చేన్నమరాజు

ఈకవి చారుచంద్రోదయ మనెడి యైదాశ్వాసముల ప్రబంధమును జేసెను. ఇతఁడు నందవరీక నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; ఆత్రేయ గోత్రుఁడు; శేషయామాత్యపుత్రుఁడు. ఈకవి తాను పెమ్మసాని తిమ్మరాజున కాశ్రితుఁ డయినట్టు చెప్పి తిమ్మరాజు శ్రీరంగనాయనికిని వేంకటపతిరాయనికిని మంత్రియైన ట్టొక పద్యములో నీక్రింది వాక్యముతోఁ జెప్పియున్నాఁడు—

సీ. శ్రీరంగరాయ ధాత్రీతలాధ్యక్ష దక్షిణభుజాదండమై చెలఁగినాఁడు.

*　　*　　*　　*

రమణ వేంకటపతిరాయేంద్రుఁడు నుతింపఁ బటుకార్యదక్షుఁడై
ప్రబలినాఁడు

ఈకవి తన ముత్తాతయైన లక్ష్మీపతి శ్రీనాథకవికి శిష్యుడైన ట్లీక్రింది పద్యములలోఁ దెలిపి యున్నాఁడు——

క. సన్నుత కవిత్వవిద్యా! భ్యున్నతి శ్రీనాథకవిపుంగవుకరుణన్
జెన్నమరున్ లక్ష్మీపతి! చెన్నమరాజప్రధాన శేఖరుఁ డెలమిన్.

కవి శ్రీరంగరాయ వేంకటపతిరాయల కాలములోనున్నవాఁడగుటచేత క్రీస్తుశకము ౧౫౭౪-౧౬౧౪ సంవత్సరములమధ్యను ప్రబలియున్న వాఁడు. కవియొక్క కవిత్వరీతి తెలియుటకై చారుచంద్రోదయములోని పద్యముల రెంటిని నిం దుదాహరించుచున్నాను.

ఉ. ఎల్లి యవశ్యమున్ వనికి నేఁగి మహోగ్రతపం బొనర్చి సం
పల్లలనామనోహరుకృపన్ వరలాభము గాంచి వత్తు నీ
యుల్లమునం బ్రమోదము సముల్లసితంబుగ నిందు నిల్వు మో
పల్లవపాణి! యంచుఁ బ్రియభాషల భూవిభుఁ డాదరించినన్.

శా. తాపు ల్గుల్కెడు మేనుతీవకుఁ బరీతాపంబు గావించు నీ
జీవంజీవమనోజ్ఞమూర్తి యకటా: శీతాంశువా కాదు; శో

భావైరూప్యమునన్ జనభ్రమదమౌ భస్మాన్మృతానంగతే
జోవైశ్వానరవిస్ఫులింగమునుమీ చూడన్ దిశానాయకా!

[ఈకవిని గూర్చి "ఆంధ్రకవితరంగిణి" లో నిట్లున్నది— "తమ్మ మంత్రినిగూర్చి వర్ణించిన పద్యము నుదాహరించుచు బ్ర. శ్రీ. వీరేశలింగము పంతులుగారు కవుల చారిత్రములోఁ ఈకవి తాను పెమ్మసాని తిమ్మరాజున కాశ్రితుఁడైనట్లు చెప్పి, తిమ్మరాజు శ్రీరంగరాయనికిని వేంకటపతిరాయని కిని మంత్రియైన ట్లీసీసపద్యములో నిక్రింది వాక్యములోఁ జెప్పియున్నాఁడు" అని వ్రాసి యున్నారు. కాని అది పొరపాటు. కవుల చారిత్రములోఁ బైసీసపద్యమును బూర్తిగా నుదాహరింపక రెండు పాదములను మాత్రమే యిచ్చియున్నారు .... సంపూర్ణ పద్యమును జదివినచో నందుఁ జెప్పఁబడిన వాఁడు కవివంశీయుఁడగు తమ్మన మంత్రికాని. పెమ్మసాని తిమ్మయ కాఁడని తెలిసికొనవచ్చును. వీరేశలింగము పంతులుగారు 'కవి శ్రీరంగరాయ వేంకటపతిరాయల కాలములోనున్న వాఁడగుటచేత క్రీస్తు శకము ౧౫౭౪-౧౬౧౪ సంవత్సరముల మధ్యను బ్రబలియున్నవాఁడు" అను వాక్యమును గూడ వ్రాసియున్నారు.' (సం. 11. పుటలు 240, 241) 'ఈ కవికిఁ బితామహుఁడైన చెన్నమరాజు కవిసార్వభౌమ బిరుదాంకితుఁడగు శ్రీనాథ మహాకవియొద్దఁ గవిత్వవిద్య నభ్యసించిన ట్లీక్రింది పద్యములోఁ జెప్పియున్నాఁడు — 'సన్నుత .... దెలమిన్'. బ్ర.శ్రీ. వీరేశలింగము పంతులుగారు శ్రీనాథకవి శిష్యుఁడు లక్ష్మీపతియని వ్రాసి, దానినిబట్టి కవికాలనిర్ణయ మొనర్చినారు. పైపద్యములో వర్ణితుఁడైన యాతఁడు కవిసాంప్రదాయము ననుసరించి లక్ష్మీపతి కుమారుఁడైన చెన్నమరాజు గాని, లక్ష్మీపతి కాఁడు .... ఈ చెన్నమరాజు మనకవికిఁ బితామహుఁడు. శ్రీనాథుఁడు పదునాల్గవ శతాబ్దితుదను, పదునైదవ శతాబ్ది మొదటను నున్నవాఁడు. ఆ చెన్నమరాజు శ్రీనాథుని శిష్యుఁడైనచో. నాకాలమునందే

యుండునుకదా! తాత చెన్నమరాజు పదునైదవ శతాబ్దివి, మనుమఁడు చెన్నమరాజు పదునేడవ శతాబ్దియందు నుండుట పొసఁగదు .... పై కందపద్యములోని 'కరుణన్' అను మాటను 'కరణిన్' అని దిద్దినచో నీవ్యత్యాసముండదు.' (పుట 241) '.... అందుచే లింగనమంత్రి క్రీ. శ. ౧౫౬౬ లో నున్నాఁడని స్పష్టమగుచున్నది. అతని కప్పటి కేఁబదియేం డ్లున్నవన్నచో వరుస కాతని మనుమఁడైన చెన్నమరాజు పదేండ్లవాఁడై నలువదేండ్ల వయసున క్రీ.శ. ౧౬౫౦ ప్రాంతమునఁ జారుచంద్రోదయ మును రచియించి యుండు నని తేలుచున్నది' ['ఆంధ్రకవి తరంగిణి – సం. 11 పుట. 244']

43. తెనాలి అన్నయ్య

ఈకవి సుదక్షిణాపరిణయమనెడి యైదాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచి యించెను. ఇతడు తెనాలిపురనివాసుఁడు; శైవాచార సంపన్నుఁడు; రామపండిత పుత్రుఁడు. *

శా. శ్రీలీలాహారినీలపీతరుచిర శ్రీవత్ససంపన్నవ
క్షోలాలిత్యుఁడు వేంకటేశుఁడు కృపం గోనేటి రామక్షమా
పాలస్వామిసమస్త రాజ్యభరణోపాయాధికున్ హృద్యవి
ద్యాలోలున్ బులిజాల రామవిభుసోమామాత్యునిం బ్రోచుతన్

సుదక్షిణాపరిణయములోని యీప్రథమ పద్యమునుబట్టియే యీ కావ్యము కోనేటి రామరాజుమంత్రియైన పులిజాల సోమామాత్యున కంకితము చేయఁబడినట్లు తెలిసికోవచ్చును. ఆసోమామాత్యుఁ డొకనాఁడు సభా సీనుఁడయి తన్ను రావించి కృతి వేఁడిన ట్లీక్రింది పద్యములోఁ గవి చెప్పుకొని యున్నాఁడు—

* [పాండురంగ మాహాత్మ్యమను మున్నగు గ్రంథములను రచించిన తెనాలి రామకృష్ణకవి కితఁడు తమ్ముఁడు]

మ. కవులున్ గాణలు జాణ లార్యులు హితుల్ కాంతాసమూహంబు లు
  త్సవలీలం దనుఁ గొల్వ నిండుకొలువై సత్కావ్యగోష్ఠీవిశే
  షవినోదైకపరాయణత్వమును రాజ్యశ్రీవిహారంబుఁ బ్రా
  జ్యవివేకంబుఁ దనర్ప రామవిభుసోమామాత్యుఁ డత్యున్నతిన్.

గీ. నవ్యసుగుణాభిరామ తెనాలి రామ
  పండితాగ్రణిసత్పుత్ర భవ్యమిత్ర
  హరపదాంభోజసౌముఖ్య నన్నపాఖ్య
  నన్నుఁ బిలిపించి యాదరోన్నతి వహించి.

చ. పలుకులకల్కి కప్పురపుఁబల్కులు చల్లినరీతిఁ బండువె
  న్నెలతళుకుల్ విభుండు హవణించిన మించున శంబరారి చెం
  గలువలతూపుకోపుల ముఖాముఖిఁ జూపిన యేపునం గృతుల్
  పలుకఁగ నేర్తు పూర్వకవిపద్ధతి రామయయన్నపత్కవీ!

గీ. సరససాహిత్యసౌహిత్యపరత నీవు
  పరిభవించు సుదక్షిణాపరిణయంబు
  కీర్తి విలసిల్ల మాకు నంకితము వేయు
  తేటయగు వాగ్విలాసంబు కోటిసేయ.

ఇఁక దీనినిబట్టి కృతికర్తయొక్క కాలనిర్ణయము చేయవలసియున్నది. కృతిపతియొక్క కాలము తెలియునేని, కవియొక్క కాలమునుఁ దెలియును. కృతినాథుఁ డు ప్రభువైన రామరాజుయొక్క వంశము గ్రంథమునం దీ విధమునఁ జెప్పఁబడినది—

గీ. చంద్రవంశాబ్ధిపూర్ణిమాచంద్రుఁ డారు
  వీటి బుక్కయరామభూవిభు సెనుతుఁడౌ
  తిమ్మరాజేంద్రుఁ డన్వయదీపకుండు
  తనియెఁ బిసకొండభూపాలు ననఘశీలు.

చ. కులనిధి యా నృపాలకుఁడు కోనమదేవి వరించి కాంచెఁ జే
కొలఁది నరాతులం దునుము కోనెటి తిమ్మనరేంద్రు భూమిభృ
త్తిలకముఁ జిన్నతిమ్మవిభు ధీరసుధానిధి నప్పరాజు ని
ర్దళిత విరోధి భూవరకురంగుని రంగనృపావతంసమున్.

ఇట్లార్వీటి బుక్కరాజుకొడుకు రామరా జయినట్టును, రామరాజుకొడుకు తిమ్మరా జయినట్టును, తిమ్మరాజుకొడుకు చినకొండరాజయినట్టును, చిన కొండరాజుకొడుకు కోనేటి తిమ్మరా జయినట్టును, చెప్పఁబడెను. ఈ కోనేటి తిమ్మరాజుకొడుకయిన రామరాజువద్దనే కృతిపతియైన సోమామాత్యుఁడు మంత్రిగా నుండెను. పయినిజెప్పిన వంశావళినిబట్టి విచారింపఁగాఁ గృష్ణదేవ రాయని యల్లుఁడయినరామరాజున కీరామరాజు పెదతండ్రికొడుకునకు మనుమఁ డయినట్టు స్పష్టమగుచున్నది. అళియ రామరాజు ౧౫౬౫-వ సంవత్సరమువఱకును జీవించి యాకాలమునకే మనుమల నెత్తినవాఁ డగుట చేత నాతని పెదతండ్రికొడుకును నప్పటికే యెదిగిన మనుమలు గలవాఁడయి యుండవచ్చును. కాఁబట్టి విమర్శించి చూడఁగా సుదక్షిణాపరిణయకృతీశ్వరుని ప్రభుత్వ పదిసంవత్సరము లీవలావలగా ౧౫౮౦-వ సంవత్సరప్రాంతము లయం దుండెనని తెలుచున్నది. ఇదియే కవికాలము. *ఈకవికిఁ గందాళ శ్రీరంగాచార్యులు గురు వయిన ట్లీక్రింది పద్యమువలనఁ దెలియవచ్చు చున్నది—

క. కందాళ భావనార్యుల । నందను శ్రీరంగగురుని నతబుధరక్షా
మందారంబు నుతింతును । మందారమరందబిందుమధురారభటిన్.

సుదక్షిణాపరిణయకవిత్వము సలక్షణమయి కర్ణరసాయనముగా నున్నది. కవిత్వమాధుర్యము తేటపడుటకయి కొన్ని పద్యము లిందుదాహరింపఁబడు చున్నవి—

*[‘శ్రీ.మా. రామకృష్ణకవిగా రాకాలము ౧౫౬౫ ప్రాంతమని వ్రాసిరి. ఇదియేసరియైన నిర్ణయమని నా యభిప్రాయము.’ అని ‘ఆంధ్ర కవితరంగిణీకారులు సం. 9. పుట. 55. లో వ్రాసియున్నారు. 56-వ పుటలో రచనాకాలము ౧౫౬౦ అని వారే చెప్పి యున్నారు.]

చ. పలుకఁగనేర్చు చిత్రములు పాడఁగ నేర్చిన పుష్పవల్లికల్
మెలఁగఁగ నేర్చు రత్నములు మెల్లన నవ్వఁగనేర్చు చంచలల్
నిలుకడ నేర్చు వెన్నెలలు నెయ్యముతియ్యము నేర్చు పైఁడిక్రొం
దళుకు లనం జెలంగుదురు తామరనేత్రల లప్పురంబునన్. [ఆ. ౧.]

చ. ఏ నొక వింతయే రఘుకులేశ్వర! యాదిమవిష్ణుమూర్తివై
యీనిఖిలావనీతలము నేలెడు నిన్ గనుఁగొంటి నేఁడుగా
నానియమంబు నాజపము నాతపమున్ ఫలియించె భక్తిస
న్మానధురంధరత్వమున నాజననాయకా! యిట్లు పల్కుటల్. [ఆ. ౧.]

ఉ. విప్రకులావతంస! వినవే యనుమానము మాని పుత్రకుం
డప్రతిమప్రభావనిధి యన్వయదీపకుఁ డుద్భవిల్లు న
వ్యప్రచురాంగకాంతిభరయౌవనలక్ష్మియు నిన్నుఁ జెందు ని
త్యప్రమదంబు చేకుఱు మహౌషధ మొక్కటి నీకు నిచ్చెదన్. [ఆ. ౨.]

చ. నృపవర! నిన్ను మీఁ దెఱుఁగనేరక వేఁడితిఁగాక చంచలా
చపలములైన రాజ్యసుఖసంపదలన్ మది నమ్మి కీర్తియుం
గృపయు వివేకమున్ నయముఁ గేవలధర్మపరత్వమున్ సదా
కపటమతిం దొఱంగు మహికాంతుల కేడ పరోపకారముల్. [ఆ. ౨]

మ. జలకంబుం దగఁ గూర్చి నెన్నుదుట రక్షాకాంక్షఁ బాదాంగుళీ
స్థలమృత్స్నతిలకంబు దీర్చి రుచులం దట్టాడు వజ్రంపుటు
య్యలపైఁ బొత్తుల నుంచి యో కుధరకన్యాదీశదివ్యాంశపే
శలమూర్తీ! నిదురింపవే యను సుతుం జంద్రాస్య! జోకొట్టుచున్.
[ఆ. ౨.]

ఉ. వాడిన మోముతోఁడఁ గయివాలిన చూపులతోడ దీనతం
గూడిన పల్కుతోడ నెఱిగూడని గందపుఁబూఁతతోడఁ గి
లూడిన యందెతోడ బిగి యూడినతాలిమితోడ వచ్చెఁ గి
గ్గాడియుఁబోలెఁ గామగవి గాఢిగలయ్య నృపాలుపీటికిన్. [ఆ. ౩.]

ఉ. విన్నఁదనం బిదేమి? నెఱి పీడినచిత్త మిదేమి? వేయిక్రా
ల్గన్నులవాఁ డిదేమి? శరఘాతల నొత్తు రిదేమి? వెంబడిం
గిన్నరసిద్ధకింపురుషఖేచరవీరులు రా రిదేమి? మీ
యున్న విధం బిదేమి నిఖిలోన్నతశాసన! పాకశాసనా! [ఆ. ౩.]

ఉ. భానుమతీకుమారకుఁడు పల్కె మహేంద్రుని దేవ! యె
వ్వానికిఁగెల్పు నోటమియు వచ్చు నొకానొక వేళ దీనికై
దీనత యింత యేటికి? మదీయభుజాగ్ర ధనుర్విముక్తనా
నానిశితాస్త్రపాతముల నాకుల నే నవలీలఁ గాచెదన్. [ఆ. ౩.]

ఉ. మేలు బళీ! చతుర్ముఖుఁడు మిక్కిలినేర్పరి యెట్టులన్న నీ
బాలిక మా దిలీపనరపాలకుదేవిగ నిశ్చయించె ల
క్ష్మీలలనేశునాభిసరసీరుహమందిరవర్తి యైన వాఁ
డేల యొనర్చు వేదజడుఁ డేనియు నీడుకు రాని చేఁతలన్. [ఆ. ౪.]

చ. కుడిచెవిఁ జేరి మంచుమలకూరిమియల్లుఁడు తారకంబు మున్
నొడువునఁ గూర్చి పల్కుచు వినోదము సల్పఁగ నేదదేఱి చె
ట్టడఁచినఁ జెంచెఁదన్ని నిటలాంబకమూర్తులు కానవచ్చు నా
మడ పరుగెత్త నేల? యఘమర్దననిర్దయమైన కాశికన్. [ఆ. ౪.]

శా. ఏణాంకోపలసౌధవీధికలపై నింపొంది చిత్రంబులౌ
వీణ ల్కేల ధరించి రాగలహరీతస్ఫూర్తిమైఁ జొక్కుచున్
జాణల్ సాధ్యకుమారు లాగమవిధానస్నిగ్ధగానంబులన్
ద్రాణ ల్మీఱఁగ నాలపించెదరు చిత్తప్రీతిమై వింటిరే! [ఆ. ౫.]

మ. కమలామందమరందబిందుకణికాకల్లోలడోలానిలో
లమరాళీగరుదంచలత్పవనబాలక్రీడనప్రోల్లస
త్కుముదామోదిపరాగవాసితదిశాకుంభీంద్రగండస్థలీ
సముదాయం బలరున్ నృపాల! యొకకాసారంబు దూరంబునన్. [ఆ. ౫.]

44. సవరము చిననారాయణనాయకుఁడు

ఈకవి కువలయాశ్వచరిత్ర మనెడి యైదాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించి, తిమ్మనరపాలపుత్త్రుఁడయిన నారాయణభూపాలుని కంకితము చేసెను. ఈకవి తాను క్షత్త్రియుఁడ ననియు, రాయభూపాలుని పుత్త్రుఁడ ననియు చెప్పికొనియున్నాఁడు. ఈతఁడు రాయభూపాలునకుఁ దిరుమలాంబ వలనఁగలిగిన ట్లీక్రింది పద్యమువలన దెలియవచ్చుచున్నది.—

మ. అతఁ డాతిమ్మమయందు వేంకటనృపాధ్యక్షున్ రిపుచ్ఛేదనో
ద్ధతు రంగాధిపుఁ దిర్మలాంబవలనన్ ధర్మాత్ము గోపాలు ను
న్నతకీర్తిం జిననారనాఖ్యుఁ డగు నన్నున్ గస్తురీంద్రున్ సమం
చితకీర్తిన్ రఘునాథుఁ దిమ్మవిభుఁ గాంచెన్ సజ్జనాధారులన్.

*కృతిపతియైన నారాయణభూపాలుఁడు శ్రీరంగరాజ వేంకటపతిరాయలకు సహాయుఁడయి యుండినట్లు చెప్పఁబడినందున గవి ౧౫౮౦-వ సంవత్సర ప్రాంతములయం దుండినట్లు కానవచ్చుచున్నాఁడు. మఱియు గృతినాయకుఁడైన నారనరనాథుఁడు మట్ల యనంతభూపాలునికాలములో నుండిన ట్లీక్రింది పద్యమునందుఁ జెప్పబడినందునను, కవి పదునాఱవశతాబ్దాంతమునం దుండినట్లు నిర్ధారణము చేయవచ్చును—

సీ. తనమాట చెంజికా తంజాపురీ మధురాధనాథులకు నెయ్యంబు నెఱపఁ
దనసిరి గోలకొండనరేంద్రముఖధరాధవపద్మబంధు లౌదల వహింపఁ
దనకీర్తి మట్లనంతనృపాలముఖ్యగోత్రామరేంద్రులు కొనియాడికొనఁగఁ
దనదానగుణము గోదావరీతీరభూనిర్జరేశ్వరులు వర్ణించుకొనఁగ

వెలయు వేదండగండనిర్గళదనర్గ
ళమదధారాధునీనాథకుముదబంధు

*[కృతిపతి నారనాఖ్యుఁడనియు, అతఁడు కవికిఁ బెంపుడు తండ్రియనియు గ్రంథమును బట్టియే తెలియుచున్నది.]

కార్యకృడ్డిండిమారావధుర్యసైన్యుఁ
డతఁడు ప్రభుమాత్రుఁడే నారనాధినేత?

*ఈకవి కాశ్యపగోత్రుఁడు; శఠగోపతాపసేంద్ర శిష్యుఁడు. ఈతనికవిత్వము సలక్షణమయి విన సొంపుగా నుండును. ఈతని కువలయాశ్వచరిత్రము లోని కొన్ని పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

చ. మిటిమిటి యెండవేఁడి బలిమిం దెలిదమ్ముల జేకుసందులం
జిటుకుమనంగఁ గూడి నివసించి తదగ్రమరంద మప్పట
ప్పటికిని మూతి మట్టి పయిపై నది చల్లఁబడంగ బ్రొద్దు గ్రుం
కుటఁగని యంతటం బొదలుఁ గోడెమిటారపుఁదేఁటు లత్తటిన్. [ఆ.౧]

చ. మునివనితల్ శచీముఖత మోనిభవేణులకుం బతివ్రతా
జనతతిఁ దెల్పుచోఁ బరవిచారముగాఁగను వేల్పుజొజ్జజ
వ్వని మొగ మవ్వలం జొనుప వారలు నవ్వుదు రామె సిగ్గుపెం
పునఁ దలవంచుఁ జందురుఁడు పొంగఁగ నయ్యయియాగవేళలన్.
[ఆ. ౨]

చ. తలఁపున నెంత మోహపరితాపము గల్గిన దాఁచుకొందురో
యలయిక లేక నీకరణి నంగడిఁబెట్టుదురో వధూటికల్
పలుకవు నిన్నువంటి కులభామలఁ గానమె వారి కాత్మనా
థులపయి బాళి లేదో తమి దొట్టినపట్టున మట్టుపెట్టరో. [ఆ. ౩]

మ. అతఁ డచ్చోఁ దురగంబు నెక్కి హృదయాబ్జాపూర్ణ మోదార్ణవాం
చితుఁడై వారల వెన్క నుంచుకొని యక్షీణైక్యమాణిక్యదీ
ధితిజాతామృతరుగ్వితానమగు దైతేయాధినాథాయతా
యతనం బల్లన నిర్గమించి పురబాహ్యక్షోణి కేతెంచుచున్. [ఆ. ౪.]

*[ఈకవికాలము క్రీ శ. 1640 ప్రాంతమని సరస్వతీ పత్రికాధిపతులు, డా. నేలటూరి వేంకటరమణయ్యగారును తలంచిరి. శ్రీ వీరేశలింగముపంతులుగారి కాలనిర్ణయమే సరియైన దని ఆంధ్ర కవితరంగిణిలోఁ గలదు.]

చ. వెలపలిరచ్చ నొక్కయెడ వేలుపుసానికి వన్నెకానికిన్
గలహము కల్గెనేని గుటికానితనంబున వచ్చి రోసపుం
బలుకుల వాదు రేఁచి సిగపట్లకు డగ్గఱఁజేసి క్రొవ్వునం
గలకల నవ్వువాఁడు చవుకట్ల యాడ రుమాలు వీడఁగన్. [ఆ. ౨.]

45. దామెర వేంకటపతి

ఈకవి పద్మనాయకకులజుఁడైన శూద్రుఁడు; ఈపద్మనాయక కులమువారి నిదేశమునందు వెలమలని వాడుదురు. ఈకవితాత సంస్థానాధిపతియై వేంకటగిరిసంస్థానాధిపతులైన వెలుగోటివారితో సంబంధబాంధవ్యములను జేసినవాఁడు. ఈకవి తనమేనత్తయైన వేంకటాంబను వెలుగోటి యాచమనాయనికుమారుఁ డయిన కస్తురిరంగనాయని కిచ్చినట్టును, ఆదంపతులకు యాచమనాయుఁడు పుత్రుఁడైనట్టును చెప్పి యాతనిని తన బహుళాశ్వచరిత్రమునం దిట్లు వర్ణించినాఁడు.

సీ. ఉత్తరపల్లూరియొద్ద దావలుపాపవిభుని గొట్టిననాఁటి విజయకలన
చెంగలుపట్టు వీక్షించి లగ్గలుపట్టి యాక్రమించిననాఁటి విక్రమంబు
పాళెముకోటవెల్పల నాజి యతిరాజు జరగజేసిననాఁటి శౌర్యపటిమ
తిరుమలఁ జేరి ధాత్రిని మన్నెరాజుల బాఱఁదోలిననాఁటి బాహుబలము
మున్నె తోపూర జగ్గరాణ్ముఖుల నొంచి
మధురదొరఁ జెంజిమన్నీని మద మడంచి
తిరుచనాపల్లిదొరఁ దోలు తేజము గల
మేటి వెలుగోటియాచని సాటి గలరె!

కవియొక్క మేనత్తభర్తయైన కస్తురి రంగనాయఁడు గోలకొండ మహమ్మదీయులను కొండవీడు వినుకొండ ప్రభువులను గెలిచి, ౧౫౭౯ వ

♦ [ఇతఁడు దామెరల వెంగళభూపాలుఁడని 'ఆంధ్రకవితరంగిణి' – 10. సం.]

సంవత్సరమునందు చంద్రగిరియందున్న విజయనగరపు రాజులపక్షమున యుద్ధముచేసి వారి శత్రుల నోడించెను. కవియొక్క మేనత్తకొడుకయిన యాచనాయఁడు చెంగల్పట్టుమండలములోని మధురాంతకములో వాసము చేసి విజయనగరాధిపతియైన వేంకటపతిరాయలవలన పెరమాడి సీమను బహుమాన మందెను; అంతేకాక యితఁడు ౧౬౦౨ వ సంవత్సరమువందు శత్రువులతో యుద్ధముచేసి వారి నోడించెను; ఆవఱకు పరులపాలైన వేంకటగిరిని మరల స్వాధీనము చేసికొనెను. కవియు నీతనికాలములోనివాఁడే యయినందున నతఁడు పదునాఱవశతాబ్దాంతము నందును పదునేడవశతాబ్దాదియందును నుండినవాఁడు. ♦ ఈకవి తాను బహుళాశ్వచరిత్రమును జేయకమునుపు కృష్ణకథ నొకదానిని జేసి దానిని రామభద్రున కంకితము చేసినట్లు బహుళాశ్వచరిత్రములో రామభద్రుఁడు తన్నుద్దేశించిన ట్లీక్రింది పద్యములోఁ జెప్పుకొన్నాఁడు.

ఉ. దామెరవేంకటప్రభువతంసుని వేంకటభూప! మాపయిన్
 శ్రీ మెఱయంగఁ గృష్ణకథ చెప్పితి విప్పుడు నీదుతండ్రియున్
 మామకభక్తుఁ డాతనికి మాకును భేదము లేదుగాన నీ
 వా మహిమాఢ్యపేర బహుళాశ్వచరిత్రము చెప్పు మొప్పుగన్.

ఈబహుళాశ్వచరిత్ర మయిదాశ్వాసములు కలదయి రసవంతమయి సలక్షణమయినదిగా నున్నది. అందుండి రెండు పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

చ. తటములఁ జుట్టుకొన్న బిగిదన్నిన క్రొన్ననపొన్నగున్నలన్
 జిటపొటమంచు మంచుజడి చిల్కెడి గొజ్జఁగికిన్ రసాలపున్

♦ [ఈ కవి 1540-1600 నడుమ నుండెననియు, బహుళాశ్వచరిత్రము 1580 ప్రాంతమున రచింపఁబడి యుండుననియు, 'కవితరంగిణి' (సం. 10.పుట 58) లోఁ జెప్పఁబడినది.]

చ. వెలపలిరచ్చ నొక్కయెడ వేలుపుసానికి వన్నెకానికిన్
గలహము కల్గెనేని గుఱికానితనంబున వచ్చి రోసపుం
బలుకుల వాదు రేచి సిగపట్లకు దగ్గఱఁజేసి క్రొవ్వునం
గలకల నవ్వువాఁడు చవుకట్ల యాడ రుమాలు వీడఁగన్. [ఆ. ౩.]

45. దామెర వేంకటపతి

ఈకవి పద్మనాయకకులజుఁడైన శూద్రుఁడు; ♦ ఈపద్మనాయక కులమువారి నిదేశమునందు వెలమలని వాడుదురు. ఈకవితాత సంస్థానాధిపతియై వేంకటగిరిసంస్థానాధిపతులైన వెలుగోటివారితో సంబంధబాంధవ్యములను జేసినవాఁడు. ఈకవి తనమేనత్తయైన వేంకటాంబను వెలుగోటి యాచమనాయనికుమారుఁ డయిన కస్తురిరంగనాయని కిచ్చినట్టును, ఆదంపతులకు యాచమనాయుఁడు పుత్రుఁడైనట్టును చెప్పి యాతనిని తన బహుళాశ్వచరిత్రమునం దిట్లు వర్ణించినాఁడు.

సీ. ఉత్తరమల్లూరియొద్ద దావలుపాపవిభుని గొట్టిననాఁటి విజయకలన
చెంగలుపట్టు వీక్షించి లగ్గలుపట్టి యాక్రమించిననాఁటి విక్రమంబు
పాళెముకోటవెల్పల నాజి యతిరాజు జరగజేసిననాఁటి శౌర్యపటిమ
తిరుమలఁ జేరి ధాత్రిని మన్నెరాజుల బాఱఁదోలిననాఁటి బాహుబలము
మున్నె తోపూర జగ్గరాణ్ముఖుల నొంచి
మధురదొరఁ జెంజిమన్నీని మద మడంచి
తిరుచనాపల్లిదొరఁ దోలు తేజము గల
మేటి వెలుగోటియాచని సాటి గలరె!

కవియొక్క మేనత్తభర్తయైన కస్తురి రంగనాయఁడు గోలకొండ మహమ్మదీయులను కొండవీడు వినుకొండ ప్రభువులను గెలిచి, ౧౫౭౫ వ

♦ [ఇతఁడు దామెరల వెంగళభూపాలుఁడని 'ఆంధ్రకవితరంగిణి' – 10. సం.]

సంగ్రహము నాకు లభింపకపోయినను, యప్పకవీయమున గ్రహింపబడిన రెండు పద్యముల నిచ్చట ఉదాహరించుచున్నాను—

గీ. మహిమ నెక్కటివళులన మరవఅలలు
రహిని దమతమ కయి యేగు రమ్యచరిత!
వనధిగంభీర! సద్గుణవాసయనఁగ
భంజితాసురసముదాయ యాంజనేయ!

చ. ఎఱుఁగవుకాక భోగముల కెల్లను నెచ్చెలి జవ్వనంబ యి
త్తఱి నుడివోవకుండ నుచితంబుగ జక్కవదోయిఁ బోలి క్రి
క్కిఱిసిన చిన్ని చన్నుఁగవ యింపెసలారఁగ నాదుచిత్తమన్
వఱలు సరోవరంబున నవారణఁ గేళి యొనర్చు కోమలీ!

[చిత్రకవి పెద్దన రచించిన లక్షణసారసంగ్రహము 'ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తు'వారిచేఁ బ్రకటింపఁబడినది. ఇతనింగూర్చి 'ఆంధ్ర కవితరంగిణి' (సంపుటము 9)లో నిట్లు వ్రాయఁబడినది— 'ఇతని నాఱువేల నియోగి బ్రాహ్మణుఁడని శ్రీ వీరేశలింగము పంతులుగారువ్రాసి యున్నారు. ఇతఁడును, ఇతని పుత్రపౌత్రులును రచించిన గ్రంథములనుబట్టి వీ రేశాఖా బ్రాహ్మణులైనదియుఁ దెలియరాదు. కాని యీతని వంశకర్త మంచిరాజని చెప్పుటచే వీరు ప్రథమశాఖా నియోగి బ్రాహ్మణులనినిశ్చయింపవచ్చును.

ఈకవి హనుమంతునిపై నొకశతకమును, లక్షణసారసంగ్రహమను లక్షణ గ్రంథమును రచించియున్నాఁడు. ఆశతక మిప్పుడెచ్చటను గన్పట్టుట లేదు. ....కవికి గురువైన కందాళ యణ్ణగారు కందాళప్పపండితుని కుమారుఁడు. పాండురంగ విజయకృతిపతియైన విరూరి వేదాద్రికి గురువైన కందాళయప్పపండితుఁ డీ యణ్ణపండితుని తనయుఁడు............ఈ యణ్ణ పండితుని శిష్యుఁడైన పెద్దనకవి క్రీ.శ. ౧౭౫౦-౧౮౦౦ నడుమ నుండెనని

నిశ్చయింపవచ్చును. ౫౫౫౦ ప్రాంతమున నీతఁడు లక్షణసారసంగ్రహమును రచియించి యుండును............... లింగమగుంట తిమ్మకవి యీ పెద్ద నార్యుని నుతించి యుండుటచే లక్షణసారసంగ్రహకాలము ౧౫౫౦ దాటి యీవలకు రాదు."

47. యాదవామాత్య కవి

ఇతఁడు చంద్రహాసవిలాస మను కావ్యమును పూర్వోత్తరభాగములుగా రచియించెను. ఈతని కాల మెప్పుడో తెలియలేదు గాని లక్షణశిరోమణి యను నామాంతరముగల యాదవామాత్యఛందములోని,

సీ. రగణము శంఖమనఁగ నొప్పు మూడవ జామునఁ బవడపుఁజాయ కుజుఁడు
గ్రహముగా వేల్పు హిరణ్యరేతుఁడుగాఁగఁ దార కృత్తికగాఁగఁ దగరు రాశి
గా మేష యోనిగా గణ మాసురంబుగా శృంగారరసముగా స్థిరఫలంబు
భయముగా గౌశికభద్రగోత్రమున నెఱ్ఱనిమేన నృపకులమున జనించె
బంధుజనగేయ! సత్కవిభాగధేయ!
రమ్యచారిత్ర! వేంకటరాజపౌత్ర!
వర్ణితోదార! బాపన్నవరకుమార!
మదనసౌందర్య! యాదవామాత్యవర్య!

ఇత్యాది పద్యము లనేకములు సులక్షణసారములో నుదాహరింపఁబడి యుండుట చేత నీయాదవామాత్యకవి ౧౬౨౦వ సంవత్సరమునకుఁ బూర్వపు వాఁడని మాత్రము నిశ్చయముగాఁ జెప్పవచ్చును. | ఈయాదవామాత్యకవి చంద్రహాసవిలాసము, విక్రమార్క చరిత్రము (వచనము) యాదవామాత్య ఛందస్సు అను మూఁడు గ్రంథములను రచించినట్లు తెలియుచున్నది.

లింగమగుంట తిమ్మకవి యాదవామాత్యఛందస్సునుండి కొన్ని పద్యముల నుదాహరించి యుండుటచే నీకవి యతనికంటెఁ బూర్వుఁడు కావలెను. ఈ కవి 15-వ శతాబ్దిలోని యుత్తరభాగమునఁ గాని, 16 వ శతాబ్ది పూర్వ భాగమునఁగాని యుండెనని చెప్పవచ్చును. [ఇష్టదైవము తన్నుద్దేశించి] పలికినట్లుగాఁ గవి చంద్రహాసవిలాసములో నిట్లు వ్రాసికొని యున్నాఁడు —

సీ. ఇట్లని పల్కె మహీసురాన్వయమున వాసి కెక్కిన భరద్వాజమౌని
గోత్రసంభవవులందుఁ గొమరొప్పు భానప్పవంశంబునకుఁ జాల వన్నె తెచ్చి
నట్టి తిమ్మకవీంద్రు నన్వయంబునఁ బుట్టి మహి మించు నారపమంత్రి పుత్రుఁ
డగు వేంకటాద్రి కిల్లాలైన కొండాంబతనయుఁ డా బాపన్నతమ్ములైన
ఘనులు కృష్ణయ వీరనల్ కవియెఁ జెన్న
మాంబ యను సాధ్వియందు ని న్నాదరమునఁ
దలఁప రామన్న నీపినతండ్రికొడుకు
మదనసౌందర్య ! యాదవామాత్యవర్య!

ఈకవియొక్క వినయశౌశీల్యాదులు కవిస్తుతి మొదలైన యాకృత్యాది పద్యములవలనఁ దేటపడుచున్నవి.—

సీ. వాల్మీకి ముఖ్యగీర్వాణకవీంద్రులకును నన్నపార్యాది తెలుఁగుకవుల
కును శుభంబు లొసంగుమని భద్రగిరిరామభద్రునిఁ గడుభక్తిఁ బ్రస్తుతించి
కవివరుల్మామీఁదఁగల దయచేతను గబ్బంబు చెప్పఁగా గలనటంచు
భావించి నే నీప్రబంధంబు గల్పింపఁదలఁచినాఁడను సతతంబు నియతి
శారదాదేవిఁ బ్రార్థించి గారవమున
వరముఁ గైకొని మీ రంప వచ్చి వాణి
నాదుజిహ్వాంచలంబునఁ బాదుకొనిన
ధైర్యమునఁ బల్కెదను గవివర్యులార !

ఆ. పెంపుమీఱ వేల్పుఁ బెద్దలు పూజింప । బాలుఁడట్లు చేయుభంగిగాను
మీరు కవితఁ జెప్పినారని నే నిట్టి । చర్య కొనరితిఁ గవివర్యులార ।

క. కదళీపాకముగాఁ బెం । పొదవఁగ నే నీప్రబంధ మొగి రచియింతున్
గొదవలు మిక్కిలి గల్గిన । సదయతఁ దగ దిద్దవలయు సత్కవివర్యుల్.

గీ. లేకయుండినఁ జదు వేమి లేనివాని
కిట్టి సద్బుద్ధి జనియించు టెందుఁ గలదు?
నిచ్చనిచ్చలు మీ రంప వచ్చి వాణి
పొసఁగ నన్నిట్లు పలికింపఁ బూనెఁగాక.

గీ. నన్నుఁ బోలినకవి గల్గకున్న ధాత్రి
వరకవీంద్రులన్ పే రెట్లు వచ్చు మీకుఁ
బిన్న లుండుటచేఁ గాదె పెద్ద లనుచు
దెలియఁగలుగుట యార్యులు తెలిసికొనుట.

ఉ. నేరిచి యాడు పుత్రులును నేరక పల్కిన నందనుండునున్
గూరిమితల్లి కొక్కటి యగుం దలపోయఁగ వాగ్వధూటికిన్
మీరలు నేను నొక్కటియె మీరు వచించిన కావ్యమండలిం
జేరి మదీయవాక్యములఁ జేరకపోవునె యంచు నెంచుచున్.

పై పద్యములలో భద్రాద్రిరాముని బేర్కొని యుండుటవలనఁ గవి గోదావరీమండలములోనివాఁడని తేటపడుచున్నది. [ఇతనికి భద్రాచలమునందలి శ్రీరాముఁ డిష్టదైవము. ఇతఁడు తనగ్రంథముల నాదేవునకే కృతి యిచ్చెను. దీనివలన నితఁడు భద్రాద్రిరాముని భక్తుఁడని మాత్రము తెలియునుగాని, గోదావరీమండలములోని వాఁడని తెలియదు. 'ఇక్షుపురీంద్రుఁడైన యాత్రివిక్రమదేవు నాయాత్మనిలిపి' అను నీతని గ్రంథస్థ పద్యభాగమునుబట్టి చెఱుకూరో, చెఱుకు మిల్లియో, చెఱుకువాడయో యీతని నివాసము కావలెను. గుంటూరు జిల్లాలోని బాపట్లకు వాయువ్యదిశను 10 మైళ్ళ దూరముననఁగల పెద్దచెఱుకూరే యితని నివాసమనియు, అచట

త్రివిక్రమదేవుని గుడియున్నదనియు, 'ఆంధ్రకవితరంగిణీ' కారులు (సం. 8. పుట 72) వ్రాయుచున్నారు.] ఈకవి యాఱువేల నియోగి బ్రాహ్మణుఁడు; భారద్వాజగోత్రుఁడు; వేంకటరాజపౌత్రుఁడు; బాపనార్య పుత్రుడు. ఇతఁడు కృతులందుట మొదలైన వానినిబట్టి చూడఁగా నితఁ డున్నతపదమునం దుండినట్లు తోఁచుచున్నవి. [యాదవామాత్య సంబోధనలు కల పద్యములంబట్టి యితఁడు కృతులందెనన సాధ్యము కాదనియు, చంద్ర హాస విలాసమునందును 'మదన సౌందర్య!' యాదవామాత్యవర్య!' అను సంబోధనలు కానవచ్చుటచే కవి ఆత్మసంబోధన గావించుకొనెనని చెప్ప వచ్చుననియు 'ఆంధ్రకవితరంగిణి' (సం. 8 పుట 72) లోఁ గలదు.] ఇతఁడు గ్రంథాదిని కేవలాంధ్రపద్యము చెప్పక నన్నయాదులవలెసంస్కృత భాషతో నీక్రింది పద్యమును వేసియున్నాఁడు—

చ. శ్రితజనరక్షణాయ సరసీరుహపత్రవిలోచనాయ వి
శ్రుతశుభకీర్తనాయ రవిసూనుసఖాయ మఖావనాయ సం
తతసుగుణాకరాయ వసుధాతనయాపరితోషణాయ సే
వితపవనాత్మజాయ రఘువీరవరాయ నమో నమో నమః.

ఈతనికవిత్వము కవి తాను జెప్పుకొనినట్లు కదళీపాకముతోఁ దేనె లొలుకు ముద్దుపలుకులతోవినువారి చెవులకుఁ జవులుగొలుపుచు హృదయంగమముగా నున్నది. కవనభంగిని జూపుటకయి చంద్రహాసవిలాసములోని నాలుగు పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. బంగరుమేడలం జలువపందిరులన్ నెలరాతివెన్నెలన్
రంగగు మేలిమిద్దియల రచ్చలవంతుల నాట్యశాలలన్
సింగపుమోము లొక్కయెడఁ జెక్కిన చక్కనిగోపురంబులన్
బొంగుచు నప్పురీవరము పొల్పువహించు ధరాతలంబునన్ [పూర్వభా.]

ఉ. తప్పక చూచు మ గ్గనుచు దాదులు పల్కినఁ గేరి నవ్వు మా
యప్పరో నిద్ర పొమ్మనిన నల్లన బారలు చాఁచుఁ జేతులం
జప్పటిచేయఁ జేరి విను సారెకు న త్తయటంచుఁ బల్కు నా
యొప్పులబాలుఁ డంత ముద మొందుచుఁ దల్లియుఁ దండ్రి కన్గొనన్.
[పూర్వ.]

చ. కమలదళాక్ష! నీవు ననుఁగానక తక్కిన నిప్పు డిందిరా
రమణికి విన్నవింతు ననురాగము తండ్రికిఁ గల్గకున్నచోఁ
దమి నిజపుత్రులందు దయ తల్లికిఁ గల్గక పోవ దంతటం
గమల మదర్థమై కినుక గాంచును నీపయిఁ జాటి చెప్పితిన్. [పూర్వ.]

ఉ. లేమలమీఁది ప్రేమ లవలేశము వీడవు దానధర్మముల్
నేమముతో నొనర్పఁగను లెక్క యొనర్పవు శ్రీరమాధవున్
బ్రేమముతోఁ దలంపఁగను రేయిఁబగళ్ళును బూన వూరకే
పామర మొందు చీ వితరపద్ధతి గోరెదవేమి కామమా ! [ఉత్తరభా.]

48. కంసాలి రుద్రయ్య

కృష్ణదేవరాయని కాలములోఁ గంసాలి భద్రయ్యయని యొక స్వర్ణకారకవి యుండెననియు, అతఁడు రాయల యాస్థానమునందుండిన యష్టదిగ్గజములలో నొకఁడనియు కొందఱు వ్రాసియున్నారు. అతఁడు సరసమనోరంజనమను ప్రబంధము రచియించెనని కొందఱు చెప్పుదురుగాని యాగ్రంథ మిప్పు డెక్కడను గానరాకున్నది. సరసజనమనోరంజనము లోనిదని బ్రౌన్‌దొర వారి ఛందస్సునం దీక్రింది పద్య ముదాహరింపఁబడి యున్నది——

ఉ. ఎన్నఁడు నేరిచెన్ బెళుకు లీచెలికన్నులు, కారుకమ్ము ల
న్నన్న కురుల్, పిఱుందు బటువై పటువై ఖరి గై కొనెంగదే,
మొన్నఁగదమ్మ పిన్న మొనమొల్కలు నేఁ డివె ముద్దులాడిలేఁ
జన్నులు గొప్పలై పయిఁటసందున దాఁగుడుమూఁత లాడెడున్.

ఈపద్యమును రాయలవారి యాస్థానములోఁ జదివినప్పుడు రామకృష్ణకవి మొల్క యని ప్రయోగించినందు కాక్షేపించెననియు, అందుమీఁద నొకరు దానికి సమాధానముగా నీక్రింది పద్యమును జెప్పిరనియు, బ్రౌన్ దొరవారు సంపాదించి చెన్నపురిరాజధానిలోని ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకభాండాగారమున కిచ్చిన చాటుపద్యమంజరిలో వ్రాయఁబడి యున్నది—

చ. వెలగకు వెల్గ యంచు సరవిన్ జటికొండ నృసింహుఁ డాడఁగా,
మొలకకు మొల్క యంచుఁ గవిముఖ్యుఁడు భద్రయ పల్క దోసమా?
బళిబళి! మంచిమాటయె ప్రబంధమునా జలరాశి; దానిలో
పల నెరసు ల్గణింతురె యపారములౌ మణు లెల్ల నుండఁగన్?

చటికొండ నృసింహుఁడు వెలగకు వెల్గ యనియు, అగసాలెరుద్రయ యను నాతఁడు మొలకకు మొల్క యనియు, అపప్రయోగములు చేసిరని యప్పకవి చెప్పి యీపయి పద్యము నినకొండలో గుంటుపల్లెభాస్కరునివద్దఁ గందుకూరి రుద్రయ్యగారు చెప్పిన ట్లీక్రింది పద్యములలో వ్రాసి యున్నాఁడు—

చ. కొలఁదిగ మున్ను చెప్పెఁ జలికొండ నృసింహుఁడు వెల్గయంచు నీ
వల నగసాల రుద్రపనువాఁడును మొల్క లటంచుఁ గూరిచెం;
దెలియక కొంద ఱిట్లు వికృతిం బదమధ్యమునన్ లకార రే
ఫలతలపై యకారమును బాపుదు రార్యులు నవ్వునట్లుగన్.

వ. ఇందులకు నినకొండలో గుంటుపల్లె బాస్కరయ్యగారి సమ్ముఖమందుఁ గందుకూరి రుద్రయ్యగారు చెప్పినపద్యము.

చ. వెలగకు వెల్గ యంచు సరవిం జటికొండ నృసింహుఁ డాడఁగా
మొలకకు మొల్క యంచుఁ గవిముఖ్యుఁడు రుద్రయ పల్క దోసమే?
బళిబళి ! మంచిమాటయె ప్రబంధమునా జలరాశి యందులో
పల నెరసుల్గ్రహింతురె యపారములౌ మణు లెల్ల నుండఁగన్.

[అప్పకవీయము, పంచమాశ్వాసము]

దీనినిబట్టి చూడఁగా సరసమనోరంజనములోని దన్న పయిపద్యము భద్రయ చెప్పినదిగాక రుద్రయ చెప్పినదనియు, అతఁడు కృష్ణదేవరాయల కాలములోఁగాక గుంటుపల్లె భాస్కరుని కాలములో నుండెననియు స్పష్ట పడుచున్నది. కాబట్టి కృష్ణదేవరాయని కాలములో భద్రయ్య యనుకవి యున్నాఁడో లేఁదో యనికూడ సంశయింపవలసియున్నది. పయిని జెప్పిన లిఖితపుస్తకభాండాగారములోని చాటుపద్యములలోనే సరసమనోరంజనము లోనిదయినట్లుగా నీక్రింది పద్యముకూడ వ్రాయఁబడి యున్నది—

సీ. కొప్పునఁ జుట్టినగొజ్జంగివిరిదండ నటనతో వీఁపున నాట్యమాడ,
బటువైన ముత్యాలపాపట విరజాజిసేరుగాఁ జెంపల దిమురుగట్ట,
ధగధగద్ధగలచేఁ దసరు కెంపునతాళి సరులతోఁ బెనఁగొని చౌకళింప,
గబ్బిగుబ్బలమీఁది కస్తూరి చెమటల గరఁగి వాసనలచేఁ గ్రమ్ముకొనఁగ.
వింతమాటల తేటల విభునిఁ గూడి
కాంత రతికేళి మిక్కిలి గారవింప
దప్పి తీఱంగ నధరామృతము లొసంగి
చంద్రబింబాస్య మగలాగు సలిపె నపుడు.

ఇతఁడు నిరంకుశోపాఖ్యాన మను నాలుగాశ్వాసముల ప్రబంధమును, సుగ్రీవవిజయమును యక్షగానమును రచియించెను. * ఈగ్రంథమును బట్టి చూడఁగా గృష్ణదేవరాయని కాలములో భద్రయ్య యను కవి లేఁడనియు భద్రయ్య యనఁబడినకవి యప్పకవి చెప్పినట్లుగా గుంటుపల్లి భాస్కరుని కాలములోనుండిన రుద్రయ్యయే యనియు స్పష్టపడుచున్నది. ఈగుంటుపల్లి భాస్కరుఁడు పదునేడవ శతాబ్దారంభమునం దుండిన

* [ఈ కవి జనార్దనస్వామిపేర సుగ్రీవ విజయమును, ఒకయష్టకమును, 'బలవదరీ దరీ కుహరభాస్వదరీ యదరీ దరీ హరీ' యను మకుటముతో నొక శతకమును వ్రాసెనని ('ఆంధ్ర కవితరంగిణి') సం. 10. పుట. 155]

వాఁడు సుసందాపరిణయమునందు గుంటుపల్లి భాస్కరుఁ డిట్లు వర్ణింపఁబడి యున్నాడు.

సీ. స్థిరతరప్రజ్ఞావిశేషాతినిష్ఠాతిరస్కృతనిర్జరరాడ్గురుండు
అసదృశమంత్రయోగాతివశీకృతసన్మంత్రదేవతాసముదయుండు
నిరుపమశ్రుతిసూక్తసర్ణీతసన్మార్గవర్ణోచితాచారవర్తనుండు
ఘనతరపాణినిగ్రంథార్థశోధన సందర్భసన్మనీషాన్వితుండు
సత్యభాషాహరిశ్చంద్రజనవిభుండు
సలలితౌదార్య నిర్జితజలధరుండు
ఎల్లమాంబాపతిప్రాణవల్లభుండు
గుంటుపల్లి భాస్కరుఁడు సత్కులవరుండు.

దీనినిబట్టి కంసాలి రుద్రయకవి కృష్ణదేవరాయని కాలములో లేక ౧౬౦౦వ సంవత్సరప్రాంతముల యందుండినట్లు తేలుచున్నది. [శ్రీవేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు 'సుగ్రీవవిజయ' పీఠికలో ఈరుద్రకవికి మల్కిభరాం పాదుషా 'చింతగుంటపాలెె' మను గ్రామమును శా. శ. ౧౪౭౦ జయ సంవత్సర మాఘ పంచమినాఁడు దానమిచ్చినట్లున్న శ్లోకము నిచ్చిరి. దీనినిబట్టి కవి క్రీ. శ. ౧౫౫౦ కాలమువాఁడు కావలెను. ఇతఁడు రాయల కాలములో నుండిన యెడల బాలుఁడై యుండవలెనని శ్రీ శాస్త్రిలుగారు అభిప్రాయపడిరి. మఱియు శ్రీ శాస్త్రిగారు 'నిరంకుశోపాఖ్యానమున'— 'చేరి కన్నడభూమి చెఱపట్టు పాశ్చాత్యనృపతికైనను కొంత కృపదలిర్చు' అని సీసచరణమున్నది. అది విద్యానగరమును దురుష్కులు కొల్లగొట్టిన దుస్సందర్భమును దెలుపుచున్నది. విద్యానగరవినాశము క్రీ. శ. 1568 నాఁడు జరిగినది. కావున నిరంకుశోపాఖ్యానరచన మటుతరువాత జరిగిన దగును. అప్పకవీయమున వినుకొండలో గుంటుపల్లి భాస్కరయగారి సముఖమున కందుకూరి రుద్రకవి కవితాచర్చ జరిపినట్లు కలదు. మన **రుద్రకవి యాతఁడగునేమో! నిరంకుశోపాఖ్యాన, సుగ్రీవవిజయకర్త**

క్రీ. శ. 1568 ప్రాంతములవాఁడేని, కొంత తర్వాతివాఁడేని కావలెను.' (సుగ్రీవ విజయ పీఠిక, పుటలు 15, 16) అని వ్రాసియున్నారు. ఈ విషయము గమనింపఁదగినది.] నిరంకుశోపాఖ్యానములోని—

శా. శ్రీభాషాళ్రమణావిమృష్టపదరాజీవోత్తమాంగాగ్రుఁ డా
ర్యాభామాపరిణీతసర్వజగదారాధ్యుండు మూర్తిత్రయీ
శోభాకందము కందుకూరినగరీసోమేశ్వరస్వామి లో
కాభీష్టంబు లొసంగుఁగాతఁ గరుణాయత్తైకచిత్తంబునన్.

ఈమొదటి పద్యమునుబట్టి కవి తనగ్రంథమును కందుకూరి సోమేశ్వర స్వామి కంకితము చేసినట్లు తెలిసికోవచ్చును. ఈకావ్యమును ఇపుడు కంకితము చేసెదనని కవి యీక్రింది పద్యములో మనోహరముగా జెప్పి యున్నాఁడు—

ఉ. కోమలవర్ణధామయును గోవిదసంస్తవనీయలక్షణ
స్తోమపదాభిరామయును శుంభదలంకరణ ప్రసాధన
స్థేమయు నప్రతర్క్యగుణసీమయునైన మదీయకావ్యక
న్యామణి నిచ్చి మంచుమలయల్లుని నల్లునిగా నొనర్చెదన్.

కవి కంసాలియగుటచే ననేకు లాక్షేపించుచు వచ్చుటచేతఁ గాఁబోలు రుద్రయ్య తనకృతిలో నీపద్యమును వేసియున్నాఁడు—

ఉ. శుష్కవచశ్శిలాతతుల సూటిగఁ జూచి మహాకవిశ్రవ
శ్శష్కులికావిదారణము సల్పఁగ నేర్చిన జాణలార! మీ
ముష్కరతాసమున్నతికి మ్రొక్కెద; నాయెడఁ జూపరాకుఁడీ
దుష్కవులార! సాధుజనదూషణభూషణభూషితాత్ములై.

ఈకవి స్వర్ణకారుఁడు; పెదలింగన్నపుత్రుఁడు. ఈకవిత్వము మృదు మధురపదభూయిష్ఠమై సలక్షణమయి వినువారివీనులకు విందుచేయునదిగా

నున్నది. ఈతని కవిత్వరచనాకౌశలమును జూపుటకయి నిరంకుశోపాఖ్యానములోని కొన్నిపద్యముల నిందుఁ బొందుపఱుచుచున్నాను—

ఉ. అడిగిన నేమి దోషమె సమస్తధరాతలనాథ! కోరికల్
నుడువుల నున్నవే మనసులోపలఁగాక రతిప్రసంగముల్
తడవనియంతమాత్రనె విదారితమోహుఁడె యీవిచారముల్
విడువుము వాగ్విశేషమును విశ్రుతవేషము మోక్షహేతువే. [ఆ. ౧.]

ఉ. ఏమిజపంబు చేసిరొకొ? యేమితపం బొనరించిరొక్కొ? యే
మేమిసపర్య లార్యతతి కిచ్చిరొకో జగదేకపూజ్యులై
తాముఁ దనూజరత్నములుఁ దామరతంపరలై చెలంగువా
రీమహిఁ దొల్లి యంచు నుతియించి మహీసురుఁ డాత్మలోపలన్. [ఆ. ౧.]

ఉ. అత్తవు సర్వలక్షణసమగ్రగుణాఢ్యవు నన్నుఁ దిట్టనున్
మొత్తనెకాని నీకొడుకుమూఢత మానుప వేల? వాఁడుగో
తొత్తులమారియై గృహము త్రొక్కక యొక్కకదానిఁ బూనికన్
గుత్తకు నంచు నుంచుకొని కోకలు రూకలు జోక నియ్యఁగన్. [ఆ. ౨.]

మ. ధరణీనాథ! దరిద్రతాపిశునవస్త్రస్ఫూర్తి నాభారతీ
వరవంశోత్తమసూతి చింతిలఁగ నవ్వారాంగనామాత ని
ర్భరపాండిత్యముఁ జూపి దీనదశకున్ రాఁబోలు నీపాటి జే
పరమేశా! యనిపించఁగావలదె విప్రస్వామి నంచు న్మదిన్. [ఆ. ౨]

ఉ. ఓడకు మోయి భూసురకులోత్తమ! నెత్తపుకారణంబ నే
నోడితి నీవు గెల్చితి సమున్నతి న న్నతిరోషవృత్తి నీ
వాడినయంతవట్టు సహజార్థమ యర్థమహాభిలాషుఁడై
యోడినఁ బన్నిదంబు పడకుండినఁ ఖండినకాఁ దలంపరే. [ఆ. ౩.]

మ. అపరాధంబులు పెక్కు చేసితి మహాహంకారకామక్రియా
విపులాంభోనిధిఁ గ్రుంకువెట్టి జడతావేశంబున న్నిమ్ముమ దీ
వ్యపథోద్వృత్తిని గొల్వనైతిని మనోవాక్కాయకర్మంబులన్
జపలాత్ము న్ననుఁ బ్రోవుమీ దయయకా సాక్షాత్కటాక్షేక్షణా! [ఆ.౩.]

ఉ. ఎక్కడివాఁడవోయి యొకయింత యెఱుంగవు బుద్ధికౌశలం
బెక్కడి కేగె? నాలుకపయి న్నువుగింజయు నానసట్టి బల్
తక్కరినారదుం డతఁడు దైవతమార్గమునందు నేఁగఁగా
నక్కడ నన్నుఁ బేర్కొనియె దాతఁడు విన్న ననర్థ మొందదే? [ఆ.౪.]

చ. నెఱయ విషాదహేతువుగ నీతెలిగన్నుల నశ్రుబిందువుల్
దొరుఁగ నెఱుంగ మెన్నఁడు కుతూహలకారణబాష్పజాలముల్
కురియుటెకాని నేఁడు కనుఁగొల్కులవెంబడి నశ్రుపూరముల్
వరదలు గట్టి నేడ్చెదవు వారిజలోచన! యేర్పరింపవే.　　[ఆ. ౪.]

సుగ్రీవవిజయములోని ఈ కడపటి ద్విపదమువలనఁ గవినిగూర్చి కొంత తెలియవచ్చును—

ద్వి. అని కందుకూరి జనార్దనుపేర

*　　*　　*

నంకితంబుగఁ గాళికాంబాప్రసాద
సంకల్పితకవిత్వచాతుర్యధుర్య
యావీరపెదలింగనార్యతనూజ
కోవిదస్తవనీయగుణ రుద్రధీర
విరచితసుగ్రీవవిజయాభిధాన
గరిమ భాసిలు యక్షగానప్రబంధ
మాచక్రవాళశైలావనియందు
నాచంద్రతారార్కమై యొప్పుఁగాత!

ఈగ్రంథము కవియొక్క ప్రథమకవిత్వ మగుటచే నంత రసవంతముగా నుండకపోయినను, ఇందుండియు రెండుపద్యముల నుదాహరించుచున్నాను—

గీ. అనిన విని రాఘవేశ్వరుం డలరి నవ్వు
మొలక మొగమునఁ జిగురొత్త నిలిచి పాద
వనరుహాంగుష్ఠమునఁ జిమ్మె దనుజవరుని
సముదితాంగంబు పదియోజనములు పడఁగ.

క. తారాదిసతులశోకము
వారిచి సమూహఁ దేర్చి వాలికిఁ బరలో
కారోహణాదిసత్క్రియ
లారవితనయుంచు రామునానతిఁ జేసెన్.

49. ఎలకూచి బాలసరస్వతి

ఈకవి పదునేడవశతాబ్దారంభమునందుండి మహామహోపాధ్యాయబిరుదము సంపినవాఁడయి పాండిత్యముచేత మిక్కిలి ప్రసిద్ధికెక్కినవాఁడు.

క. ఆలోకసుతుఁడు మొన్నటి
కీలకసమ నామతంగగిరికడ నొసఁగెన్
బాలసరస్వతులను నతఁ
డోలిఁ దెనుఁగుటీక దాని కొప్పుగఁ జేసెన్.

అని యప్పకవి చెప్పుటనుబట్టి యితఁ డాంధ్రశబ్దచింతామణికి తెనుఁగుటీకను ౧౬౦౮వ సంవత్సరమునందు చేసినట్టు కనఁబడుచున్నది. ఈకవి కట్టకడపట రచించిన రాఘవయాదవపాండవీయమునందు తాను చేసినగ్రంథములనుగూర్చియు, తన్నుఁగూర్చియు నిట్లు చెప్పుకొనుచున్నాఁడు.

సీ. కవిసమీహితరంగకౌముదీనామనాటకవిధానప్రతిష్ఠాఘనుండ
సారసారస్యసచ్చంద్రికాపరిణయప్రముఖశతాగ్రప్రబంధకర్త
నంధ్రచింతామణివ్యాఖ్యానభాషావివరణాదిబహుతంత్రకరణచణుఁడ
వేదశాస్త్రపురాణవివిధసంగీతసాహిత్యాదివిద్యోపబృంహణుండ

ననఘకౌండిన్యగోత్రుఁడ హరిపదాబ్జ
భక్తిశీలుఁడ నెలకూచి భైరవార్య
కృష్ణదేవతనూజుఁడ నే విచిత్ర
కావ్య మొక్కటి నిర్మింపఁగాఁ దొడంగి.

శా. మెండైనట్టి విచిత్రవైఖరులచే మీఁదౌ మహాకావ్యముల్
దండిం దొల్లియె చేసి రాదిములు తత్కావ్యాధికశ్లాఘమై
నుండ న్రాఘవకృష్ణపాండవకథాయుక్తప్రబంధంబు వా
క్పాండిత్యం బలరార శ్లేషరచనైకప్రౌఢి నేఁ జేసెదన్.

ఇతఁడు రచియించిన యీరాఘవయాదవపాండవీయము మూడర్థములు గలది. ఇట్లు త్ర్యర్థికావ్యములను రచియించినవారిలో నితఁడే మొదటివాఁడు. పూర్వోదాహృతమయిన సీసపద్యమువలన నితఁడు రంగకౌముది యను నాటకమును, చంద్రికాపరిణయమను ప్రబంధమును, ఆంధ్రశబ్దచింతామణి వ్యాఖ్యానము, భాషావివరణము నను లక్షణగ్రంథములను రాఘవయాదవ పాండవీయమను త్ర్యర్థికావ్యమును రచియించినట్టు కనఁబడుచున్నది. ♦ ఇతఁ డాంధ్రశబ్దచింతామణికి వ్యాఖ్యానము మాత్రమే చేసినట్టు పయిపద్యమునఁ జెప్పబడినను మూలగ్రంథమునుగూడ నితఁడేచేసి గౌరవము

♦ [చంద్రికాపరిణయము, ఆంధ్రశబ్దచింతామణి వ్యాఖ్య మున్నగు గ్రంథములనుబట్టి యీతఁడు బాహటము, వామనపురాణము, భ్రమరగీతి ప్రబంధము, కార్తికేయాభ్యుదయము మున్నగు గ్రంథములను రచించినట్లు తెలియుచున్నది. 'సురభిమల్లా!' యను మకుటముతో నీతఁడాంధ్రీకరించిన భర్తృహరి సుభాషితత్రిశతి చివటి గ్రంథమగుటచేతఁ గాబోలు, దాని ప్రశంస యితర గ్రంథములలోఁ గానరాదు. బాలసరస్వతి ద్విపద భారతసభాపర్వ మీనడుమనే ప్రకటితమైనది. కాని యాబాలసరస్వతి వేఱొకఁడు.]

కలుగుటకయి దానికర్తృత్వమును నన్నయభట్టున కారోపణచేసిన ట్లనేక హేతువులచేత నిశ్చయింపఁదగియున్నది. ఈవిషయమునుగూర్చి నన్నయ భట్టారకునిచరిత్రమునందుఁ గొంత వివరముగా వ్రాసియున్నాను. నన్నయ భట్టునకు శబ్దశాసనుఁ డన్న బిరు దీశబ్దశాస్త్రనిర్మాణముచేతఁ గలిగినదని కొందఱు భ్రమపడుచున్నారుగాని యది సరికాదు. నన్నయభట్టారకుఁడు మొట్టమొదట లక్షణప్రాయమైన సత్కావ్యమును రచియించి యితరకవులకు కావ్యరచనకు దారి చూపుటచేత నాతనికి వాగనుశాసనుఁ డన్న బిరుదము వచ్చినదేకాని వ్యాకరణ నిర్మాణముచేత రాలేదు. *

♦"భట్టార బాలసరస్వతికవి మహోపాధ్యాయుఁడు" తాను రచియించిన చంద్రికా పరిణయమును పర్తియాల జమీన్‌దారుఁడగు జూపల్లి వేంకటాద్రి కంకితము చేసెను. ఈపర్తియాల బెజవాడకు రెండామడల దూరమున నిజామురాష్ట్రములో నున్నది. ఈకవిని కాకునూర్యప్పకవి చూచి యుండవచ్చును. చంద్రికాపరిణయము కృతినాయకునితండ్రి జూపల్లి లింగన్న. ఈ లింగన్నను రంగరాజు లింగన్న గూఢముగా దిట్టి యీ క్రింది చాటుపద్యము నప్పకవి యుదాహరించి యున్నాఁడు—

క. రవికోటిధామమయమై
నవకాంచనయుతము నగుచు నానాఁటి కొగిన్
భువిని శివాన్విత మగు నీ
భవనము జూపల్లి లింగ! భవగుణసంగా!

చంద్రికాపరిణయమునందు కాశిరాజుకూఁతురైన చంద్రికను భీముఁడు వివాహమాడిన కథ వర్ణింపఁబడినది. ఇతఁడు పదునేడవ శతాబ్దారంభము నుండి ౧౬౩౦-౪౦ సంవత్సరములవఱకును పండితకవిగా పేరుపడి యుండ

* [కవులచరిత్ర-సంపుటము ౧. నన్నయ భట్టుచరిత్రమును జూచునది.]
♦[బాలసరస్వతిబిరుదనియు, ఇతనిపేరు వేంకటకృష్ణయ్య యనియు ఆంధ్రకవితరంగిణి.]

వచ్చును. ♦ ఈతని రెండు తెనుఁగుకావ్యములనుండియు రెండేసి పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను.

చంద్రికాపరిణయము

ఉ. జంగమరోహణాద్రిసదృశంబులు తత్పురిఁ గల్గు భద్రపా
రంగవరేణ్యము ల్పయికి హస్తము లించుక సాఁచి యవ్వియ
ద్గాంగరుచిరంబు పీల్చి మరి తద్వమధుప్రకరంబు దప్పి పా
యంగ నొసంగు రంగుగ నిజాఖ్య వహించిన చాతకాలికిన్.

ఉ. అంతట రుక్మబాహువసుధాధిపనందన యొక్కనాఁడు శు
ద్ధాంతగృహంబు వెల్వడి విహారగతిం జనుదెంచె నెచ్చెలుల్
చెంతలఁ గొల్వఁ జంచదళిశింజితరంజితకుంజమంజుల
ప్రాంతగిళత్ఫలానవరతాంగజఘోటికిఁ బుష్పవాటికిన్.

రాఘవయాదవపాండవీయము

ఉ. బోరన సద్మనం గడచి పో నెడ యీక చరించుమంచు న
వ్వారిధిగాఁ దలంచి పురివాడలకుం దిగఁబోలు గేహసం
స్కారకధూపధూమముమిషంబున మబ్బు దివాంత వేళల
న్వారవధూటు లందుఁ గల వాలు మెఱుంగులువో గణింపఁగన్.

ఉ. పాయక భ్రాతృయుక్తుఁడయి భవ్యసుఖంబులు గాంచుచు న్జగ
ద్గేయయశుం డతండు పరఁగె న్మహిదైవతపూజలం బితృ
వ్యాయతతర్పణక్రియల నంచితధర్మము విస్తరిల్లఁగాఁ
జేయుచు భూరినిష్ఠ మహిషీయుతుఁడై మమఖాళి సల్పుచున్.

[♦ శ్రీ వెల్లాల సదాశివశాస్త్రిగారి 'సురభివారి వంశచరిత్రనుబట్టి బాలసరస్వతి కవి కాలము క్రీ. శ. 1600 ప్రాంతమని' 'ఆంధ్రకవి తరంగిణి' లో (సం. 11. పుటలు 142, 143 లలో) చెప్పఁబడినది.]

50. ముద్దరాజు రామన్న

*ఇతఁడు కవిసంజీవని యను లక్షణగ్రంథమును రచించెను; మఱియు నితఁడు రాఘవపాండవీయమునకు వ్యాఖ్యానమునుగూడఁ జేసెను. ఇతఁడు నందవరీకనియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; గణపయామాత్యుని కుమారుఁడు. ఇతఁడు పదునాఱవశతాబ్దాంతమునం దున్నట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. ఈకవి శ్రీమన్మదనగోపాలకృపాకటాక్షసంప్రాప్తసారసారస్వతసంపదానంద" యని గద్యమునందు వ్రాసికొన్నను లక్షణగ్రంథమునుబట్టి కవిత్వపటుత్వ నిర్ణయము చేయబూనుఁట యుచితముకాదు. ఇతఁడించుమించుగా లింగమగుంట తిమ్మకవితోడి సమకాలికుఁ డగుటచే నీకవిసంజీవనినుండి యతఁడు తనసులక్షణసారములో నేమియుఁ గైకొనలేదు.

---

51. చిత్రకవి అనంతకవి

ఇతఁ డాఱువేలనియోగి. రామరాజభూషణుఁ డొనర్చిన హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానమునకు వ్యాఖ్యానము చేయుటయేకాక యీకవి యిందుమతీపరిణయమను ప్రబంధమును రచించెను. ఇతఁడు ౧౬౨౦ వ సంవత్సర ప్రాంతములందు కవిగాఁ బ్రసిద్ధికెక్కినాఁడు. ఇతఁడు చిత్రకవి పెద్దనార్యుని పుత్రుఁడు; భారద్వాజగోత్రుఁడు. ఈకవి తన్నుగూర్చి తన హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానవ్యాఖ్యానములో నిట్లు చెప్పుకొన్నాఁడు.

సీ. శ్రీహనుమద్వర శ్రీలబ్ధిసుకవిత్వచతురుండ లక్షణసారసంగ్ర
 హం బొనరించి యుద్యత్కీర్తిఁ బ్రఖ్యాతుఁడగు చిత్రకవి పెద్దనార్య
 సుతుఁడ

---

*[రామభద్రుఁడని కవి సంజీవని గద్యలోనున్నది. ఇయ్యది ముద్రితము కూడ కాని యితని పేరుమాత్రము రామన్న యనియే ప్రసిద్ధము. ఇతఁడు 1580-1650 నడుమ నుండి యుండునని "ఆంధ్రకవి తరంగిణి"]

విష్ణుచిత్తీయాదివివిధకావ్యార్థముల్ తెలిసి వక్కాణించు ధీరసుతుఁడ
గండికోటాఖ్యదుర్గస్థలాధ్యక్షుఁడైన పృథివి వంతుకు నెక్కు పెమ్మసాని
చిన్న తిమ్మక్షమాపాలశేఖరుండు
గారవింపఁగ బహుమాన గౌరవముగ
మనిన ధన్యుండ సభ్యసమ్మతగుణైక
గరిమ వెలయు ననంతాఖ్య కవివరుండ.

ఈవ్యాఖ్యానమును చేయునప్పటికిఁ గవి యిందుమతీపరిణయమును జేయ లేదు. ఇతఁడు చేసిన యిందుమతీపరిణయము నాకు లభించినది కాదు. కవి కాశ్రయుఁడైన పెమ్మసాని చినతిమ్మరాజుయొక్క యన్న పెదతిమ్మరాజు ౧౬౧౪వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యముచేసిన వేంకటపతిరాయనికిమంత్రిగా నుండెను. [ఈకవి హరిహరశ్లేషోదాహరణము, సకలజీవనసంజీవనము, వంశావళి అనుగ్రంథములనుకూడ రచించినట్లు ఇతనిపుత్రుని సాంబవిలాసము గద్యమునుబట్టి తెలియుచున్నది. అనంతకవి 1550-1610 అని 'ఆంధ్రకవి తరంగిణి' (సం.10) చెప్పుచున్నది. ఇతఁడు ప్రథమశాఖాబ్రాహ్మణుఁడు]

52. లింగముగుంట రామకవి

ఈకవి చతుర్వాటికామాహాత్మ్యమను నైదాశ్వాసముల స్థలపురాణమును రచియించెను. ఇతఁడు మత్స్యపురాణము, వామనపురాణము * మొదలయిన గ్రంథములను రచియించిన ట్లీతని తమ్ముఁడైన లింగముగుంట తిమ్మకవి తనసులక్షణసారమందు వ్రాసెనుగాని యాగ్రంథములు నాకు లభింపలేదు. ఈకవి తెనాలిరామకృష్ణునితోడి సమకాలికుఁడు. ♦ రామకృష్ణుని గురువైన భట్టరు చిక్కాచార్యులు తనకు గురువైనట్లు కవి యీపద్యమున వ్రాసికొనియున్నాఁడు—

---

*[ఆనందకాననమాహాత్మ్యము, వేంకటమాహాత్మ్యము అనునవికూడ రామకవి గ్రంథములు]

♦ [ఈకవి తెనాలి, రామకృష్ణుని యల్లుఁడని తెలియుచున్నది.]

క. గురురాయపట్టభద్రుని
   సరిహరు శ్రీరంగనాయకాంశభవున్ భ
   ట్టరు చిక్కాచార్యుని మ
   ద్గురుఁ దలఁచుచు నడుగులకు నతు ల్గావింతున్.

ఇతఁడు ౧౫౨౦-౩౦ సంవత్సరప్రాంతములయం దుండినవాఁడు. * ఈ రామకవి తన చతుర్వాటికా మహాత్మ్యములో,

సీ. శ్రీవల్లభోపేంద్రదేవేంద్రజనక కశ్యపఋషిగోత్రాబ్ధిచంద్రుఁడగుచు
   వృద్ధకుండికపొంత వెలయు లింగముగుంట నేకభోగముగాఁగ నేలినట్టి
   చెన్నయామాత్యుని శ్రీరామమంత్రినందనుఁ డన్నపకును దద్ధర్మపత్ని
   కమ్మలమ్మకు సుతుఁ డనుసంభవుండు తిమ్మనకు గాదనకుఁగస్వనకుబెద్ద
   భవ్యభాగీరథీసతీప్రాణవిభుఁడు
   ఘనులు బస్వన రామలక్ష్మణులతండ్రి
   మహితవిద్యుండు మత్పితామహుఁడు నైన
   సర్వకవిసార్వభౌముని సన్నుతింతు.

తనపితామహుఁడును గవి యైనట్లు స్తుతించి యున్నాఁడు. ఇతఁడు యాజ్ఞవల్క్య నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; కాశ్యపగోత్రుఁడు; లక్ష్మయామాత్య పుత్రుఁడు. ఈతని కవిత్వము నిర్దుష్టమయి రసవంతముగా నున్నది. చతుర్వాటికామాహాత్మ్యములోని కొన్ని పద్యములిందుఁ బొందుపఱుపఁబడు చున్నవి —

ఉ. చీటికి మాటికిన్ సకలసీమలఁ గ్రుమ్మరుచున్ శ్రమంబునన్
   బాటిలనేల దర్శనవిపాటితకల్మషకోటికిం జతు
   ర్వాటికి నేఁగి రామున కవశ్యము మ్రొక్కుచు ముక్తికామినిన్
   జేటికఁజేయగా వలదె సిద్ధమనోరథుఁడై నరుం డిలన్? [ఆ. ౧.]

* [ఈ కవి కాలము క్రీ. శ. 1520-1570 అని యుండుననియు, నీతని గ్రంథములు 1550-1570 నడుమ రచియింపఁబడి యుండుననియు 'ఆంధ్రకవి తరంగిణీ' (సం. 9) కారుల యాశయము]

మ. తలఁపం బూర్వభవంబునం దెచట నేదానంబు లీఁగంటినో
విలసద్భావులు దానపాత్రులు మహావిద్యానిధుల్ మీరు ముం
గలి కేతెంచితి రీప్సితార్థములు వీఁక న్మీకు సర్పించి మీ
వలనన్ దీవన లందినన్ భువనము ల్వర్ణింపవే కావునన్. [ఆ. ౨.]

శా. ఉద్వేలప్రళయాబ్ధులో యనఁగ నత్యుద్రేకమానంబులై
విద్వద్వర్యునిఁ గుంభసంభవు మహావిర్భావధైర్యున్ మనం
బుద్విగ్నంబుగఁ బట్టి కట్టుటకు నిట్లొక్కుమ్మడిన్ డాయ భా
స్వద్విఖ్యాతుల నాత్మసైన్యముల హస్తం బెత్తి మాన్పెన్వడిన్ [ఆ.3]

చ. ఇవిరెఁ గొలంకు లాపగలు నింకుచుఁ గాల్నడ లయ్యె వేండ్రమై
పవనము వీచె భూజములపత్రము లన్నియు నూడె జీవజం
తువులు తపించె లోకులకుఁ దోఁచె విదాహము లక్కడక్కడన్
దవము జనించె శైలములఁ దాసె తసంతట మండువేసవిన్. [ఆ. ४.]

చ. వరద ! శరణ్య ! నీవు వనవాసము చేయుచు నేగుదెంచి నా
చరణము లంటి మ్రొక్కినఁ బ్రసన్నరఁ గైకొని ధన్య నిన్ను భూ
వరుఁడని యుంటిఁగాని పరవస్తు వటంచు నెఱుంగనైతి నా
యెఱుఁగమి సైఁపవే తెలియనెవ్వఁడ నీఘనమాయ నచ్యుతా. [ఆ.౫.]

---

53. లింగమగుంట తిమ్మన్న

ఈకవి సులక్షణసారమను గ్రంథమును రచియించెను. ఇతఁడు యాజ్ఞవల్క్యబ్రాహ్మణుఁడు; కాశ్యపగోత్రుఁడు; లక్ష్మయ్యకును తిమ్మాంబకును పుత్రుఁడు. ఈకవి యించుమించుగా తెనాలి రామకృష్ణ కవితో సమకాలికుఁడు. ఇతఁడు తనకు భట్టరు చిక్కాచార్యుఁడు గురువైన ట్లీక్రింది పద్యమున వ్రాసికొనియున్నాఁడు—

సీ. శ్రీవైష్ణవహితుండఁ జిక్కాయభట్టరుశిష్యుఁడఁ గవితావిశేష శేష
తులితసర్వార్యపౌత్రుఁడ లక్ష్మణయకుఁ దిమ్మాంబకుఁ సుతుఁడఁ బెద్దనకు మార
నకు రామకవివరునకు ననుజన్ముఁడ నారామకవి చెప్పినట్టి మహిత
మత్స్యపురాణ వామనపురాణాది సత్కవితలకెల్ల లేఖకుఁడ వృద్ధ
కుండికాతీర లింగమకుంటనామ
పట్టణస్థితికుండ సౌభాగ్యయుతుఁడ
నాదిశాఖాప్రవర్తన నమరువాఁడఁ
గాశ్యపసగోత్రుఁడను దిమ్మకవిని నేను.

ఇందుఁ జెప్పఁబడిన భట్టరు చిక్కాచార్యులే తనకు గురువైనట్లు తెనాలి రామకృష్ణకవియు పాండురంగమాహాత్మ్యమును నీక్రింది పద్యమునఁ జెప్పి కొనియున్నాఁడు—

క. వాక్కాంతాశ్రయభట్టరు। చిక్కాచార్యుల మహాత్ము శ్రీగురుమూర్తిన్
నిక్కపుభక్తి భజించెద। నిక్కావ్యకళాకలాప మీడేఱుటకున్.

రామకృష్ణునితోడి సమకాలీనుఁ డగుటచేత లింగమగుంట తిమ్మకవి ౧౬౨౦-వ సంవత్సర ప్రాంతములం దున్నవాఁడు. ఇతఁడు వృద్ధదశలో కాకునూరి యప్పకవికాలములో సహిత ముండియుండవచ్చును. [ఇయ్యెడ 'ఆంధ్రకవితరంగిణి' (సం. 9. పుట 183) లో నిట్లుకలదు— 'రామకృష్ణకవి క్రీ. శ. ౧౫౦౦-౧౫౭౦ నడుమ నున్నవాఁడని యాతని చారిత్రమున వ్రాసి యుంటిని. (ఆ.క.త. 8 సం. పుట 17) కావున నీతిమ్మకవియు, నీతని యగ్రజుఁడగు రామకవియు రామకృష్ణునికంటె 20-25 సంవత్సరములు వయసున చిన్నవారై రామకృష్ణకవితో సమకాలికులై ౧౫౫౦ ప్రాంతమునఁ దమతమ గ్రంథములను రచియించి యుందురని నిర్ణయింపవచ్చును.

తిమ్మకవి సులక్షణసారమునేకాక బాలబోధచ్ఛందస్సను ఛందోగ్రంథమును వేఱొకదానిని రచించినట్లు శ్రీ నిడదవోలు వేంకటరావుగారు (భారతి-యువ-మాఘమాస సంచికలో) తెలుపుచున్నారు.] ఇతఁడు బహులక్ష్యలక్షణగ్రంథములను శోధించినవాఁడు. అప్పకవి యుదాహరించిన పెక్కు పద్యము లీ సులక్షణసారమునందును గానఁబడుచున్నవి. "గడియలోపల మూఁడు కంద్రికలై త్రాడు ధరఁ గూలఁదిట్టె మేధావిభట్టు" ఇత్యాది సీసపద్యములను దానిక్రింద నప్పకవీయములో నుదాహరింపఁబడిన "సాళువ పెదతిమ్మమహీపాలుఁ" డిత్యాది సమస్తపద్యములును సులక్షణసారమునందుఁ గానవచ్చుటయే కాక శరభాంకుఁడు పద్యముమొదల చకారమును, ౭వచోట హకారమును, ౧౧-వ చోట కకారమునుండి ఢిల్లీపట్టణమును దిట్టిన చాటుధార యని యీక్రింది పద్యమొకటి యధికముగా నుదాహరింపఁబడి యున్నది—

ఉ. చాపముగా సహార్యమును జక్రిని బాణముగాఁగ నారిగాఁ
బాపదొరం బొనర్చి తలఁపం ద్రిపురంబులఁ గాల్పవే మహో
ద్దీపితతీవ్రకోపమున దేవత లెల్ల నుతింప నాఁటివిల్
పాపపుఢిల్లి మీఁదఁ దెగఁ బాపఁగదే శరభాంకలింగమా!

తిమ్మకవి సులక్షణసారమునఁ దన్నుఁగూర్చియుఁ దనప్రజ్ఞాదికమును గూర్చియు నిట్లు చెప్పుచున్నాఁడు—

క. లక్షణశాస్త్రము లెల్లఁబరీక్షించుటఁ గొంతకొంత యెఱిఁగినవాఁడన్
లాక్షణికానుగ్రహత సులక్షణసారం బొనర్తు లక్ష్యము లమరన్.

గీ. గొంద ఱెంచు లక్షణమును గొంద ఱెంచ
రందఱును నెంచినవి కొన్ని యవియు నవియు
దొరయఁగాఁ గూర్చి కవిసమ్మతులను వ్రాయు
దొకటి కొకటికి సంస్కృతాంధ్రోక్తు లెనయ.

గీ. గ్రంథసామగ్రి గలుగుటఁ బ్రతిపదమున
కన్నిలక్షణములు వ్రాయు దనిన నందు

గ్రంథవిస్తార మగుఁగానఁ గవితసూత్ర
మెన్నిటను దెలిపడు నన్ని విన్నవింతు.

ఈకవియన్నయయిన రామకవి చేసిన మత్స్యవామనపురాణములు నాకు లభింపలేదు. ఈకవిచే నుదాహరింపఁబడిన శూద్రకరాజచరిత్రము, అనిరుద్ధ చరిత్రము, ఆదినారాయణచరిత్రము మొదలయిన తెలుఁగుకావ్యములు సహిత మిప్పుడు కొన్ని గానరావు. ఇప్పుడు ముద్రితమైయున్న సులక్షణసార మునకు నాయొద్దనున్న యముద్రితపుస్తకమునకును మిక్కిలి వ్యత్యాసము కనఁబడుచున్నది. కవిసర్పగారుడము, శ్రీధరఛందస్సు, కవిగజాంకుశము, వాదాంగదచూడామణి, ఆంధ్రశబ్దచింతామణి, సర్వలక్షణశిరోమణి సర్వ లక్షణసారసంగ్రహము, గోకర్ణఛందస్సు, ఉత్తమగండఛందస్సు, భీమన ఛందస్సు, అథర్వణఛందస్సు, అనంతఛందస్సు, కావ్యచింతామణి, కావ్యాలం కారచూడామణి, ఛందోదర్పణము ఆంధ్రభాషాభూషణము, అను తెనుఁగు లక్షణగ్రంథములనుండి, యీసులక్షణసారమునం దనేకలక్షణములు చేకొనఁ బడినవి. కవిత్వరీతిని జూపుటకయి లక్షణగ్రంథములనుండి పద్యములను జేకొనుట న్యాయము కాకపోయినను సులక్షణసారమునుండి రెండుపద్య ముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

మ. విను మీరీతి యటంచుఁ గావ్యకరుఁడై వెల్లంకి తాతప్ప చె
ప్పిన సూత్రంబులు కల్లగాఁ గనఁబడెన్ వీక్షింప నెట్లన్నచో
మును దీర్ఘంబులపై అకారములకే పూర్ణస్థితప్రజ్ఞ గా
దనియెన్ లింగమగుంట తిమ్మకవి నేఁ దర్కింతు నిప్పట్టునన్.

చ. అనుచు నదేమొకో మును రయంబున లక్షణసారసంగ్రహం
బెనయ వచించె, జిత్రకవి పెద్దన లెస్సవు వోఢు వోఢృ శ
బ్దనయత గానరో వినరొ దద్ధను లెంతయు ధన్యు లయ్యు మే
ల్గన భ్రమ గాంతు రాత్మల నొకానొకచోటఁ బరాకు గ్రమ్మఁగన్

54. వెలగపూఁడి వెంగనార్యుఁడు

ఇతఁడు శ్రీలీలాశుకయోగివిరచితమైన కృష్ణకర్ణామృతమును మూఁడాశ్వాసముల గ్రంథముగాఁ దెనిగించెను. ఈకవి యాఱువేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; పెద్దమాత్యుని పుత్రుఁడు. ఇతఁడేకాలమునందుండినవాఁడో నిశ్చయముగాఁ దెలియదుగాని యీతని కృష్ణకర్ణామృతములోని పద్యమొకటి సులక్షణసారమునం దుదాహరింపఁబడి యుండుటచేత నితఁడు౧౬౩౦ - వ సంవత్సరమునకుఁ బూర్వమునం దుండెనని మాత్రము తెలియును. ♦ ఈతని కవిత్వము నిర్దుష్టమయి శ్రావ్యముగా నున్నది. కృష్ణకర్ణామృతములోని పద్యముల మూఁటి నిందుఁ జూపుచున్నాను—

శా. బాలు న్మంజులతాలవాలచపలాపాంగోల్ల సల్లీలునిం
గాళిందీపులినాంగణప్రణయశృంగారైకఖేలున్ శుభ
శ్రీలోలుం గరుణావలోకనసుధాశీలున్ వినీలప్రభా
జాలుం గొల్చెద రామణీయకరసస్వారాజ్యపాలు న్మదిన్. [ఆ. ౧.]

చ. ఉదరము నింపఁగోరి ఖలు లుండెడి తావులు చేరి వారికె
ట్టెదుట నశంక నిన్ను నటియింపఁగఁజేసిన పాతకంబులన్
సదయత నోర్వఁగావలెఁ బ్రసన్నమతిన్ నను గన్నతల్లి శా
రద యదువంశనాయకుని ప్రస్తుతి నిష్కృతి నే నొనర్చెదన్ [ఆ. ౨]

ఉ. చల్లనివాని నవ్వు వెదజల్లెడువాని దయారసంబు జొ
బ్బిల్లెడువానిఁ గెంపుజిగిపెంపు చెలంగెడుమోవివానిఁ సం
ఫుల్లసరోజనేత్రములఁ బొల్చినవానిఁ బయోధివీచికా
వేల్లితనీలనీరదసవీనతనుద్యుతి వానిఁ గాంచెదన్. [ఆ. ౩.]

♦ [లింగమగుంట తిమ్మకవి 16 - వ శతాబ్ది మధ్యమున నుండుటచే నీకవి యంతకంటెఁ బూర్వుఁడనుట నిశ్చయమని ఆంధ్రకవితరంగిణీకారులు సం. 8. పుట 166 లో వ్రాసియున్నారు.]

55. రెంటూరి రంగరాజు

* ఇతఁడు భానుమతీపరిణయమను నాలుగాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించి వేంకటగిరిప్రభువగు వెలుగోటి రామభూపాలున కంకితముచేసెను. ఈకవి యాఱువేలనియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; శ్రీవత్సగోత్రుఁడు; చినగంగనామాత్యపుత్రుఁడు. కృతిపతి తన్నుఁగూర్చి పలికినట్టుగా కవి తనశక్తి సామర్థ్యాదులను భానుమతీపరిణయమునం దిట్లు తెలుపుకొనియున్నాఁడు—

సీ. వ్యస్తాక్షరీధుర్యవిస్తీర్ణభావంబు క్రముకసంఖ్యాఖ్యానకౌశలంబు
నారోహణావరోహణలేఖనప్రౌఢి యగ్రపద్యగ్రహణాభిరక్తి
యనవలోకితశారికాభిఖేలనరీతి వరసమస్యాపూర్తివైభవంబు
సముదగ్రవీక్షితచతురంగబలకేళికావిలాసము నేక కాలముననె
యలరఁ బ్రకటింపనేర్తు వష్టావధాన। కలితశతలేఖినీపద్యగద్యశక్తి
సాటి మీఱితి వాంధ్రకర్ణాటచోళ। రాజసభలను రెంటూరి రంగనార్య :

గోలకొండ మహమ్మదీయులను, కొండవీడు వినుకొండ ప్రభువులను జయించి ౧౫౭౭-వ సంవత్సరమునందు విజయనగరరాజుల పక్షమునఁ బోరాడి విపక్షరాజబృందము నోడించిన కస్తురి రంగనాయనికిఁ గృతిపతియైన రాయభూపతి పెదతండ్రి మనుమఁడు. భానుమతీపరిణయము కృతినందునప్పటికి రాయనృపాలునికి యుక్తవయస్సు వచ్చిన కొడుకు లుండుట చేత గ్రంథరచన చేసిన కాలము ౧౬౨౦ వ సంవత్సరప్రాంతమని చెప్పవచ్చును.

చ. అనుపమభద్రలీల వెలమాన్వయవార్ధిఁ బ్రతాపలక్ష్మితో
నెనసిన రాయశౌరి జగదేకవదాన్యశిఖావతంస మా
ననుచు నుతించుటేమి యరుదా విభుఁడిచ్చిన భూరిసంపదన్
ధనదులు రాజులున్ ఘనులుఁ దారగుచు న్నిఖిలార్థు లుండఁగన్.

* [ఈకవి రేటూరి రంగరాజని 'ఆంధ్రకవి తరంగిణి (సం. 11)']

ఇత్యాది పద్యములతోఁగవి కృతిపతిని బహువిధముల వర్ణించి యున్నాఁడు. ఈతని కవనము ద్రాక్షాపాకమయి మనోహరముగానున్నది. శైలిని జూపుట కయి భానుమతీపరిణయములోని కొన్నిపద్యముల నిందుఁ జూపుచున్నాను.

ఉ. తీరిన జాతినీలముల తిన్నెలపైఁ బ్రతిబింబితంబులౌ
తారకసౌధమౌక్తికవితానము లొప్పఁగఁ జూచి బాలికల్
చారుమృగీమదం బలఁది చక్కని కప్రపుఁ బ్రుగ్గు లిప్పు డి
చ్చో రచియించినామనుచు సూటిగ నాత్మఁ దలంచు రప్పురిన్ [ఆ.౧.]

చ. సుమముల ప్రాలిప్రాలి పరిశుద్ధవసంతకళాప్తమత్తరం
గములను దేలితేలి యతికాంతసుధామధురోల్లసన్మరం
దము చవి గ్రోలిగ్రోలి నవదక్షిణగంధవహానుకూలసం
భ్రమమున సోలిసోలి మదబంభరము ల్విహరించు నామనిన్ [ఆ.౨]

చ. అలరెఁ జకోరముల్ ప్రియతరాబ్జముఖీమణిదృక్చకోరముల్
కలఁగె సరోజముల్ మదనకంపితపాంథమనస్సరోజముల్
తొలఁగెను భీతిఁ జక్రములు ధూర్తగుణోజ్జ్వలజారచక్రముల్
నలినవిరోధినూత్న కిరణంబులు కొన్ని దివిం దలిర్పఁగన్ [ఆ ౩.]

చ. అతిముద మొప్ప ధర్మతనయాదులు చూచిరి కేకికోకిల
ప్రతతివతంసహంసమదబంభరడింభరథాంగనాదమం
డితబహుగంధబంధురపటీరతటీరమమాణగోపికా
ధృతమణిదీపికానికరతేజము రైవతకాద్రిరాజమున్. [ఆ.౪]

56. సింహాద్రి వేంకటాచార్యుఁడు

ఈకవి లక్షణావివాహమను నామాంతరముగల చమత్కారమంజరిని రచించెను. చమత్కారమంజరి మూఁడాశ్వాసముల ప్రబంధము. ఈకవి శ్రీవైష్ణవుఁడు; చెన్నకేశవాచార్యులపౌత్రుఁడు; తిరుమలాచార్యులపుత్రుఁడు;

గౌతమగోత్రుఁడు. "భద్రాచలస్వామి రామచంద్రుఁ డొనర నా డెందమున నిండియుండుఁగాత" అని భద్రాచలరామస్వామి నిష్టదైవతముగా స్తుతి యించి యుండుటచేత కవి గోదావరి మండలములోనివాఁడని తోఁచు చున్నది. ఇతఁడు తనగ్రంథమును వైష్ణవమతోద్ధారకుఁడైన రామానుజా చార్యున కంకితము చేసెను. అప్పకవికిఁ బూర్వికులయిన లాక్షణికు లెవ్వరు నీతని గ్రంథమును పేర్కొనకపోవుట నితఁడు ౧౬౩౦-౪౦-వ సంవత్సరప్రాంతములయం దుండెనని యూహింపఁదగి యున్నది. అక్క డక్కడఁ గొన్ని వ్యాకరణదోషము లున్నను, ఈతని కవిత్వము మొత్తముమీఁద ప్రౌఢముగానే యున్నది. చమత్కారమంజరినుండి రెండు మూఁడు పద్యముల నిం దుదాహరించు చున్నాను—

గీ అరుణపల్లవములఁబోలు నాపదంబు
లాపదంబులఁ బోలును నలకజాత
మలకజాతముఁబోలు నిత్యముఖలీల
నిత్యముఖలీలఁబోలు నన్నెలఁతనడుము.

మ. బిగువుంగుబ్బలు గాంచి మాను నలజంబీరంబు బీరంబు క్రొం
జిగిమోము ల్గని సిగ్గున న్వదలు రాజీవంబు జీవంబు విం
తగ భ్రూరేఖలుచూచి భీతి నిడుఁ గోదండంబు దండంబు త
జ్జగతీమోహనుమ్రోల నున్న చెలులం జర్చింపఁగా శక్యమే. [ఆ. ౨.]

శా. జోక న్వీడ్కొని చుక్కరేఁగెను జుమీ శుభ్రాంశుబింబప్రభో
త్సేకంబు ల్తఱిగెం జుమీ కడకువచ్చెం జుమ్మి యీరేము చిం
తాకాలుష్యము లేల బాల మదిలో ధైర్యం బవార్యంబుగాఁ
గోకోయన్గతిఁ గుక్కుటంబు లఱచెం గోకోవిరావార్భటిన్. [ఆ. ౩.]

— —

57. చేమకూర వేంకటకవి

ఇతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు. లక్ష్మణామాత్యునితనూభవుఁడు. [ఈకవికి వేంకటరాజను పేరున్నట్లు ఇతని గ్రంథముల యాశ్వాసాంతగద్యలనుబట్టి తెలియుచున్నది. మఱియుబాణాల శంభుదాసుని సారంగధర ద్విపదను బట్టి (చేమకూర అప్పన చెప్పిన యాప్రకారమున) యీతనికి 'అప్పన' యను నామము వ్యవహారమున నున్నట్లు తెలియుచున్నది. వేంకటకవి నియోగి బ్రాహ్మణుఁడని కొందఱూహించుచున్నను, కవి తనకులగోత్రములనుగూర్చి యేమియుఁజెప్పక తాను లక్ష్మణామాత్యుని పుత్త్రుఁడనని మాత్రము చెప్పుకొనెను. ఇతనివంశము కళంకసహిత మనియు, నితనితండ్రి లక్ష్మణామాత్యుఁడేకాని తల్లి యితరజాతివనిత యనియు, అందుననే కవి తనగ్రంథమున వంశవర్ణనము చేసికొనక విడిచెననియుఁ గొందఱభిప్రాయపడుచున్నారు. కాని యివియన్నియు నూహలే ! యథార్థ మియ్యదియని నిశ్చయింపఁ దగిన ప్రమాణములు లభ్యములు కాలేదు.] ఈకవి సారంగధర చరిత్రము విజయవిలాసము అను పద్యకావ్యములను జేసి తంజాపురీ వల్లభుఁడైన రఘునాథరాజున కంకితము చేసెను. విజయవిలాసమునకు సుభద్రాపరిణయమని నామాంతరము గలదు. కృష్ణదేవరాయ లించుమించుగా దక్షిణహిందూదేశమునంతను జయించినకథ నీవఱకే మా చదువరులు తెలిసికొని యున్నారు. ఆరాయల యనంతరమున తంజావూరు, మధుర మొదలయిన ద్రావిడరాజ్యములు పాలించుటకయి తెలుఁగునాయలుకు నియమింపఁబడిరి. తంజాపురిరాజ్యమునకు చెవ్వరాజు పాలకుఁడుగా నియమింపఁబడెను.

గీ. శ్రీవి నచ్యుతరాయలదేవియైన

తిరుమలాంబకుఁ జెలియలై తేజరిల్లు

మూర్తిమాంబను బెండ్లియై కీర్తి వెలసెఁ
జెవ్వవిభుఁడు మహోన్నతశ్రీ చెలంగ.

అను విజయవిలాసములోని పద్యమునుబట్టి యీచెవ్వరాజు విజయనగరాధీశ్వరుఁడైన యచ్యుతదేవరాయనికిఁ దోడియల్లుఁ డయినట్టు కనఁబడుచున్నాఁడు. అయినను వేఁకటకవి చెవ్వరాజు మనుమఁడైన కృతిపతి యగు రఘునాథరాజు నాశీర్వదించుచు,

మ. ప్రకటశ్రీహరియంఘ్రిఁ బుట్టి, హరుమూర్ధం బెక్కి • యింపార మ
స్తకముం బేర్కొన నెక్కుదేవి సహజోదంచత్కులోత్పన్న నా
యకరత్నం బని యచ్యుతేంద్రరఘునాథాధీశ్వరస్వామికిన్
సకలైశ్వర్యములు న్నిజేశువలనం * దాఁ గల్గఁగాఁ జేయుతన్.

శూద్రునిగా వర్ణించినందున శూద్రకులసంజాతుఁ డగు చెవ్వరాజునకును క్షత్రియవంశజాతుఁడగు నచ్యుతదేవరాయనికిని బంధుత్వముండునా యని సందేహము తోఁచుచున్నది. మొట్టమొదట కృష్ణదేవరాయలే యుత్తమ క్షత్రియుఁడుగాక దాసీపుత్రుఁ డయినటు వాడుక గలిగియున్నదిగదా! క్షత్రియుఁడైన నరసింహరాజునకు దాసియు శూద్రయునగు నాగాంబకు బుట్టిన కృష్ణదేవరాయనికి మొట్టమొదట క్షత్రియు లెవ్వరును గన్య నియ్యనందున, అతఁడు శూద్రజాతిస్త్రీని గాంధర్వవిధిచే వివాహమాడి యచ్యుతదేవరాయని పుత్రునిగాఁ బడసి యుండవచ్చును. అందుచేత నాయచ్యుతదేవరాయఁడు శూద్రకన్యనే పెండ్లి చేసికొనియు నుండవచ్చును. పెక్కు శాసనములలో నచ్యుతదేవరాయఁడు కృష్ణదేవరాయనికి కుమారుఁడైనట్టు చెప్పఁబడినను, శాలివాహనశకము ౧౪౫౯ హేవిళంబి సంవత్సరమున నచ్యుతదేవరాయ లొక బ్రాహ్మణునికి నారాయణపురము నగ్రహారమునుగా నిచ్చిన దానశాసనములో,

శ్లో. తిప్పాజీ నాగలాదేవ్యో కౌసల్యాశ్రీసుమిత్రయోః.

• యాపాదమ స్తకమున్ పాఠాంతరము. * వలనన్ సంధిల్లఁగా. పా

జాతౌ వీరనృసింహేంద్ర కృష్ణరాయ మహీపతిః
అస్మాదోబాంబికాదేవ్యా మచ్యుతేంద్రోపి భూపతిః

అను శ్లోకములయందు నరసింహరాజునకు తిప్పాంబయందు వీరనృసింహ రాయఁడును, నాగలాంబయందు కృష్ణదేవరాయఁడును, ఓబాంబయం దచ్యుతదేవరాయఁడును కలిగినట్లు చెప్పఁబడి కృష్ణదేవరాయని కతఁడు తమ్ముఁ డయినట్టు చెప్పఁబడియున్నది. ఈబంధుత్వ మింకను విచారణీయము. ఒకవేళఁ బయిశ్లోకములలోఁ జెప్పబడినదే నిజమయినను, నాగమ్మవలెనే యోబమ్మయు శూద్రజాతయైన భోగభార్యయై యుండ వచ్చును. [శ్రీకృష్ణదేవరాయలు శూద్రస్త్రీసంజాతుఁడను ప్రవాదమున్నది. కాని 'అచ్యుతరాయాభ్యుదయా'ది గ్రంథములను బట్టియు, అచ్యుతరాయల శాసనమును బట్టియు తిప్పాంబతో సమానముగా నాగాంబయు, ఓబాంబయు వర్ణింపఁబడుటచే కృష్ణదేవరాయల తల్లియును, అచ్యుతదేవరాయల జననియు పరిణీతలే కాని భోగకాంతలు కారని స్పష్టమగుచున్నది. క్షత్త్రియుఁ డగు నచ్యుతదేవరాయలకు చతుర్థకులజాతుఁడగు చెవ్వవిభుఁడు తోడి యల్లుఁడగుటయెట్లు పొసఁగు ననునది కొంత విచారణీయమే! ఆంధ్రకవి తరంగిణీకారులు తుళువవంశీయులు నాయక పదవాచ్యులగుటచే చతుర కులజులేయని శ్రీకృష్ణ దేవరాయల చరిత్రమునఁ దెలిపియున్నారు. క్షత్రియులు క్షత్రియాదిజాతుల కన్యకలను వివాహమాడుట శాస్త్ర సమ్మతమైనందున అచ్యుతరాయల శూద్రభార్యకుఁ జెవ్వనాయకుని పత్ని యగు మూర్తమాంబ సోదరి యగుట పొసఁగునని శ్రీ వేటూరి ప్రభాకర శాస్త్రిలుగారి యాశయము. వారావిషయమున నొకప్పుడు కృష్ణా పత్రికలో వ్యాసమును వ్రాసినట్లును తెల్పియున్నారు. అచ్యుతరాయలు శ్రీకృష్ణదేవరాయల తమ్ముఁడేగాని కుమారుఁడుకాఁడు. రాయలకుఁ బుత్ర సంతతి యున్నదనుటలో నభిప్రాయ భేదములున్నవి. ఒకవేళ పుత్రుఁ

డుదయించినను పసితనముననే మరణించెనని కొందఱియభిప్రాయము.]
ఈ విచారము నట్లుండనిచ్చి యిఁకఁ గథాంశమునకు వత్తము.

క. ఆమూర్త్యంబకు నఖిల మ
హీమండలవినుతుఁ డచ్యుతేంద్రుఁడు సుగుణో
ద్దాముఁడు జనియించెను ద
ద్భూమీపతి రంగధాముపూజ నిర్మించెన్.

* * *

క. ఆపుణ్యఫలంబుననె ద । యాపాథోరాశియైన యాయచ్యుతభూ
మీపతికిన్ రఘునాథ । క్ష్మాపాలకుఁ డుదయమయ్యె జైవాతృకుఁడై

చెవ్వరాజున కచ్యుతరాజును, అచ్యుతరాజునకుఁ గృతినాయకుఁడయిన రఘునాథరాజును బుట్టి తంజాపురరాజ్యము పాలించిరి. విజయవిలాసము లోని యీక్రింది పద్యములవలన రఘునాథరాజు రసికజనాగ్రగణ్యుఁడయినట్లును విద్యలయం దసమానుఁ డయినట్లును తెలియవచ్చుచున్నది —

గీ. సన్ను నడిపిన యధికసన్మాన మెంచి
యఖిలవిద్యావిశారదుఁ డగుట గాంచి
యవని నింతటి రాజెవ్వఁడని నుతించి
కృతి యొసఁగఁ గీర్తి కలదని మతిఁదలంచి.

మ. కలిగెంగా తనసమ్ముఖంబనియు సత్కారంబుతాఁజేయ నౌ
దల నెంతే శిరసావహింతురనియుం డాఁ గాక వేడెందు నా
థులకున్ దిక్కనియున్ దయన్మనుపు రీతుల్గాక శక్యంబె వి
ద్యల మెప్పింపఁగ నచ్యుతేంద్ర రఘునాథస్వామి నెవ్వారికిన్ ?

రసికావతంసుఁడయిన కృతిపతి తన కంకితము చేయఁబడిన సారంగధర చరిత్రము నంతను నిని యందు శోకరస మత్యద్భుతముగా వర్ణింపఁబడుట చూచి యది నిజముగా నేడిచినట్టే యున్నదని పలికెననియు, ఆ పయిని గవి తనశక్తినంతను జూపి ప్రతిపద్య రసాస్పదముగా విజయవిలాసమును జేసి తీసికొనివచ్చి వినిపింపఁగా నతని యింటిపేరునుబట్టి శ్లేషించి చేమకూర మంచిపాకమునఁ బడెనని మెచ్చుకొనెననియు చెప్పుదురు. * అచ్చతెలుఁగు పదములను పొందికగాఁ గూర్చి కవనముచెప్పు నేర్పీకవికిఁ గుదిరినట్లు మఱియొకకవికిఁ గుదిరినదని చెప్ప వలనుపడదు. అందుచేతనే కృతిపతి,

క. ప్రతిపద్యమునందుఁ జమ । త్కృతిగలుగఁగఁ జెప్పనేర్తు వెల్లయెడలవై
కృతపాఠము బాఢముగా । క్షితిలో నీమార్గ మెవరికిని రాదుసుమీ.

అని కవిని శ్లాఘించి యున్నాఁడు. పింగళి సూరనార్యుని ప్రభావతీప్రద్యుమ్నమునకుఁ దరువాత విజయవిలాసమే సర్వవిధములచేతను తెలుఁగులో శ్లాఘ్యకావ్యముగా నున్నది. జాతీయాదిచమత్కృతినిబట్టి విజయవిలాసమే శ్లాఘ్యతర మయినదనియు ననేకు లభిప్రాయపడుచున్నారు.

ఉ. తా రసవృత్తిమై ప్రతిపదంబును జాతియు వార్తయుం జమ
త్కారము నర్థగౌరవముఁ గల్గ ననేకకృతుల్ ప్రసన్నగం
భీరగతి న్వచించి మహి మించినచో నిఁక శక్తు లెవ్వర
య్యా రఘునాథభూపరసికాగ్రణికిం జెవిసోఁకఁ జెప్పఁగన్?

అని కవియే తన్నుఁగూర్చి తన కవిత్వమునందువలె జాతియుఁ జమత్కారము నర్థగౌరవముఁ గలుగునట్లుగా నింకొక్కరు చెప్పలేరని చెప్పికొని యున్నాఁడు. ఈ కవి తనగ్రంథములయందు రేఫ శకటరేఫములకు యతి ప్రాసమైత్రి కూర్చుటయేగాక, ఇకారసంధులు, క్త్వార్థక సంధులు, మొద

*[ఈ వసంతిమాట యెట్లున్నను, సారంగధర చరిత్రమే యీతని మొదటికృతి యని విద్వాంసుల యూశయము. కాని యందు కృత్యాది, ఆశ్వాసాద్యంతపద్యములు లేవు.]

లయిన పూర్వలాక్షణికసమ్మతములు కాని ప్రయోగము లనేకములు చేసి యున్నాఁడు.

ఉ. కోప మొకింత లేదు బుధకోటికి గొంగుపసిండి సత్య మా
రూపు తారతమ్యము లెఱుంగు స్వతంత్రుఁడు నూతనప్రియా
టోపములేని నిశ్చలుఁ డిటుల్ కృతలక్షణుఁడై చెలంగఁగా
ద్వాపరలక్షణుం డనఁగవచ్చునొకో యల ధర్మనందనున్.
[విజయవిలాసము]

ఈపద్యమునందలి రెండవచరణములో రాకును బండిఱాకును యతి కూర్చినాఁడు.

గీ. అరుగఁ గొంకెడు కన్నియ తెఱఁగుఁ గాంచి, [విజయవిలాసము]

మ. ఖరభానుప్రియసూనుఁ డెప్పుడు నినుం గారించునేకా విధుం
డఱచేలోపలి నిమ్మపంటివలె సత్యాసక్తి మన్నింప సౌ
ఖ్యరసైకస్థితి నుండి కావరమునం గస్గాన కావత్పరం
పర రాఁ ద్రుశ్చేదవేల యా విధిఁదరింప న్నీతరంబే మహిన్.
[సారంగధర]

ఇత్యాది స్థలములయందు రేఫఱకారములకుఁ బ్రాసమైత్రి కూర్చినాఁడు.

క. సైకము నడుము విలాసర
సైకము నెమ్మోము దీని మృదుమధురోక్తుల్
పైకముఁ దెగడు న్నవలా
పైకములో నెల్ల మేలుబంతిది బళిరా! [విజయవిలాసము]

చ. వడి నరపాలుభోగసతివావులు నాకుఁబనేమి యంట వం
గడమునకెల్ల సొడ్డనినఁ గా దటునే నలపిన్ననాఁడె యే
ర్పడితినటన్న బోవునె స్వభావము తల్లివి నాకు నేక్రియం
బడతుఁక నీవు వావిచెడ మందు మహింగలదమ్మ యెందునున్.
[సారంగధర చరిత్ర]

ఇందు మొదటి పద్యములో (మేలుబంతి + ఇది =) మేలుబంతిది యనియు రెండవ పద్యములోఁ (పని + ఏమి = పనేమనియు. ఇకార సంధులను గూర్చినాఁడు.

చ. అన విని షాపపూపజవరా లెదలోపలఁ బాపలేక యా
తని తెలిముద్దునెమ్మొగముఁ దప్పక తేటమిటారికల్కిచూ
పునఁ దనివారఁ జూచి నృపపుంగవ ! యన్నిట జాణ పూరకే
యనవలసంటిగా కెఱుగవా యొకమాటనె మర్మకర్మముల్.

[విజయవిలాసము]

ఉ. కానకుఁ గొంచుబోయిపుడు కాళ్ళను జేతులుఁ గోయుఁ డంచులో
నూనినకిన్క రాజు ముదుటుంగర మిచ్చెను మాకు బుద్ధి యే
మానతియిందు మీ రనిన నట్టులె చేయుదు కొంకనేల రా
జాన నతిక్రమింపఁదగునా యని యాదృఢచిత్తుఁ డాడినన్.

[సారంగధర]

ఇత్యాది స్థలములయందు (వలసి + అంటి) వలసంటియనియు, (పోయి + ఇపుడు =) పోయిపు డనియు, క్త్వార్థేత్తునకు సంధి కలిపినాఁడు.

చ. చందనగంధి వెన్నుదురు చందురులో సగపాలు బాలము
ద్దుందెలిచూపు లంగజునితూపులలోపల మేత్తరంబు లిం
దిందిరవేణిమోవి యలతేనియలో నికరంబుతేట యే
మందము మందయానముఖమందము మీఱు నవారవిందమున్.

[విజయవిలాసము]

ముఖమందమని యీ పద్యమునందును, రాజానయని పయిపద్యమునందును షష్ఠీతత్పురుషమునం దుత్తున కచ్చు పరంబగునప్పుడు నుగాగమము వచ్చి 'ముఖమునందము' 'రాజునాన' యని యుండవలసినదానికి మాఱుగా నుగాగమము పోఁగొట్టి ప్రయోగించినాఁడు.

మ. అని బాహాపరిరంభసంభ్రమరసాయత్తైకచిత్తంబునం
దను నీక్షింప నెఱింగి యందియలమ్రోఁతం గేకినున్ రా సఖీ
జను లేతెంచి రటంచు వే మొఱఁగి హస్తంబు న్విడంజేసె నే
ర్పునఁ దప్పించుకపోవ భూవరుఁ డనుం బూబోఁడికిం గ్రమ్మఱన్—
[విజయవి.]

సీ. నిలుచుండి చంకఁజేతులపెట్టుక కిరీటములు గల రాజులు కొలువుచేయ—
[సారం.]

ఇందు 'తప్పించుకొని' 'పెట్టుకొని' యని యుండవలసినచోట్ల కొనునకు మాఱుగా కవర్ణకము ప్రయోగించినాఁడు.

సీ. చెంతఁగూర్చుండని చేఁజూపఁ గూరుచుం
డెదవుగా కూరకుండెదవు సుమ్ము. [విజయవి.]

అచ్చు పరమగునపుడు ప్రార్థనార్థక మధ్యమపురుష మువర్ణకమునకు లోపము రాఁగూడకపోయినను 'గూర్చుండు' అని మువర్ణలోపము కలిగించి ప్రయోగించినాఁడు.

ఉ. ఓ నృప నాకుఁ జూడ నట యుగ్మలి నీసుతునిన్ మనోహరా!
మానవిలాసుఁ జూచి నిలు పోపక పట్టిన లోనుగామి నెం
తే నెగు లూని వానిఁ బొలియింపఁగ మాయలు పన్నె నిట్లు కొం
డేనకు ధర్మరా జలుగు నిక్కముగా మిముఁ జెప్పనేటికిన్— [సారంగధర]

తెలుఁగులందుఁ గొన్నియెడల లులనలు పరమగునపుడు మువర్ణము లోపించి పూర్వమందున్న యకారమునకు మాత్రమే దీర్ఘము రావలసియుండఁగా నిచటఁ గొండెమునకని యుండవలసినదానికి మాఱుగా నెకారమునకు దీర్ఘము పెట్టి కొండేనకని ప్రయోగించినాఁడు.

ఇట్లు లఘ్వలఘురేఫములకు యతిప్రాసములయందు మైత్రి కల్పించినను, పూర్వకవి ప్రయోగములకు విరుద్ధములయిన ప్రయోగములు చేసినను, లింగమగుంట తిమ్మన్న, అప్పకవి, కూచిమంచి తిమ్మన్న మొదలయిన లక్షణవేత్తలీ వేంకటకవిని లాక్షణికకవినిగా నంగీకరించి తమలక్షణ గ్రంథములయందీతని గ్రంథములనుండి పద్యముల నుదాహరించి యున్నారు. ఇప్పటివారు కవిత్వ సారస్యమును విచారింపక గ్రంథములయందు రేఫద్వయప్రాస విశ్రమ మైత్రియో యేదో వ్యాకరణదోషమో యున్నదన్న హేతువుచేత రసవంతములైన యుత్తమగ్రంథములను సహిత మగ్రాహ్యములని నిరాకరించుచున్నందున, అట్లు చేయుట యుక్తము కాదనియు ఛందోవ్యాకరణదోషములు లేని రసహీనములగు గ్రంథములకంటె ఛందోవ్యాకరణ దోషములను గలవయినను రసవంతములయిన గ్రంథములే యధికాదరణీయములనియు జూపుటకయి యీకవివిషయమున నింత దూరము వ్రాసినాఁడను. కవిత్వమునం దక్కడక్కడఁ గొన్ని నెరసులున్నను జాతీయములతోను, సామెతలతోను నిండి యుండి యర్థగౌరవము కలదయి రసవంతమయి యున్నందున చేమకూర వేంకటకవి కవిత్వము సర్వజనాదరణీయమయినదని తలఁచుచున్నాను. ఈకవి యించుమించుగా పదునేడవ శతాబ్దముయొక్క మధ్యభాగమునందున్నట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. కృతిపతియైన రఘునాథ రాజుయొక్క కుమారుఁడగు విజయరాఘవరాజు ౧౬౭౪-వ సంవత్సరమునందు మధురాపురము రాజధానిగాఁగల పాండ్యదేశపురాజగు చొక్కలింగ నాయకునితో యుద్ధముచేసి నిహతుఁడయ్యెను. అతనితోఁ గృతిపతివంశమంతరించినది. దీనినిబట్టి విజయవిలాసమును సారంగధర చరిత్రమును ౧౬౩౦-౪౦ సంవత్సర ప్రాంతములయందు రచియింపబడినట్లు కనఁబడుచున్నది. మూఁడేసి యాశ్వాసములుగా రచియింపఁబడిన యీపుస్తకద్వయమునుండియుఁ గొన్ని పద్యముల నుదాహరించుచు నీకవి చరిత్రము నింతటితోఁ బరిసమాప్తి నొందించుచున్నాను....

వి జ య వి లా స ము

చ. క్షితిపయి వట్టిమ్రాఁకులు చిగిర్చె వసంతుఁడు తా రసోపగుం
భితపదవాసనల్ నెఱప మెచ్చక చంద్రుఁడు మిన్నునం బ్రస
న్నతయుసు సౌకుమార్యముఁ గనంబడ జా ల్గరఁగగజేసె నే
గతి రచియించిరేని సమకాలము వారలు మెచ్చరేకదా- [ఆ. ౧.]

ఉ. కోమలి యీగతి న్మది తగుల్పడఁ బల్కిన నవ్వి నిర్జర
గ్రామణిసూను మీ రెచటఁ గంటిరొ యంటివి కన్నమాత్రమే
యేమని చెప్పవచ్చు నొకయించుకభేదము లేక యాయనే
మేమయి యున్నవారముసుమీ వికచాంబుజపత్రలోచనా— [అ. ౨.]

చ. శివుఁ డిటు రమ్మటంచు దయచేసినచోఁ దల కెక్కి తుగ్రవై
భవమునఁ జూచుచో నడుగుఁబట్టితి వేమనవచ్చు నీగుణం
బవునవు నందినన్ సిగయు నందకయున్నను గాళ్ళుఁ బట్టుకొం
దువు హరిణాంక ! వేళకొలఁదు ల్గద నీనడక త్తలంపఁగన్. [ఆ.౩.]

సారంగధర చరిత్రము

ఉ. చక్కిలిగింతపెట్టినను సారెఁ గికాగిక నవ్వుచున్ బయిం
బక్కఁబడంగఁ జక్కని కుమారుని మక్కువమీఱ నేడ్వరాఁ
జెక్కిలిమీటి యెత్తి యెదఁ జేరిచి ముచ్చట దీరునట్లుగా
నక్కట ! ముద్దు లాడవలదా వలదా యిటువంటిభాగ్యముల్— [ఆ. ౧.]

ఉ. ఆతరలాక్షి డెందమున నారట మొందుచు నేమి చేయుదున్
రాతికిఁ దోడుపోయినది రాసుతుడెందము మెత్తగాదు డా
దాతికి వచ్చియుండ నిఁకఁ దాలిమి చెల్లునె మారుఁ డంటిమా
ఘాతుకుఁ దోడ్వరాదు సముఖంబున నేటికి రాయబారముల్- [ఆ.౨]

ఉ. కందుఁ గదయ్య నీమురువు కన్నులపండువుగాఁగ నంటినం
గందుఁ గదయ్య నీతనువు కౌతుక మొప్పఁగ నీదుప్రాపు నేఁ
గందుఁ గదయ్య యంచు నినుఁగన్న సపత్ని సహింప దందుఁ బో
కందుఁ గదయ్య యేల వినవైతివి నావచనంబు పుత్రకా !— [ఆ.౩]

58. రాజలింగ కవి

ఈకవి కూర్మపురాణ మనెడి యాఱాశ్వాసముల గ్రంథమును తనకాప్తుఁడైన చెఱుకు లక్ష్మణామాత్యుని ప్రేరణముచేత రచియించెను.* ఈ లక్ష్మణామాత్యుఁ డెవ్వరిమంత్రియో చెప్పఁబడలేదు గాని తురకప్రభువుల కొలువులో నున్న ట్లీక్రింది పద్యమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది.

గీ. సకలనృపకార్యరక్షావిచక్షణత్వ
మధిగమించి యమీరుల ననుసరించి
సప్తసంతానములఁ బ్రశస్తముగ నిలిపెఁ
నతని కతడెఁ సమానుఁడీ క్షితితలమున.

కొరపుట్ల గ్రామనివాసుఁ డగు చెఱుకు లక్ష్మణామాత్యుఁడు తన్నుఁ గూర్చి యీవిధముగాఁ బలికినట్లు కవి వ్రాసికొనియున్నాఁడు,-

ఉ. శ్రీగిరినాథపాదసరసీరుహచింతను వీరశైవశా
స్త్రాగమమార్గ నిర్ణయరిరంసు నిరంతరధీజనౌఘసం
యోగమనస్కు నుత్తమగుణోచితసంగ్రహధర్మవర్తనా
భోగుని రాజలింగకవిపుంగవు మంజులభాషు నన్నొగిన్.

క. వినయంబున రావించియుఁ । గనకవిభూషణము లంశుకంబులు వీడ్యం
బనురక్తినొసఁగి నాతో । ననియె న్మధురోక్తిలక్ష్మణామాత్యుఁడొగిన్.

క. నీ వతిధన్యుఁడ వాగమ
శైవపురాణార్థసారసంగ్రహుఁడ వటుల్
గావునఁ గూర్మపురాణము
భూవిదితముగాఁగ నాంధ్రమునఁ జెప్పఁదగున్.

ఈలక్ష్మణామాత్యుఁడు తనకు సఖుఁడైనట్లు కవియే గ్రంథమునం దిట్లు చెప్పికొని యున్నాఁడు—

*[ఈగ్రంథము శ్రీశైల మల్లికార్జునస్వామికి అంకితమీయఁబడినది.]

చ. అతనికి మేలుహాఁదనయి యాప్తుఁడనై సచివుండనై మహా
హితమతినై సఖుండనయి యెల్లపుడుం బెడఁబాయకుండి సం
తతము మృదూక్తులన్ శివకథాకథనంబులఁ బ్రొద్దుపుచ్చుచున్
గుతుకముతో వసించెద సకుంతితవృత్తిఁ గవు ల్నుతింపఁగన్.

ఈపద్యములవలననే కవి శైవుఁడగుట స్పష్టముమగు చున్నది. ఇతఁడు వసిష్ఠగోత్రుఁడు; ఆశ్వలాయనసూత్రుఁడు; సర్వేశ్వరారాధ్య పుత్రుఁడు. ఈకవి తనగ్రంథమునందు "రంగనాథుని రామలింగకవిని సూరపరాజును గౌరనాహ్వయు" నని రామకృష్ణుని స్తుతించుటచేత రామకృష్ణకవికిఁ దరువాతను కూర్మపురాణమునుండి యప్పకవి పద్యము నొకదాని నుదాహరించి యుండుటచేత నప్పకవికిఁ బూర్వమునందును, ఉన్నట్టు తేటపడుచున్నది. అందుచేతఁ గవి హూణశకము ౧౬౩౦ - వ సంవత్సరములయం దున్నట్టు నిశ్చయింపవలసి యున్నది. ఈతనిది మిక్కిలి సరసమైన కవిత్వమని కూర్మపురాణములోని యీక్రింది పద్యములవలననే తెలియవచ్చును—

ఉ. భంబుగదే నఖావళి నభంబుగదే నడుము న్మదద్విరే
భంబుగదే కచంబు దిగిభంబుగదే నడతీరు హేమకుం
భంబుగదే కుచంబు కరభంబుగదే తొడ పూర్ణచంద్రికా
భంబుగదే స్మితం బురుశుభంబుగదే వచనంబు బోటికిన్. [ఆ. ౩.]

చ. దురితవినాశనం బమరదుర్లభ మవ్యయ ముత్తమంబునై
వఱలెడు యోగసంగతి నవశ్యము జ్ఞానము చేకుఱున్మహే
శ్వరుఁడు కనంబడున్ బరమశాంతి యమాదిసమాధియుక్తమౌ
వరశివయోగమార్గమున వర్తిల మోక్షము కల్గుఁ గావునన్. [ఆ.౫.]

ఉ. శాంతులు నీతిపారగులు సభ్యు లహింసకు లప్రమత్తు లా
గంతుకు లాహితాగ్ను లుపకారులు కోవిదు లప్రతిగ్రహుల్
దాంతులు పావనుల్ పరమధార్మికు లాశ్రితు లీశ్వరార్చన
స్వాంతులు సత్యవాదు లనవద్యులు పంక్తికి యోగ్యు లారయన్.

59. చిత్రకవి రమణకవి

* ఈకవి సాంబవిలాసమను ప్రబంధమును రచియించి వేంకటేశ్వరుని కంకితముచేసెను. ఇతఁడు ౧౬౩౦ - వ సంవత్సరప్రాంతములందున్నట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. ఇతని తండ్రియైన యనంతకవి రామరాజభూషణ కృతమైన హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానమునకు వ్యాఖ్య చేసినందున, అతఁడు పదునేడవ శతాబ్దారంభమునం దుండుట స్పష్టము. సాంబవిలాసములోని పద్యముల నప్పకవి లక్ష్యములనుగాఁ జేకొని యుండుటచేత రమణకవి తప్పక తనసాంబవిలాసమును ౧౬౨౦ - వ సంవత్సరమునకుఁ గొంత కాలము పూర్వమే చేసియుండవలెను. కవి తన్నుద్దేశించి యీక్రింది వాక్యములను తనపుస్తకములోఁ జెప్పుకొన్నాడు.—

ఉ. ఓ రమణాఖ్య ! సత్కవికులోత్తమ ! మామకమంజులాహ్వయ
శ్రీరమణీయ ! నీ విపుడు చేయఁగఖూనిన సాంబలక్షణా
సారసదృగ్వివాహకథ సన్మతి మా కిపు డంకితంబుగాఁ
గూరుపు నీకుఁ గల్గు జయగుర్వచలాయురభీష్టవస్తువుల్.

సీ. సర్వలక్షణసారసంగ్రహం బొనరించి
తనరె మీతాత పెద్దనకవీంద్రుఁ
డల హరిశ్చంద్రనలాధీశ సత్కథా
శ్లేషసత్కృతికిఁ బ్రసిద్ధిగాఁగఁ
గవిహితుండౌచు వ్యాఖ్యానంబు నొనరించి
మరియు నిందుమతీసుపరిణయంబు
మొదలైన సత్కావ్యములు చేసి రహి గాంచె
నరయ మీ తండ్రి యనంతసుకవి
చిత్రకవిమంజులాన్వయక్షీరవార్ధి
చంద్రమూర్తివి సద్బుద్ధిశాలి వీవు

* [ఈతఁడు ప్రథమశాఖా బ్రాహ్మణుఁడు. ఈతని పేరు వేంకటేశ్వరుఁడనియు, వేంకటరమణ కవియని ప్రసిద్ధి యనియు సాంబవిలాస గద్యవలనఁ దెలియుచున్నది.]

రమణసత్కృపి ! నీవొనర్పంగఁబూను
కృతవతంసంబు నతని కంకిత మొనర్పు.

సాంబవిలాసమునందు దుర్యోధనపుత్రియైన లక్ష్మణాకన్యను కృష్ణుని కొడుకైన సాంబుని కిచ్చి వివాహము చేసిన కథ చెప్పఁబడినది. ఇది సలక్షణమైన గ్రంథము. ఇందుండి రెండు మూఁడు పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను.

చ. కొడవలిచేత బొడ్డు తగఁగోసి గడానిపసిండి చేటలో
నిడి నులివెచ్చనీట నొడ లెంతయు నారిచి మేలిచల్వపా
వడఁ దడి యొత్తి ఫాలమున బాగుగ నున్నని కాపుదృష్టి బొ
ట్టిడి రహి దీవన ల్సలిపి హెచ్చుగ నారతు లిచ్చి క్రచ్చఱన్. [ఆ.౧]

ఉ. జాంబవతీతనూజుఁ డల సాంబుఁడు బాల్యమునందు మందహా
సం బను భవ్యచంద్రిక నజస్రము మాతృమనోంబుజాతహా
ర్షాంబుధిఁ బొంగఁజేయుచు నుదంచితనై జకుమారచంద్రభా
వంబు యథార్థమై తనర వర్తిలు సత్కళల జెలంగుచున్. [ఆ, ౧.]

మ. ఒక భిల్లాగ్రణి వెంబడించి తనపై నుత్సాహ మొప్పంగ వ
చ్చు కఠోరాధిక గర్వదూర్వహతరక్షు శ్రేష్ఠమున్ సాంబభూ
పకరీంద్రంబు నుతింప మేలితళుకుం బల్వాడియందంపునుం
జికటారిం బడఁగూల్చి యార్చుటు లొనర్చెం బేర్చి శౌర్యంబునన్ [ఆ.౧]

ఈకవి భారద్వాజగోత్రుఁడు; కాత్యాయనసూత్రుఁడు; ఓబళాంబా పుత్రుఁడు. ఇతనిచే రచింపఁబడిన రామాయణ మొకటిగూడఁ గానఁబడుచున్నది. దాని కితఁడు "విద్వత్కవికర్ణ రసాయన సకలవర్ణనాపూర్ణ రామాయణము" అని పేరు పెట్టెను. ఈరామాయణములోని గద్యమునుబట్టి కవి యభిమన్యువిలాసము, గుమారగురువిలాసము లోనగు గ్రంథములను గూడ రచించినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. ఈ రామాయణములోనివి ప్రతికాండము నుండియు రెండేసి పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

చ. బిరుదులజల్లులున్ బునుఁగుఁబిల్లులపిల్లలు నుల్లసద్గతిం
బరఁగెడు మేలిమూలికలవల్లులు వీక్షణపర్వకారిబం
ధురమృగరాణ్మతల్లులు వినూత్నతరంబులు కొల్లలై తగన్
సరవిని గాన్కలిచ్చి మహిజానికి నిట్లని రందఱుం దగన్.

[బాలకాండము]

శా. దేహం బస్థిర మెల్లవారలకు ధాత్రీభాగమం దేల యి
ట్లూహాపోహలు చేయ నీతనికి మున్నుత్సాహియై యిత్తునం
చాహా! పల్కితి వి ప్రబద్ధములు పెక్కాడంగ యుక్తంబులౌ
నా? హేయాంగము దీని నమ్మి యిటు లేలా దబ్బఱ ల్పల్కఁగన్.

[బాలకాండము]

మ. భరతుం డెవ్వఁడు కైక యెవ్వతె ధరాపాలుండు తా నేమి? త
ద్వరయుగ్మం బన నేది నానిశితతీవ్రస్ఫారఖడ్గంబుచే
భరతుం ద్రుంచి ధరాస్థలంబునకు నిన్ బట్టంబు నేఁ గట్టెదన్
ధరణీమండలి నెల్లమానవులు మోదం బూని కీర్తింపఁగన్.

[అయోధ్యాకాండము]

మ. నిను మన్నించి మదాత్మజున్ రఘువరున్ నే నిట్లు కోల్పోయితిన్
నినుఁ భెండ్లాడి సమస్త భూమిజనము ల్నీచాత్మఁ డీతం డనం
గ వేలంబగు నింద వర్తిలితిఁ గైకా! సూర్యవంశంబు నీ
దునిమిత్తంబు నెన్నిభంగులఁ జెడెన్ దోషంబు నిన్ జూడఁగన్.

[అయోధ్యాకాండము]

ఉ. ఉత్తములైన రాజవదు లుద్ధురబాణకృపాణచాపముల్
హత్తి ధరించు టెల్ల సభయాత్మకులై శరణన్న వారి ను
ద్యత్తరలీలఁ గావఁగ రణాంగణమం దెదిరించినట్టి యు
న్మత్తరిపుప్రకాండముల మర్దనచేయఁగఁ గాదె యెన్నఁగన్.

[అరణ్యకాండము]

ఉ. ఆచెలువంపుజొక్కపుటొయారము లాజిగిప్రాయ మాఘన
శ్రీచణరూప మాతళుకుఁజెక్కులచక్కఁదనంబు లామహా
ధీచతురత్వ మాపలుకుఁదేనియ లాగమనంబు లావిభా
ప్రాచురి యెక్కడం గనుట పల్కుట వింటయు లేదు రావణా!

[అరణ్యకాండము]

శా. నీకున్ శత్రుఁడఁ గా భవద్రిపులతో నే సఖ్యముం జేయ నే
జోక న్నీకపకారిగా నకట! యిచ్చోఁ జాల నిర్హేతుకం
బై కన్నట్టి రుష న్నను న్నిశితతీవ్రామోఘబాణంబుచే
వే కూల్పంగ నిమిత్త మేమి? యిది దోర్వీర్యంబె? శ్రీరాఘవా!

[కిష్కింధాకాండము]

ఉ. అంగదుఁ గాంచి యోతనయ! యాత్మ వగం దురపిల్లఁ బోకు ని
న్నుం గడు నాదుమాఱుగఁ గనుంగొను నీరవిపుత్రుఁ డిమ్మహో
త్తుంగభుజప్రతాపనిధితో నెడఁబాయక యుండినన్ జయా
భంగురభోగభాగ్యములఁ బ్రస్తుతి కెక్కి రహింతు వన్నిఁటన్.

[కిష్కింధాకాండము]

ఉ. బంగరుమేలినిగ్గు గల పర్వతమో యన నై జగాత్ర ము
త్తుంగము గాఁగఁ బెంచి మఱి తోడనె పాళము లెల్ల నూడ్చి సా
రంగపరంపరం గదుము రాజితసాహసనింహమో యనన్
బొంగుచు వెంటవచ్చు దితిపుత్రులఁ బోవఁగఁదోలి రోషియై.

[సుందరకాండము]

ఉ. రామకరాగ్రముద్రిక ధరాసుతచేతి కొసంగి రాఘవ
క్షేమము తెల్పి యా జనని కేవలశోకము మాన్పి లంక వా
లామితహవ్యభుక్శిఖల నంతయు దగ్ధము చేసి సీతచూ
డామణిఁ గొంచు వచ్చితిఁ దటాలున నిప్పు డటంచుఁ బల్కినన్.

[సుందరకాండము]

శా. కామాదుల్గడు నీమదిం బెనగొనంగా నాదు సీతీరిత
శ్రీమద్వాక్యము నీకుఁ బథ్య మగునే? శ్రీరామభీమాగ్నికీ
లామేయాంబకరాజి నీతలలు నుగ్గాడంగ నావేళలన్
నామాట ల్మది నీకుఁ బథ్య మగు నన్నన్ రావణుం డుగ్రుఁడై.

[యుద్ధకాండము]

ఉ. సర్వసురౌఘముల్ నను భుజాబలము ల్విడనాడి కొల్చు టా
సర్వవిదుండు విష్ణుఁడు నిజంబుగ నాతఁ డెఱుంగఁడే మహా
గర్వితవిష్ణుఁ డొక్కరుఁడె కాఁ డల బ్రహ్మ యెదిర్చె నేని నే
నోర్వక యుగ్రబాణముల కొక్కట నాహుతి చేసి వ్రేల్చెదన్.

[యుద్ధకాండము]

---

60. అందుగుల వెంకయ్య

ఇతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు; అందుగుల సూరన్నకొమారుఁడు. ఈకవి కృష్ణదేవరాయల యల్లుఁడయిన రామరాజుతమ్ముఁడగు తిరుమలదేవరాయని మనుమని మనుమఁ డగు కోదండరామరాజు కాలములో నుండి యాతనిపేర రామరాజీయ మను నామాంతరముగల నరపతివిజయమను గ్రంథమును జేసెను. * [ఇయ్యెడ 'ఆంధ్రకవి తరంగిణి'లో నిట్లున్నది— 'తిరుమల దేవరాయని మనుమని మనుమఁడు నరపతి విజయమున వర్ణింపఁ బడలేదు.' (సం. 11. పుట. 206)] ఈగ్రంథమునందు రామరాజు పూర్వు లయిన నరపతుల చరిత్రమును విశేషముగా రామరాజుయొక్క చరిత్రమును జెప్పఁబడి యున్నది. రామరాజు ౧౫౬౫-వ సంవత్సరమున తాళికోట యుద్ధములో మహమ్మదీయులచేతఁ జయింపఁబడెను. తదనంతరము మూఁడు తరములు గడచిన తరువాత నీగ్రంథము రచియింపఁబడినదగుట చేత, ఇది ౧౬౫౦-వ సంవత్సరప్రాంతమున రచియింపఁబడినట్టు చెప్ప

*[ఇతఁడు రామరాయల మనుమని మనుమఁడని 'ఆంధ్రకవి తరంగిణి'లోఁ జెప్పఁబడినది.]

వచ్చును. రామరాజు గుత్తి, పెనుగొండ, గండికోట, కందనూలు, ఆదవేని మొదలయిన ప్రదేశములు గెలిచిన ట్లీక్రింది పద్యమునఁ జెప్పఁబడినది—

గీ. సకలవిభు తిమ్మరాజు సేనలను ద్రుంచి
గుత్తి పెనుగొండ మఱి గండికోట కంద
నూలుపుర మాదవే నవలీల గెలిచి
తొలుఁదొలుత రామనృపతి దోర్బలము మెఱసి.

ఈపుస్తకమునం దీరామరాజు నిజామువలన నహమదాబాదు గొనుట మొదలయిన మహమ్మదీయులతోడి యుద్ధములు కొన్ని వర్ణింపఁబడి నవి. ఈరామరాజు పేరునకు సదాశివదేవరాయని మంత్రియని వ్యవహ రింపఁబడినను, సింహాసనమునకు వచ్చినపుడు సదాశివ రాయలు బాలుఁడగుట చేతను కర్ణాటక రాజ్యము నచ్యుతదేవరాయల యనంతరమున నాక్రమించుకొన్న సలకము తిమ్మరాజును బాఱఁదోలి సదాశివదేవరాయల రాజ్యమును స్థాపించినవాఁ డగుటచేతను క్రీస్తుశకము ౧౫౪౨-వ సంవత్స రము మొదలుకొని ౧౫౬౪-వ సంవత్సరము వఱకును నితఁడే రాజ్యపరి పాలనము చేసెను. ఇతఁడు సలకము తిమ్మయను గెలిచిన కథను సూచించు నితని ప్రతాపము నరపతివిజయమునం దీక్రింది రీతిని వర్ణింపఁబడినది—

చ. ఎలమిని రామరాజవసుధేశుప్రతాప మహార్యమై మహిన్
జెలువుగ నిండఁబర్వి శశిశేఖరదివ్యమహాశితాశుగ
జ్వలనశిఖాసముత్కరముచందము నందమునొందె నెంతయున్
సలకము తిమ్మయప్రముఖశత్రుపురంబుల నెల్ల నారయన్.

ఈరామరాజుతండ్రియైన శ్రీరంగరాజు కృష్ణదేవరాయల తండ్రియైన నృసింహరాజునకు కర్ణాటకరాజ్యమును నిలుపుటలో సహాయుఁడుగా నుండి నట్లు కానఁబడుచున్నది. ఈ శ్రీరంగరాజుయొక్క శౌర్యము నరపతివిజయ ములో నీక్రింది పద్యమున వర్ణింపఁబడినది—

సీ. కడు విజాపురవరకామినీగర్భముల్ భేదించు నెవ్వని భేరివరము
దామిడిఁ బోయి నిజాముపట్టణముల ధూళిగాఁజేయు నేదొరబలంబు
గోలకొండవజీర్ల కోటులకాయముల్ చించు నేరాజేంద్రుచేతికత్తి
సకలభూపాలకాస్థానసన్నుతిఁ గాంచి వెలయు నేశూరుని విజయలక్ష్మి

యతఁడు కేవలనృపతియే యఘవిదూర
చర్యఁ డాశ్రితరక్షావిచక్షణుండు
జీర్ణకర్ణాటభూపునర్జీవనుండు
రమ్యగుణశాలి శ్రీరంగరాయమౌళి.

[ఈవిషయమున 'ఆంధ్రకవితరంగిణి (సం. 11 పుట 205) యిట్లు చెప్పుచున్నది- 'ఈపద్యమున వర్ణింపఁబడిన శ్రీరంగరాజు తిరుమలరాయల రెండవ కుమారుఁడైన శ్రీరంగరాజు, కాని అళియ రామరాజు తండ్రియైన శ్రీరంగ రాజుకాఁడు. ఈ శ్రీరంగరాయల ప్రతాపమును రామరాజ భూషణుఁడుకూడ వసుచరిత్రమున నాలు పద్యములలో వర్ణించి యున్నాఁడు. అళియ రామరాజు మరణముతో శిథిలమైపోయిన కర్ణాటరాజ్యమును పునరుద్ధరించుటలోఁ దండ్రియైన తిరుమల రాయలకు సాహాయ్యము చేయుచుఁ దన శౌర్యమును ప్రకటించినవాఁ డగుటచే నీశ్రీరంగరాయలను వెంకయ్యకవి నరపతి విజయమున 'జీర్ణకర్ణాటభూపునర్జీవనుండు, అని కీర్తించి యున్నాఁడు.'

'అళియ రామరాజు తళ్లికోట యుద్ధమున చనిపోవునాటి కరువదియేండ్లవాఁ డందుమేని, యప్పటి కాతని మనుమఁడైన చినవెంకటరాజు పదేండ్లవాఁడని యూహింపవచ్చును. అతని మనుమఁడైన కోదండరామరాజు యుక్తవయసు వచ్చి కృతినొందు కాలము క్రీ.శ. 1630 ప్రాంతమై యుండునని తలంప వలసి యున్నది. కావున రామరాజీయకృతి రచనాకాలము 1630 ప్రాంతమని నిర్ణయింతము (సం. 11. పుటలు 207, 208.)'

ఈనరపతివిజయము కవిత్వముకంటెఁ జరిత్రమును జెప్పుటయందెక్కువ ప్రసిద్ధమైనదైనను, కవిత్వముకూడ రసహీన మయినది కాదు. కవిత్వరీతిని దెలుపుటకయి రామరాజీయములోని రెండు పద్యముల నిందుదాహరించు చున్నాను —

ఉ. ఇమ్మహి సోమదేవమనుజేంద్రుప్రతాపము నిండి దిక్కులం
బమ్మినఁ జూతపోతనవపల్లవబింబఫలారుణాంబుజా
తమ్ము లటంచుఁ గోకిలకదంబము కీరచయంబు చంచరీ
కమ్ములు క్రమ్మిచుండు నొడికంబుగ భ్రాంతి వహించి పల్మఱున్.

చ. అతివిభవంబునన్ దితిసుతాహితరాజు మహాపరాక్రమో
న్నతి మృగరాజు సోయగమున న్నలరాజు సమస్త ధర్మప
ద్ధతి నల ధర్మరాజ పటుధైర్యమునన్ గిరిరాజు వాక్ప్రశ
స్తత ఫణిరాజు నిర్దళితశాత్రవరా జగు బుక్కరాజిలన్.

---

61. కాకునూరి అప్పకవి

ఇతఁడు వైదిక బ్రాహ్మణుఁడు, పదునేడవ శతాబ్దమధ్యమునందుండిన లక్షణవేత్త. ఈకవి యాంధ్రశబ్దచింతామణి యను పేరితో సాధారణముగా నప్పకవీయ మని వాడఁబడెడు లక్షణగ్రంథమును పద్య కావ్యమునుగా రచించెను. ఇతఁ డెనిమిదాశ్వాసముల గ్రంథమును జేయునట్లు ప్రతిజ్ఞ చేసినను, అయిదాశ్వాసములు మాత్రమే యెల్లయెడలఁ గానఁబడుచున్నవి. తక్కిన యాశ్వాసములు చేయకమునుపే యితఁడు మృతినొంది యుండ వచ్చును. ఈ యప్పకవీయమునందు ఛందోవిషయము సమగ్రముగా నున్నను, వ్యాకరణవిషయ మత్యల్పముగా నున్నది.ఇప్పు డున్నభాగములో సంజ్ఞా సంధి పరిచ్ఛేదములు మాత్రమే తెనిఁగింపఁబడినవి. ఇతడు బహు గ్రంథములు శోధించినవాఁడే యయి పూర్వగ్రంథములనుండి యితఁ

డుదాహరించిన పద్యము లన్నియు దాదాపుగా లింగమగుంట తిమ్మన్న మొదలయినవా రీతనికి ముందుచేసిన లక్షణగ్రంథములలోఁ గానఁబడు చున్నవి. ఇతఁడు తనకాలపువారయిన కవులగ్రంథములనుండి విశేషముగాఁ బద్యములను జేకొనియున్నాఁడు. ప్రక్రియాకౌముదియు, నాంధ్రశబ్ద చింతామణియు నని నామాంతరములు గల నన్నయభట్టీయమును బాలసరస్వతి కాలమువఱకు నెవ్వరు నెఱుఁగరు. అది నన్నయభట్టారకవిరచితమనియు, వేములవాడ భీమకవి దానిని గోదావరిలోఁ గలుపఁగా నేనూఱుసంవత్సరము లయిన తరువాత సారంగధరుఁడు దానిని దెచ్చి బాలసరస్వతి కిచ్చెననియు అప్పకవి కలగనెనఁట ! అటుతరువాత నొక బ్రాహ్మణుఁడు దానిని తనకుఁ దెచ్చి యీయఁగా తెనిఁగింప నారంభించెనఁట ! ఈగ్రంథారంభమునకుఁ బూర్వమునం దప్పకవి యేదో తెలుఁగున ఘనకావ్యము చేయ సంకల్పము పూనిన ట్లీక్రింది పద్యములవలన దెలియవచ్చుచున్నది—

క. అని యిష్టదేవతాస్తుతి
యును సకలకవీంద్రుల నుతియును గురునతియున్
వినయమున సలిపి తెలుఁగున
ఘనకావ్యం బొకటి సేయఁగాఁ దలఁచుతఱిన్.

సీ. ధాత రెండవపరార్థమున నాదిదినంబుపగట వరాహకల్పంబునందు
మహితమై వస్వతమనువేళ దేశంబు లర్థింపనైన మహాయుగమునఁ
గలిసమయంబున దొలిచరణంబున మానితంబగు చాంద్రమాసమునను
శాలివాహనశకమున గజ శైల శర సుధాకిరణుల సంఖ్యనడవ

నంగజాబ్దంబునను దక్షిణాయనమున జలధరర్తువు మొదటి మాసంబునందు
బహుళమున దేవకికిఁ జక్రపాణి పుట్టి నట్టి యష్టమి చనుదేర నధికభక్తి.

* * * *

క. కల్పోక్తమార్గమున సం। కల్పము గావించి గోపికావిభుపూజల్
సల్పి మది నతనిపదములు। నిల్పి పురాణార్థగోష్ఠి నిశ గడపునెడన్,

గీ. నుదుటఁ గస్తూరి తిలకంబు పొదలువాఁడు
తలఁచి చూచిన నాకులదైవ మగుచుఁ
బొలుచు నాకులదైవంబుఁ బోలువాడు
నిలిచె నొకరుఁడు నాదుముంగలను గలను.

ఇష్టదేవతానందనాదులను గురుదేవతాస్తుతియుఁ జేసి తెనుఁగున ఘనకావ్య మొకటి చేయ నుద్యమించి శాలివాహనశకము ౧౫౭౭ వ దగు మన్మథ నామ సంవత్సర శ్రావణ బహుళాష్టమినాఁడు సంకల్పముచేసి కామెపల్లె దేవాలయములో రాత్రి పురాణగోష్ఠిని గడుపుచుండఁగా శ్రీకృష్ణుఁడు కలలో వచ్చి యాంధ్రశబ్దచింతామణి నశించిన కథ చెప్పి—

చ. రమణను సత్కవీంద్రులు పురాణచయం బితిహాసపంక్తి కా
వ్యములును దొల్లియైన నిపుడైనను ముంగలనైన దీని సూ
త్రములను దక్క వేఱొకవిధంబున నాంధ్రము చేయఁజాలమిన్
క్షమఁ దెనిగింపు; దీన నవి సర్వముఁ జేయు ఫలంబు నీ కగున్.

దానిని తెనిఁగింప నానతిచ్చెనఁట ; శ్రీకృష్ణుడు స్వప్నదర్శన మిచ్చుటకుఁ బూర్వ మేగ్రంథమును జేయ సంకల్పించెనో చెప్పలేదు. ప్రక్రియాకౌముది యనఁబడెడి యీయాంధ్రశబ్దచింతామణి బాలసరస్వతికృత మనియు దానికి గౌరవము కలుగుటకయి యీకథ కల్పింపఁబడినదనియు నే నీవఱకే చూపి యున్నాను. పయిపద్యములనుబట్టి యీపుస్తకము శాలివాహన శకము ౧౫౭౭ - వ సంవత్సరమునందనఁగా క్రీస్తుశకము ౧౬౫౫ వ సంవత్సరమునం దారంభింపఁబడి ౧౬౫౫ వ సంవత్సరప్రాంతమున కింత వఱకుఁ జేయఁబడి యుండును. అప్పటి కప్పకవి కవసానకాలము తటస్థించి నందున గ్రంథము సమాప్తినొంది యుండక పోవచ్చును.

సీ. జగతి నాపస్తంబశాఖోక్తషట్కర్మపద్ధతిఖండనిబంధనంబు
బాలబాలార్ణవాఖ్యజ్యోతిషగ్రంథసంహితాసుశ్లోకసంగ్రహంబు

శ్రీమదనంతప్రసిద్ధమహావ్రతకల్పకథాంధ్రోక్తి కావ్యరచన
శ్రీనగాధీశసుశ్లేషనిందాస్తుతిభావగర్భితసీసపద్యశతము
లలితకవికల్పకాఖ్యానలక్షణంబు। మహితసాధ్వీజనౌఘధర్మద్విపదము
నంబికావాదనామకయక్షగాన। కృతియుఁజేసితిఁ గాకునూరికులయప్ప.

అను పద్యమువలన నప్పకవి యీ గ్రంథమును రచించుటకుఁ బూర్వము కొన్ని సంస్కృతాంధ్ర గ్రంథములను రచించినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది గాని యిప్పు డాగ్రంథములు లభించుట యరుదు. ఈతని కవిత్వము సుగమమైన మృదుమధుర పాకముగలదిగా నున్నది. అప్పకవికిఁ బూర్వమునందు రకార ఱకారములకు యతిప్రాసమైత్రి కలదు లేదను నభిప్రాయభేద మున్నను, "నాన్యేషాం వైధర్మ్యం లఘ్వలఘూనాం రయోస్తు నిత్యం స్యాత్" అన్నది బాలసరస్వతి సూత్ర మనుకోక వాగనుశాసనసూత్రమని భ్రమపడి—

గీ. చెల్లునని మున్ను భీమన చెప్పెననుచుఁ
గలుపుదురు రేఫములు ఱకారములును
దుష్టకవు లవి యొకటైనఁ దొంటిపెద్ద
లందఱును నేల విభజింతు రని తెలియర.

అని రేఫఱకారములకు యతిప్రాసమైత్రి కూర్చువారు దుష్టకవులని యప్పకవి దూషించి యున్నాఁడు. రకారద్వయమైత్రిని నిషేధించిన బాలసరస్వతియే తద్భేదము గ్రహింపలేక చంద్రికాపరిణయములోని యీ క్రింది పద్యమునందు రేఫఱకారములకు విశ్రమము కూర్చినాఁడని కూచిమంచి తిమ్మకవి వ్రాసియున్నాఁడు—

ఉ. అక్కమలేక్షణ న్వినయంబుగఁ గాంచుము నాదుమాఱుగా
మ్రొక్కుము సేమమా భువనమోహిని నీకనిపల్కు మార్తిచేఁ
జిక్కితి వేగఁబ్రోవుమని చెప్పుము పొమ్మిఁకఁ దేఁటిరాయ! నీ
ఠెక్కులమాటున న్నను భరించి లభింపుము కీర్తిపుణ్యముల్—
[చంద్రికాపరిణయము]

రేఫరకారమైత్రికి సమ్మతింపనివారని రెండును నేకాక్షరమేయందురా? భిన్నాక్షరము లందురా? ఏకాక్షరమే యయి లఘ్వలఘు రూపములు మాత్రమే యయినయెడల, యలవల లఘ్వలఘు రూపములకువలెనే వీనికిఁ గూడ మైత్రి యేల యుండరాదు? భిన్నాక్షరము లనెడు పక్షమున, రయోస్తు నిత్యం స్యాత్తనుచోట నేకశేషవృత్తి యెట్లు కుదురును? అవి యొకటైనఁ, దొంటిపెద్దలేల విభజింతురని యప్పకవి యడిగిన ప్రశ్నమునకు యలవల నేలవిభజించిరో, యాహేతువుచేతనేయని చెప్పటయే తగిన యుత్తరమగును. [అప్పకవి వంశపుఁ బూర్వుఁడు సోమయ్య వేదశాస్త్ర పురాణాదివాదములను 'కా' కునూఱింటఁజేసిన కారణమున 'కాకునూఱింటివా' రని ఘనతఁ గాంచెనని అప్పకవీయము పీఠిక యందలి 72 వ పద్యమును బట్టి తెలియుచున్నది. కాని, దాని తర్వాతి పద్యములో సోమయ్య అప్ప కవి తాతకుఁ దాత చరిగొండ సీమలో కాకునూరను సర్వాగ్రహారమును సంపాదించెనని చెప్పఁబడినది. సోమయ్యతండ్రి, కాకునూరి తమ్మన్న యనుటచేఁ గాకునూరను నది గ్రామమునుబట్టి వచ్చిన యింటిపేరేగాని పౌరుషనామము కాదని స్పష్టపడుచున్నది. పూర్వమున నుండిన నామమునే తరువాతివారు తమవంశగౌరవప్రకటన కొఱకు విచిత్రముగా వ్యుత్పత్త్యర్థ మును కల్పించి యుండవచ్చును.

సోమయ్య 'అభినవచూతవద్గ్రామము' లో నుండినట్లప్పకవీయములోఁ గలదు. ఆ గ్రామము 'క్రొత్తమామిడిపల్లె' అయి యుండవచ్చును. అప్ప కవి కామెపల్లిలో నుండగా నతనికి స్వప్నము కలిగినట్లును, దానిని మాతృ బంధువులు వినినట్లును గ్రంథమునఁగలదు. ఇది యాతని మాతామహుల యూరు కావలెను. అప్పకవీయమునుబట్టి కామెపల్లి కొండవీటికిఁ బడమటను శ్రీశైలమున కీశాన్యదిశనుగల తంగెటిసీమలో నుండినదని పీఠికలోని 73-వ పద్యమునుబట్టి తెలియుచున్నది. కామెపల్లి గుంటూరుజిల్లాలోని పల్నాడు

తాలూకాలో నున్నదని శ్రీ కొమఱ్ఱాజు వేంకట లక్ష్మణరావుగారు తెలిపి యున్నారు. అప్పకవి పేర్కొనిన కామెపల్లి యిప్పుడు లేదని శ్రీ అక్కిరాజు ఉమాకాంతముగారి యభిప్రాయము.

అప్పకవిది పండితవంశము. అతని తాతకుఁ దాతయగు సోమయ్య కాశిలో బ్రహ్మేంద్రులవద్ద శాస్త్రముల నభ్యసించెను. తాతయగు పెద సోమయ్య క్రతువులొనర్చెను. తండ్రియగు వెంగన తన పాండిత్యవిశేషముచే 'మారట బ్రహ్మ' యని పేరుపొందెను. అప్పకవి చాలమంది గురువుల వద్ద విద్యల నభ్యసించెను. ఇతనికి మూర్తి సర్వన్న సస్వరముగ వేదము చెప్పెను; కాండూరి గిరిదేశికులు శబ్దశాస్త్రమును బోధించిరి. సూరభట్టు సిద్ధాంతమును తెల్పెను. మంచికంటి ఓజకవి లక్షణముఁదెల్పెను. కోలచలమల సింగనార్యుఁడు స్మార్తధర్మములఁ దెలిపెను. ఆగమములను రాజయోగి బోధించెను. మఱియు, అప్పకవీయమును రచించునప్పటికే యితఁడు శ్రీశైలమున "భోగివిభూషణు" ని పట్టపుఁ గవీంద్రుఁడై యుండెనఁట ఈభోగివిభూషణుఁడు శ్రీమల్లికార్జునస్వామియేగాన మానవమాత్రుఁడై యుండఁడు. దీనింబట్టి యప్పకవి కొంతకాలము శ్రీశైలమున నివసించె నని యూహింపవచ్చును.

అప్పకవి సంస్కృతమున 'ఆపస్తంబషట్కర్త నిబంధనము' ను, 'కాలబాలార్ణవము' నకు శ్లోకరూపమగు సంగ్రహమును రచించెను. ఆంధ్రమున అనంతవ్రతకథ, శ్రీశైల మల్లికార్జునునిమీఁద శ్లేషనిందాస్తుతిగర్భిత సీసపద్య శతకము, కవికల్పకమను లక్షణగ్రంథము, స్త్రీలకు ధర్మద్విపద, అంబికావాదమను యక్షగానము అను గ్రంథములనుకూడ రచించెను. ఈ గ్రంథములు లభింపలేదు.

అప్పకవీయము నందలి మైదాశ్వాసములు మాత్రమే యింతవఱకును లభించినవి, కవి దీని నెనిమిదాశ్వాసముల గ్రంథముగా రచింప సంకల్పించినట్లు తెల్పినాఁడు. కాని సమగ్రముగ వ్రాసినట్లు తోఁచదు.

ఇతఁడు చతుర్థాశ్వాసము చివఱ గర్భకవిత్వమునుగూర్చి వ్రాయుచు— ఒక్కొక్క ఆశ్వాసాంత పద్యమును గూర్చియుఁ దెల్పుచు – 'ఇది భాషా పరిచ్ఛేదమునఁ దెలియవ్రాసినది; ఇది వర్ణపరిచ్ఛేదములోఁ దెలియఁజేయఁ బడియె; ఇది వళిప్రాస పరిచ్ఛేదములోఁ దెలుపఁబడియె; ఇది యీపద్యపరిచ్ఛేదము తుదను దెలిపెదము; ఇది సంధిపరిచ్ఛేదములోఁ దెలిపెదము' అని వివరించుచుఁ దత్సమ, దేశ్య, క్రియా పరిచ్ఛేదముల తుదను జెప్పవలసిన పద్యములను గూర్చి చెప్పకపోవుటచేఁ జతుర్థాశ్వాసము వ్రాయుసరికిఁ గవికిఁ బంచమాశ్వాసము వ్రాయు నాలోచనమేగాని, తక్కిన మూఁడాశ్వాసములను వ్రాయు నాలోచనమున్నట్లు కన్పింపదు. ఈ విషయము కవి ప్రతిజ్ఞకుఁ గొంత విరుద్ధముగాఁ గన్పించుచున్నది. శ్రీ వీరేశలింగము పంతులుగారు తలఁచినట్లు గ్రంథము పూర్తికాకపూర్వమే కవి కవసానదశ ప్రాప్తించి యుండవచ్చును.

అప్పకవి నిజామురాష్ట్రములోని లేమావిళ్ల నివాసియని శ్రీ దూర్గుల రామకృష్ణారావుగారు పరిశోధన పూర్వకముగ నిర్ణయించిరి. 'అభినవ చూత వర్గ్రామ' పదము దీనికి సరిపోవుచున్నది. లేమావిళ్ల గ్రామము మహబూబు నగరము జిల్లాలోని నాగర కర్నూలు తాలూకాలో నున్నది.]

అ ను బం ధ ము

పెదపాటి జగన్నాథకవి

ఈతనికి జగ్గకవి యనియు, రామాప్రెగడ జగన్నాథకవి యనియు వాడుక పేర్లు కలవు. ఈతఁడార్వేల నియోగి బ్రాహ్మణుఁడు. కౌశిక గోత్రజుఁడు. గంగన్న, దానమ్మల పుత్రుఁడు. పడమటి గోదావరిజిల్లా, ఏలూరి సమీప మునగల పెదపాడీతని నివాసము. ఈతఁడు 'ప్రబంధ రత్నాకర' మను నైదాశ్వాసముల గ్రంథమునుగూర్చెను. అందు మూఁడాశ్వాసములుమాత్రమే

లభించినవి. ఉపలబ్ధ భాగమును కృత్యాదితోఁగూడ వేఱొక సంకలన గ్రంథముతోఁ గూర్చి శ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు 'ప్రబంధరత్నావళి' అను పేరితోఁ బ్రకటించియున్నారు. ఇందు వివిధకవుల గ్రంథములనుండి పద్యము లుదాహరింపఁబడినవి.

జగన్నాథకవి మాదయ్యగారి మల్లన్న, తెనాలి రామలింగఁడు అను కవుల వఱకును ఉదాహరణములను గ్రహించెను. రామరాజభూషణుడు, పింగళి సూరన్నల పద్యముల నుదాహరింపలేదు. కావున నీతఁడు కీ. శ. 1560 ప్రాంతమున నుండెనని శ్రీ ప్రభాకర శాస్త్రిగారు వ్రాసియున్నారు. ఈజగ్గకవి యుదాహరించిన కవులు. వారి గ్రంథములు – (ప్రసిద్ధముగా నున్నవి) ఇచ్చటఁ జూపఁ బడును

కాను కొలను అన్నమరాజు – ఈతఁ డమరుక కావ్యము నాంధ్రీకరించెను. ఆ గ్రంథము లభింపలేదు. ఈతఁడు క్రీ. శ. 1484 లో నుండినట్లు శ్రీ నిడదవోలు వేంకటరావుగారు తెల్పుచున్నారు.

తెల్లపూఁడి కసవరాజు – ఈతఁడు "కళావతీ శతకము"ను రచించెను. దీనికి మకుట నియమములేదు. పద్యములును వేర్వేరు ఛందస్సులలో నున్నవి.

బొడ్డపాటి కొండయ – నియోగి బ్రాహ్మణుఁడు. బొడ్డపాడు నివాసము 'అంగసంభవ! తిరుకాళహస్తిలింగ!' అనుమకుటముతో నీతిపద్యములు కొన్నియున్నవి. అవి యేగ్రంథముననైన నున్నవో, లేక విడిపద్యములో తెలియలేదు.

చిరుమూరి గంగరాజు — ఈతఁడు 'కుశలవోపాఖ్యానము'ను రచించెను. కాకుమాని గంగాధరుఁడు — ఈతఁడు 'బాలభారతము'ను రచించెను.

చంద్రమౌళికవి – ఈతఁడు హరిశ్చంద్ర కథను పద్యకావ్యముగా రచించెను తురగా రామకవి, అయ్యంకి బాలసరస్వతి యీతనిని స్తుతించి యున్నా

రనియు, ఇతఁడు 1480-1530 నడుమ నుండెననియు 'ఆంధ్రకవి తరంగిణి' లోఁ గలదు.

కుడిచెర్ల తిప్పరాజు - ...... 'కాంచీ మాహాత్మ్యము'ను రచించినట్లు 'ప్రబంధ రత్నావళిని' బట్టి తెలియుచున్నది. ఆ గ్రంథములభించలేదు.
ఆమడూరి నరసింహభట్టు - ఈ కవి 'షోడశరాజచరిత్రము'ను రచించెను.
బొడ్డపాటి పేరయకవి-ఈతఁడార్వేల నియోగి బ్రాహ్మణుఁడు. ఆత్రేయ గోత్రుఁడు. బెజవాడకు చేరువనున్న బొడ్డపా డీతని నివాసము. ఈ కవి అనంత మహత్త్వము, పద్మినీ వల్లభము, మంగళగిరి విలాసము, శంకర విజయము, సూర్యశతకము, మల్లికార్జునలింగ శతకము అను గ్రంథములను రచించెను. ఈతని కవిత్వము రసవంతమైనది. ఇతని గ్రంథములు లభించ లేదు.

పోతమరాజు-ఈతఁడు 'పర్వతపురాణము' ను రచించెను. ఈ గ్రంథము లభించలేదు.

అంగద బసవయ్య-ఈతఁడు 'ఇందుమతీ కల్యాణము' ను రచించెను. ఆ గ్రంథము లభించలేదు.

తులసి బసవయ్య-ఈ కవి 'సావిత్రీ కథ' ను ప్రబంధముగా రచించెను. ఆ గ్రంథము లభించలేదు.

మద్దికాయల మల్లయ్య-ఈతఁడు 'రేవతీపరిణయ' మను ప్రబంధమును రచించెను. ఇది లభించలేదు.

నండూరి మల్లయ్య-ఈతఁడు 'హరదత్తోపాఖ్యానము' ను రచించెను. ఆ గ్రంథము దొరకలేదు.

ఘటశాసి మల్లుభట్టు-ఈతఁడు 'జలపాలి మాహాత్మ్యము' ను రచించెను. ఆ గ్రంథము లభించలేదు.

ఫణిధవు మాధవుఁడు-ఈతఁడు 'ప్రద్యుమ్న విజయము' ను రచించెను. అది లభింపలేదు.

నెల్లూరి ముత్తరాజు-ఈతఁడు 'పద్మావతీ కల్యాణ' మను ప్రబంధమును రచించెను.

బైతరాజు ముమ్మయ-ఈతఁడు 'విష్ణుకథా నిధాన' మను ప్రబంధమును రచించెను. ఈగ్రంథము లభించలేదు. ఈతని రచన ప్రౌఢమై హృదయంగమమై యుండును.

వాసిరాజు రామయ్య- ఈకవి బృహన్నారదీయము నాంధ్రీకరించెను. ఈతఁడే 'ఆంధ్రకవి-రామయ్య' యై యుండునేమో యని శ్రీ వీరేశలింగము పంతులుగారును, శ్రీ ప్రభాకరశాస్త్రిగారును సందేహమును తెల్పియున్నారు.
కంచిరాజు సూరయ్య-ఈతఁడు 'కన్నప్ప చరిత్రము' ను పద్యకావ్యముగా రచించెను. కూచిమంచి తిమ్మకవియుఁ దన 'సర్వలక్షణసార సంగ్రహము'న నీతని పద్యము నొకదాని నుదాహరించెను.

దామరాజు సోమయ్య-ఈతఁడు 'భరతము' ను రచించెనఁట ; అది నాట్యశాస్త్రమునకు సంబంధించి యుండవచ్చును. ఆ గ్రంథము లభించలేదు.
పాలపర్తి సోమేశ్వరుఁడు-ఇతని పద్యములను రెంటిని జగ్గకవి యుదాహరించెను. వానిలోని వర్ణన త్రిపురాసుర సంహారమునకు సంబంధించినది. అవి వేర్వేఱు శతకములలోని వని తోచుచున్నదని 'ఆంధ్రకవి తరంగిణీ' కారులు వ్రాయుచున్నారు.

దావెుర అంక భూపాలుఁడు

ఈతఁడు పద్మనాయక వంశీయుఁడు. ఇనగాల గోత్రజుఁడు చెన్నభూపాలునకును, తిమ్మాంబకును పుత్రుఁడు. ఈతఁడు 'ఉషాపరిణయ' మను నైదాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచించి శ్రీరామచంద్రున కంకితమిచ్చెను. ఈ గ్రంథమముద్రితము. ఈకవి క్రీ. శ. 1639 తర్వాత దీనిని రచించియుండు నని తెలియుచున్నది,

కంచర్ల అయ్యన

ఈతఁడు నియోగి బ్రాహ్మణుఁడు. ఆత్రేయసగోత్రుఁడు. మల్లన, గురవమ్మల పుత్రుఁడు. ఈతఁడు 15-వ శతాబ్ది చివఱను, 16-వ శతాబ్ది ప్రారంభమునను ఉండెనఁట ఈతఁడు 'కాశీఖండము'ను ద్విపద కావ్యముగా రచించెను. ఆగ్రంథము లభించలేదు.

ఎడపాటి ఎఱ్ఱయ

ఈతఁడు నియోగి బ్రాహ్మణుఁడు, కౌండిన్య గోత్రుఁడు. సోమయామాత్యుని పుత్రుఁడు. ఈనియింటిపేరు 'పెదపాటివా'రని కొందఱి యభిప్రాయము. అది సరికాదని 'ఆంధ్రకవితరంగిణీ' కారులు వ్రాయుచున్నారు. ఈతఁడు "మల్హణచరిత్ర" మను మూఁడాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచించి తన బంధువగు చుండి కాళయామాత్యున కంకిత మిచ్చెను. ఈతఁడు "కుమార నైషధము" ను రచించినట్లు జగ్గన కూర్చిన ప్రబంధరత్నాకరమును బట్టి తెలియు చున్నది. కాని యాగ్రంథము లభింపలేదు. ఈతఁడు వ శతాబ్ది ప్రథమపాదమున నుండెనఁట!

చింతలపూఁడి ఎల్లనార్యుఁడు

ఈతఁడు నియోగి బ్రాహ్మణుఁడు. శ్రీవత్సగోత్రుఁడు. కామయ్య, లక్ష్మమ్మల కుమారుఁడు. కృష్ణదేవరాయల వలన 'రాధామాధవకవి' అను బిరుదమును సంపాదించినవాఁడు. 'రాధామాధవ' మను ప్రబంధమును రచించుట వలన నీబిరుదు లభించినది. ఈగ్రంథము 1520-30 నడుమ రచింపఁబడి యుండవచ్చును, ఈకవి 'తారకబ్రహ్మ రాజీయ' మను ప్రబంధమును కూడ రచించెను. అది నాలుగాశ్వాసముల వఱకే కానవచ్చుచున్నదఁట! 'విష్ణుమాయా నాటక'మను రసవత్ప్రబంధము నీతఁడు రచించినట్లు ప్రతీతి. కాని దానిని 'మడికి అనంతయ్య' రచించెనని 'ఆంధ్రకవితరంగిణీ'కారులను చున్నారు.

కామినేని ఎల్లారెడ్డి

ఈతఁడు మెదకుజిల్లాలోని చిక్కనవోలు నివాసి. దోమకొండ సంస్థానాధిపతి: కామినేని మల్లారెడ్డి సోదరుఁడు; క్రీ. శ. 1550-80 నడుమ నుండిన వాఁడు. వాసిష్ఠ, లింగపురాణము లీతని గ్రంథములు. ఆ గ్రంథములు లభించలేదు.

పట్టమట్ట సోమనాథకవి రచించిన 'బ్రహ్మోత్తర ఖండము' న కీతఁడు కృతి పతి.

రావూరి ఎల్లయ

ఈతఁడు నియోగి బ్రాహ్మణుఁడు. శ్రీవత్సగోత్రుఁడు. వేంకనామాత్యుని పుత్రుఁడు. తిరుమల తిరువేంకటాచార్యుని శిష్యుఁడు. కేసన, మల్లన కవుల గురువు నీ తిరువేంకటాచార్యులే ! ఈ యిర్వుః నభిన్నులైనచో నీ కవి కాలము క్రీ. శ. 1600 ప్రాంతమగును. లేదా ఎఱ్ఱన సమకాలికుఁడైనచో 1500 ప్రాంతమువాఁడగునఁట ! ఏలయన తిరువేంకటాచార్యులిర్వురు కలరఁట !

ఈతఁడు 'బ్రహ్మాండపురాణ' మను నాలుశ్వాసముల పద్యకావ్యమును, 'మిత్రవిందాపరిణయ' మను ప్రబంధమును రచించెను.

విక్రమనాథుఁడు

ఈతఁడు 'ప్రతాపచరిత్ర' మను వచన గ్రంథమును వ్రాసెను. 14-వ శతాబ్ది నాఁటి యోరుగంటి వృత్తాంతమందుఁగలదు. కవి 14-వ శతాబ్ది వాఁడు. ఈతఁడు ద్వాత్రింశత్సాలభంజికల కథలను గూడ రచించెనఁట !

పొన్నతోఁట బొబళికవి

ఈతని తండ్రి పేరును బొబళుఁడే ! ఈ కవి 1540 ప్రాంతముననుండెనఁట! మార్కండేయ పురాణము, వామన పురాణము అను నీతని గ్రంథములు

నందు మైసూరు ప్రాంతమందలి చెన్నపట్టణమునకు ప్రభువైన రాణా జగ దేవభూపతికి అంకితమీయఁబడినవి. మార్కండేయ పురాణమముద్రితము. అది పది యాశ్వాసములు కలది. వామన పురాణము లభించలేదు.

కందనామాత్యుఁడు

ఈతఁడు మడికి సింగన రచించిన 'పద్మపురాణము' నకుఁ గృతికర్త. 1380-1440 నడుమ నుండినవాఁడు. ఈతఁడు 'నీతి తారావళి' ని రచించెను. అందలి నాల్గు పద్యములు సింగన కూర్చిన 'సకలనీతి సమ్మతము' లోఁ గలవు.

నందూరి కేతనమంత్రి

మంచన రచించిన కేయూరబాహు చరిత్రమున కీతఁడు కృతిపతి. ఈతఁడు కవియేగాని, యీతని గ్రంథములు లభింపలేదు కువలయాశ్వచరిత్రము వ్రాసిన కేతన యీతఁడేమో పరిశీలింపవలెనని 'ఆంధ్రకవి తరంగిణి' కారులు వ్రాయుచున్నారు. ఈతఁడు 1300 ప్రాంతము వాఁడు.

బమ్మెర కేసన, మల్లన కవులు

సోదరులగు నీ యిర్వురును నియోగి బ్రాహ్మణులు. బమ్మెర పోతనామాత్యుని మునిమనుమలు. మల్లయామాత్యుని మనుమలు, ప్రౌఢ సరస్వతి కుమారులు బమ్మెర నివాసులు వీరి కాలము క్రీ. శ. 1550-1620 ప్రాంతమని 'ఆంధ్రకవి తరంగిణి'

ఈ జంటకవులు 'దాక్షాయణీ పరిణయము, విష్ణుభజనానందము' అను రెండు గ్రంథములను రచించిరి. మొదటిది పులిజాల సోమంత్రికంకితము. రెండవది పెనుమెత్స నాగభూపాలునకంకితము, వీరి రచన రసవంతమైనది.

కొలని గణపతి దేవుఁడు

ఈతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు. కౌండిన్యగోత్రుఁడు. గణపతికి మనుమఁడు. ఆదిమూర్తికిఁబుత్రుఁడు. ఈ కవి ముత్తాతయగు రుద్రదేవుఁడు క్రీ. శ. 1326 వఱకును రాజ్యమేలిన ప్రతాపరుద్రుని యొద్ద మంత్రిగా నుండెను. కావున గణపతి దేవుఁడు 1400 ప్రాంతమున నుండెనని చెప్పవచ్చును. శ్రీ వీరేశలింగము పంతులుగారు 3-వ భాగమునఁబేర్కొనిన అనియాది గణపతి దేవుఁడీతఁడేమో !

వణుకూరి గుర్వరాజు

ఈతని 'శమంతకమణి చరిత్రము' లోని పద్యము నొక దానిని అప్పకవి యుదాహరించినాఁడు. కావున 1650 కంటె నీతఁడు పూర్వుఁడు ఈతని గ్రంథము లభించలేదు.

గోపమంత్రి

హైదరాబాదు ప్రాంతములోని గార్ల యీతని నివాసము. ఈతఁడు క్రీ. శ 1600 ప్రాంతము వాఁడు. ఈ కవి 'సింధుమతీ విలాస' మను పద్య కావ్యమును రచించెను.

ఈతఁడు భారద్వాజగోత్రుఁడు. నరసనా మాత్యుని పుత్రుఁడు.

తాళ్లపాక చినతిరుమలాచార్యులు

ఈతఁడు తాళ్లపాక అన్నమాచార్యుల పౌత్రుఁడు. పెదతిరుమలాచార్యుల జ్యేష్ఠపుత్రుఁడు. చిన్నన్నకు అన్న. ఈతఁడు 1480 ప్రాంతమున జన్మించి యుండవచ్చునఁట ! ఈ కవి 'అధ్యాత్మ సంకీర్తనలు, శృంగార సంకీర్తనలు, అష్టభాషాదండకము, సంకీర్తన లక్షణమను పద్యకావ్యము అను గ్రంథములను రచించెను.

కాశీ చెన్నబసవేశ్వరుఁడు

ముకుందయోగి మహారాష్ట్రి భాషలో రచించిన 'వివేక సింధువు' న కీతఁడు వచనాను వాదము నొనర్చెను. ఈతని రచన ప్రశ స్తమైనదఁట! ఈకవి క్రీ. శ. 1600 ప్రాంతమున నుండెనఁట!

వెన్నెలకంటి జన్నమంత్రి

ఈతఁడార్వేల నియోగి. హరితసగోత్రుఁడు. సిద్ధమంత్రి కుమారుఁడు. సంగమవంశజుఁడును, విజయనగర ప్రభువునగు దేవరాయలవద్ద నుద్యోగి. ఈతఁడు క్రీ. శ. 1360-1420 నడుమ నున్నట్లు దెలియుచున్నది.

ఈతఁడు 'కృష్ణా! దేవకీనందనా!' అను మకుటముతోనొక శతకమును రచించెను. దానికి 'దేవకీనందన శతక' మనిపేరు. ఇది జన్నయ కృతమైనట్లు జక్కన విక్రమార్కచరిత్రము వలనఁ దెలియుచున్నది. ఈ శతకము తిక్కన కృతమని కొందఱును, కవిరాక్షస కృతమని కొందఱును తలంచిరి. అట్లుతలంచుట పొరపాటు.

రాయఁకవి తిప్పయ్య

ఈతనికి 'అయ్యలరాజు త్రిపురాంతకుఁ'డనియు పేరు. ఈతఁడు 'ఒంటిమిట్ట రఘువీర శతకము'ను రచించినట్లు అయ్యలరాజు రామభద్రకవియు, ఈతఁడు శతకకర్తయైనట్లు అయ్యలరాజు, అయ్యల భాస్కర కవులును చెప్పియున్నారు. ఈతఁడు రెండవ దేవరాయల యాస్థానకవియఁట! అది యథార్థమగుచో నీతని కాలము క్రీ. శ. 1440 ప్రాంతమగును.

ఈతని శతకమునకు "రఘువీరా! జానకీ నాయకా!' అనునది మకుటము. ఈతని కవిత్వ మనర్గళమై, మనోహరమై, యుండును.

తాళ్లపాక తిమ్మక్క

ఈమె తాళ్లపాక అన్నమాచార్యుల సతీమణి. ఈమెను "తిరుమలాంబ, తిమ్మాంబ" అనియు పిలిచెడి వారఁట! ఈమె 'సుభద్రాకల్యాణ' మను గేయకావ్యమును రచించెను. రచనహృదయం గమమైనది.

సిద్ధరాజు తిమ్మరాజు

ఈతఁడు చంద్రవంశక్షత్రియుఁడు. హరితసగోత్రుఁడు. ఔబళరాజు. కోమాంబల పుత్రుఁడు. కృష్ణరాయల యల్లుఁడైన రామరాయల కీతఁడు మేనల్లుడగుటచే నితనికాలము క్రీ. శ. 1500-1564 మధ్యభాగమై యుండును, ఈతడు 'పరమయోగివిలాస' మను నైదాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచించి, మంగళగిరి నరసింహస్వామి కంకితమొనర్చెను. ఇందు పంద్రెండుగురు ఆళ్వారులయు, శ్రీరామానుజులయు చరిత్రములు కలవు. ఈతని రచన మృదుమధురమైనది.

పచ్చకప్పురపు తిరువెంగళకవి

ఈతఁడు భట్టుకులమునకుఁ జెందినవాఁడు: తిమ్మరాజుపౌత్రుఁడు; తిప్పరాజు పుత్రుఁడు. ఈతని తాతయు, పినతాతయు, ప్రౌఢదేవరాయలను మెప్పించి యాతనివలన 'పచ్చకప్పురమురాజు 'బిరుదమును సంపాదించిరఁట! ఈతఁడు 'చొక్కనాథచరిత్ర'మను తొమ్మిదాశ్వాసముల ద్విపదగ్రంథమును రచించి గోళ్ల పెదరామభూపాలునకుఁ గృతియొసఁగెను. ఈతఁ డచ్యుతరాయలయొద్ద దండాధికారిగా నుండెను. కావున నీకవి క్రీ. శ. 1535 ప్రాంతమున దీనిని రచించి యుండవచ్చును. ఇందు మధురలోని చొక్కనాథస్వామియొక్క యఱువది నాలుగు లీలలును వర్ణింపఁబడినవి. ఇందలి కవిత్వము హృదయంగమమైనది.

తాళ్లపాక తిరువెంగళప్ప

ఈతఁడు తాళ్లపాక, అన్నమాచార్యుల మనుమఁడగు చిన తిరుమలాచార్యుని పుత్రుఁడు. 16-వ శతాబ్ది ప్రారంభమున జన్మించినవాఁడు. ఈతఁడు కావ్య ప్రకాశమునకును, నామలింగాను శాసనమునకును వ్యాఖ్యలను రచించెను. అమరుక కావ్యము నాంధ్రీకరించెను. చివఱిరెండు గ్రంథములును ముద్రితములు.

దోనయామాత్యుఁడు

ఈతఁడు నియోగి బ్రాహ్మణుఁడు. శ్రీవత్సగోత్రుఁడు మాచిరాజు రాజు, రుద్రాంబల పుత్రుఁడు. ఈకవి సస్యానందము, సర్వలోకాశ్రయము అను రెండు గ్రంథములను వ్రాసెను. సస్యానందము నాల్గాశ్వాసముల గ్రంథము. అది శ్రీశైల మల్లికార్జునస్వామి కంకితము, ఇందు పంటలకు సంబంధించిన విషయములు పూర్తిగాఁగలవు. ఇతని, 'సర్వలోకాశ్రయము' లభించలేదు. సస్యానంద రచనాకాలము విభిన్నప్రతులలో విభిన్నరీతుల నున్నది. 1356 లోఁగాని, 1360 లోఁగాని, 1366 లోఁగాని అది రచింపఁబడి యుండవచ్చునట!

ఉపేంద్రుఁడు తన్నాదరింపఁగా దీనిని వ్రాసినట్లు కవి తెల్పియున్నాఁడు. ఆ యుపేంద్రుఁడు మూఁడవ యుపేంద్రుఁడని శ్రీ నిడుదవోలు వేంకటరావుగారు మున్నగువారి యాశయము, అట్లయినచో సస్యానందము 1356 లో రచింపఁబడెనని చెప్పవలెను.

దూబగుంట నారాయణకవి

ఈతఁడు నియోగి బ్రాహ్మణుఁడు. మైత్రావరుణ గోత్రుఁడు బ్రాహ్మనామాత్యునకును, నాగమాంబకును బుత్రుఁడు. నారయ యని యీతని వాడుకపేరు. ఈతని యింటిపేరు 'ప్రబంధవాచకాభరణమువా'

రనియు. దూబగుంటకుఁ గరణములైన కారణమున 'దూబగుంట' యను నింటిపేరు వచ్చెననియు 'ఆంధ్రకవితరంగిణి' లోఁ గలదు. ఈతఁడు 15 – వ శతాబ్దిలోని యుత్తరార్థమున నుండెను. సంస్కృతమున విష్ణు శర్మ రచించిన 'పంచతంత్రము' ను పద్యకావ్యముగా రచించి, యీకవి పూసపాటి తమ్మరాజు పుత్రుఁడగు బసవరాజున కంకిత మొనర్చెను. ఈతని కవిత్వము మధురమై ధారాశుద్ధి కలిగియుండును.

ఎల్లకర నృసింహకవి

ఈతడు కృష్ణయార్యుని పుత్రుఁడు. తిరుమల లక్ష్మణకవికి శిష్యుఁడు. క్రీ. శ. 1511-1568 నడుమ నుండిన సుప్రసిద్ధ వైష్ణవాచార్యుఁడు. ఈతఁడు 'మార్కండేయ పురాణము' ను ద్విపదకావ్యముగా, రచించెను. 'భారత సావిత్రి' ని వచనముగా రచించెను. శ్రీకృష్ణుఁడు విదురునింట విందారగించుట 'భారత సావిత్రి' లోని విషయము.

తాళ్ళపాక పెదతిరుమలాచార్యులు

ఈ తఁడు తాళ్లపాక అన్నమాచా ర్యులకుమారుఁడు. అక్క లమ్మ యీతని తల్లి. తిమ్మక్క సవతితల్లి. తిరుపతి యీతని నివాసము. క్రీ.శ. 1460 ప్రాంతమున జన్మించి, 1546 ప్రాంతము వఱకును జీవించి యుండె నఁట ! ఈతడు శృంగార కీర్తనలు, శృంగార దండకము, శృంగారవృత్త శతకము, వైరాగ్యవచన గీతములు, చక్రవాళమంజరి. వేంకటేశ్వరోదాహర ణము, సుదర్శనరగడ, రేఫఱకార నిర్ణయము, మేలుకొల్పు ద్విపద, భగవద్గీతావచనము, సంకీర్తనలక్షణము, ఆంధ్రవేదాంతము. ఆంధ్ర హరి వంశము అను గ్రంథములను రచించెను.

పెదకెంపరాయఁడు

ఈతఁడు కెంపగౌడ కుమారుఁడు. క్రీ. శ. 1513-1565 నడుమఁ గల్ల కాలమున నవిచ్ఛిన్నముగ బెంగుళూరు ప్రాంతమును పాలించి, బెంగు

శూరిని నిర్మించెను. కృష్ణదేవరాయల చేతను, అచ్యుతరాయలచేతను మన్ననల నందెను. ఈతఁడు "గంగాగౌరీవిలాస" మను యక్షగానమును రచించి హల్సూరిలోని సోమేశ్వరస్వామి కంకితమొనర్చెను.

కాచిరాజు బసవన్న

ఈతనిఁ గూర్చిన విశేషములు తెలియలేదు. చిత్రకవి పెద్దన యీతనిని నుతించుటచే ఈ కవి క్రీ. శ. 1480-1530 నడుమనుండి యుండవలెను. ఈతని 'కవిసర్పగారుడము' ను కాకునూరి అప్పకవియు స్మరించెను. ఆంధ్రపరిషత్కార్యాలయములో నున్న 'కవిసర్పగారుడ' మీతని రచనయగునో. కాదో నిశ్చయింపనవకాశములేదు. అందు గ్రంథాంత రములలోని పద్యములును చేరినవఁట!

భా ను క వి

ఈతఁడు పంచతంత్రమును తెనిఁగించి శ్రీకృష్ణదేవరాయల కాలములో నుండిన లక్ష్మీనారాయణ కంకితమొనర్చెను. ఈకవి నియోగి బ్రాహ్మ ణుఁడు. శ్రీవత్సగోత్రుఁడు. అప్పనమంత్రి పుత్రుఁడు. విజయనగర నివాసి. ఈతఁడు క్రీ. శ. 1510-30 నడుమనుండెను.

కలిదిండి భావనారాయణ

ఈతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు. సాలంకాయన గోత్రుఁడు. వేంకటాద్రి, సూరమ్మల కుమారుఁడు. ఈతఁడు విష్ణుపురాణము నందలి నాలుగంశలను నాల్గాశ్వాసముల ప్రబంధముగా రచించి జగన్నాథస్వామి కంకితమొనర్చెను. ఈతఁడు వైష్ణవాభిమాని, కందాళ శ్రీనివాసాచార్యు లీతని గురువు. తిరు పతిలో శ్రీరంగాచార్యుల శాసనము 1545 నాఁటిది కలదు, కావున నీకవి

యాకాలపువాఁడే కావలెను. ఈతని విష్ణుపురాణము ముద్రితము. ఈకవి "పురుషోత్తమ ఖండము"ను గూడ ఆంధ్రీకరించెనఁట. ఆ గ్రంథములభింప లేదు.

చెదలువాడ మల్లన

ఈతఁడార్వేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు. శ్రీవత్సగోత్రుఁడు. లింగన్న, కామాక్షమ్మల పుత్రుఁడు. ఎఱ్ఱాప్రెగడ వంశీయుఁడఁట! ఈతఁడు 'విప్రనారాయణచరిత్ర' మను నైదాశ్వాసముల ప్రబంధమును. రుక్మాంగద చరిత్రమను ద్విపదకావ్యమును రచించెను. తొలిగ్రంథమును నూకరాజు కుమారుఁడు తిరుమల రాజున కంకితము. రుక్మాంగద చరిత్ర మలభ్యము, అందలి ద్విపద నొకదాని నప్పకవి యుదాహరించెను. అది రామయభాస్కరున కంకితమఁట! ఈతఁడు క్రీ. శ. 1500 ప్రాంతమున నున్నట్లు "ఆంధ్రకవితరంగిణి" చెప్పుచున్నది.

సారంగు తమ్మయ్య వ్రాసిన వైజయంతీ విలాసమునను, ఈ విప్రనారా యణ చరిత్రమునను కథయొక్కటే! ఇర్వురును సమకాలికులు.

ముమ్మడి మల్లన్న

ఈతఁడు నియోగి బ్రాహ్మణుఁడు. శాండిల్య గోత్రుఁడు. కృష్ణమంత్రి. రఘుపతమ్మల పుత్రుఁడు. కృష్ణాజిల్లాలోని కొప్పురావూరీతని నివాసమఁట! ఈతఁడు "శ్రీరామ స్తవరాజ" మను మూఁడాశ్వాసముల గ్రంథమును రచించి శ్రీకృష్ణునకంకితమిచ్చెను. ఈతఁడు "తత్త్వచంద్రోదయము" అను వేదాంత గ్రంథమును ద్విపదగా రచించినట్లును, ధేనువుకొండ తిమ్మయా చార్యుని శిష్యుఁడైనట్లును కవియే చెప్పియున్నాఁడు. వేదాంతవిషయము లను సులభముగాఁ జెప్పుటలో నీతఁడు సమర్థుఁడు. ఈతని 'శ్రీరామ స్తవ రాజము' 16—వ శతాబ్దియందలి ఉత్తరార్ధమున రచింపఁబడినట్లాంధ్రకవి తరంగిణిలోఁ గలదు.

ప్రౌఢకవి మల్లన

ఈతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు. శ్రీవత్సగోత్రుఁడు. పోతయ్య, అమ్మ లమ్మల పుత్రుఁడు శక్తినాథుని శిష్యుఁడు. ఈకవి "రుక్మాంగద చరిత్ర" మనునామాంతరముగల ఏకాదశీమాహాత్మ్యము నైదాశ్వాసముల ప్రబంధముగా రచించెను. ఇది దాక్షారామములోని భీమేశ్వరస్వామి కంకితము. ఈతఁడు 15-వ శతాబ్దిలో నుండినట్లు చాలమంది తలఁచుచున్నారు. ఈతని కవిత్వము సలక్షణమై, ప్రౌఢమై, మనోహరముగా నుండును.

మల్లారెడ్డి దేశాయి

ఈతఁడు పర్వతరెడ్డి మనుమఁడు. రంగారెడ్డి పుత్రుఁడు. ఈతని పెదతాత 'కుతుబ్‌షా' కాలములో (16-వ శతాబ్ది తొలి భాగమున) ఉండెనఁట;కావున నీతఁడు 1600 ప్రాంతమున నుండవచ్చును, ఈతఁడు 'గంగాపురమాహాత్మ్య'మను ప్రబంధమును రచించెను. అది అసమగ్రము, అముద్రితము, గంగాపురము హైదరాబాదు ప్రాంతములోనిది,

మాతృభూతకవి

క్రీ. శ. 1788-89లో నొక్క వత్సరకాలము తంజావూరినిపాలించిన అమరసింహప్రభుని యాస్థానమున నుండిన యీకవి 'పారిజాతాపహరణ'. నాటకము‌ను రచించెను. ఈ కవి శాండిల్య గోత్రుఁడు. రంగయార్యునిపుత్రుఁడు పారిజాతాపహరణ మైదంకములు కలది. గ్రంథ మమరసింహప్రభువున కంకితము, ఈకవి కొన్ని పదములను గూడ రచించెనఁట!

రెడ్డిపల్లె ముద్దమరాజు

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తులో నున్న సంకలన గ్రంథములో నీతని 'అష్టమహిషీ కల్యాణము' లోని రెండు పద్యము లుదాహృతములు. ఈ కవి క్రీ. శ. 1560 కంటెఁ బూర్వుఁడు.

పోశెట్టి లింగకవి

ఈతఁడు వీరశైవుఁడు. కులాలవంశసంజాతుఁడఁట! గార్లపాటి లక్ష్మణకవి శిష్యుఁడు. కాలము 15-వ శతాబ్ది చివరి భాగమఁట! లింగకవి 'నవచోళ చరిత్రము, మలహణ చరిత్రము, శంకరదాసమయ్య చరిత్రము, వీరసంగమయ్య దేవరచరితము. శిష్య ప్రబోధము అను ద్విపదకావ్యములను రచించెను. వీనిలో 'నవచోళ చరిత్ర' మొక్కటియే లభ్యమైనది; అది ముద్రితము కూడ. కవి దీనిని బగిరామపల్లెలోనిఁ మృత్యుంజయేశ్వరున కంకితమొనర్చెను. కృతికర్త దేవుఁడని శ్రీ పంచాగ్నుల ఆదినారాయణశాస్త్రిగారు గ్రంథ పీఠికలో వ్రాసి యున్నారు. ఇతఁడు మానవుఁడేయని 'ఆంధ్రకవి తరంగిణి' యాశయము.

భద్రకవి లింగకవి

ఈతఁడు జంగమకులమునఁ బుట్టినవాఁడు, రామయ్య, అమలాంబల పుత్రుఁడు. కాళహస్తియందలి సంగమేశ్వరుఁడీతని గురువు. ఈ కవి 'సానంద చరిత్రము, దేవాంగపురాణము' అను రెండు ద్విపదకావ్యము లను రచించెను.

సానందోపాఖ్యానము, మూఁడాశ్వాసముల గ్రంథము, ఇందు సానందుఁడను ముని పంచాక్షరీ ప్రభావమున యమలోక వాసులకు నరక బాధను తప్పించిన విషయము కలదు. ఇది సంగయదేవర కుమారుఁడు వీరభద్రయ్య కంకితమొనర్పఁబడెను. దేవాంగపురాణ మేడాశ్వాసముల గ్రంథము. మను మహర్షి యీశ్వరునకు దేవాంగఋషిగా జన్మించి పెక్కవతారంబుల దాల్చిన కథ యిందు వర్ణితము. ఇది ముదునూరిలోని రామేశ్వరస్వామి కంకితము. ఇవి యముద్రితములు. కవిత్వము రసవంతముగ నుండును.

ఈతఁడచ్యుత దేవరాయలకాలములోని వాఁడఁట! కావున క్రీ.శ. 1530-42 ప్రాంతమువాఁడై యుండును.

పోతరాజు వీరన్న

ఈ కవి 'త్రిపురవిజయము' ను రచించినట్లు 'ప్రబంధ రత్నావళి' ని బట్టి తెలియుచున్నది కవి క్రీ. శ. 1560 కంటెఁ బ్రాచీనుఁడు.

జక్కరాజు వేంకటరామకృష్ణకవి

ఈతనికి వేంకటకవి యనియు పేరు కలదు. ఈ కవి భారద్వాజగోత్రుఁడు, ఎఱ్ఱయామాత్యుని పుత్రుఁడు 'ఆంధ్రకామందక' మను నెనిమిదాశ్వాసముల గ్రంథమును రచించి కొండ్రాజు-తిమ్మరాజు పుత్రుఁడగు వేంకటాద్రి కంకిత మొనర్పఁబడెను. ఇది రాజనీతిని తెల్పు గ్రంథము. ఇది క్రీ. శ. 1584 లో రచింపఁబడినట్లు గ్రంథస్థ ప్రమాణము కలదు. కావున నీతఁడు 16 - వ శతాబ్ది చివఱనుండెనని చెప్పవచ్చును- గ్రంథము చివఱి పద్యములో 'వేంకట రామకృష్ణు'లని యుండుటచే నిది యిర్వురిచే రచింపఁబడినట్లు భ్రాంతి కల్గుట కవకాశము కలదు. కాని దీనిని వ్రాసిన యాతఁడొకఁడే. ఇర్వురు కారు.

మారన వేంకయ్య

ఈతని 'భాస్కర శతకము' లోని పద్యమును అప్పకవి యుదాహరించి నందున, ఈ కవి అప్పకవికంటెఁ బూర్వుఁడగుట నిశ్చయము. ఈతని 'భాస్కర శతకము' మిగుల ప్రచారమునకు వచ్చిన శతకములలో ప్రధాన మైనది-

దామెరల వెంగళభూపాలుఁడు

ఈతఁడు పద్మనాయక వంశజుఁడు. ఇనగాల గోత్రజుఁడు వేంకటాద్రికిని, గురవమ్మకును పుత్రుఁడు. ఈతఁడు 'బహుళాశ్వ చరిత్రము' నైదాశ్వాసముల

ప్రబంధమును రచించి తన తండ్రి యగు వేంకటాద్రికే యంకితమొనర్చెను. ఈతని తండ్రి కుతుబ్‌షా వలన బహుమతులనందినట్లు కవియే చెప్పెను. కావున వీరిర్వురును 1550-60 నడుమ నుండి రనుట స్పష్టము.

ఈ కవి కవిత్వము ప్రౌఢమై, చక్కని భావములతో మనోహరముగా నుండును.

తెనాలి శ్రీగిరికవి

ఈతఁడు ప్రథమశాఖాబ్రాహ్మణుఁడు. కౌండిన్య గోత్రుఁడు రామయ పండితుని పుత్రుఁడు. రామకృష్ణకవికిని, అన్నయకును సోదరుఁడు. ఈతఁడు క్రీ. శ. 1505-1560 నడుమ నుండియుండునని 'ఆంధ్రకవితరంగిణి' కారుల యభిప్రాయము.

ఈకవి 'శ్రీశైలమాహాత్మ్య' మను పద్యకావ్యమును రచించినట్లీతని మనుమఁడు రామభద్రకవి తన గ్రంథమున (ఇందుమతీ పరిణయమున) తెలిపి యున్నాఁడు. శ్రీగిరికవి గ్రంథము లభించలేదు .

శ్రీ ధ రుఁ డు

ఇతని పేరఁ గల శ్రీధరచ్ఛందస్సును బట్టి యీతండొక కృతికర్తయని తెలియుచున్నది. శ్రీధరచ్ఛందస్సు లభింపలేదు. అందలి పద్యములను కొన్నింటిని కస్తూరిరంగకవి రంగరాట్ఛందస్సున నుదాహరించియున్నాఁడు. శ్రీధరచ్ఛందస్సు - రాయల యల్లుఁడగు రామరాయల ముత్తాత కంకిత మఁట! అతఁడు సోమభూపాలుఁడట। సోమభూపాలు రిర్వురున్నారు. ఎవరి కంకితమో నిశ్చయింప వీలుకాదఁట। ఈకవి క్రీ. శ. 1450 ప్రాంతము వాఁడు కానగునని 'ఆంధ్రకవి తరంగిణీ' కారుల యభిప్రాయము.

సిద్ధరామ కవి

ఈతఁడు వీరశైవుఁడు; "ప్రభుదేవరవాక్య" మనునొక వేదాంత గ్రంథమును వచనముగా వ్రాసెను. దీనికి 'పిండచక్రనిర్ణయ' మను నామాంతరము

కలదు. ఇందు వీరశైవమత ప్రచారకులలో నొకఁడగు మల్లయప్రభుని తత్త్వోపదేశము కలదు. ఈకవి 'చిత్కళాధామః శ్రీగురుసిద్ధరామః' అను మకుటముతో నొకశతకమును గూడ రచించెను. ఇది ప్రాచీనశైవ సమయాచార్యునిఁ గూర్చినదఁట!

ఈకవి కేదారదేశికుని శిష్యుఁడు. క్రీ. శ. 1560 ప్రాంతమువాఁడు.

సిద్దన ప్రెగడ

ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్తులోనున్న సంకలనగ్రంథమును బట్టి యాతఁడు "శాకుంతలము"ను రచించినట్లు తెలియుచున్నది. ఆగ్రంథము లభించలేదు. ఇతఁడు 1560 కంటెఁ బూర్వుఁడు.

సోమనాథ కవి

హైదరాబాదు ప్రాంతమందలి వేములవాడ యాతని నివాసము. 1650 ప్రాంతమున నీతఁడుండెను. ఈవిద్వత్కవి వసుచరిత్రమునకు "విద్వజ్జన మనోరంజని' అను వ్యాఖ్యను రచించెను. ఆవ్యాఖ్యనుబట్టియే యాతఁడు "చతుర్భుజాభిషేకము, యాదవచరిత్రము, గంగా గౌరీ సంవాదము" అను గ్రంథములను కూడ రచించినట్లు తెలియుచున్నది. ఆ గ్రంథములు లభించలేదు. ఇతని వసుచరిత్ర వ్యాఖ్య వేములవాడలోని రాజేశ్వరస్వామి కంకితము.

కొటికెలపూడి సోమనాథ కవి

ఈతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడని 'ఆంధ్రకవి తరంగిణి'లోఁ గలదు. కొటికెలపూఁడివారు వెలనాటి వైదిక బ్రాహ్మణులు ప్రసిద్ధులు. ఈతఁడాత్రేయ గోత్రుఁడు. కోటేశ్వర భట్టారకుని పుత్రుఁడు. ఈతఁడు 'విష్ణుమిత్రోపాఖ్యాన' మను నైదాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచించి, గాంటెపల్లి (గుంటపల్లి)

తిప్పమంత్రి కంకిత మొనర్చెను. కృతికర్త క్రీ. శ. 1525 ప్రాంతమున నుండెననియు, సోమనాథకవి 1530 తర్వాత నీగ్రంథమును రచించెననియు "ఆంధ్రకవితరంగిణి"లోఁ గలదు.

పెదపాటి సోమయ్య

సంకలనగ్రంథములం బట్టి యీతఁడు "అరుణాచల పురాణము, కేదార ఖండము, త్రిపుర విజయము, శివజ్ఞానదీపిక అను నాల్గు గ్రంథములను రచించినట్లు తెలియుచున్నది. తిమ్మకవి యీతని పద్యము నొకదాని నుదాహరించుచు 'కవిలోక బ్రహ్మ శివజ్ఞాన దీపికలోని' దని చెప్పుట వలన నీతనికి 'కవిలోక బ్రహ్మ' అను బిరుదముండెనని తెలియుచున్నది.

ఈతఁడు శ్రీనాథుని నుతించెను, సంకలన గ్రంథము లీతనిని స్మరించుటచే సోమయ్య క్రీ. శ. 1500 ప్రాంతముననుండి యుండవచ్చును. ఈతనిరచన రసవంతమైనది.

చరిత్రము తెలియని యితరకవుల గ్రంథములు

అప్పకవీయాది లక్షణగ్రంథములలో నుదాహరింపఁబడిన గ్రంథము లిప్పుడనేకములు గానరాకున్నవి; కొన్ని గ్రంథములపేరులు తెలిసినను గ్రంథకర్తలపేరులు సహితము తెలియరాకున్నవి. అమరేశ్వరుని గొప్ప కవినిగా పూర్వకవు లనేకులు స్తుతించియున్నారు. ఈతఁడు చేసిన గ్రంథము లేవియో తెలియరావుగాని కూచిమంచి తిమ్మకవి తన సర్వలక్షణసార సంగ్రహమునందుఁ జిమ్మపూడి యమరేశ్వరుని విక్రమసేనములోనిదని యీ క్రింది పద్యము నుదాహరించియున్నాఁడు—

గీ. నీర నగ్గియునికి యారయ విస్మయం
బనుచు బాడబాగ్ని కడలి యప్పు
రంబుఁజొచ్చెనొక్కొ రత్నాకరముమణు
లనఁగ జెలువ మమరునాపణములు. *

ఈ ప్రకారముగానే హూణశకము ౧౬౫౦ వ సంవత్సరమునకుఁ బూర్వము నందున్నట్టు నిశ్చయముగా తెలిసిన కొందఱు కవుల గ్రంథనామములు తెలిసినను, నా కాగ్రంథము లిప్పుడు లభింపనందున గ్రంథకర్తల చరిత్ర మును గూర్చికాని వా రుండిన కాలమునుగూర్చికాని నేనిప్పుడేమియు వ్రాయుటకు శక్తుఁడను గాకున్నాను. గ్రంథకర్తల నామములు సహిత మనేకములు తెలియరాలేదు. తెలిసినవారు నా కా విషయమును తెలుపుదు రన్న యపేక్షతోను, ఇతరు లట్టి గ్రంథసంపాదనమునకయి కృషిచేయుదు రన్న విశ్వాసముతోను, ఆ గ్రంథముల పేరులనుమాత్ర మిందుఁ జెప్పి వానిలోనుండి దొరికిన పద్యముల నుదాహరించుచున్నాను.—

౧. కవులషష్ఠము — ఇది యెవ్వరు చేసినదో తెలియలేదు. పుస్తకము యొక్క పేరునుబట్టి యిది యనేక కవులు చేరి చేసిన ట్లూహింపఁదగి యున్నది. "తృతీయవర్గసరళమునకు రాచమల్లువారి షష్ఠస్కంధములోఁ

*[అమరేశ్వరుని చరిత్రము ప్రథమభాగమున నీయఁబడినది.]

బ్రయోగ" మని యప్పకవి వ్రాసి యుండుటచే నిది రాచమల్లు వారను నింటిపేరు గల కవులచే రచియింపఁబడినట్లు స్పష్టమగుచున్నది. ఆ కవు లన్నదమ్ములయి యుండవచ్చును. *

శా. శ్రీరామామణి సీత నాథుని యురస్సీమ న్నిజచ్ఛాయఁ గ
న్నారం గన్గొని యాత్మ నన్యవనితేర్ష్యం బూనఁ దత్కంధరన్
హారం బున్చుచు నింకఁ జూడుమనఁ దా నౌటం ద్రపం జెందఁ జే
ల్వారున్ రాముఁడు బ్రోచుఁగాత మిఁకఁ దమ్మాధీశతిమ్మాధిపున్.

శా. చండాంశుప్రభ చిక్కతిమ్మయతనూజా ! తిమ్మ ! విధ్వస్తపా
షండం బైన త్రిలింగ భాగవతషష్ఠస్కంధకావ్యంబు నీ
కుం డక్కెం జతురాననత్వగుణయుక్తు ల్మీఱ వాణీమనో
భాండారోద్ధతచూరకారబిరుదప్రఖ్యాతి సార్థంబుగన్.

అని కవిసంశయవిచ్ఛేదములోను, సర్వలక్షణసారసంగ్రహములోను గవుల షష్ఠము నుండి యుదాహరింపఁబడిన పద్యములనుబట్టి యీ గ్రంథము చిక్క తిమ్మయపుత్త్రుఁడయిన తిమ్మయ కంకితము చేయఁబడినట్లు తెలియు చున్నది. ఈ తిమ్మయ యచ్యుతదేవరాయని మంత్రులలో నొకఁ డయిన ట్లొకానొకరు వ్రాసియున్నారు. అదియే నిజమైనపక్షమున బమ్మెరపోతరాజ కృతభాగవతము శిథిలము కాఁగా పోయినభాగములలో నొకటియైన యీ షష్ఠస్కంధమును ౧౫౩౦-౪౨ సంవత్సరముల మధ్యను రాచమల్లువారు చేసి యుందురు. దీనియందు శృంగారరస మధికముగా వర్ణింపఁబడినందున దీనికే శృంగారషష్ఠమని నామాంతరము కలిగియున్నట్లు కనఁబడుచున్నది.♦ అప్పకవ్యాదు లుదాహరించిన శృంగార షష్ఠములోని కొన్ని పద్యముల నిందు బొందుపఱుచుచున్నాను—

* [రాచమల్లువారన్నంత మాత్రమున అనేక కవులనుట కవకాశము లేదనియు, గౌరవవాచకమనియు, ఒకవేళ వీరిద్దఱయి యుండిన నుండవచ్చుననియు 'ఆంధ్రకవి తరంగిణి' (సం 8)]

♦ [ఇయ్యది క్రీ. శ. 1520-38 ప్రాంతమునాఁటిదని ఆంధ్రకవి తరంగిణి]

గీ. తల్లియును దండ్రి దైవంబు తలఁప గురుఁడ
కాఁడె? యితఁ డేమిచేసినఁ గనలఁ దగునె?
నాస్తికాధమ ! యోరి ! యన్యాయవృత్తి
నాస్తికత్వం గురోః పరమ్మనఁగ వినవె. (అప్పకవి)

మ. పదము ల్తొట్రిలఁ గొనుఁడీఁగ చలియింపం గేశము ల్వ్రాలఁ బ
య్యెద వక్షోరుహపాళిఁ జేరఁ గనుదోయిన్ బాష్పము ల్గ్రిమ్మ గ
ద్గదకంఠమ్మున వాక్యము ల్తడఁబడన్ తద్గేహముం జొచ్చి యా
సుదతీరత్నము కాంచె బాలుని మనశ్శోకానలజ్వాలునిన్. (తిమ్మన్న)

చ. వయసునఁ బిన్నవాఁడ నభివంద్యుఁడ నౌదునె మీకు నంచు సం
శయ మొనరించెదేని మునిసత్తమ ! కార్యములందు నాగమా
ధ్యయనములందు మంత్రములయందుఁ గనిష్ఠుఁడ యేని పెద్ద ని
శ్చయ మిది వానియం దఖిలసన్నుతమైన సువిద్య గల్గినన్.
(అ. సూరన్న)

౨. శ్రీరంగమాహాత్మ్యము-ఇది భైరవకవిప్రణీతము. * కవిగజాంకుశమును రచియించిన భైరవకవి యితఁడే యయి యుండవచ్చును-

చ. పరిచరుగాఁగ నేలె నిరపాయచరిత్రునిఁ బాపకానన
స్ఫురదురువీతిహోత్రుని సముజ్జ్వలమేరుసమానగాత్రునిన్
బరమపవిత్రునిన్ మునిసుపర్వవరస్తుతిపాత్రునిన్ మనో
హరఫల శేముషీకబళితాంబుజమిత్రుని వాయుపుత్రునిన్. (అప్పకవి)

ఉ. గందపుఁగొండనెత్తములకందున నేలకితీవయిండ్లలోఁ
గెందలిరాకుపాన్పున సుఖించి నితాంతరతిశ్రమంబునం
జెందిన చెంచుగుబ్బెతల చెక్కులఁ జిమ్ము జవాదివాసనల్
విందులు చేయుచు న్మెలఁగు వేఁకువఁ గోమలగంధవాహముల్.
(లిం. తిమ్మన్న)

* (ఈ కవిని గూర్చిన విషయము మొదటి సంపుటములోఁగలదు)

ఉ. ఆకులవృత్తి రాఘవశరాగ్రమునందు దృణాగ్రలగ్నసీ
రాకృతి వార్ధి నిల్చుట దశాననుఁ డీల్గుట మిధ్య గాదె వా
ల్మీకులు చెప్పకున్నఁగృతిలేని నరేశ్వరవర్తనంబు ర
త్నాకరవేష్టితావని వినంబడ దాతఁడు మేరు వెత్తినన్.

(కూ. తిమ్మన్న)

౩. త్రైశంకవోపాఖ్యానము—దీనిని సింగరన్న రచియించినట్లప్పకవి చెప్పు చున్నాఁడు. ఇందు హరిశ్చంద్రునికథ చెప్పఁబడి యుండవలెను—

క. ఝష కేతుద్విషునకుఁ గి
ల్బిషపర్వతవృషున కమృతవిషనిధిజామా
త్రిషునకు ఋషిపూజితునకు
విషమాక్షున కింద్రముఖదివిజపక్షునకున్.

క. డుంఠీరభైరవుని సితి
కంఠు విశాలాక్షి దండకరు జాహ్నవి పై
కుంఠపతి గుహుని లోలా
ర్కుం దేవలుమీఱ భూవరుఁడు పొడగనియెన్.

౪. శమంతకమణి చరిత్రము—ఇది వణుకూరి గుర్వరాజుచేఁ జేయఁబడిన దని యప్పకవి వ్రాయుచున్నాఁడు—

ఉ. కాయవచోమనస్థ్సలనకల్పితదోషము లెల్లఁ బాయఁగా
నా యెదలోన నిత్యము సనాతనధర్మముఁ బూని యర్మిలిం
బాయక కొల్తు రామనరపాల నిరంతరసౌఖ్యదాయి సే
తాయు సమస్తశోభనవిధాయి మహాఫలసిద్ధిదాయిగన్.

౫. శశిబిందు చరిత్రము—

క. నాకౌకసు లైనను నీ
డాకకు నిల్చెదరె కటకటా మముబోంట్లన్

జేకొని సంరక్షింపక
నీకిటు లుచితంబె యురవణింప నరేంద్రా !

[శశిబిందు చరిత్రమును రచించిన కవి చరిగొండ నరసింహకవి మహబూబు నగరు జిల్లా చరిగొండ నివాసి 1600 ప్రాంతమువాఁడు.]

క. నూవుంబూవును సంపెగ
పూవు గెలిచి బిరుదుము త్తెపుంజల్లి దగం
దావై చె ననఁగ ముంగర
తో వనరుహనేత్రనాసతుల లే కొప్పున్.

౭. చారుధేష్ణచరిత్రము—

గీ. అచ్చరులు నందనంబుఁ దెచ్చుకొను సు
రాగసుమములు హర్మ్యవాతాయనముల
చెంతఁ గాలూఁది తత్పురస్త్రీల కొసఁగి
వేఁడికొని పోవుదురు కప్రవీడియములు.

క. ఈ లలన వేలుపుంజవ । రాలో యచ్చరయొ కిన్నరవధూమణియో
వ్యాళాంగనయో కా కీ । భూలోకస్త్రీల కిట్టి పొంకము కలదే ?

౨. భేతాళపంచవింశతి—

ఉ. చోరగ్రాహగజాంకుశంబు నలినీషంఢన్మదేభంబు ది
వ్యారీమూ ర్తికదర్పణంబు రజనీకాంతామనోహారి వి
స్ఫారాంభోధితరంగకారి గిరిజాప్రాణేశభాస్వజ్జటా
శ్రీరమ్యాభరణంబు చంద్రుఁ డుదయించెన్ సుప్రభాభాసియై. *

* [పరిషత్తులోని సంకలన గ్రంథమును బట్టి 'భేతాళపంచవింశతి' పోతరాజుకృతమైనట్లు తెలియుచున్నది. ఈ కవి క్రీ. శ. 1560 కం టెఁ ప్రాచీనుఁడు.]

ఉ. ఆ విధవాశిరోమణి రయంబునఁ బోయి రహస్యవేళఁ బ
ద్మావతిఁ గాంచి రాజసుతుఁ డాడిన మాటలు విన్నవింప ల
జ్జావతి దానిఁ జూచి ఘనసారకరంబుల గండపాళికల్
వావిరి వ్రేసినన్ జరఠవారిజలోచన వచ్చె ఖిన్నతన్.

౮. చమత్కారరామాయణము—

క. ఓశశిముఖి ! లోపాము
ద్రేశుఁడు కలశభవుఁ డుండు నిట; నతఁడు తపో
రాశి మహాత్ముఁడు మును పా
పోశనముగఁ గొనియె సాగరాంబువు లెల్లన్.

క. నిన్నుఁజెఱఁగొన్న హైహయు
కన్నన్ దోర్వీర్యమెక్కుడగు భార్గవు లీ
ల న్నిర్జించిన రాముని
కన్నను శూరుండు ముజ్జగంబులఁ గలఁడే ?

౯. శేషధర్మములు—

క. పెట్టఁడు నారకమార్గం
బెట్టి మహాక్రూరకర్ముఁడేనియుఁ దుద ని
ట్టట్టనక నెమ్మనంబున
నెట్టన హరిఁ దలఁపఁ గలిగెనేని మహాత్మా !

[కొనాల నరసింహకవి 'శేషధర్మము' లను 8-అశ్వాసముల గ్రంథముగా రచించెను. ఇది యదేమో ! ఈ కవి 200 ఏండ్లక్రిందటి వాఁడు.]

౧౦. విజయసేనము—

ఉ. వల్లభుఁ డేగు దుర్లభుఁడు వానిదెసం దగు లూఁది యిమ్మెయిన్
దల్లడ మందెదేల ? యుచితస్థితికి న్ననుఁ బాపఁజూచినన్

దల్లియు బంధులోకమును దండ్రియు నేమను వా రెఱింగిరే
మల్లమ యిట్లు నీకుఁ దగునో తగదో పరికించి చూడుమా.

౧౧. దేవీవిజయము—

గీ. వాక్త్రిణేత్రాంగనాశచీశక్తు లధిక
సంభ్రమంబునఁ గుంభనికుంభదైత్య
హంత్రిఁ బూజింపుదురు త్రయీమంత్రములను
స్తోత్రములు చేసి మంగళారాత్రిక లిడి.

౧౨. మధుసేనము—

క. పో నుద్యోగము చేసిన। ప్రాణంబా యింక నీకుఁ బాథేయం బీ
మానినిమందస్మితసుధ। రాననచంద్రికలు గ్రోల నరుగుము పిదపన్.

౧౩. అనిరుద్ధచరిత్రము—కనుపర్తి యబ్బయామాత్యప్రణీతమయిన యీ పేరుగల యాధునికప్రబంధ మొకటి కలదుగాని యీ క్రింది పద్యము పూర్వగ్రంథములోనిది— *

చ. నెలవుల నుప్పతిల్లి సరి నిక్కి మొనల్తల లెత్తి క్రొవ్వి లో
బలిసి సమంబులై బిగిసి వట్రువలై మెఱుఁ గెక్కి చక్కనై
కెలకులఁ బిక్కటిల్లి చెలికిం గడునొప్పెఁ గుచంబు లొప్పుకు
ప్పలుగను మన్మథుండు సరి వాఁలగఁ ద్రాసునఁ దూచెనోయనన్.

౧౪. శూద్రక రాజచరిత్రము—

మ. సమదేభారి మసంగి పై నుఱికినన్ శంకించి భూపాలుఁ డో
లము గన్నుం గని దాని శూద్రకుఁడు లీలం ద్రుంచె నే నప్పు డ
త్యమలోద్యత్ప్రసవార్థినై కుసుమగంధఘ్రాణలుబ్ధభ్రమ
ద్భ్రమరభ్రాజితపాటలీవిటపమధ్యస్థుండనై చూచితిన్.

* ['అనిరుద్ధచరిత్ర' మొకటి (భావన పెమ్మన రచించినది కలదు. 1560 కంటె నితఁడు పూర్వుఁడు.]

౧౫. ఆదినారాయణ చరిత్రము—

ఉ. శ్రీయుతలోచనోజ్జ్వల మరీచులు భానుమరీచివిస్ఫుర
త్తోయజకాంతితోడఁ దులఁదూఁగెడు పచ్చనిపట్టు గట్టి య
త్యాయతశంఖ చక్రరుచిరాసిగదాధరుఁ డేగుదెంచె నా
రాయణుఁ డార్తరక్షణపరాయణుఁ డాకరిరాజుపాలికిన్.

౧౬. పంచబాణవిలాసము—

క. చిత్తంబుల రంజిల్లుచు
ముత్తైదువ లపుడు గదిసి పూవిల్తునకున్
బిత్తరికిఁ బలుదెఱంగుల
నెత్తిరి హారతులు పౌరులెల్లఁ జెలంగన్.

౧౭. ప్రద్యుమ్నోపాఖ్యానము—

క. పంచశరుం డవు డని చా
లించి మహాప్రధనభూమి నీక్షించి మదో
దంచితుఁడై శంఖము పూ
రించెం గులగిరులు దిక్కరివ్రజ మదరన్.

[ఇది ప్రద్యుమ్నచరిత్రము కావచ్చును. పొన్నాడ పెద్దిరాజు దీనికిఁగర్త ఇతఁడు 1560 కంటెఁ బ్రాచీనుఁడు.]